KLASSİK AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

Nizami Gəncəvi

Yeddi Gözəl

NİZAMİ GƏNCƏVİ

YEDDİ GÖZƏL

"LİDER NƏŞRİYYAT"
BAKI-2004

*Bu əsər “**Nizami Gəncəvi**. Yeddi gözəl” (Bakı, Yazıçı, 1983)*
kitabı əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır

Farscadan tərcümə edəni: **Məmməd Rahim**

İzahların müəllifi: **Rüstəm Əliyev**
filologiya elmləri doktoru, professor

Ön sözün müəllifi
və elmi redaktoru: **Xəlil Yusifli**
filologiya elmləri doktoru, professor

894.361’1 - dc 21
AZE
Nizami Gəncəvi. Yeddi gözəl. Bakı, “Lider nəşriyyat”, 2004, 336 səh.

“Yeddi gözəl” əsəri “Xəmsə”nin dördüncü kitabıdır. Nizami yaradıcılığının ana xəttini təşkil edən ağıllı və ədalətli şah arzusu “Yeddi gözəl”də başlıca yer tutur. Maraqlı nağılların, məhəbbət macəralarının içərisində şair öz əsas fikrini ifadə edir; zülmkar şahları xalqın qayğısına qalmağa, dövləti, ölkəni ədalətlə idarə etməyə çağırır.

Şair şahları uzaqgörən, həyatı gözəl dərk edən kəniz Fitnə ilə, xalqın, sadə adamların müdrik nümayəndəsi olan qoca çobanla üzləşdirir, öz əsərində sadə adamlara üstünlük verir.

ISBN 9952-417-07-X

© “LİDER NƏŞRİYYAT”, 2004

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İLHAM ƏLİYEVİN
“Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında”
12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına hədiyyə edilir

NAĞILLAR ALƏMİ VƏ HƏYAT HƏQİQƏTLƏRİ

Azərbaycan ədəbiyyatı böyük Nizamiyə qədər mürəkkəb və şərəfli bir yol keçmişdir. Bir tərəfdən Qətran Təbrizi, Əbül-Üla Gəncəvi, Qivami Gəncəvi, Şihabəddin Söhrəverdi, Məhsəti Gəncəvi, Eynəlquzat Həmədani, Xaqani Şirvani kimi adlarla, digər tərəfdən "Kitabi-Dədə Qorqud" kimi möhtəşəm bir abidə ilə təmsil olunan söz sənətinin ən layiqli varisi olaraq meydana çıxan Nizami Gəncəvi özünəqədərki mədəniyyəti əlçatmaz zirvəyə qaldırmışdır.

O zamana qədər Firdovsi, Fəxri Gürgani, Ömər Xəyyam, Yusif Xas Hacib, Sənai Qəznəvi, Xaqani Şirvani kimi böyük humanistlər yazıb yaratsalar da, Nizami öz əsərləri ilə poeziyanı o vaxtadək görünməmiş bir yüksəkliyə çatdıraraq ona yeni istiqamət vermişdir. Nizami poeziyası fikir və düşüncə baxımından zəngin bir ümmandır. Mayası elm və ürfan, qayəsi insana və dünyaya məhəbbət olan bu poeziyada insan yerlərin və göylərin sirlərini öyrənməyə, dərk etməyə, həyatını öyrəndiklərinə uyğun qurmağa çalışan fəal bir şəxsiyyətdir.

Öz yaradıcılığı ilə şerə yeni ruh verib, onu sarayların məngənəsindən qurtararaq, ümumxalq sərvətinə çevirmiş dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizaminin sonralar "Xəmsə" adlandırılan beş poemasından dördüncüsü "Yeddi gözəl" poemasıdır. Orijinalda adlanan poema "Həft peykər", məzmunu nəzərə alınaraq məcazi mənada "Yeddi gözəl" adı ilə tərcümə edilir. Nizami poemanı 1197-ci il iyul ayının 31-də bitirmiş və onu Marağa hakimi Əlaəddin Körpə Arslana (1174-1208) ithaf etmişdir. Poemanın mövzusu Sasani hökmdarı olan V Bəhramın həyatı ilə bağlıdır. Ancaq şair onun həyatını əks etdirmək adı altında və onun vasitəsilə öz dövrü haqqında kəskin tənqidi fikirlər, romantik düşüncələr dolu bir əsər yaratmışdır. "Yeddi gözəl" həyat və insan, tarix və müasir dövr, padşah və cəmiyyət və s. mövzular ətrafında dahi sənətkarın zəngin, rəngarəng düşüncə, baxış və qənaətləri xəzinəsidir.

Əsərin mövzüsu Sasani hökmdarı V Bəhramın həyatı ilə bağlı olsa da, şair Nizami Bəhramın həyatını, fəaliyyətini nəzmə çəkmək, onun başına gələnləri büsbütün əks etdirmək istəməmişdir. Nizaminin

məqsədi, Bəhram haqqındakı əfsanə və rəvayətləri, tarixi mənbələrdə onun barəsində yazılanları toplayıb nəzmə çəkmək olmamışdır. Böyük şairin istəyi Sasani hökmdarının simasında yeni insan idealını əks etdirmək, zaman və insan anlayışı ətrafındakı dərin düşüncələrini ifadə etmək olmuş, fikirlərinin dəlilli-sübutlu olması üçün mənbələrə biganə qalmamışdır. Məsələyə nə qədər ciddi yanaşdığını, uzun müddət mövzu ilə bağlı nə qədər axtarışlar apardığını şair aydın dillə dəqiq şəkildə özü də qeyd edir, istifadə etdiyi mənbələrdən bəzilərinin adlarını çəkir:

Dünyada nə qədər kitab var belə
Çalışıb əlləşib gətirdim ələ.
Ərəbcə, dəricə, yeri düşərkən
Buxari, Təbəri əsərlərindən,
Oxudum, oxudum, sonra da vardım,
Hər gizli xəznədən bir dürr çıxardım.
Əlimə yetişən hər bir varaqdan
Nüsxələr bağladım mən zaman-zaman.
Onda ki fikrimi saldım sahmana,
Dedim ki, qoy onu düzüm dastana.
Oxuyan bəyənib afərin desin,
Ariflər, alimlər mənə gülməsin.

Bu kiçik parça Nizaminin poema yazılmağa başlayana qədər necə dərin araşdırmalar apardığını, necə gərgin zəhmət dolu yaradıcılıq prosesi keçdiyini aydın əks etdiriir. Şairin hər əsəri başlarkən işə necə məsuliyyətlə yanaşdığını aydın təsəvvür etmək baxımından qiymətli olan bu parçada Buxari və Təbəri kimi çox mühüm mənbələr xatırlanır. Halbuki Nizami “Siyasətnamə”, “Qabusnamə”, “Min bir gecə” və başqa əsərlərdən də çox ciddi şəkildə faydalanmışdır. Nizaminin mövzu mənbələrindən biri də, heç şübhəsiz ki, Firdovsinin “Şahnamə”si olmuşdur. Lakin Nizami sələfini təkrar etmək, ondan nə isə götürmək, nədəsə ona bənzəmək, onun Bəhram haqqında yazdıqlarına oxşar bir şey yaratmaq istəməmişdir. Mahiyyət etibarilə seçilən, fərqli bir əsər meydana gətirən şair özünün Firdovsidən fərqli, yeni keyfiyyətli sənətkar olduğunu nəzərə çarpdırmaq üçün işlədiyi bəzi epizodların yeni poetik həllini vermişdir. Bu baxımdan Fitnə epizodu Azadənin təkrarı yox, Firdovsinin yaradıcılıq prinsipləri ilə mübahi-

sədir. Süjetini qurulması, hadisələrin vahid xətt üzrə birləşdirilməsi baxımından həmin əsərlər arasında oxşarlıq tapmaq çətindir. Nizami sələfinin işlədiyi mövzularda, akademik Məmməd Arifin dediyi kimi, "həmişə deyilməmiş sözlər, tamamlanmamış fikirlər, hələ tamamilə deşilməmiş gövhərlər" tapır. Şair Firdovsiyə, onun əsərinə münasibətini müqəddimədə izah edərək yazır:

Şahların çoz uzun tarixi vardı,
Birindən bir əsər yazmaq olardı.
Bir dərin fikirli varmış ki, o tək
Yazmış bu şeyləri nəzmə çəkərək.
Yerdə qırıntılar qalmış ləldən,
Onu da çoxları buraxmaz əldən.

Nizami daha çox Firdovsinin qələmindən kənarda qalanlara diqqət yetirmiş, yeni tipli bir əsər yaratmışdır. Böyük şair şahların uzun-uzadı tarixini, onların hər birindən bir əsər yazmağın mümkün olduğunu təsadüfi xatırlatmır. Nizaminin poeması həmin hökmdarlardan məhz birinə həsr edilmişdir. Şairə görə Bəhram haqqında Firdovsinin yazdıqları "yarı deşilməmiş gövhər"dir. Bu gövhəri deşmək, işlənmiş mövzunun vasitəsilə deyilməsi mümkün olan yeni fikirləri irəli sürmək çətin və məsuliyyətli bir iş idi. Belə çətin və məsul işə girişən sənətkar çox işləməli olmuş, lakin özünün istədiyi yeni tipli poemasını yarada bilmişdir.

Bakir söz demişəm, çox əlləşmişəm,
Yarı deşilmiş bir gövhər deşmişəm.
Doğru saydığımı yerinə qoydum,
Hər şeyin qədrini haqqıyla duydum,
Dedim ki, bir əsər yaradım gərək,
İncə naxışlara kəsilsin bəzək.

"Yeddi gözəl" poeması ədalətli hömdar surəti yaratmaq, şairin ideal şah arzusunu ifadə etmək üçün yaradılmış əsər deyil, insana yeni – İntibah dövrünün münasibətini əks etdirən bir poemadır. İnsan necədir və necə olmalıdır fikrini geniş planda əks etdirmək Nizaminin daha çox bu əsərdə əsas poetik qayəsi olmuşdur. Müxtəlif insan surətlərini rəngarəng hadisələr axarında təbii və inandırıcı şəkildə göstərməklə Nizami istədiyinə nail olmuş, insana yeni münasibət ifadə etmişdir.

Böyük söz ustası keçmişə, bu günə və sabaha humanist İntibah ziyalısının gözü ilə baxa bilmişdir.

Şair əsas hadisələrə keçməzdən əvvəl poemanın müqəddiməsində onun insana yeni şəkildə yanaşdığını göstərən bütöv bir konsepsiya irəli sürür. Əgər müqəddimədə insan necədir və necə olmalıdır sualı lirik şəkildə, düşüncələr, çağırışlar və ittihamlar tərzində ifadə olunursa, əsas hissədə bunlar ayrı-ayrı insan surətləri və həyati hadisələr vasitəsilə təsdiq edilir.

Nizami lap əvvəldən insanın özünü dərk etməsi tələbini irəli sürür. İntibah dövrünün "təbiətin və insanın kəşfi" kimi qiymətləndirildiyini nəzərə alsaq, Nizaminin bu mülahizəsi bizə daha aydın olar. İnsanın özünü dərk etməsi onun həyatda və cəmiyyətdə yerini bilməsi, xeyirlə şəri ayırd etməsi, mürəkkəb və ziddiyyətli hadisələr axarında düzgün yol seçməyi bacarması deməkdir. Nizami insanı özünü dərk etmək baxımından iki yerə ayırır, dərk edənləri əbədi yaşayanlar, dərk etməyənləri bir qapıdan girib digərindən çıxanlar adlandırır. Bu baxımdan şair silsilə fikirlər irəli sürərək yazır:

Kim ki, öz-özünü düşmüşdür başa,
Ona ölüm yoxdur, o ölməz haşa.
Nəqşini bilməyən fanidir, fani,
Baqi say bu nəqşi bilən insanı.
Tanısan özünü, keçsən cahandan,
Yenə bu dünyada yaşayacaqsan.
Özündən hər kim ki deyil xəbərdar,
Bir qapıdan girər, birindən çıxar.
Qapı tüstüsüzdür, pəncərə tozsuz,
Günəşə bir baxan tapılmaz əfsus.

Nizami əsrini günəş mərtəbəsində olan insanı dərk etmək qabiliyyətində olmadığına görə məzəmmət edir. Şairin insana yeni münasibəti baxımından insanın özünü dərk etməsi fikri xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bütün qalan fikirlər məhz bu müddəanın ətrafında hərlənır və onunla bağlanır. "Yeddi gözəl" əsərinin süjetindəki bir sıra mühüm hadisələr də bununla izah olunur. Neman özünü dərk etdikdə şahlıqdan əl çəkib yoxa çıxır. Özünü dərk etməyən Bəhram uzun müddət yeddi gözəl adlı eyş-işrət aləmində yaşayır, özünü dərk etdikdə isə yeddi gözəldən, yeddi günbəzli qəsrdən əl çəkir.

Nizami Bəhramı əsər boyu özünüdərketmə prosesində əks etdirmişdir. Müqəddimədə Nizami mövcud gerçəkliyə qarşı çıxır, insanın qarşısına İntibah baxımından mühüm ictimai vəzifələr qoyur. "Sözün tərifi və hikmət haqqında", "Oğlum Məhəmmədə nəsihət" adlı bəhslərdə şairin yeni insan idealı ifadə olunmuşdur. Poemanın əsl müqəddiməsi də həmin bəhslərdir. Həmin bəhslərdə özünü dərk edənlər və dərk etməyənlər qarşılaşdırılır, hər iki tərəfin əməlləri xatırlanır, ikincilər insan kimi inkar edilirlər. Özünü dərk edə bilməyənlər var-dövlət arxasınca qaçır, işi tədbirlə, ağılla görmür, həyatın mənasını yeyib yatmaqda görür, özünə bəzək-düzək vurur, başqalarında eyib axtarır.

İnsan yem dalınca qaçmasın gərək,
Quşdan ayıq olsun, zirəkdən-zirək...
Çalış insanların işinə yara,
Geysin əməlindən dünya zərxara...

Nizami özünü dərk etmiş insanın əsas məziyyətini yem dalınca qaçmaqda yox, zirəklikdə, xalqın işinə yaramaqda, əməlləri ilə dünyanı zərxaraya bürüməkdə görür. İnsana belə münasibət İntibahın ən yüksək nöqtəyə çatdığını sübut edir. Humanizm nə Nizamidən əvvəl, nə də sonralar insana belə bir münasibət zirvəsinə yetməmişdir. Nizami istəyir ki, insan dünya ilə cığallıq etməsin.

Çalış dünya ilə cığallıq etmə,
Əjdaha ağzında çadıra getmə.

Nizaminin insandan tələbi böyükdür. Dünyanın hiylələrinə, hücumlarına qarşı şiri-nər kimi vuruşaraq özünü heç olmaqdan, udulmaqdan qoruması üçün bu insanın birinci növbədə özü özünü dərk etməsi lazımdır. İnsan həyatda ancaq açıq düşmənlə yox, həm də gizlin, zahirdə ona gülüb özünü dost göstərən, cilddən-cildə düşənlərlə qarşılaşır. Nizami əsrinin adamlarını zamanın əxlaqına, baxışlarına, meyllərinə qarşı döyüşə çağırır, insanın vəzifəsini də bunda görür:

Qalx əzək başını bu fitnənin biz,
Məhv eyləyək tamam, bu vəzifəmiz.
Bəs deyil baş əydin pula, qızıla,
Saldın dörd düyünə, yeddi qıfıla?
Yel qızıldan ötrü, yaxşı nəzər sal,
Gör necə eylədi laləni pamal.

Var-dövlətə aludəlik, qızıl toplmaq ehtirası zamanın ən böyük bəlası, insanda insanlığı öldürən bir keyfiyyət kimi rədd olunur. Şair bu fitnə-fəsadın başını əzməyi insanın əsas vəzifəsi sayır. Bu isə özünü dərketmənin nəticəsində ola bilərdi. Nizami feodal orta əsrinin əsas şər mənbəyini doğru müəyyənləşdirir. İnsanın vəzifəsini isə həmin şər qüvvənin doğurduğu, əsaslandığı ideologiyaya qarşı vuruşmaqda, onu büsbütün əzməkdə görür. Bu, əlbəttə, asketizm, tərki-dünyalıq deyil, dünyanı və dünyada insanın yerini, mövqeyini dərk etməyin nəticəsidir. Bir cəmiyyətdə ki var-dövlət insanı və insanlığı öldürür, heçə çevirir, o yerdə Nizami var-dövlətin düşmənidir.

Nizami, günəş adlandırdığı insanın adına ləkə gətirən əsas şər mənbəyi kimi var-dövləti rədd edir. Lakin bu o demək deyil ki, Nizami var-dövlətin, firavan, şən, gen-bol yaşamağın əleyhinədir. Nizaminin var-dövlət, xüsusən qızıl əleyhinə yönəlmiş fikirlərini bu şəkildə qəbul eləmək onu anlamamaq, təhrif etmək deməkdir. İntibah dövrünün ən böyük humanistlərindən biri kimi Nizami hər şeyi insanla, insanlıqla ölçür, insanda insanlığa xələl gətirən hər şeyi rədd edir. İnsana, insanlığa xidmət edən hər şey Nizami üçün əzizdir, doğmadır. Nizaminin yüksək İntibah şairi kimi qənaəti budur ki, insan yemək, yatmaq, eyş-işrət dalınca qaçmaq üçün yaranmamışdır. Bu, insanın özünü inkarıdır. İnsan hər şeydən əvvəl xalqın, dünyanın gözəlləşməsinə çalışmalıdır. İnsan öz insanlıq borcunu bəşərə, insanlığa xidmət etməkdə görməlidir. Bu, feodal fərdiyyətçiliyinin və insana baxışının inkarıdır.

Nizaminin yaşadığı dövr böyük elmi kəşflər, ağıl və idrak dövrü idi. Orta əsrlərin dini ehkamına, mövhumatına İntibah ağlı-kamalı qarşı qoyurdu. Nizami də İntibahın ən böyük nümayəndələrindən biri kimi ağıl məsələsinə xüsusi diqqət yetirir, insanın özünü dərk etməsində onun rolunu, ağlın insana arxa olduğunu yazır. Ağıllı adamı mələk adlandırır, ağıllı insanda yerlə göyün birləşdiyi fikrini irəli sürür.

İnsana arxadır onun kamalı,
Ağıldır hər kəsin dövləti, malı.
Kim ki yetişmədi ağıldan bara,
Oxşar insan sifət əjdahalara.
Zirək adam, insan mələkdir, mələk.
Zirəklik gözəldir, əcəbdir, gerçək.

Nizami Allah vergisi olan ağıldan yox, insanın səyi nəticəsində əldə edilən bilik və ağıldan danışır. İnsan cəhd sayəsində mələyə çevrilir, öyrənməklə daşdan gövhər çıxardır deyən şair bizə mövhumatçı, tərki-dünya görünmür. Onun fikirlərində həyata, insanlığa, elmə çağıran güclü bir hayqırış vardır.

Hər kim öyrənməyi bilməyirsə ar,
Sudan dürr, daşdan da gövhər çıxardar.
Ancaq öyrənməyi ar bilən insan
Məhrumdur dünyada bilik almaqdan.
Çox iti zehinlər yatan oldular,
Axırda saxsı qab satan oldular,
Təlimə həvəskar çox korazehin
İqlimlər qazisi olmadı? Deyin.
Təlimdir düzəldən itləri sap tək,
Olmazmı cəhd etsə bir insan mələk?

İnsanın ancaq səy göstərib öyrənmək, cəhd nəticəsində dəyişə bildiyini, vəhşilikdən qurtarıb mələyə çevrildiyini, yerdən göyə yüksəldiyini şair inamla qeyd edir. Nizami ətalətə, tənbəlliyə, tərki-dünyalığa düşmən kimi cəhdi, səyi əsas götürür. Cəhd olmasa, iti zehin yatır, çalışan, səy göstərən insan isə hörmət, izzət sahibi olur, ona görə ki, səy insanı ucaldır, dəyişdirir, ən qiymətli sərvətə çevirir. Nizami orta əsrin sərt həyatı, qorxunc qanunları qarşısında insandan daha çox ayıq-sayıqlıq tələb edir.

Baxma ki, oynaqlar atın, ayıq ol,
Çətindir nə qədər bax getdiyin yol.
Bu yolda oxşasan bir ağ şahinə,
Yollara gun kimi nəzər sal yenə.
Elə bir yola ki, ovlaq yoludur,
Göylər kamanlıdır, göylər oxludur.

Nizaminin insana yeni münasibəti, ona İntibah idealları baxımından yanaşması şairin bütün fikirlərində özünü aydın büruzə verir. Zaman, əsrin insanları və bu insanların əxlaqı, oğlu Məhəmmədin taleyi, şairin özünün həyat təcrübəsi, həyatda gördüyü ağrı-acılar yeni insan idealının ifadəsi üçün vasitəyə, dəlil və sübuta çevrilir.

“Yeddi gözəl” obrazların təqdimi baxımından da diqqəti cəlb edir. Şair surətlərə ancaq müəyyən ideyanı, fikri təcəssüm etdirən, hadisələri bir-birinə bağlayan mexaniki, zahiri vasitə kimi baxmır; onlar hər şeydən əvvəl hər hansı cəhətdən biri digərinə bənzəməyən, müəyyən vərdişləri, qayğıları, keyfiyyətləri olan canlı, səciyyəvi adamlar kimi təqdim olunurlar. Nizami surətləri birtərəfli əks etdirməyin əleyhinədir. İdealı ancaq ideal, şəri də ancaq şər olaraq göstərmək Nizami poeziyasına yaddır. Mürəkkəb və çətin həyat yolunda idealın özündə nöqsanlar, büdrəmələr olduğu və ola biləcəyi fikrini şair rədd etmir. Bu, ideal surəti ideallıqdan çıxarmır, lakin onu həyatiləşdirir, inandırıcı, müəyyən mənada real şəklə salır. Əgər Bəhramın nöqsanları olmasaydı və Nizami onu saf ideal şəklində təqdim etsəydi, obraz bu qədər uğurlu alınmazdı. Hökmdar kimi Bəhram məhz səhvləri, büdrəmələri ilə daha güclü və inandırıcıdır.

Nizaminin İntibah şairi kimi ən səciyyəvi cəhətlərindən biri onun demokratizmidir. Şairin yaratdığı bütün surətlərdə bu cəhət özünü aydın göstərir. Şair əsərlərində hakim feodal-zadəgan təbəqələri içərisindən seçdiyi qəhrəmanları xalq nümayəndələri ilə qarşılaşdırır. İdeal qəhrəman o vaxt özünü insan kimi təsdiq edir ki, xalqdan öyrənir, xalq içərisindən çıxmış insanların həyat təcürbəsindən, müdrikliyindən ibrət alır. Xalqa arxa çevirən, ona yuxarıdan baxan, zülm edən qəhrəman isə istər-istəməz şər rəmzi kimi təqdim olunur.

“Yeddi gözəl”də bütün surətlər eyni dərəcədə geniş və çoxplanlı şəkildə təsvir edilməmiş, əsas diqqət isə Bəhram Gur surəti üzərində cəmlənmişdir. Bütün qalan surətlər hökmdarın həyat yolunda bu və ya başqa şəkildə onunla əlaqələnir, onu daha aydın və ətraflı səciyyələndirməyə kömək edir. Yəzdgürd, Neman, Fitnə, çoban, Rastü-Rövşən, Çin xaqanı, Mənzər, Şidə, Simnar və başqa sutərlər ilk növbədə ideal surət kimi yaradılan Bəhram Guru daha yaxşı başa düşməyə imkan verir. Bu surətlər Bəhram Gur üçün mühit, həyat, fon təşkil etməklə bərabər həm də ayrıca əhəmiyyətə malikdirlər. Bəhram Gur həmin surətlər aləmində hərəkət etməklə onlardan fərqlənir. Onlar özləri də biri digərinə oxşamır.

Şair hakim feodal-zadəgan nümayəndələrinin təsvirinə daha geniş yer vermişdir. Poemanın mənfi surətləri də bu təbəqə içərisində göstərilmişdir. Xalq içərisindən seçdiyi qəhrəmanları şair həmişə işıqlı boyalarla vermiş, açıq-aydın onların müdrikliyinə, cəsarətinə, insa-

niliyinə heyranlığını bildirmişdir. Çobanın, Fitnənin, məhbusların simasında şairin insan idealı və əsas tendensiyası əks olunmuşdur.

"Yeddi gözəl"də mərkəzi surət Bəhram Gurdur. O, Nizaminin yeni insan axtarışlarının təzahürüdür. "Xosrov və Şirin" poemasındakı Xosrov surətində şair eşqin təsirilə onun dəyişməsini, təkmilləşməsini göstərirsə, burada qəhrəmanın mürəkkəb həyat hadisələri nəticəsində dəyişməsini, inkişafını qələmə almışdır. Nizami yenə də ədalətlt şah surəti yaratmağa cəhd etməmiş, bəlkə xalq ədəbiyyatında, Firdovsi "Şahnamə"sində ədalətli şah kimi təqdim edilən Bəhram Gurun səhvlərini, büdrəmələrini və bu yolla özünü təsdiqini göstərmişdir. Nizami Bəhram Gurun daha çox öz özünü axtarmağı üzərində dayanmışdır. İnsan və hökmdar kimi inkişafın son həddinə çatan Bəhramı təsvir eləmək fikrindən Nizami yan keçir.

Bəhramı Nizami əvvəlcə Yəməndə göstərir. Onun Yəmən həyatı sonrakı həyatına uyğun verilmişdir. Bəhram burada ictimai həyatdan kənardadır. Ov edir, əylənir. Onun xatirinə Xəvərnəq tikilir. Mahir ovçu kimi Bəhram cəsarətli və ədalətli işlər görür. Əjdahanı öldürüb ahunun intiqamını alır və əvəzində böyük xəzinə tapır. Boş vaxtlarında Xəvərnəqdəki otağa gəlir, gözəllərin şəklinə baxıb xəyallara dalır. Burada Bəhramın yeddi gözəlin eşqi ilə xəyala dalmağı onun başqa işlərinə mane olmur. Onsuz da onun heç bir işi yoxdur. Bəhram bu hərəkəti ilə cinayət işləmir. Lakin bununla Bəhramın xarakterindəki bir qüsura işarə edilir. Oxucu ayıq salınır. Ətrafında baş verənlərə laqeyd olan, gününü ovda, Xəvərnəqdə xəyala dalmaqla keçirən Bəhramın bu həyatı uzun sürmür. Atasının ölümü onun həyatında yeni bir mərhələnin başlanmasına səbəb olur. Atasının taxt-tacına sahib olmaq üçün böyük cəsarət və mərdlik göstərir. O, Xosrov kimi qorxudan ölkəsini qoyub qaçmır. Əksinə, qanuni taxt-tacı almaq üçün İrana qayıdır.

Bəhramın onu istəməyən İran əyanlarına münasibəti, atasının əksinə ədalətli olacağı haqqında verdiyi vədlər, qanunsuz şahla rəftarı, iki şir arasından tac göturməsi – bunlar hamısı ədalətli, cəsarətli, ideal insan və şah kimi onu sevdirir. Bəhramın iki şir arasından tac götürməsi rəmzi məna daşıyır, taxtı-tacı əldə saxlamağa qadir olduğunu bildirir, onu ən qorxulu düşmənlərlə mübarizədə qoruya biləcəyi mənasını ifadə edir. Halbuki Bəhramın atasının taxtına qanunsuz olaraq oturmuş şah iki şir arasından tac götürmək şərtini eşidən kimi qor-

xusundan sürüşüb taxtdan düşmək istəyir. Bu hadisə göstərir ki, həmin şəxs gələcəkdə də taxt-tacı, başqa sözlə, ölkəni təhlükələrdən, qoruya bilməyəcəkdir. Onda belə qüdrət və cəsarət yoxdur. Deməli, onun şah olmağa heç bir qabiliyyəti, ləyaqəti və ixtiyarı da yoxdur.

Bəhram iki şir arasından tac götürərkən əyanların və xalqın sevinməsi, onu alqışlaması ordan irəli gəlir ki, həmin adamlar Bəhramın ölkəni təmsil edən tac uğrunda heç bir təhlükədən çəkinmədiyini, ən qorxulu düşməndən belə qoxmadığını görür, ondakı qüdrət, ləyaqət və cəsarətin şahidi olurlar. Onlar Bəhramın simasında arzuladıqları bir hökmdarı görürlər. Bəhram Gur bunu sonralar da dönə-dönə təsdiq edir. İnsan və hökmdar kimi özünü təsdiq edən Bəhram Gur quraqlıq və aclıq illərində dövlət xəzinəsinin hesabına əhalini çörəklə təmin edir. Tək bir nəfərin acından ölməsində özünü günahkar sayır, qara geyinir. Həmin aclıq dövründə o, hətta heyvanların, quşların da qayğısına qalır. Bolluq illərində isə insanların günlərini şad, şən keçirməsi üçün tədbirlər görür. Bunun nəticəsindədir ki, neçə il bolluq olur. Adamlar tənbəlləşir, silahları satıb çalğı aləti alırlar. Ona görə də Çin xaqanı qəfildən hücum edəndə onunla vuruşmaq üçün özlərində güc tapa bilmirlər.

Bəhram Gurun bir hökmdar kimi ilk səhvlərindən biri bu idi ki, insanın vəzifəsini yeyib yatmaqda görürdü. Halbuki Nizaminin qənaəti budur ki, insan gərək yem dalınca qaçmasın. Düzdür, Bəhram Gur ağıllı bir tədbirlə ölkəni təhlükədən qurtara bilir. Ölkə yenidən abadlaşır, hamı şadlıq içindədir. Bəhram elə düşünür ki, bütün problemlər həll olunmuşdur. İndi o özü ilə də məşğul ola bilər. Şidə Bəhram üçün yeddi günbəzli, yeddi rəngli bir qəsr tikir. Bəhram yeddi iqlimdən gətirilmiş yeddi şahzadə qızla bu qəsrə çəkilir, eyş-işrət və nağıllar aləmində yaşayır. Ölkəni idarə etməyi vəziri Rastü-Rövşənə adlı vəzirinə etibar edir.

Nizami dövrünün hökmdarları üçün adi hal olan bu hal onu yenə çətin vəziyyətdə qoyur. Çin xaqanı yenidən ölkəni müharibə ilə təhdid edir. Xəzinə boş, ölkə dağılıb, əhali şaha düşmən kimi baxır. Bəhram nə edəcəyini bilmir. Xalq nümayəndəsi olan çobanla söhbətləri onu qəflət yuxusundan ayıldır. Bundan sonra o məhbusları dindirir. Zərbənin haradan dəydiyi ona aydın olur. Rastü-Rövşən edam olunur. Şah yeddi günbəzli qəsrdən əl çəkir. Ölkəni indi həqiqi mənada iki şir arasından xilas edir, bununla vədlərinə və ideala uyğun şah olduğunu sonuncu dəfə təsdiq eləyir.

Bəhram Gurun sonrakı həyatını təsvir etməyi şair lazım bilmir, çünki əks etdirmək istədiklərini əks etdirmiş, demək istədiklərini demişdir. Ona görə də Bəhram Gur növbəti dəfə gur ovuna gedərkən mağarada qeyb olur. Nizami Bəhram Gurun simasında insan və şah necə olmalıdır sualına cavab verməklə insanın özünü axtarışı və təsdiqini açıb göstərmişdir.

"Yeddi gözəl" poeması məzmun və forma baxımından ecazkar bir əsərdir. Poema ifadə etdiyi fikirlərin, boyaların əlvanlığı baxımından da diqqəti cəlb etməkdədir. Şairin ilk poeması kimi bu əsər də rəngarəng düşüncə və zəngin fikir xəzinəsidir.

"Yeddi gözəl" əsərinin müasir Azərbaycan dilində iki tərcüməsi vardır. Həm Məmməd Rahim, həm də Balaş Azəroğlu Nizaminin bu poemasını gözəl bir dillə tərcümə etmişlər. Orijinala yaxınlıq, şairin fikirlərini Azərbaycan dilində yüksək bədii səviyyədə ifadə edə bilməsi baxımından hər iki tərcüməni qarşılaşdırarkən, biz Məmməd Rahimin tərcüməsini yeni nəşr üçün daha münasib bildik.

Xəlil Yusifli

Yeddi Gözəl

BAŞLANĞIC[1]

Ey bu kainatın açan gözünü,
Yoxdur səndən qabaq duyan özünü,
Hər bir başlanğıcın ibtidasısan,
Sonların sonusan, intəhasısan.
Ey uca fələyi qurub qaldıran,
Ulduzlardan gözəl bir məclis quran,
Səxa xəznəsini icad eyləyən,
Varlığı yaradan, abad eyləyən,
Hər şeysən, ruh verdin sən bu cahana,
Səninlə işimiz düşər səhmana.
Varsan, yoxdur sənin mislin dünyada,
Özgə şey gətirməz aqillər yada.
Ağıl sahibləri önündə hər an
Surət bəzəməklə olursan əyan[2].
Bütün varlıqları yaşadır həyat,
Həyat da səninlə açır qol-qanad.
Sən ey bu varlığı yoxdan xəlq edən,
Nəva bəxş eyləyən, çalan, səslədən,
Adın – əvvəlidir hər bir şöhrətin,
Sonudur hər işin, hər nəhayətin.
Sayın əvvəlisən sən bu gedişdə,
Sonların sonusan hər axır işdə.
Səndən yaradılış kamala yetir,
Sənə qovuşmağa, zavala yetir.
Sənə yetişməyə acizdir xəyal,
Qapına qonmamış nə toz, nə zaval.
Doğulan sən deyil, aciz bəndədir,
Heçdir özgələri, qüdrət səndədir.
Xəyala yol verən, işıq saçansan,
Bir işarə ilə min yol açansan.
Sənə baş əymədi kim qafil oldu,
Dərhal qapısına qıfıl vuruldu[3].

Sübhün çırağını yalnız sən verdin,
Səhərə quş verdin, quşa dən verdin[4].
Bu qara pərdəni, ağ pərdəni sən
Tapşırdın Günəşə, Aya əzəldən.
Yolunu izləyən: gecə və gündüz
Sarayında qoşa qulundur, sözsüz.
İşləməzlər, şənin bilməsə layıq,
Nə Günəş, nə də Ay yaxşı, yamanlıq.
Yandırdın beyində ağıldan çıraq,
Elə bir çıraq ki, günəşdən parlaq.
Günəştək parlayan bu ağlın özü
Görə bilməz səni, kor olar gözü.
Bir yerdə ki ağıl ayaqdan düşə,
Xəyal nə iş görər, çox da əlləşə[5],
Can ki, cövhərdəndir, tənimizdədir,
Biz onu görmürük, o ki bizdədir.
Sən ki nə cövhərsən, nə də yerin var,
Xəyalmı dərk üçün səni qalxışar?
Biz deyil, sən bizə yol göstərənsən,
Heç yanda yox yerin, hər yanda sənsən!
Biz yeddi fələkdən çüzük bu darda,
Yeddi bayırdan da qaldıq kənarda[6].
Əqli-küll əmrində yol tapdı sənə,
Cürəti olmadı baxa üzünə[7].
Gündüzdən qaranlıq gecələrədək –
Hər şey rəhmətinə möhtacdır gerçək.
Sənsən dəyişdirən hər vəziyyəti,
Kimsənin bu işə çatmaz qüdrəti.
Sənsiz yaxşı yoxdur, olmaz yaman da,
Sənsiz yaşayarmı bir şey cahanda?
Ləlin atəşini, od rəngli ləli
Alıb daşa verdi qüdrətin əli[8].
Bu dünya, dünyanı hərlədən fələk
Hay çəkər qapında hər zaman qultək[9].
Pərdənin nəqşini hamı əks edər,
Əsil iş sənindir, bunlar bəhs edər.
Ulduz nə yaxşılıq, nə qan eyləyər,

Onları da işin heyran eyləyər.
Əgər eyləsəydi ulduz ömrü şad,
Onda hər münəccim olub Keyqubad,
Səadət içində sürərdi dövran,
Kim var ulduzları tanıyanlardan
Qiyasla xəznənə yol tapıb vara?
Verdin öz əlinlə nemət onlara,
O adamlara ki, beşcə ülkəri
Yeddidən ayıra bilməz hünəri.
İzlədim yolunu səyyarələrin,
Nə ki elmlər var, gizli və dərin
Oxudum, xəbərdar oldum da, vardım,
Varlıqlar sirrini yer-yer axtardım.
Səni tapan kimi yumdum kitabı[10],
Hamının sənədir gördüm xitabı.
Sənsən, hər varlığın içində sənsən,
Bütün canlılara həyat verənsən.
Yetişir sayəndə çörəyə insan,
Sən ucalt başımı, böyük Yaradan!
Məni bir gün belə sən ac eyləmə,
Özgə qapısına möhtac eyləmə.
Ruzidən ödəyən sənsən xilqəti,
Ancaq özün yetir mənə neməti.
Ağlım şey kəsəli mən səhv etmədim,
Sənin dərgahından kənar getmədim,
Qapıma yolladın nemətimi sən,
İstəməmiş verdin qismətimi sən.
Qocalmışam sənin öz astananda,
Yetiş imdadıma qorxunc zamanda.
Bu sözlər xətadır, bu nədir, aman,
Sən mənimsən, demək, mənimdir cahan,
Sərgərdan qoymuşdur bu dünya məni,
Sən xilas edənsən, qurtar bəndəni.
Kimin qapısında töküm göz yaşı,
Hamının sayəndə ucalır başı.
Nə qədər örtülü sirlər vardır,
Səndən gizli deyil, bu, aşikardır.

İnsanın məqsədi məlumdur sənə,
Yetir arzusunu sən də yerinə.
Çatdırmasan məni bu arzuma sən,
Səndən də qərəzsiz yaşayaram mən.
Səndə axtardığım istək yaxşıdır,
Sənə könül açıb demək yaxşıdır.
Sirri desəm yada, eylər xar məni,
Səninlə danışmaq ucaldar məni.
Sən, ey Nizamini bəsləyən Allah,
Qovma ki, qapına gətirmiş pənah.
Ucaltsın başını ilahi qüdrət,
Şadlıq tacı geysin ondakı himmət.
İşləri nizama düşsün, var olsun,
O, dərvişdirsə də, tacidar olsun[11].

PEYĞƏMBƏRİN MƏDHİ

İlk pərgar xəttinin mərkəz nöqtəsi,
Varlığın axırı, ən son töhfəsi[12],
Yeddi çarx bağının gözəl nobarı,
Ağıl tacında dürr, sözdə mirvarı.
Əhmədi-Mürsəldən başqası məgər
Varmıdır, Tanrıya ola peyğəmbər[13].
Nəbilərdən üstün qılıncı, tacı,
Şəriət qılıncı, tac da meracı.
Varlıq bu ümmidən mayə almışdır,
Yerə nur, göylərə kölgə salmışdır[14].
Şərin beş təblini hər an vurandır,
Bütün Yer üzündə şahlıq qurandır[15].
O – məqsəd, biz ondan umarıq dilək,
Onun nəbiliyi sevilmiş demək.
Adəm palçığının gövhəri odur,
Başqalar xıltıdır, cövhəri odur.
Vurarkən sonuncu dövrünü fələk,
Onu son peyğəmbər elan edəcək.
Əmri də, nəhyi də düzgündür, inan,

Əmri bəyənilmiş, nəhyi qadağan[16].
Zəhməti əziyyət saymayan adam,
Yoxsul olmasıyla fəxr etsin müdam,
Belə bir xəznəylə, yaxşı düşün, bil,
Yoxsul adlanarsa, əfsanə deyil.
Kölgənin üzünü ağardan insan
Günəşdir, kölgədən nə bəhs açırsan?[17]
Onu vəkil etdi göylər Allahı,
Şahmatda mat qoydu hər bir padşahı.
Baş qaldıranlara verməzdi aman,
Düşgünlərə kömək edərdi haman.
Yaxşı insanlara rəğbəti vardı,
Yaman adamlara nifrət saçardı.
Qılıncı axıdar qəhr ilə al qan,
Bir yandan da qoyar yaraya dərman.
Xəstə könüllərə o məlhəm yaxar,
Daşürəkliləri zəncirə taxar.
Ona qarşı çıxıb at yəhərləyən,
Beldə kin kəməri, hazıram deyən,
Keçər bir neçə il, ona baş əyər,
Şanlı qüdrətinə afərin deyər.
Adına yaradıb bir böyük cahan.
Seçilmiş etdisə onu yaradan,
Gözlərini tutan "möhrü-mazağ"dır,
Bağlanıb durduğu sanma bu bağdır[18].
Yeddi min il sonra gəldi cahana[19],
Dünya tabe olar sonadək ona.
Tünd-abı geyinmiş uca asiman
Onun xidmətində durmuş hər zaman.
Şərin əsli ilə fəri ki vardır,
Dörd xəlifə ona möhkəm divardır[20].
Odur işıq verən bu təbiətə,
Afərin, afərin belə xilqətə.
Yerlərdə, göylərdə hər nə cisim var
Ondan hər nəfəsdə bir kömək alar[21].
Hər şeyin həyatı təkcə ondandır,

Biz təxtik hamımız, o Süleymandır.
Nəfəsi havaya saçdıqca ənbər,
Qurumuş ağaclar oldu tazə-tər,
Həmən qaldıraraq baş, xurma verdi,
Tikan ağac oldu, yaş xurma verdi.
Xurma yetirsə də quru tikandan,
Bu xurma düşmənə tikandır, inan!
Ayın almasını iki parçaya
Bölüb, yetirdisə o, xətər aya[22].
Nurla doldu gözü sitarələrin,
Tanrı bu hünərə dedi: – Afərin!
O ki hər bir işi ölçübbiçəndir,
Məhəmməd seçilən, Allah seçəndir[23].
Yerdən göyə qədər duam var olsun,
Seçib-seçilənə salamlar olsun.

PEYĞƏMBƏRİN MERACI

Onun sığışmadı cahana tacı,
Taxtını ərş üstə qurdu meracı.
Cəbrayıl gətirdi Büraq: – Qalx, – deyə,
Bu alçaq torpaqdan o yüksək göyə.
Dedi: "Min küləyə, yer oğlu, atlan,
Göylər adamına çevril, qanadlan,
Keşik çəkmək üçün bütün gecəni
Seçdilər bu gecə yataqdar səni[24].
İldırım yerişli Büraq sənindir,
Otur ki, bu gecə yataq sənindir.
Mən sənə gətirdim yataq qisməti,
Min ki, yel kimidir atın sürəti.
Taxtını göyə çək, özünsən hilal,
Şahsan, ulduzlara tələsib yol al.
Altı cəhəti üz yeddi kökündən,
O doqquz fələyi çarmıxa çək sən[25].
Səmakdan atını çaparaq, ucal,
Bakir mələkləri tut, kəməndə sal.

Göyün ulduzları izləyir səni,
Yaşıl geyimlilər gözləyir səni[26].
Göylərin o misri nazəninləri,
Yusifin aşiqi o dilbər pəri,
Züleyxa kimi, bax, vurulmuş sənə,
Olmuş eşqə dustaq, vurulmuş sənə.
Səni görmək üçün, gəl, göyə yüksəl,
Doğrasınlar turunc, doğrasınlar əl[27].
Ayağın altına al asimanı,
Bəzənsin nurunla göyün eyvanı.
Parla qönçə verən yaşıl bağ kimi,
İşıq sal göylərə çilçıraq kimi.
Dua zamanıdır, sənindir gecə,
İstəyin olacaq öz diləyincə.
Mələklər yurdunun fərşini bəzə,
Göylərin fövqündə çadır qur təzə.
Nur saç ki, parlasın ərşin gözləri,
Parçala zülməti, aydınlat yeri.
Tac sənə layiqdir, alginən tacı,
Başçısan, göylərə eylə meracı.
Ucalt öz başını, bu himmətinlə!
Hər iki aləmi bəxtiyar eylə.
Yolunu təmizlə, qoyma toz ola,
Tanrı dərgahına yönəl, düş yola.
Alsın öz haqqını ayağın sənin,
Ucalsın hər yerdə bayrağın sənin!”
Açantək bu sirri Cəbrayıl ona,
Məhəmməd bu sözdən gəldi həycana.
Huşunu itirib ətrafa baxdı,
Qulluq sırğasını qulağa taxdı.
Peyğəmbər əmindir, Cəbrayıl əmin,
Onları qorxutmaz nə şeytan, nə cin[28].
Tanrı kəl amını o nazil edər,
Bu, sözdə, dəlildə aqil, mötəbər.
O dedi Allahın hər peyğamını,
Bu duydu elçinin sirr-kəl amını.
Qaranlıq gecədə o parlaq çıraq

Alınca Tanrının əmrindən soraq,
Olmadı halqalı kəməndə yağı;
Tapılmaz belə bir zər boyunbağı.
Minib də Büraqa ildırımvarı,
O cumdu göylərə əldə tatarı.
Şahin qanadıyla basınca ayaq
Sıçradı yerindən o, kəkliksayaq.
Qəşəng ayaqları hilal vururdu,
Başında Keykavus taxtı qururdu[29].
Uçurdu, çox iti sürəti vardı,
Dörd şahin dalınca qanad salardı[30].
Hər şey dalda qaldı, öndə o təkdi,
Gecə təpik yedi, ay cilov çəkdi.
Gördünmü xəyalı yeriyən zaman,
Şimşəyi parlayıb çıxanda qından
Dünya gəzən ağlın sürətini sən,
Gənclikdə həyəcan qüvvətini sən?
Hamısı axsadı, yolda ləng oldu,
Geniş addımları döndü təng oldu.
O çapdıqca belə göy üzündə at,
Qaldı cənub qütbu, şimal qütbü mat.
Yolda göstərirdi Səmak cədvəli
Ona gah Ramehi, gah da Əzəli.
Onun Büraqının oynaq ayağı
Yazıb bitirincə bu göy varağı,
Açdı cahan ona darvaza, getdi,
Göylərin dövrünə pərvaza getdi.
Uçduqca yüksəldi, keçdi fələklər,
Baş yolda mələktək açmışdı şəhpər.
Onun xoş sifəti, gözəl camalı
Nura qərq eylədi göydə hilalı.
Parlaq Ütaridi o zərgər aldı,
Gümüş kürəsinin rənginə saldı[31].
Dön, məhtab rəngində sən də ol, – deyə,
Gümüş pərdə çəkdi parlaq Zöhrəyə.
Yolunun tozundan, edərkən merac,
Günəşin başına qoydu zərli tac.

Yaşıl geydiyiçin xəlifəyi – şam[32]
Geyinsin söylədi qırmızı, Bəhram.
Müştəri xəstədir gördü, əlbəəl
Çəkdi bədəninə naxoşun səndəl[33].
Keyvan ayaq öpdü qapanıb yerə,
Çevrildi bayrağı dərhal ənbərə.
Köhləni elə bil zəncirli şirdi,
O, səhər yelitək çapıb gedirdi.
Başa çatdırmayıb bu çataçatı
Yoruldu yoldaşı, yoruldu atı,
O gəlib çatınca uzaq mənzilə,
Gördü bağlanmışdır yol Cəbrailə.
Keçdi Mikayılın taxtından haman.
Suri-İsrafilin rəsədgahından
Ötdü daha əngin yüksəkliklərə,
Qaldı öz yerində Rəfrəflə Sidrə.
Yol yoldaşlarını qoyaraq dala,
Ruhani aləmə o düşdü yola.
Keçdi qətrə-qətrə həmin dəryanı,
Öyrəndi hər şeyi, hər bir mənanı.
Ərşin zirvəsinə elə ki yetdi,
Niyaz kəməndini nərdivan etdi.
Nurlu ərşi ötüb keçdi dərinə,
İlahi sirlərin qorxunc yerinə.
Çatınca, bürüdü qəlbini heyrət,
Gəlib cilovunu saxladı rəhmət.
Sıxılmış kəmanı açıldı dərhal,
Ayrılıq qurtardı, üz verdi vüsal.
Nurdan pərdələri yırtarkən özü,
Pərdəsiz bir nura sataşdı gözü.
Keçdi varlığından bir az o yana,
Rast gəldi o zaman vahid rəhmana.
Elə ki gözüylə gördü məbudu,
Hər nə görmüşdüsə, tamam unutdu.
Gözləri tutmadı bir yerdə məqam,
Çünki hər tərəfdən eşitdi səlam.

Aşağı-yuxarı, dal-qabaq, sol-sağ –
Altı cəhət oldu bir cəhət ancaq.
Bir yerdən ki qaça cəhətlə cahan,
Orda altı cəhət taparmı meydan?
Cəhətsizin işi cəhətsiz aşar,
Odur ki, cəhətsiz oldu o pərgar.
Çəkməyincə gözü cəhətə pərdə,
Qəlbi düşdü qəmə, qorxuya, dərdə.
Bir yerdə ki, gözdən gizlənər cəhət,
Cəhətsizi görmək mumkündür, əlbət.
Nəbidən qalmışdı ancaq bir nəfəs,
Təkcə Allah idi, yoxdu başqa kəs.
Hər şeyi əhatə edən aləmi
Cəhət əhatəyə cürət edərmi?
İxlas badəsindən içərək şərbət,
Həqdən bərat aldı, geyindi xələt.
Səadət – bir qədəh, mərifət – saqi[34],
İçdi, bir qətrə də qoymadı baqi.
Yüz minlərlə salam ötürdü onu,
Asimandan yerə gətirdi onu.
O nələr almışsa hey vara-vara,
Verdi dostlarına – günahkarlara.
Ey Nizami, bəsdir, dünyadan çək əl,
Alçaldığın yetər, göylərə yüksəl.
Çalış axirətdə qur öz yurdunu,
Məhəmməd dinində taparsan onu.
Ağlına əqidən olsa pasiban,
Şəriət nuruyla xoşbəxt olarsan.

KİTABI YAZMAĞIMIN SƏBƏBİ

Şahlıq dərgahından gizli işarə
Dəyincə gözumə, mən birdən-birə
Döndüm qanadları gərilmiş quşa,
Mülki-Süleymana uçum birbaşa.
İşarə deyirdi: "Qələmə əl at,

Bayram gecəsindən bir hilal yarat.
Qoy salsın əsərin gen dünyaya səs,
Bu qara pərdədən baxarsa hər kəs,
Görünməsin incə hilalın sənin,
Bir əsər versin ki, xəyalın sənin,
Kəlam cadugəri sənə vurulsun,
Sehrinin əsiri, dustağın olsun.
Bu məqsədlə oda sən istiot sal,
Atəşdə partlayıb salsın qalmaqal.
İsit donmuş mumu, yupyumşaq elə,
Könüllər sayəndə yumşalsın belə.
Dar yoldan taxtını çıxar qırağa,
Ayaq döymə minib axsaq ulağa.
Asqırt nafə açan qələmi, şair,
Səhər yeli alsın ondan xoş ətir.
Müşk ilə oynasın, – əmr et küləyə,
Xoş ənbər çiləsin yaşıl ipəyə.
İnan, vaxtındadır çəkdiyin əmək,
Bu vərəq saymaqla belə söz demək,
Şah xəzinəsidir, bir belə zəhmət
Salacaq yolunu xəznəyə əlbət.
Bir gün bar götürər ağaç əkənlər,
Xəzinə aparar əmək çəkənlər.
Tənək ağlamasa vaxtında zar-zar
Yetirməz axırda sevinclərlə bar.
Varmıdır sümüksüz ilik ya beyin,
Arısız şan balı olarmı, deyin?
Susuz bulud olmaq bəsdir, çarə tap,
Təndir qızışıbdır, közdür, çörək yap!
Durma, çək pərdəni, durma, hünər saç,
Pərdəli qızların üzlərini aç”.
Qasid belə tələb eylədi, durdu,
Bu dəm qəm yerində şadlıq oturdu.
O zaman aradım, tarixə keçdim,
İncə ürək açan dastanlar seçdim.
Şahların çox uzun tarixi vardı,
Birindən bir əsər yazmaq olardı.

Bir dərin fikirli varmış ki, o tək
Yazmış bu şeyləri nəzmə çəkərək[35].
Yerdə qırıntılar qalmış ləldən,
Onu da çoxları buraxmaz əldən.
Gövhər ustadıtək mən də yaratdım,
Belə xəzinəni ortaya atdım.
Əsil şey axtaran aqil insanlar
Əziz tutar bunu, qədrini anlar.
Bakir söz demişəm, çox əlləşmişəm,
Yarı deşilmiş bir gövhər deşmişəm.
Doğru saydığımı yerinə qoydum,
Hər şeyin qədrini haqqıyla duydum.
Dedim ki, bir əsər yaradım gərək,
İncə naxışlara kəsilsin bəzək.
Dünyada nə qədər kitab var belə,
Çalışıb, əlləşib gətirdim ələ,
Ərəbcə, dəricə, yeri düşərkən,
Buxari, Təbəri əsərlərindən[36].
Oxudum, oxudum, sonra da vardım,
Hər gizli xəznədən bir dürr çıxardım.
Əlimə yetişən hər bir varaqdan
Nüsxələr bağladım mən zaman-zaman.
Onda ki fikrimi saldım səhmana,
Dedim ki, qoy onu düzüm dastana.
Oxuyan bəyənib afərin desin,
Ariflər, alimlər mənə gülməsin.
Deməsin yaşadım quru səs kimi;
Mən onun deyrini "Zənd-Avəst" kimi
Bəzədim yeddicə dilbər gəlinlə[37],
Göyün hər gəlini bir dəfə belə
Mənim gəlinimə baxarsa əgər,
Olar hər gözələ aşiq bir ülkər.
Nə zaman yeddi xətt uyar, yar olar,
Səadət nöqtəsi aşikar olar.
On naxış vursa da, bir nəqqaş əgər,
Əsas bir cizgidən sanma əl çəkər.

Bir cizgi naxışdan çıxarsa kənar,
Başqa cizgilər də bütün pozular.
Kimsə bu xətt üzrə doğru getməmiş,
Ancaq ki, doğruluq hələ itməmiş.
Mən ki incə xətlər ölçən rəssamam,
Kənara çıxmaram, sanmayın xamam.
Bircə qat telə çox gövhər düzmüşəm,
Qorxuram qırılsın, xətər sezmişəm.
Gərək min su üzüb, varıb keçəsən,
Axırda bir şirin sudan içəsən.
Qabil yerdə sudan insan da bitər,
Belə yer olmasa su qalmaz, itər.
Sudan sədəf kimi inci yaratdım,
Çörək, su tapmadım, yenə ac yatdım.
Hər sözum dadırkən bal ilə şərbət
Neçin dinləməsin məni səxavət.
Sözdən, səxavətdən gərək vaz keçəm,
İş ki, taledədir, mən isə heçəm.
Sultan Mahmud ilə şair Firdovsi
Andırır nisbətdə Əqrəblə Qövsi[38].
Əsədi, Əbu-Düləf bəxtiyar oldu,
Çünki taleləri güldü, yar oldu[39].
Nələr danışıram, bax, ey könül, mən,
Suyum buluddandır, dürrüm Ədəndən.
Görərsə buluddan sədəf səxavət,
Bulud da sədəfdən görər məhəbbət.
Bulud nə səpərsə göylərdən yerə,
Sədəf də onları çevirər dürrə.
Bu Cəbrayıl təbim cin qələmimlə
Çəkər səhifəyə cizgilər belə[40].
Onun cin öyrədən füsunu vardır,
Dəyiş paltarını, fəsli-bahardır.
Bu yolda cəhd elə, bu yolda səy et,
Divlərin əlindan, gəl, onu gizlət.
Süleymandan özgə olmasın görən,
Məni onda ara zaman-zaman sən.

Beynidir şairin hər şah əsəri,
Mən kiməm, ortada qalmış bir dəri.
Balsız, arısız bir mumam tərtəmiz,
Üzüyün qaşından uzaqdayıq biz.
Şahın möhrü ilə bu əsər ancaq
Əsil qiymətini tapıb alacaq.
Üzümü qara, ya al görən hamı
Bilər möhürdardır onun rəssamı.
Mənsə çalışmışam hər an, yaxşı bil,
Xalis qızıl verim, onda beş deyil[41].
Heç kəs almasa da ətrimi əgər,
İpəyimin müşkü hər şeyə dəyər.
Ustalar çox şirin sözə əl atdı,
Lakin yarı yolda yıxıldı yatdı.
Dünya dahiləri verdi nəsihət.
O dəstədən aldı daima ücrət.
Dilcə şeirimizdə olsa da kəsir,
Mənaca böyükdür ondakı təsir.
İçsiz qabıq gördük, çox yuxu kimi,
Qabıqsız iç verdik, təmiz su kimi.
Yazdığımız sözlər nadir olsa da,
Yenə köhnələri salırıq yada.
Dürr saçdıq, görmədik lakin bir kömək,
Sanki piyaləylə ölçdük biz külək.
Varmı bir cəvahir, mən qoca sərraf
Qədrini bilməyim, eyləyin insaf!
Mən ki çox seçilmiş xəznələr açdım,
Çox gövhər yaradıb, incilər saçdım.
Xilas açarını tapmadı hünər;
Göyün nemətinə bənzər yeməklər
Hazırladım, indi eyləyirəm ah,
Tövbə, yenə tövbə, əstəğfürullah!
Nizami, İsandır sənin nəfəsin,
Məryəm ağacındır düşüncən, hissin.
Xurma ağacından vermisən çox bar,
Hər zaman görəydim səni bəxtiyar.

ƏLAƏDDİN KÖRPƏ ARSLAN ŞAHA SƏNA[42]

Ey könül, bu xəyal yaratmaqla sən
Oynamayırsanmı xəyalla, desən?
Bir yol bu xəyaldan çəkməliyəm əl,
Ondan uzaqlaşmaq gözəldir, gözəl.
Qəsdim yaratmaqdır bu pərgarla, bil,
Baharın fəslindən gözəl dörd fəsil.
Birində Allaha həmdü sənam var,
Onun fəzli ilə yaranmış yaşar,
Sonra nəbiyədir bizim xütbəmiz,
Ondan təzələndi köhnə sikkəmiz.
Üçüncü fəsildə şaha duam var,
Ağzından bu dua gövhər, dürr saçar.
Nəsihət eyləyər şaha son fəsil,
Qoy onun fəthinə bu olsun dəlil.
O padşah ki ona yeddicə iqlim
Etmiş dövlətini, varını təslim,
Qanundur ölkəyə sözüylə qəhri,
Alıb öz əlinə bütün bu dəhri.
Özgəni şah edər, bəzər saraylar,
Xəznələr bəxş edər, xəznələr paylar.
O şahın ləqəbi Əlaəddindir,
Qoruyub durduğu: zaman, zəmindir.
Ölkələr fatehi Körpə Arslan şah
Alp Arslandan yüksək, olduqca gümrah.
Ondan Ağsunqurun nəsli güc aldı,
Əcdadı kamala yetdi, ucaldı.
Mehdidir, günəşdir şah bu dünyada,
Dövləti qalacaq eldə, obada.
Rüstəmdir, mindiyi Rəxşi fələkdir,
Böyükdür, böyüklük verməkdə təkdir.
O, göylə yoldaşdır, buludla birdir,
Qüvvətdə şir kimi, adı da şirdir[43].
Varlıq qıfılına açar çatanda
Yarandı cövhərdən aləm o anda.

Şah bir aləmdir ki, ovcuyla, inan,
Min cövhər çıxarar ortaya hər an.
Şərhindən vərəqdir onun asiman,
Feyzindən qətrədir hər sonsuz ümman.
Dərya, çöl – verdiyi əmri dinləyər,
Afərin oxuyar, əhsənlər deyər.
O qədər ucadır, o qədər yüksək,
Kiçilir önündə duşüncə, dilək.
Böyüklük mülkündə mələk yoldaşı,
Ucalıq yurdunda fələk yoldaşı.
Qılıncı şimşəkdən od alar çaxar,
Gizli düşmənləri yandırar, yaxar.
Önündə qələbə torpağa yatdı,
Fitnə, qılıncının suyunda batdı.
Efirdən qopmuş bir atəşdi suyu[44],
Ənbər saçar elə torpağıyla o.
Onun meydanında şir əsər zağ-zağ,
Düşməninin atı gedər baş-ayaq.
Səhər qədəhinə tökən zaman mey
Buz bağlamış sudan od yağdırar hey,
Mizraq itiləsə əgər bir kərə
Adi gün çevrilər dönər məhşərə.
Səxa dərgahını nə zaman açar
Günahlar bağışlar, xəznələr saçar.
Şah dəniz kimidir, deyil hiyləgər,
Qamçı-qılıncında cəzri, məddi var[45].
Nə alsa zor ilə güclü şəmşiri,
Qamçısının ucu qaytarar geri.
Müştəritək atı ucalar, qazar.
Keyvana dırnaqla bir dərin məzar.
Əgər görmədinsə əjdər minən şir,
Günəşi, əl atıb çəkəndə şəmşir,
Onda vuruşlarda, ovda bax şaha,
Sanki şir belinə minib əjdaha.
Əjdəri bayrağın altında nizə,
Zərbəylə əjdəri çökdürər dizə.
Dar etsə kamanı şah birdən-birə,

Geniş qəbir qazar ox atıb şirə.
Qılıncı ayını oyundan saxlar,
Şiri oynamağa eyləyər vadar.
“Sərxoşdur” deməyin, şir boğan şaha,
Boğur, çünki odur qorxmaz əjdaha.
Gəzərkən o çıxıb Səhənd dağını
Üzər oxla qurdun əl-ayağını.
Qurdu bu halında görüb ta bayaq
Ölər şir qorxudan, çalıb əl-ayaq.
Qurd, pələng o qədər şah şikar eylər,
Maral dırnağına çölü dar eylər.
Gah pələng dərisi, qurd dərisi gah
Geyərdi dağ, dərə, qanlı düzəngah[46].
İti qılıncını endirən zaman
Üz qoyar qaçmağa zərbədən qaban.
Güc gəlsə ovlaqda əgər kamana
Gönünü gor edər gura, ceyrana[47].
Girəndə meydana igid savaşda,
Əqiq rəngi alır torpaq da, daş da[48].
Zəhərli qılıncı yaxar hər yeri,
Tüstülər bürüyər, tutar göyləri.
Qılıncla can alar, axıdar qanı,
Cam ilə can verər işrət zamanı.
Nursuz gözlərinə bu qara torpaq
Onun dostluğundan nur aldı ancaq.
Xülqünün nafəsi nəqqaş əlitək,
Müşk ilə, ləl ilə dolu cib, ətək[49].
Ləlindən məmləkət bəxtəvər oldu,
Müşkündən el bütün müəttər oldu.
Belə tacidarın əzəmət donu
Yerdən çox ucadır, göydədir sonu.
Kamanı önündə, yaxşı sal nəzər,
Doqquz qəbzəli göy bir oxa bənzər.
Qüdrətli əliylə dörd gövhəri şah
Əzəmət taxtına etmiş qərargah[50].
Düşməni kökündən kəsik ağacdır,
Çarmıxdan asılır kim ona qacdır.

Calalının günü bizə nur saçır,
Üzümüz – qızıl ay, düşmən qaradır,
Qızıl nallı günəş qalxar, baş verər,
Mədənə ləl verər, dağa daş verər.
Xəznəsi gövhərlə, daşla doludur,
Gövhərin mədəni onun quludur.
Damcısı can verdi dağa, dənizə,
Dağlar yaqut saçar, dəniz dürr bizə.
Hər iki aləmdə o pasibandır,
Hökmünə Tanrının xalqın həyandır.
Feyzi qəbul edər öz Tanrısından,
Sonra bəndələrə yetirər haman.
O verdi cahana bəxti, işrəti,
Görüm bəxtiyarlıq olsun neməti.
Səadət ömründən heç əskilməsin,
Şahlığı dünyada zaval bilməsin.
Görüm övladının nəsilbənəsil
Səadət ulduzu gülsün müttəsil.
İki gözəl sübhün nuruyla par-par
Gün kimi parlasın ulu tacidar.
Uca taxt sahibi o şahzadalar
Biri cahangirdir, biri cahandar.
Biri Firiduntək bilikdə dərin,
Biri Keyxosrovtək at çapar yeyin.
Taxtından adına ellər agahdır,
Nüsrətəddin Məlik Məhəmməd şahdır.
Rasidlər deyir ki, qeyd etmiş fələk,
Fələkəddin Əhməd adlansın gərək[51].
Birinin açarı nüsrətdən çatdı,
Birini zəfərdən fələk yaratdı.
Birinə tərbiyə nüsrət veribdir,
Fələk o birinə qüdrət veribdir.
Biri xoşbəxt oldu nüsrətdən gerçək,
Birinə dörd payə taxt oldu fələk[52].
Mina çarx altında şahın gözləri
O iki işıqla parlatsın yeri.
O qoşa qütb ilə yetsin calala,

Saçsın hey intizam cənub, şimala.
Şikarıdır dövlət, qoy yağlı olsun,
Gündüzü, gecəsi maraqlı olsun.
Məhəmməd nəslindən dilbər hərəmi
Olsun həyatının gözəl həmdəmi.
Gülsün qoy Süleyman mülkündə bəxti,
Nurlansın Bilqeysin uğurlu təxti[53].
Şahdır səxavətin yeddi qardaşı,
Qadını varlıqda analar başı[54].
Bu Xızrın payidar olsun şöhrəti,
Onun abi-həyat tapsın xisləti[55].
Şahın kölgəsi ki, çeşmədir parlaq,
Bu güldən, bu bağdan olmasın uzaq[56].
Odur Yer üzünə əzəldən pənah,
Bu dünya durduqca yaşasın o şah.

TƏZİM XİTABI

Dünyanı yaşadan, ey sahibi-təxt,
Sənə bel bağlamış xidmət üçün bəxt,
Gecə keşikçindir, hindlitək sayıq,
Aydan zəng belində, durmuşdur oyaq[57].
Sübh asıb həmail yürüməz əbəs,
Sənin rikabında alar xoş nəfəs[58].
Gecə sənin qulun, Deyləm çətirli
Qapında yetişdi, oldu ətirli.
Ağ rumlu sərdarı: – Kənar ol, – deyə,
Qovsan dərgahından dönər zənciyə[59].
Geniş süfrəsinə göyün yaxşı bax,
İkicə çörəkdir var-yoxu ancaq[60].
Hər kim səndən əgər yetsə maaşa,
Çatar bir tikəsi yeddi qardaşa.
"Səninlə xətm olur dünyanın şahı"
Deyə vurulmuşdur möhri-ilahi[61].
Göy ki günəş kimi əsəri vardır,
Kəmərin olmağa yəqin ki, dardır.

Qızıl taxt qurub ay eylər tamaşa,
Taxtınla istəyər verə baş-başa.
Yağış suyu pakdır, ey şahi-cahan,
Torpağa layiqdir qarşında hər an.
Saxsı rəng eylədi ləli şəmşirin,
Dağı yüngül daşa döndərdi mehrin.
Nə qədər şah gəlmiş ölkəyə, elə,
Bir səxa buludu keçirmiş ələ.
Sənin buludunla yaranır bahar,
Payız bulududur özgə buludlar.
Şahlar süfrə açmaz, içməsələr qan,
Çörəyi verərlər can alan zaman.
Kimin üstə salsan kölgəni, ey şah,
Tez oxşarsan, gec də eyləsən agah,
Kimdir hunər əhli, nədədir hünər,
Yalnız hünərnamə oxuyan bilər.
Ayıbla hünəri ayırmayanlar
Hünərlinin necə qədrini anlar.
Vücudun ölkəyə şərəfdir, şandır,
Alqışlayan səni külli-cahandır.
Səxa ölkəsini gözləyən insan,
Dövlətin, dünyaya oldu pasiban!
Bir rövnəq verdin ki, dinə, dövlətə,
Bağ yetməz neysandan bu təravətə.
Kəyan padşahları xoş tale ilə
Almış on iki rüx, həftxan ələ[62].
Yeddi göy, on iki bürc ilə ancaq,
Sənin həftxanın, rüxün olacaq.
İran bir ürəkdir, bu aləm bədən,
Olmaz xəcalətli belə söz deyən.
Çünki ürəyidir bu yerin İran,
Ürək yaxşı olar bədəndən, inan!
Şahlar diyarından xoşdur o diyar
Ki, orda toplanıb yaxşı adamlar.
Bir sənədir dəxli dediyim sözün,
Ölkələr ürəyi yurdundur; özün
Xızır, İskəndərsən olduqca məşhur,

Elmin, ədalətin verir yurda nur.
Dəmirdən İskəndər ayna tapdısa,
Dirilik suyun Xızır çapdısa[63],
Gövhərdən qayrılma aynadır sinən,
Şüşənə doldurdun həyat suyu sən.
Bir ölkənin ki var sən kimi şahi,
Qorusun o yurdu qadir ilahi.
Ey xoşbəxt, dilində budur hər kimin:
Sənsən sevgilisi yeddi iqlimin.
Beşinci ölkəni sən etdin abad,
Altı yurd işindən oldu xeyli şad[64].
Gördükcə ölkələr mehriban səni,
Yurduna diləyər hökmüran səni.
Dörd şah – əldə edib dörd bahalı şey,
Beşincisən, ömrün uzun olsun hey[65].
İskəndər dövründə Ərəstu vardı,
Qeysər o alimdən bilik alardı.
Nuşirəvan bəzmi bəzədi yeri.
Çünki vəziriydi Büzürgimehri.
Pərvizin Barbədi yüz nəva deyil,
Yüz min rəng çalardı, bunu, yaxşı bil.
Məlik şahın vardı, eşidib hamı,
Dinpərvər vəziri Xacə Nizamı.
Şahım, onlardan da ucadır yerin.
Çünki Nizamidir sənin şairin.
Ey yetirən məni şöhrətə, şana,
Səninlə işlərim düşdü sahmana.
Şahlar səxavətdən deyib durdular,
Saxta mədənlərdən hey dəm vurdular.
Lakin şoranlığa toxum əkdilər,
Onlar kor gözlərə sürmə çəkdilər.
Hər kim toxum əksə şoranlıq çölə,
Bircə peşmançılıq gətirər ələ.
Ağac əkilməli münbit bir yerə,
Ta behişt barıtək meyvələr verə.
Şərabı torpağa verərsə saqi
Bağbanın adını kim eylər baqi.

Varmı ədlin kimi şah ədaləti,
Yerində göstərən hər səxavəti?
Yoxlamışam, deyin, varmıdır, hanı
Elm əhlinin sən tək bir pasibanı?
Sevmədin hiyləgər kimyagərləri,
Yalan satanları əzəldən bəri.
Bir əsər yazdım ki, daim qalacaq,
Adına bağladım nəqşini ancaq.
O kəsə deyərəm daim bəxtiyar,
Səpdiyi toxumdan görsün elə bar
Ki, dünya durduqca heç pozulmasın,
Vərəqini açsın adıyla şahın.
Eləsini yox ki, əsrlər keçər,
Silər şöhrətini uca fələklər.
Yeddi min il keçdi, sərf edib əmək,
Yeddi ədəvalı gözəl bir yemək
Bişirdim, ləzzətlə ye, nemətindir,
Nuş olsun, yaxşı ye, öz qismətindir.
Bu əsər ki, sənə edirəm nisar,
Onda ürəyim var, ətim, qanım var.
Səninlə ucaldı fələk dünyada,
Ey fələk yetirən, ey fələkzada!
Torpağam, mən necə uçum fələkə?
İnsanam, nə sayaq çatım mələkə?
Neyşəkər bir qələm işlətdim ki, tər
Torpağım yetirib versin neyşəkər.
Yığım şəkərləri çatım başabaş,
Şahın hüzürunda paylayım şabaş.
Şabaşa yoxsa da əlimdə imkan,
Hər gecə olmuşam şaha pasiban.
Şah günəşdir, nuru əyandır, budur,
Gözüm şüasını əks edən sudur.
Günəşi mümkünsə sulara vurmaq,
Suyu vurmaq olmaz günəşə ancaq.
Günə nəzər salmaq olsa da mahal,
Ondan ayrılmayır bir ləhzə xəyal.
Şahın xəzinəsində, bilir dünyalar,

Tək bu əsər yoxdur, başqa hər nə var.
Dırnağıyla rəxşin ucaltsın onu,
Şöhrət rütbəsinin olmasın sonu.
Buluddan su içən dağ ətəkləri
Sevməz quyu suyu əzəldən bəri.
Əlindən su içim, bu oldu arzum,
Başqa sular üçün bağlandı ağzım.
Acizəm bu dürrə qoymaqda baha,
Qoy təslim eyləyim qiymətcin şaha.
Zöhrəmin sazını dinləsin əgər,
Xalq təzə ay kimi məni göstərər.
Buna boş naxıştək durub baxma gəl,
Çox belə gülləri el etmiş xəzəl...
Çox yaşa, dinin var, ədalətin var,
Versin istəyini tək pərvərdigar.
Yetirir arzunu daim dövlətin,
Olsun bəyəndiyin hər şey qismətin.
Düşsə bir şey uzaq inayətindən,
Görüm kənar olsun vilayətindən.
Günəş parladıqça boşluqda par-par,
Sevinsin dostları, gülsün bəxtiyar.
Düşmənin hər zaman zəlil, xar olsun,
Gen dünya başına dardan dar olsun.
Götürüb daşları başına çalsın,
Başını daşların daşına çalsın.
Başsan, bilikdə də baş ol, keç başa,
Dünyada hamıdan sən artıq yaşa.
Sənin torpağına məlal gəlməsin,
Xətər toxunmasın, zaval gəlməsin.

SÖZÜN TƏRİFİ VƏ HİKMƏT HAQQINDA

Sözdür həm təzə şey, həm də köhnə şey,
Sözdən bəhs edilir zaman-zaman hey.
Varlığın anası doğmamış, inan,
Sözdən gözəl övlad, şahiddir cahan.

Ruh kimi təmiz söz oldu gövhəri
Hatif xəznəsinin əzəldən bəri.
Söz verər bakirə hekayətləri,
Təzə namələri, rəvayətləri.
Tanrı yaratmışsa hər nə, yaxşı bax,
Sözdən başqa bir şey yaşamayacaq.
İnsanın qalacaq sözü yadigar,
Yeldir yerdə qalan başqa hər nə var.
Sən çalış yaxşıca öyrən dünyanı,
Bəşəri, bitkini, daşı, heyvanı.
Qalacaq əbədi nə şey dünyada
Öyrən günlərini vermədən bada.
Kim ki öz-özünü düşmüşdür başa,
Ona ölüm yoxdur, o ölməz haşa.
Nəqşini bilməyən fanidir, fani,
Baqi say bu nəqşi bilən insanı.
Tanısan özünü, köçsən cahandan,
Yenə bu dünyada yaşayacaqsan.
Özündən hər kim ki, deyil xəbərdar,
Bir qapıdan girər, birindən çıxar.
Qapı tüstüsüzdür, pəncərə tozsuz,
Günəşə bir baxan tapılmaz əfsus.
Heç kəs öz könlünə tutmayır irad,
Odur, varlığını eləməz abad.
Bəhanəyçin baxar hər kəs yanına,
Heç kəs turş söyləməz öz ayranına.
O kəs ki ömrünü həsr etmiş elmə,
Baş əyməz heç zaman cəzri-əsəmmə[66].
Bilikli adamlar uzağı görər,
Cahilin zəhməti hədərdir, hədər.
Bilici tacirlər çıxarkən yola
Qorucu götürər, salar sağ-sola[67].
Nafə yükləyəndə hər çinli əttar
Çəkər yapışqandan ona bir hasar[68].
Şinəbub olarsa düçar qartala
Uçmaqda quşları tez qoyar dala.
Adlı-sanlılara bəla üz verər,

Yetməz xətərsizə əsla bir xətər.
Zirək quş yem üçün atılar-düşər,
Nəhayət ayağı tora ilişər.
Gözü torpaq kimi ac olan gərək
Bilsin yeyər ancaq bir qarın çörək.
Nə qədər yesələr yer anbarından,
Əskilməz bir arpa onun varından.
Arpa-arpa ondan yığan, ey insan,
Yenə də dünyaya qaytaracaqsan.
Şam kimi xoşlarsan gər qızıl tacı,
Gülsən də ağlarsan hey acı-açı[69].
Müfərrihdəki var yaqut ilə dürr[70],
Dolu ağlayışdır, az bir gülüşdür.
Hamının yoldaşı, gizli yarı var,
Dostu var, bir yaxın havadarı var.
İnsana arxadır onun kamalı,
Ağıldır hər kəsin dövləti, malı.
Kim ki yetişmədi ağıldan bara,
Oxşar insansifət əjdahalara.
İnan, zirək adam mələkdir, mələk,
Zirəklik gözəldir, əcəbdir gerçək.
Yazılmış alnına hər şey əzəldən,
Cəhd eyləsən belə, nə gələr əldən?
Hər halda sən çalış, həyat əməkdir,
Cənnət kahıllığı nəyə gərəkdir?
Kim qayğı bəsləsə öz əməyinə,
Özgəyə pis baxsa, o pisdir yenə.
Hər kim beləsiylə aşna, yar olar,
Özgələrə qarşı bədəfkar olar.
Kimin ki, qəlbində vardır hümməti,
Onun da yaxşılıq olur neməti.
Çalış, ayağına tikan batsa da,
Tənə bəhanəsi olmasın yada.
Bu deməsin: ömrün yetibdir başa,
O gülməsin: başın dəyibdir daşa.
Əl tutmasa belə, kömək etməsə,
Gülməsin zavallı halına kimsə.

Yaxşıdır qəminə güləndən, barı
Yadında saxlayan yaxşılıqları.
Acgözün yanında yemə gəl çörək,
Yesən, çağırasan süfrənə gərək.
Müflisin önündə əl atma zərə,
Sarınar xəznənə, dönər əjdərə.
Yaz yeli olsa da ürəyə dayaq,
Sönər, qarşısında yandırma çıraq.
İnsan yem dalınca qaçmasın gərək,
Quşdan ayıq olsun, zirəkdən zirək.
Köpək eləsindən yaxşıdır, düzü,
Ki, hey eşşək kimi otdadır gözü.
Çalış öz xalqının işinə yara,
Geysin əməlindən dünya zərxara.
Xoş ətirlər saçmaq istəyən adam
Gültək xoşxasiyyət olmalı müdam.
O aqil nə deyib bilmirsən məgər:
“Rahat yatan yaxşı yuxular görər”.
Bədxislət doğulub hər kim anadan,
Ölər o xislətdə, gedər binadan,
Kim gəlsə dünyaya xoşxislət, xoşhal,
Tərk edər dünyanı yenə o minval.
Tutma bir çörəkçün möhkəm cahanı,
Öldürmüş sən kimi o çox insanı.
Torpaq vüçuduna vurma min bəzək,
İnsana qum kimi sadəlik gərək.
Kim desə pak duyğu insandan doğar,
İnsan da torpaqdan hər zaman doğar,
De ona: “Gül ki var, yeri tikandır,
Möhrənin məkanı şahmar ilandır[71]”,
Çarpış dünya ilə şiri-nər kimi[72],
Yoxsa udar səni o, əjdər kimi.
İnsan əjdahadan dostluq gözləyər?
O, yalnız adamı parçalar, yeyər.
Köpək girsə belə dərviş cildinə,
Köpəkdir, köpəkdir, köpəkdir yenə.
Bir dost ki, dost ilə hey nifaq eylər,

O, demək, düşmənlə ittifaq eylər.
Milçək ki hər yana qonur uçaraq
Ağı qara eylər, zil qaranı ağ[73].
Bu quldur tayfadan çəkil kənara,
Doğra bu dörd bəndi, et para-para[74].
Bir yerdə ki, düşə hörmətdən dindar,
Zahid sərxoş olur, Yusif canavar.
Can qurtarmağa var indi iki yol:
Ya pisliyi bəyən, ya pis adam ol.
Ancaq görməz rəva, həqiqi bəndə
Ki, düşsün ayağı belə kəməndə.
Cəhənnəm qalamaz belə bəndələr,
Neft arayıb təlqi tökməzlər hədər[75].
Qalx, əzək başını bu fitnənin biz,
Məhv eyləyək tamam, bu – vəzifəmiz.
Bəs deyil baş əydin pula, qızıla –
Saldın dörd düyünə, yeddi qıfıla[76]?
Yel, qızıldan ötrü, yaxşı nəzər sal,
Gör necə eylədi laləni pamal[77],
Çayır ki yoxsuldur, ona dəyməyir,
Onu məhv etməyir, əsla əyməyir.
Gəzmə ağ buludtək başında xəznən,
Ayaqla xəznəni günəş təki sən.
Torpaq ki buluddan rütubət çəkər,
Öpsə ayağını, dönüb olar zər.
Eylə qızılları günəşə şabaş,
Uyma, gün ləlinin başına vur daş.
Qızılı saymaqda, bil ki, səhvin var,
Dünyanın gözünü ağıl parladar.
Zər birləşməz iki hərfdir, gerçək,
Birləşsinlər deyə nədir bu əmək[78]?
Qızılla doldurma könlü yer kimi,
Yoxsa dağılarsan sən də zər kimi.
Sarılıq azarı tutsa bir gözəl,
Laciverdi köynək geyər əlbəəl[79].
Bir tərəzi çəksə qızıl cağbacağ,
Minlərlə qapıdan olar daş-qalaq.

Hay-küydən qoparıb guya, et xəyal,
Yığdın az-çox qızıl, haram, ya halal,
Bir qayğısız gəlib xəlvəti çalmış,
Qızıl yığan ölmüş, oğrusa qalmış.
Qızıl xərclənəndə işrət gətirər,
Saxlansa əziyyət, heybət gətirər.
Kim qızıldan ötrü ölür boş yerə,
Demək, o sitayiş eyləyir zərə.
Bax bir əbləhlərə, vurulub qaşa,
Dost dostla gör necə girir savaşa.
Bir xəznə ki, ancaq cəfa naxşıdır,
Ondan üz çevirmək daha yaxşıdır.
Çoxmu hambal olub bu dünyaya sən
Yerdə qızıl yükü gizlədəcəksən?
Üç işlək qəhrəman, qoç hambalın var,
Dördüsə evini eylər tarü-mar[80].
Səninlə zidd olan torpaqla külək
Əlifsiz yazılan xak və bad demək[81].
Xurma ağacına tac olan tikan
Ayrılsa, fərqi yox onun maşadan[82].
Tutar qarınqulu çox əziz hər an
Xingal yarpağını gül yarpağından.
Öz tamah dişini çıxart, at yerə,
Ta ki, oxşayasan əziz gövhərə.
Daraq olmasaydı mindişli, bəli,
Xalqın saqqalında gəzməzdi əli,
Bir can dərmanına çatmaqçün, əlbət,
İçilər min kərə zəhərli şərbət.
Qəssab dükanının ağzında hanı
Pay alan, içmədən bir ciyər qanı[83]?
Yüz ciyər doğranır parçalanaraq,
Ta ki, bir böyürdə qat bağlasın yağ,
Bir girdəbudlunun şişsin peysəri
Deyə, yüz min boyun qanrılır geri.
Bu – xəznə başına qoymuşdur ayaq,
O – bir zərrə qızıl tapmaz heç sayaq.
Kimin muradınca olur bu işlər?

Muradsız yaşamaq hər şeyə dəyər.
Kim tapsa gec murad, onu sal başa,
Müjdə ver, de ki, o dolacaq yaşa.
Çox yaşar murada gec yetən adam,
Murada yetincə ömr olur tamam.
Ləl çox gec doğur, ömrü çox olur,
Lalə tez göyərir, tez də yox olur.
Məclis nurlandırdın şam kimi yetər,
Yandırma özünü, satma cilvələr.
Bu şəhvət bəndindən ayağını çək,
Başını bu küpdən çıxart, bir görək[84].
Başdan yeddi kökü kəsib atmalı,
Ayağından çıxart dörd mıxlı nalı[85].
Həşəmlə örtülü quyu üstündən
Həsir ya daş kimi ölü keçmə sən[86].
Şimşəktək diriykən öl ki, güləsən,
Candır əsil həyat, nə lazım bədən?
Çəkilsən qabağa bir mürid, deyə,
Elə get olasan mürşüd dəstəyə.
Bəzi müridlər tək olma bimurad,
Bəslə təvəkkülə daim etiqad.
Hər zaman yarardım müşküldə, darda,
Mən kəndxuda qaldım kənddən kənarda[87].
Çıxıb qarşılayan qərib mehmanı,
Süfrə açan hanı, su verən hanı?
Ağıl, nə deyirəm anlayar məni,
Nələr axtarıram, o duyar məni.
Mənim şikayətim yoxluqdan deyil,
Ondandır, ondandır, bunu sən də bil.
Almaz türklüyümü həbəş ölkəsi,
Olmuş xoş dovğadan məhrum cümləsi[88].
Bir zaman vardı ki, qoraydım, kaldım,
Onda sevilirdim, elə bil baldım.
Məni budağımdan ayırardılar,
Suyumdan tutiya qayırardılar.
Onda ki, üzümtək kamala doldum,
Arı neştərinə nişanə oldum.

Şərabı torpağa töksələr hədər,
Üzümün qiyməti puç olar gedər.
Nə sayaq sürdülər, yeridim, elə
Yatmış su – ad qoyub, saldılar dilə.
Deyirlər, məsəldir xalq içində bu,
Qızıl çeşməsidir yatsa əgər su.
Yatmış su gümüşdür, demə zər ona,
Buz belə şahidlik eyləyir buna.
Gümüşü buz ilə qızılın, zərin
Ayla günəş qədər fərqi var dərin.
Simi "yey"siz əgər qoysan baş-ayaq,
Çevrilər mis olar o gümüş ancaq[89].
Sözləri zər kimi işlədim hər an,
Gümüş qiymətinə olmadı alan.
Özgələr dəmiri satır gümüşə,
Qızıla bürünüb gəzir həmişə.
Vay o zərgərə ki, tapmaz müştəri,
Gümüş qiymətinə getməyir zəri.
Bu cinayət mənə çox eyləyir kar,
Hünərlə yox, bəxtlə qazanılır var.
Sərraf ki, hər şeyə qiymət verəndir,
Yoxdur bir arpası bu gün nədəndir?
Pambıqla kətanı ayırd etməyən,
Asimana çaşıb risman deyən[90]
Doldurur sandığa qızıl, xəz, xara,
Kətan, qumaş vurur hər gün anbara.
Belədir gövhərin, gümüşün işi,
Onları tərk eylə, burax keçmişi.
Gəldikmi dərd çəkək xarabaya biz,
Günəşi hey çəkək aftafaya biz[91]?!
Çoxlarının səsi məzardan gələr,
Bizim də sədamız bir gün yüksələr.
Çoxları mənimtək şikayət etmiş,
Qüssəsi bitmədən yatıb da getmiş.
Nə qədər çökməyib yuxu gözümə,
Əməyi eyləyim sənət özümə.
Yolçu yemək alar, çıxar səfərə,

Tez keçər rast gəlsə qorxunc yerlərə.
Eşşəyim gəlməyir, mənsə gedirəm,
Belə getməyimə şübhə edirəm[92].
Yuvam bu dünyadan düşdükdə kənar[93],
Eylər gedişindən məni xəbərdar.
Xəbərsiz danışan olma bu çağda,
Gözlərini yumub yatma qucaqda.
İnsan gözlərindən çəkil, iraq get,
Sirrə məhrəm olub, dinmə, sükut et!
Hali ol, ey gözüm, birdəfəlik bil,
Öyrənib tutduğun əsla düz deyil.
Qüruru tərk eylə, burax bu fili,
Yolda xəndək atıb zamanın seli.
Fələk çox bu sayaq işlər yaratmış,
Fili sərt torpaqda xəndəklər atmış[94].
Bu fildən duymursan qorxu əsəri?
Keçdiyin yollara boylan, bax, geri!
Gör nə gətirmişdin, indi nəyin var!
Bu qoşa fillər ki, belə çarpışar[95],
Onların içindən yaxşı bil ki, sən
Gəldiyin kimi də geri dönərsən.
Dənizdən və dağdan borc alıb taxan
Fələklə oynaya bilməz heç zaman[96].
Çalış borcunu ver getsən hər yana,
Ta ki, oxşayasan yüksüz heyvana.
Dünyanın yükünü üzərindən at,
İstədiyin yerə sonra çal qanad.
Taxtü-tacdan ayrı düşməzdən əvvəl
Üstündən yerə sal ağır yükü gəl.
Paxıllıq tozuyla elə gün olar
Günahsız qönçələr saralar, solar.
Gül kimi silahı tökdüm torpağa,
Həsəd dükanından qaçdım uzağa.
Əynimə geydiyim dərviş paltarı
Paxıllıq odundan qorusun barı.
Bu dəhşət yurdunda dolduqca yaşa,
Ömür ancaq belə vurular başa.

Bu köhnə saraydan edərkən rihlət,
Fələkə söylə ki, nə bilirsən et!
Yetər, ey Nizami, düşdün zindana,
Qalx, uca səsinlə səslən hər yana.
Tapşır öz canını pərvərdigara,
Əbədi səadət tap, yetiş vara.

OĞLUM MƏHƏMMƏDƏ NƏSİHƏT

Kim ki, ibrət dərsi alıb dünyadan
Sözün lövhəsini öyrənən zaman
Eləmiş sənəti elmə xəznədar,
Dünyanın müşkülü belə açılar.
Hər alim evini süpürdu, atdı,
Yuxusu gələndə yıxıldı yatdı.
Ey oğul, sənədir sözüm, yaxşı bax,
Çünki mən yatıram, sənsə qal oyaq.
Adın xoş gülüdür əbədiyyətin,
Məhəmməd isminin möhrüsən mətin.
Şöhrətin Məhəmməd, taleyin xoşdur,
Mahmud təbilitək gurla gurhagur[97].
Adına yaxşılıq sikkəsini çal,
Böyük şöhrət qazan, göylərə ucal!
Nə qədər ki, varam mən bu dustaqda,
Yüksəl ki, yüksəlsin başın bu çağda.
Yaxşı ad qazanmış gözəl dost ara,
Ondan yetişərsən ağ günə, vara.
Xoş ətirli bir dost yaxşıdır, inan,
Hərzə-hərzə durub danışanlardan.
Bir dostun da olsa eyibli əgər,
Yüzünün adına ləkə yetirər.
Ehtiyatsız bir quş düşərsə tora,
Başqa yüz quşu da sürüklər ora.
Məkkənin yolunda uddu biri zər,
Oğrular yüz qarın yırtdı sərasər.
Yatma, qoca kimi bu yolda, aman,
Zalımdan özünü qoru hər zaman.

Tərsinə çevrilmiş bu eyvana sən
Qadıntək aldanma, əgər kişisən.
Baxma ki, oynaqlar atın, ayıq ol,
Çətindir nə qədər, bax, getdiyin yol.
Bu yolda oxşasan bir ağ şahinə,
Yollara gün kimi nəzər sal yenə,
Elə bir yola ki, ovlaq yoludur,
Göylər kamanlıdır, göylər oxludur.
Dəmirin çox da ki, incədir, başdır,
Getdiyin yol ki var, maqnitli daşdır.
Gücü çatan qədər yüklə heyvanı,
Qayalıqda tələf olmasın canı.
İki rəng cahanın zülmünü unut,
Könlünü daraltma, daim geniş tut.
Bir çox düyün var ki, açardır, açar,
Bir çox çətinlik var, asanlıq saçar.
Qorxulu yuxular var ki, hər biri
Şadlığa çatdırar, yozsan təbiri.
Ciyər yırtansa da qəmin peykanı,
Bununçun yaranmış səbrin qalxanı.
Bağla öz əhdini pərvərdigara,
Başqa duyğulardan çəkil kənara.
Tanrının əmrinə sən əməl eylə,
Bil, üstün gələrsən hər bir müşkülə.
Nə qır yaxşı dürrü, nə boş yerə saç,
Bədgövhər olanla yaxınlaşma, qaç.
Sanma bədgövhərin vardır vəfası,
Xata işləməkdə olmaz xatası.
Zatı pis uzatsa yaxşılıq əli,
"İtirməz əslini kimsə" məsəli.
Yadından çıxmasın; görsən bədgövhər
Əqrəbi öldür ki, yetirər zərər.
Hünər ardınca qoş, xalqa hünər saç,
Qapılar bağlama, ər ol, qapı aç,
Hər kim öyrənməyi bilməyirsə ar,
Sudan dürr, daşdan da gövhər çıxardar.
Ancaq, öyrənməyi ar bilən insan

Məhrumdur dünyada bilik almaqdan.
Çox iti zehinlər yatan oldular,
Axırda saxsı qab satan oldular.
Təlimə həvəskar çox korazehin
İqlimlər qazısı olmadı? Deyin.
Tazının ağzına düşən hər şikar,
Təlim gördüyüçün halal sayılar[98].
Təlimdar düzəldən itləri saptək,
Olmazmı cəhd etsə bir insan mələk?
Tanı Xızır kimi özünü gəl sən,
Dirilik suyundan bəlkə içəsən.
Düşünmə ki, bu su abi-heyvandır[99],
Can ilə ağıldır, ağılla candır.
Onları bəxş edib bizə yaradan,
Əbədi yaşarlar ağıl ilə can.
İkinin hasili bir olur ancaq,
Səndəki o iki Birə varacaq[100].
Bu ikiylə birə çatmadan, demə,
Adam olduğunu açıb heç kimə.
Birə çat, ikidən əl üz, sonra dur,
Bu iki aləmi təpikləyib vur.
Üçə dəlil yoxdur, onu sevmə heç,
Müşrük olma, uzaş, ikidən də keç.
Bir sapın ucundan tut kişilərtək,
İkini at, üçü bir etmək gərək,
Üçdən əl çəkməsən, atmasan onu[101],
Qaldırmazsan göyə vəhdət topunu.
İkidən qurtulsan, əfsanə gəzmə,
Biri tapsan, artıq bəhanə gəzmə.
Yetsən bu payəyə, həll olar müşkül,
Özgə şey nə ki var, yalnız həvəs bil.
Varkən sağlıq əldə, cavanlıq əldə
Sənindir hər murad, hər xoş əməl də.
O sərv qamətin sınsa nagəhan,
Bir nəticə çıxmaz mumyaçılıqdan.
Dünyada keçməsin boş cavan çağın,
Yol get ki, güclüdür indi ayağın.
Ney kimi bel bağla din yolunda gəl,
Uca sərvə dönüb göylərə yüksəl.

Bax, mənim söyüdüm, quru budaqdır,
Laləm sapsarıdır, bənövşəm ağdır,
Qocaldım, papağa əlim varmayır.
Kəmər barlamağa belim varmayır.
Mən ki iş görərdim kişilər sayaq,
İndi bax, duşmüşəm, hər işdən qaçaq.
Ruzgar məni tutub, eylədi əsir,
Zamanın adəti daim belədir.
Sındırdım düşmədən pərü balımı,
İndi ki, duşmüşəm, sorma halımı.
Üzdən çox gözəldi bizim Əhmədək,
Üstəlik də vurub çıxartdı çiçək.
Təbim kölgələrdən görsə də xətər,
Salır kölgəsini üstümə hünər[102].
Sanma qocalarda həvəs yoxalır,
Adam yaşadıqca arzu çoxalır.
Sanma ki, tək bizdə bu sikkə vardır,
Hamı bu bəlayə çoxdan duçardır.
Ey xəstə könlümə eyləyən əlac,
Etmə həyatını yetənə möhtac.
Yetər zülmətdəyəm! Aydınlıq hanı?
Şikəst eləmisən, yetir mumyanı,
Qəlbimi doğrayan möhnəti hər an
Mənə asan etmək sənincin asan.
Boynum azad ikən, ey qadir qəni,
Xəsisin yüküylə əzmə gəl məni.
Mənəm öz danəmə qənaət edən,
Sədəftək evimin ağasıyam mən.
Ağalıq layiqdir mənə dünyada,
Baş əyə bilmərəm mən əsla yada...
Yaltaq zəncirini şir qırdı, atdı,
Odur böyüklüyə dünyada çatdı.
Xəsis halvasını yeməkdənsə mən
Yaxşıdır paylasam öz çörəyimdən.
Kəskin qılıncını siyirib səhər,
Nizami, qalx, oyan, yatdığın yetər!
Zəhmətdən incimə, yeni mədən aç!
Bu dünya əhlinə xəzinələr saç!

DASTANIN BAŞLANĞICI BƏHRAMIN ANADAN OLMASI

Sirlər xəznədarı xəznəni açdı,
Saçdı ətrafına gövhər, nə saçdı.
Asılmış tərəzi göyün üzündə,
Gövhər bir gözündə, daş bir gözündə.
İki rəngli olan bu dünya ki var,
Ondan gah daş alar, gah gövhər alar.
Şahların nəsli də belədir, belə,
Uşaq daş, ya gövhər gələr əmələ.
Elə vaxt olar ki, gövhər daş doğar,
Kəhrəba rənglidən yaqut qaş doğar.
Gövhərlə daşdakı nisbətə misal
Olmuş Yəzdigirdlə Bəhramdakı hal[103].
O vurar, bu oxşar; nə uçün? Sorma!
Daşda yaqut olar, tikanda xurma.
O şikəst etsəydi kimi nə zaman,
Bundan yetişərdi xəstəyə dərman.
O gün ki, Bəhramın sübhü açıldı,
Qaranlıq gecəyə işıq saçıldı[104].
Kimya kürəsini göyün yandıran,
Günəşdən, qəmərdən daim dəm vuran
Münəccimlər düşdü dərin heyrətə
Baxdıqca göyləri ölçən alətə,
Qəlp gümüş yerinə qızıl gördülər,
Dənizdən dürr çıxdı, daşdan da gövhər[105].
Yəqin etdilər ki, təzə doğulan
Olacaq hünərli, şöhrətli insan.
Taleyi Hut idi, Müştəri Hutda[106],
Zöhrə bir ləl idi sanki yaqutda.
Ay Surda, Cövzada Tir tutmuş qərar,
Mərrix də Əsəddə oldu aşikar.
Möhkəm iradəylə Dəlv dən Zühəl
Düşmənə həd verib qovdu əlbəəl.
Gəlib Zühəlinə Zənəb yanaşdı,

Günəş Həməlinə yaxın dolaşdı.
Bir Müştəri kimi hər parlaq ülkər
O xoşbəxtdir deyib verdi xoş xəbər.
Bəhramın taleyi belə düzəldi,
Xoş bir iqbal ilə dünyaya gəldi.
Görüb taleyini, öz iqbalını
Atası tərk etdi xam xəyalını.
Bildi bişirdiyi çiydir ya boyat,
Zulmün toxumundan göyərməz nabat.
İyirmi ildi ki, onun övladı
Olantək ölərmiş, qalarmış adı.
Münəccimlər baxıb gecə göylərə,
Gəldilər qərara belə bir kərə.
Dedilər: – Şahzadə gərək İrana
Vida edib getsin Ərəbistana.
Səadət bəxş edər ömrünə bəlkə
Ərəb məmləkəti, o qədim ölkə.
Hər kəsə bir diyar şərafət verər,
Bəlkə o yurd ona mal, dövlət verər.
Hərçənd el içində belə məsəl var:
"Ölkə şah əlindən var-dövlət tapar".
Ata öz övladı yaşasın deyə,
Razı oldu getsin başqa ölkəyə.
O zaman ki, Süheyl ulduzu durdu,
Yəmən ölkəsində taxtını qurdu,
Şah xəbər yolladı dərhal Nemana,
Laləni tapşırdı bağa, bostana.
Neman güllər səpsin, daim keyfi çağ,
Laləyi-Nemani olsun o yarpaq[107].
Xosrov qaydasını ona öyrətsin,
Şahlıq ədəbini qoy təlim etsin.
Neman şahzadəni apardı, getdi,
Aya öz qoynunu kəcavə etdi.
Dənizlərdən məşhur çeşməni, bilsən,
Saxladı çox əziz iki gözündən.
Dolandı dörd bahar, ötdü dörd xəzan,
Bəhram dönüb oldu bir gur, bir aslan.

Dedi ürəyini Neman bir kərə,
Sevib xoşladığı oğlu Mənzərə:
– Bəhramın yolunda ürəyim dustaq,
Bu torpaq istidir, bu hava quraq,
Nazikdir, incədir bizim şahzadə,
Bir elə yer gərək ona dünyada,
Ucalsın göylərə başı, qəlbi şad,
Açsın asimanda ta ki qol-qanad,
Şimal nəsimindən pərvəriş alsın,
Bir lətif havada yerləşib qalsın.
Rahatlıq içində yaşasın hər an,
Nə quru torpaqdan, nə də buxardan
Qoy fitrət gövhəri zərər görməsin,
Daim təmiz qalsın, xətər görməsin.

SİMNARIN TƏRİFİ VƏ XƏVƏRNƏQ QƏSRİNİN TİKİLMƏSİ

Dolanıb ətrafı hey qarış-qarış,
Mənzərlə atası etdi axtarış,
Axırda səfalı bir yer tapdılar,
İstilikdən uzaq, kədərdən kənar.
Elə bir yerdi ki, bütün ölkədə
Yoxdu bərabəri onun bəlkə də.
Sarayı tikməyə gəzib vardılar,
Mahir bir ustanı çox axtardılar.
Hər gələn duruxdu, döndü bir daşa,
Vurula bilmədi imarət başa.
Nəhayət yetişdi xəbər Nemana:
"Dolanma dərbədər, düşüb dörd yana,
Sənin axtardığın qadir sənətkar
Olsa, ola bilər Sam oğlu Simnar,
Zirəkdir, od kimi iti əllidir,
Dünyaya hünəri, işi bəllidir.
Çox binalar tikib Misirdə, Şamda,
Yaşayır hər biri bir ehtişamda.

Olmuş sənətinin qulu rumlular,
Çinli tişəsinin tozunu yığar.
O bənna olsa da, məşhurdur adı,
Odur min nəqqaşın böyük ustadı.
Onuntək qiyaslı sənətkarmı var?
Ucalıqlar ölçər, rəsəd qaldırar.
Fələkə üstürlab ənkəbutunun
Telindən tor hörmüş nəzəri onun[108].
Rumlu Bəlinastək hünərlər saçar,
Rəsədxana tikər, tilsimlər açar.
Vaqifdir göylərin hər bir sirrinə,
Ayın şəbxununa, günün şərrinə.
Bu işin tək odur mahir bənnası,
O, yalnız toxuyar belə libası.
Palçıqdan tikdiyi bəzəkli tağı
Ulduzun gözündən qapar çırağı".
Onun tərifini eşitdi Neman,
Simnarın oduna qızışdı haman.
Tez adam yolladı o Ruma sarı,
Qızılla aldatdı usta Simnarı.
O gün ki Nemanın yanına gəldi
Simnar nə istədi, dərhal düzəldi.
Çoxaldı arzusu işə Simnarın,
Hümmət Nemanınkı, peşə Simnarın.
Qəsrə lazım olan hər şeyi Neman
Dərhal layiqincə eylədi sahman.
Dəmirölçən oldu Simnarın əli,
Binada işlədi tamam beş ili.
O qızılbarmaqlı usta nəhayət
Tikdi daşla gəcdən gümüş imarət...
Toxundu göylərə uca qübbəsi,
Ağın, həm qaranın oldu qibləsi[109].
Qızıl bəzəkləri atəş saçardı,
Simnar naxışlıydı, könül açardı.
Sanki bardaş quran bir fələkdi tək,
Uçurdu başında düz doqquz fələk.
Gözəllik qütbüydü cənub-şimalın,

Təngülüşasıydı yüz min xəyalın[110].
Yorğun yuxu tapdı baxışlarından,
Susuz sirab oldu naxışlarından.
Düşsəydi üstünə günəşin nuru,
Yumardı gözünü cənnətdə huru[111].
Bayırı bəzəkli bir göy aləmi,
İçərisi rahat bir behişt kimi.
Südlə, sirişümlə edilmiş suvaq[112],
Baxanı əks edir güzgülər sayaq.
Bəzənib-düzənən gəlinə bənzər,
Üç rəngə boyanar hər axşam, səhər.
Üç rəng ona gözəl bəzək verərdi:
Göy, sarı, bir də ağ rəngə girərdi.
Səhər asimandan göy rəng alardı,
Çiyninə mavi bir örtü salardı.
Günəş baş verəndə üfüqdən yenə,
Saray da dönərdi günəş rənginə.
Bulud baş vuranda günə əlbəəl
Olardı buludtək ağ, lətif, gözəl.
Havayla yekrənglik həvəsi vardı,
O gah qaralardı, gah ağarardı.
Simnar nə zaman ki, ruh verib daşa,
Gözəl imarəti yetirdi başa,
Calalı, şöhrəti aşdı göyləri,
Gün ondan nur içdi o gündən bəri.
Simnar xələt aldı, deyim əslini,
Gözlədiyi haqqın iki mislini.
Çuvalı mirvari, müşk ilə dolu,
Tutdu qızıl yüklü dəvələr yolu.
Saysız zər verildi o sənətkara,
Lazım olsa yenə o gəlsin kara.
Oddan əsirgəsən kömürü əgər,
Sanma ki, çəkdiyin kabablar bişər.
Səxi əl versə də qızıla ziyan
Bəxşiş dərgahına olur pasiban.
Bu mehribanlığı görüncə Simnar

Duyub səxavəti, dedi: "Xəbərdar
Olsaydım verilən bu nemətlərdən,
Bilsəydim əvvəlcə, inanın ki, mən
Bu yolda bəsləyib özgə bir əməl,
Bir bina tikərdim gözəldən gözəl.
Bəlkə daha artıq zəhmət çəkərdim,
Bundan xeyli gözəl saray tikərdim.
Şah artıq verərdi mənə neməti,
Dünyanı tutardı qəsrin şöhrəti".
Neman dedi: "Çoxlu pul versəm, de, sən
Daha yaxşısını tikə bilərsən?"
Simnar dedi: "Bəli, istəsən əgər,
Bir saray tikərəm, bu heçə dönər.
Bu üç rəngsə əgər, o yüz rəng olar,
Hər daşı yaqutla həmahəng olar.
Görürsən, var bunun bircə günbədi,
Onun göytək olar qübbəsi yeddi".
Bu söz alışdırdı, yaxdı Nemanı,
Yandı mehribanlıq, mərdlik xırmanı.
Yanar bir atəşdir hər hakim, hər şah,
Ondan uzaq olan çəkməz aman, ah.
Şahın odu güldür, gövhərlər saçan,
Qarşıda gül olur, qucaqda tikan.
Şah dediyin ki var, tənəkdir, tənək,
Kim uzaqsa ona ilişməyəcək.
Yüz dostluqla kimə sarılsa, inan,
Kökləri, meyvəsi görər yüz ziyan.
Neman dedi: "Onu buraxsam, əlbət,
Tikər özgəsinə gözəl imarət".
Dərhal əmr eylədi yaxın kəslərə:
"Simnarı tullayın qaladan yerə!"
Yazıq sənətkarı qan içən torpaq
Gör necə endirdi yerə, bircə bax!
Bir saray qaldırdı uzun zamanda,
Yıxıldı torpağa ondan bir anda.
Bir tonqal qaladı, oduna düşdü,
Dama gec çıxdısa, çox tez sürüşdü.

Xəbərsizdi özü yıxılmasından,
Yüz gəz ucalıqda qaldırdı eyvan.
Bilsəydi belədir ömrünün sonu
Üç qarış elərdi tikərkən onu.
Taxtın payəsini o qədər yüksəlt
Yıxıldığın zaman çəkmə əziyyət.
Bu yüksək binadan Nemanın adı
Göydəki ay kimi qalxıb parladı.
Cadugər çağırdı adını torpaq,
Xəvərnəq Allahı saydı onu xalq.

XƏVƏRNƏQİN TƏRİFİ VƏ NEMANIN GÖZDƏN İTMƏSİ

Bəhramın hünəri saçınca şəfəq
Döndü bir bəzəkli bağa Xəvərnəq.
Göy dedi: "Qiblədir bu xoş imarət".
"Yox, Cin biharıdır" – dedi təbiət[113].
Yüz minlərlə adam yaxın və uzaq
Gəldi seyr etməyə eyləyib soraq.
Görənlər hüsnünə söylədi əhsən,
Sildi kandarını ətəklə həmən,
Şairlər Xəvərnəq, Sədeyr hüsnünə
Qəzəllər yazdılar hey dönə-dönə.
Yəmənə Süheyli saçarkən atəş
Heyran qaldı buna həm Ay, həm Günəş.
Dürr, gövhər, saçmaqda Ədənə döndü,
Süheyl ilə dolu Yəmənə döndü.
Xəvərnəqlə Yəmən şöhrətli oldu,
İrəm bağçasıtək əziz tutuldu;
"Bəhram ömür sürür məndə" deyərək,
Bəzədi dünyanı Həməl bürcütək.
Sevinclə qaldırdı Zöhrə qızıl cam
Xəvərnəq üstündə gəzəndə Bəhram.
O gördü bu zaman bir gözəl saray,
İçində günəş var, bayırında ay.

Günəşlə bəzənib içində tağı,
Hilaldır çölündə nurlu çırağı.
Başında oynardı hər zaman külək,
Ona xəzan yeli dəyməsin gərək
Daldı dörd küncünə qəsrin baxaraq,
Gördü behişt kimi bir səfalı bağ.
Orda Fərat axır çəmənzar boyu,
Axır elə bil ki, dirilik suyu.
Göylərə ucalan Sədeyrin yanı
Abad bir kənd idi, sud-yağ meydanı.
Qabağında səhra, dalında çəmən
Küləklər alırdı nəfəs nafədən.
Kəyana yaraşan bu damda Neman
Bəhramla oturmuş, behiştdir hər yan.
Lalə qızartmışdı sanki hər yeri,
Şuştəri döşənmiş geniş çölləri
Bildirçin ovlağı, kəklik ovlağı
Süzüb o çəməni, o bağça-bağı:
Belə yer tapılmaz heç, – Neman dedi,
Burda şad olmalı yaşayan, – dedi.
Onun ədalətli vəziri vardı,
İsanın dininə pərəstişkardı.
O dedi: "Allahı duyub tanımaq
Sənin dövlətindən yaxşıdır ancaq,
Sən o mərifəti duysan mükəmməl,
Bu bəzək-düzəkdən götürərdin əl".
Vəzir bir od yaxdı, bir şölə saldı,
Sərt qəlbi Nemanın xeyli yumşaldı.
Bu dünya görəli yeddi hasar, tağ,
Belə işləməmiş heç bir mancanaq.
Neman bu eyvandan enərək yerə,
Üz qoydu şir kimi geniş çöllərə,
Unutdu hər şeyi, bütün varını,
Tərk etdi şahlığı, öz diyarını,
Çünki düz gəlməz heç dünya din ilə,
Süleyman cəlallı taxtından belə
Əl çəkib yaşadı pərilər kimi,

El ondan yaşadı bixəbər kimi.
Bir də qayıtmadı öz xanəsinə.
Keyxosrov kəsildi zəmanəsinə[114].
Münzir hey çalışdı, hey etdi xitab,
Bəxtinin hatifi vermədi cavab.
Münzirin qəlbini həsrət, qəm aldı,
Neçə gün yas tutdu, dərdi çoxaldı.
Taxtü-tac sahibi qaldı naəlac,
Taxta çıxıb, yenə başa qoydu tac.
Son verdi ellərin ahü-zarına,
Ölkəni keçirdi ixtiyarına.
Qoşuna, ölkəyə başçılıq etdi,
Şah xələt göndərdi, razılıq etdi.
Bəhrama atadan daha mehriban
Kəsilib tutardı əziz canından.
Onun Neman adlı bir oğlu vardı,
Şahzadə Bəhramla yaşıd olardı.
Bəhrama, Münzirin oğlu Nemana
Bir dayə süd verib, olmuşdu ana.
Bəhram çox sevərdi süd qardaşını,
Bir an buraxmazdı öz yoldaşını.
Onlar bir lövhədən dərs keçərdilər,
Birgə səpərdilər məclisdə gövhər.
Birisi günəşdi, birisi nurdu,
Onlar bir dolanıb, bir otururdu.
Bir neçə ildi ki, uca qalada
Bəslənib dururdu bizim şahzadə.
Dərsə baş qoşardı getsə hər yana,
Ağlı yönəldirdi onu ürfana.
Bəhram öyrənmişdi ərəb, fars, yunan
Dilini məktəbdə öz ustadından.
Münzirdə var idi başqa əlamət,
Ulduzlar elmində kəskin məharət.
On iki bürc ilə o, yeddi ülkər
Qabağında açıq sandığa bənzər.
Həndəsə xəttinə əməl edərdi,
Minlərlə Məcisti o həll edərdi[115].

Ölçdüyü göy, fələk, asiman oldu,
Onlara göz oldu, pasiban oldu.
Dərin-dərin fikir nə qədər ki var,
Könlünu onlardan etdi xəbərdar.
Gördü şahzadədə ağıl, kəramət,
Duydu var biliyə onda fərasət
Gətirdi lövhəni, mili meydana,
Göyün sirlərini öyrətdi ona,
Öyrətdi nə qədər gizli, aşikar
Göylərin, yerlərin rümuzları var.
Nə varsa birbəbir öyrətdi, Bəhram
Öyrəndi dərs alıb hər səhər-axşam.
Elmin dəryasında tapdı pərvəriş,
Üstürlabdan, zicdan alıb göstəriş[116],
Sirlərin üzündən pərdələr açdı,
Dərsini bilməkdə möcüzə saçdı.
Bəhram da lövhəyə, milə yanaşdı,
Fələkin işindən düyünlər açdı.
Kamala yetdikdə elmi, əməli
Silahdan yapışdı qüvvətli əli.
At sürdü, aləmə vəlvələ saldı,
Çövkənbaz fələyin topunu aldı[117].
Onda ki, şöhrəti aləmi sardı,
Tutub canavarın boynunu qardı.
Qırdı pəncəsini, öldürdü şiri,
Ona təslim oldu sübhün şəmşiri.
Ox atıb, qart daşı tikərdi daşa,
Elə bil tikilmiş ipək qumaşa.
Gözünü çevirib atsa hər yana,
Nişana üstündən vurar nişana.
Qılıncına hədəf olsaydı qaya
Əriyib dönərdi od rəngli suya.
Saplayar nizəni darıya birdən,
Həlqə alar kimi götürər yerdən.
O, düzgün vurardı uzaq nişanı,
Tük ilə oynardı onun peykanı,
İşığa, kölgəyə ox atsa əgər,

Yan getməz, hədəfə hər zaman dəyər.
Onda ki, taleyi arxa durardı
Gözündən qaçanı atıb vurardı.
Şir ürəkli mərdlər söhbət qurdular,
Onun şirliyindən deyib durdular.
O bəzən pələngə hücum edərdi,
Yarışıb şir üstə bəzən gedərdi.
Deyib danışanda Yəmənin əhli
Ona ad verərdi: Yəmən Süheyli.

BƏHRAMIN OVA ÇIXMASI VƏ GURLARI DAĞLAMASI

Onda ki, Bəhramın üzü nur saldı,
Yəmən dərisindən xamlığı aldı,
Könüldən şad etdi bu iş Münziri,
Neçə ki, Süheyldən parlayar dəri[118].
Yəməndə Nemanı, bir də Münziri
Ata-qardaş etdi ona hünəri.
Atalıq-qardaşlıq qalsın bir yana,
Biri rəhbər idi, biri qul ona.
Bilik təlim etdi Münzir hər zaman,
Yoldaşı kəsildi məclisdə Neman.
Münzir onu bilik sahibi etdi,
Neman ox atmağı ona öyrətdi.
O belə boy atıb namidar oldu,
Şöhrəti göydə də aşikar oldu,
O, meydan zövq alar, büsat sevərdi,
Bir ovu xoşlardı, bir at sevərdi.
Ölərdi gur üçün düşsə ovlağa,
Ölü, gordan qaçar necə irağa?
Nə zaman yay çəkib nişan alardı,
Oxu gur gözündə qəbir salardı.
Onun yel yerişli bir atı vardı,
Bu atın elə bil qanadı vardı.
Qaçışı rahatdı, qədəmi düzgün,

Əzərdi, tökərdi ovları bütün.
Qapardı sürətlə yol gedən zaman
O, topu Günəşdən, qürsü də Aydan[119].
Qohumluq etmişdi fələk bu atla,
Yarışa bilməzdi külək bu atla.
Yüz ilan qıvrımı quyruğu vardı,
Dırnaqla yüz gura gor qazıyardı.
Ova eyləyəndə Bəhram şah səfər
Heç başqa atlara salmazdı nəzər.
O gur dırnağını yəhərləyərdi,
Gurlar görən zaman, əhsən deyərdi.
Yel kimi uçardı bütün ovlağı,
Guru parçalardı iti dırnağı.
Nə zaman ki, işdən bezərdi Bəhram,
Minib o pələngi gəzərdi Bəhram.
O dırnaq basanda şikarstana
Yer çönüb dönərdi nigarstana.
Çəkidə daşlardan çox ağır olan
Təpələr salardı maraldan, gurdan.
Səhranın nə qədər çuxurları var,
Ovlanan gurlarla edərdi hamar.
Tozunu fələk də görməz bu atla,
Şah ova çıxanda min çataçatla
Əlini atsaydı əgər kəməndə
Min guru dipdiri salardı bəndə.
Onları görəndə kəmənd atardı,
Ya da ki, sadəcə əllə tutardı.
Yıxsaydı yüz guru əgər yan-yana
Qıymazdı dörd yaşı qurtarmayana.
Onun bir beləcə adəti vardı:
Gənc gurun qanını haram sayardı.
Hər tutduğu gura vurardı damğa,
"Sərdar ol, – deyərdi, – bütün ovlağa",
Minindən birini kim tutsa əgər,
Şahın damğasını görərkən öpər,
Yaxşılıq keçərdi yadından ancaq,
Açardı bəndini, buraxardı sağ.

Şahın damğasıdır yaşadan bizi,
Düz sürək qoy ömür köhlənimizi.
O gurlar ovlayan Bəhram çağında
Gurlara qurtuluş vardı dağında.
Qolu güclülərdən ölkəmizdə, bax,
Qarışqalar belə olmuş sinədağ.

BƏHRAMIN BİR OXLA GURU VƏ ŞİRİ ÖLDÜRMƏSİ

Yəmən ovlağında günlərin biri
O gözəl ölkənin qoç igidləri
Önündə Bəhram şah çölə səs saldı,
Mərrixdən, fələkdən qapdı, kos aldı.
Bəhram söhbət açdı ovdan, ovlaqdan,
Münzir bir az öndə, arxada Neman,
Baxdıqca onlara saçırdı heyrət
Bəhram görkəmindən yağan əzəmət,
Uzaqdan ucaldı toz birdən-birə,
Göy yerə qovuşdu, yer də göylərə.
Bəhram şah at çapdı şəhriyar kimi,
Cumdu toz üstünə bir ruzgar kimi.
Nə gördü: yem olub yazıq gur şirə,
Oturub belinə şir, yıxır yerə,
Tacidar durmadı, bir kaman aldı,
İti uclu oxu oxdandan aldı.
Əldə kaman girdi pusquya Bəhram,
Oxu qoyub çəkdi girişi tamam.
Dəldi şirlə guru ox birdən-birə,
Deşib çiyinləri işlədi yerə.
İşlədi torpağa qəzəbli peykan,
Ona tab gətirməz zirehlə qalxan.
Şir ilə gur belə öldülər, demək,
İşlədi ox yerə qanadınadək.
O, mahir əlilə atıb peykanı,
Baxdı boylanaraq əldə kamanı.

Hünərli vuruşu görən ərəblər:
– Əcəm şahı, sənə əhsən – dedilər.
Kimin ki, sataşdı gözü şikara,
Əl öpdü, baş əydi o şəhriyara.
Dedilər: canında aslan gücü var,
Odur ki, Bəhram Gür adlandırdılar.
Döndülər şəhərə, artdı söhbəti,
Yayıldı gur ilə şir hekayəti.
Öz xadimlərinə əmr etdi Münzir:
– Qoy gəlsin ustalar, zər hünərlilər,
Hər kimin vardısa, gücü, qüdrəti
Pərgarla bəzəsin gözəl surəti.
Xəvərnəq içində çəksin divarda:
Şir dalayır guru, gur qalıb darda.
Çəksin: şah ox atır gur ilə şirə,
Ox keçib onları işləyir yerə.
Bu şəkli olduqca mahir əl çəkdi,
Qızılla işlədi, çox gözəl çəkdi.
Görən canlı bildi, “afərin” dedi,
“Əhsən olsun şaha birə min” dedi.

BƏHRAMIN ƏJDAHANI ÖLDÜRMƏSİ VƏ XƏZİNƏ TAPMASI

Şah bir gün bağçanın gözəl yerində
Sürdü gəmisini mey uzərində.
Çəkərək başına şirin əyağı,
Keflənincə həmən tərk etdi bağı,
Ovlağa çatınca kəmənd açaraq,
Gura gor qazıyıb, hünər saçaraq,
Vəlvələ qopardı, qovhaqov saldı,
Hər addım başında vurdu, ov saldı.
Sonra bir dişi gur gəldi, nə gəldi,
Naləsi dünyanın bağrını dəldi.
Vücudu ruhani xəyaldı sanki,
O bir ay baxışlı maraldı sanki.

Beli başdan-başa elə bil zərdi,
Qarnının altı da südlə şəkərdi.
Qara xətt belindən çəkirdi nişan,
Sağrısı xal-xaldı dırnağınacan.
Boynuna saldığı sanma zünnardı,
Üzündə gül rəngli duvağı vardı[120].
O başqa gurlardan, sağrısı ondan
Gözəllik topunu almışdı, inan[121].
O atəşdi, otla qohum misaldı,
Dərviş paltarında bir mahcamaldı[122].
Baldırları igid oxuna bənzər,
Qulağı – sıyrılı alması xəncər.
Gərdəni çəkikdi, çiyni hamardı,
Qısıb qulağını süzgün baxardı.
Belində qaralan o dəri qaytan
Bağlamış cidovu hər iki yandan[123].
Gözəldi tismədən onun görkəmi[124],
Qara xətt işlənmiş bir gümüş kimi.
Boynu qanla dolu, böyrü piy və yağ,
Bu əqiq kimi al, o dürr kimi ağ.
Hörmüş bədəninə al xəz, qızıl qan,
Gözəllik almışdı qandan o heyvan.
Verib qan damarı ona min bəzək,
Oynardı tisməli hoqqabazlartək[125].
Quyruğu belindən ayrılmazdı heç,
Boynu dırnağıyla kəsilmişdi ləc[126].
Gur görüb Bəhramı atıldı birdən,
Cumdu Bəhram dəxi durduğu yerdən.
Cavan gur yerindan qoparaq getdi,
Bəhram şirə döndü, çaparaq getdi.
Gur qaçdı, durmadı, qaş qaralınca,
Şir dəxi düşmüşdü onun dalınca.
Padşah çevirmədi atını gurdan,
Necə qaçmaq olar, siz deyin, gordan.
Gurxan hey çapırdı, guru qovurdu[127],
Çapan Bəhram idi, qaçan da gurdu.
Çöldə bir kahaya yetişdi Bəhram,

Basmayıb bu yerə qədəm bir adam.
Çatınca ovuna, gördü şiri-nər
Mağara ağzında yatır bir əjdər.
Qıvrılmış bədəni qırdan tökmə dağ,
Gözlədiyi şikar qurtarmazdı sağ.
Şah baxıb yolunda yatan xətərə,
Görüb əjdahanı, döndü əjdərə.
Unutdurdu guru gor dərdi dərhal,
Əl qoyub buduna eylədi xəyal,
Təəccüblə dedi: "Bu nə şikardır?
Bura gəlməyimin səbəbi vardır.
Yəqin zavallı gur amana gəlmiş,
Əjdaha zülmündən cəzana gəlmiş,
İntiqam alsın qoy ədalətli şah
Deyə dərgahıma gətirmiş pənah.
Qorxudarsa əgər bu əjdər məni,
Gurun xəcaləti öldürər məni.
Mən onun dadına yetişəm gərək,
Nə olur, qoy olsun, qorxu nə demək?!"
Şah iki şaxəli iti oxlardan
Seçdi qayçı kimi açılmış peykan.
Oxu ağ kirişli kamana qoydu,
Qara əjdahanı nişana qoydu,
Göz açıb suzəndə əjdər düşmanı,
Uçdu igid şahın haça peykanı.
Batdı ox əjdərin bir cüt gözünə,
Onu həsrət qoydu dünya üzünə.
Dəldi gözlərini qara əjdərin
Oxlar yer eyləyib dərindən-dərin.
Onda ki, əjdərə meydan oldu təng,
Yeridi üstünə Bəhram – o nəhəng.
Əjdərə sapladı nizə cürətlə,
Gura pəncəsini şir vurar belə.
Səkkiz yumruq boyda altıpər mızraq
Əjdər boğazında açdı yüz zolaq.
Səslənib əjdaha çəkdi bir nərə,
Ağac sütun kimi sərildi yerə.

Şah bu nəriltidən qorxmadı, sübut –
Dağın zirvəsindən qorxarmı bulud?
Kəsdi Əhrimənin başını xəncər,
İnsana düşməni əzmək dad verər.
Dərhal əjdahanın qarnını yardı,
Orada bir gurun balası vardı.
Şaha aydın oldu gurdakı məram,
Əjdərdən istərmiş alsın intiqam.
Allaha səcdəyçin qapandı yerə,
Çünki o gəlmişdi üstün əjdərə.
Bəhram üzəngiyə basdı ayağı,
Gedib seyr eyləsin yenə ovlağı.
Gur şahı tələsən görüncə haman,
Gəlib mağaraya girdi uzaqdan
Bəhram şah tutmağa haman heyvanı
Soxulub kahaya girdi yan-yanı.
Keçdi əziyyətlə içəri birdən
Xəzinə kəşf etdi girdiyi yerdən.
Şahlar küp qoyaraq burda getmişlər,
Şux pərilər kimi gözdən itmişlər.
O gurdan küplərə yetmişdi Gurxan,
Gursa qaçıb oldu gözlərdən nihan.
Xəznə açarını tapıb tacidar,
Etdi mağaradan əjdəri kənar.
Çıxdı həmən saat kahadan düzə,
Nəzər saldı yola o gəzə-gəzə.
Bir saat olar ki, gəzib hər yeri,
Şahı axtarırdı sərkərdələri.
Onu görən təki gəlib durdular,
Şahın ətrafında dövrə vurdular.
Bu zaman qoşuna şah verdi fərman:
"Ayrılsın ordudan beş-on qəhrəman,
Yol açıb yerisin qoy mağaraya,
Xəznəni bölsünlər yüzlərlə taya".
Üç yüz cavan dəvə, böyük bir karvan
Yüklənib düzəldi yola bir azdan.
Bir şah ki, hamilik eyləyər gura,

Əjdahanı salar dərin bir gora,
Çəkdiyi əməyin barıdır, əlbət,
Tapdı cəvahirat, qaldı səlamət.
Gəlib Xəvərnəqə, şən imarətə,
Şah yenə başladı eyşü işrətə.
Yüklətdi on dəvə bol cəvahirat,
Ata hüzuruna yolladı sovqat.
"Münzirlə Nemana layiqdir" – deyə,
On yük zərif əşya etdi hədiyyə.
Hər kimə istəsə qalan varından
Payladı qorxmayıb hesabdarından.
Bəhram bir çox belə xəznələr açdı,
İzzətlə toplayıb, ölçüsüz saçdı.
Münzir: "Gəlsin, – dedi, – cahan nəqqaşı,
Yeni bir naxışla güldürsün daşı".
Əlində fırçası, boyası, zəri,
Nəqqaş gəlib çəkdi şahı, əjdəri.
Bəhramın hər belə işi, qüdrəti
Tapdı Xəvərnəqdə əksi, surəti.

BƏHRAMIN XƏVƏRNƏQDƏ YEDDİ QIZIN ŞƏKLİNİ GÖRMƏSİ

Səfərdən qayıdıb bir yol bizim şah,
Xəvərnəq içində nəşəli, gümrah
Gəzirdi, gördü ki, xeyli maraqlı
Bir hücrə var, qalıb qapısı bağlı.
Olmamış orada, sözümün düzü,
Nə yad, nə xəznədar, nə Bəhram özü,
Soruşdu: "Bağlamış kim bu xananı,
Bunun qapıçısı, açarı hanı?"
Açarçı tez gəlib gətirdi açar,
Şah açdı qapını, gördü büsat var.
Gördü xəzinədir ev başdan-başa,
Sənətkar gözüylə etdi tamaşa,
Nə çəkmiş divarda, gör ki, ustanı,

Çinin o yüz gözəl nigar nigarıstanı[128].
Çatmazdı heç buna, əldəki qüdrət
İşlədib divarda bir incə sənət,
Rəsm etmişdi gözəl yeddi şux pəri,
Hər biri bir elin parlaq ülkəri:[129]
Hind şahının qızı sevimli Furək,
On dördlük ay kimi dilbər bir mələk.
Çinin xaqanının qızı Yağmanaz[130],
Gözəllər afəti, misli tapılmaz.
Bir kəklik yürüşlü, şux, solmaz pəri,
Xarəzm şahzadəsi gözəl Nazpəri.
Slavyan şahının rumi geyimli
Gözəl Nəsrinnuşu, türktək sevimli.
Məğrib padşahının Azəryun qızı,
Nurə qərq eləyən günü, ulduzu.
Şanlı qeysər qızı, şöhrəti Humay,
Humayun gözəli, surəti humay,
Keykavus nəslindən dilli, diləkli,
Kəsranın Dürsəti tavus bəzəkli.
Bir həmail üstə çəkmişdi ustad,
Yeddi şux gözəldi, yeddi pərizad.
Hər incə təsvirdə min gözəllik var,
Gövhərtək hər biri gözə nur saçar.
Ortada çəkilmiş sevimli bir can,
Gözəllər qabıqdır, içdir o cavan.
Dürlə nişanlıdır gözəl kəməri,
Müşki xətdən almış, zinət qəməri[131].
O, baş ucaltmışdı sərvtək hündür.
Gümüş tac, kəmərdə parlayırdı dürr.
Sənəmlər göz dikib gül surətinə,
Könül vermişdilər məhəbbətinə
Baxdıqca onlara şirin gülümsər,
Pərəstiş eylərdi ona gözəllər,
Başının üstündə yazmışdı rəssam:
Bu cavanın adı Bəhramdır, Bəhram.
Belə hökm eyləmiş o Yeddi qardaş:[132]

“Bu dünya fatehi qaldıranda baş
Yeddi iqlim gəzib bitirəcəkdir,
Özüylə yeddi qız gətirəcəkdir.
Zənn etmə, tum əkib, yoldan azmışıq,
Ulduzlar deyəni bizlər yazmışıq.
Əqlin dediyini eylədik əyan,
Söz bizdən, düzəltmək işi Tanrıdan”.
Bəhram bu yazıya daldıqca daldı,
Fələk füsununa heyrətdə qaldı.
O gözəl surəti şux sənəmlərin
Şahın ürəyində yer saldı dərin.
Qızğın ayğır ola, bir dəstə madyan,
Yeddi gəlin dura, şir kimi oğlan,
Baxdıqca artmazmı könüldə istək?
İstəməzmi kama çatmağı ürək?
Kəsdisə Bəhramın yolunu yazı,
Ancaq ürəyinin güldü al yazı.
O sözlər ömrünə bir dayaq oldu,
Murada yetməkçün ümidlə doldu.
İnsan arzusunda pərvəriş tapar,
Mətləbinə yetər, olsa ümidvar.
Qapını açarla bağlayaraq şah.
Dedi qapıçıya: “Yaxşı ol agah.
Həmən bu qıfılı xəlvət bir nəfər
Açaraq otağa girərsə əgər,
Alaram bir anda şirin canını,
Bu evdə tökərəm qızıl qanını”.
O gündən baxmadı otağa sarı
Xəvərnəqdə olan kişi, qız, qarı.
Xumarlansa idi gözü nə zaman
Gedərdi otağa ulu hökmüran,
Açardı, baxardı gözəl cənnətə,
Hər şəkil önündə gəlib heyrətə,
Suyu seyr eləyib susuz qalardı,
Onun arzusuyla mürgü çalardı.

BƏHRAMIN ATASININ ÖLÜMÜNDƏN XƏBƏR TUTMASI

Bir gün Yəzdigirdi eyləyib agah,
Dedilər ki: "Oğlun igid Bəhram şah
Bir qorxu bilməyən şir tutan olmuş,
Köhnə qurda dönmüş, gənc aslan olmuş.
Şir dönür önündə aciz köpəyə,
Əjdərin tozunu verir küləyə,
Kəməndlə div tutur gəlsə üz-üzə,
Atını çapanda dağ dönür düzə.
Almazı, dəmirdən hazırlar ipək,
Dəmiri, yumşaldar daşı xəmirtək".
Atası oğlunun gənclik odundan
Qorxub saydı onu ömrünə düşmən.
Aslan qorxan kimi oddan, o birdən
Qorxdu öz oğlundan – alovlu şirdən.
Sayılsa da nursuz bir nəzər nöqsan,
Onu uzaq tutdu nəzərgahından.
Bəhram könül verdi ova, büsata,
Gah badə nuş etdi, gah mindi ata.
İçkiyə, şikara o bağladı bel,
Elə bil parlardı Yəməndə Süheyl,
Sevərdi Yəmənin şahı Bəhramı,
Onun hər hökmünə çəkib əncamı,
Yüksək qiymət verib məharətinə,
Hakim qıldı onu vilayətinə.
Qılınc, gövhər verdi, inanın, hələ
Keçərdi yolunda canından belə.
Saysızdı Bəhramın hər cür daş-qaşı,
Kədərdən uzaqdı ağrımaz başı.
Gördü yad ölkədə bu məhəbbəti,
Düşmədi yadına öz vilayəti.
Bir neçə gün belə dövr etdi fələk,
Nəhayət, o qurdu yeni bir kələk.
Yəzdigirdin əli taxtdan sürüşdü,

Onun uca işi alçağa düşdü.
Atalardan ona keçən taxtü-tac
Əcdadıtək oldu onunla da qac.
Şahsız qalan taxta hökmüdar tapmaq
Qəsdilə el, qoşun qurub yığıncaq,
Qulluq etməməyi aldı qərara
Yəzdigird nəslinə, qara şahmara.
Əgərçi Bəhramın qüdrəti vardı,
Ağlı, qılıncı var, cürəti vardı.
Görmüş Yəzdigirddən ölkə əziyyət,
Odur alınmadı saya bu cürət.
Dedilər: Bəhrama yaxın getməyək,
Ölümdən xəbərdar onu etməyək.
Ərəblər olmuşdur ona pərəstar,
İran torpağına olsa hökmüdar,
Ərəblərə xəznə, səltənət verər,
Farsa əzab verər, əziyyət verər.
Padşah seçmədisə onu bir insan,
Tanrı istəyilə oldu tac qoyan.
Yığıncaq ayırdı bir aqil qoca:
– Sən şah ol, – dedilər, – layiqsən taca.
Şahların nəslindən deyildi nəsli,
Bu nəslə yaxındı ancaq ki, əsli.
Belinə bağlayıb yeddi göz kəmər,
Təxtü-tac verdilər, təzim etdilər.
Belə bir tədbiri eşitdi Bəhram,
Asiman dövrünü eyləmiş tamam,
Dövran təzələnmiş, rövnəqi sönmüş,
İşlər keçmişlərin tərsinə dönmüş.
Atası dünyadan köçüb bir zaman
Olmayıb tacına sahib tapılan.
Bir yadın ayağı girmiş meydana,
Vermiş qarğaşalıq üz bu cahana,
Əvvəlcə yas tutub, matəmə daldı,
Əqiqə firuzə naxşını saldı[133].
Sonra fikr eylədi: çevrilsin şirə,
Döyüşsün, əl atsın iti şəmşirə.

Çalıb qılıncını nərələr saçsın,
Döyüş qapısını qəzəblə açsın.
Lakin, düşünərək dedi özünə:
Ağıllı dolansam, yaxşıdır yenə.
Çıxartdı iranlı qəlbindən bizi,
Unutdu bilmərrə hörmətimizi.
Mənsə qoy olmayım amansız, qəddar,
Yumşaqlıq hər şeyə açardır, açar!
Bu itqılıqların ovçusuyam mən,
Mənimdir qoyunlar, mənimdir çəmən.
Yunları olsa da onlara döşək,
Öz pambıq tarlamda yatırlar, bişək.
Nankor olmaları yaxşıdır, əlbət,
Gün gələr ki, onlar çəkər xəcalət.
Xəyanət üzündən xəcil olar mərd,
Yaxşı deyil, ona sən də vermə dərd,
Xəcalət çəkəni etməzlər zəlil,
Bu zülmkarlıqdır, ədalət deyil.
Yolundan azdısa iranlılar, mən
Eylərəm onları yenə şahsevən.
Ovçu səbirsizlik göstərsə əgər,
Oxu nişanəyə dəyməz, yan gedər.

BƏHRAMIN İRAN TORPAĞINA QOŞUN ÇƏKMƏSİ

Ey söz düyümləyən cadugər, yetər,
Bu keçmiş sözlərdən gəl vermə xəbər!
Gül kimi ağzından özün al nəfəs,
Ondan ətirlənsin səndəki həvəs.
Bilin, bağlamışam mən əhdü-iqrar
Kimlə? O kəslə ki, əhdində durar.
O şey ki, başqalar demiş, yaratmış,
Biz şərab içirik, onlarsa yatmış,
Öz malım etməyim keçirib ələ,
Pis olar eyləsəm mən hərgah belə.

Uymayım köhnəni tikmək felinə,
Cəhd edib oxşayım novruz yelinə.
Doğrudur, şərt qoydum: dürr saçmaqda mən
Olmayım deyilmiş sözləri deyən,
Ancaq o xəznəyə sahmanımız bir,
Oxumuz cütsə də, nişanımız bir.
Etməli olsam da bir sözü təkrar,
Hünərim palazdan ipək yaradar.
Sözün kimyasıyla iki nəqş açan
Köhnə nəqşi təzə elədi çoxdan.
Misi xas gümüşə döndərmiş biri,
Bu isə gümüşdən alar saf zəri.
Misi saf gümüşə döndərən sənət
Gümüşdən zər alar, eyləmə heyrət!
Uca taxta incə bəzəklər verən
Belə bəzək vurdu taxta yenidən.
Xəbər tutdu Bəhram, igid şahzada
Ki, tac qismət olub yad oğlu yada.
Kəyanın tacını tələb etməkçin
Bağladı belini ürəyində kin.
Bəhram ölkəsinə şah olsun deyə,
Münzər də, Neman da qalxdı köməyə.
Verdilər bol xəznə, hesabsız daş-qaş,
Saysız ordusuyla o qaldırdı baş.
Düşmənlik alışdı coşdu sərasər
Yəməndən başlamış Ədənə qədər.
Atlanıb yürüdü yüz min süvari,
Hamının poladdan möhkəm paltarı,
Hamı div bağlayan, qələ açandı,
Nərəsi bir şirdi, hünər saçandı.
Hər biri ölkəyə bir istinadgah,
Belə bir orduyla yürüş etdi şah.
Nəm gedib balığa, toz aya çatdı,
Şeypurların səsi od parçalatdı.
Zərbələr yağdırdı sinc-təbil çalan,
Gurultu ucaldı – nağaralardan.
Düşdü sinc-təbilin səsi dağ-daşa,

Göyləri, yerləri gətirdi çoşa.
Sayda qarışqadan artıqdı ləşgər,
Yandı intiqamla ordu sərasər.
“Bəhramın olmalı öz tacı, yurdu”
Deyə, yürüş etdi Yəməndən ordu.

İRANLILARIN BƏHRAMA MƏKTUB YAZMASI

Taxtı qəsb edənə yetişdi xəbər
Ki, açmış ağzını bir cavan əjdər.
Göy yerə enməyə göstərməkdə meyl.
Başını qaldırmış Yəməndən Süheyl[134].
Açmış pəncəsini o cavan aslan
Eləsin düşməni qanına qəltan.
Taxta çıxıb tacı əlinə alsın,
Yatsın fitnə tozu, tamam yoxalsın.
Şahın sarayına ölkə rəhbəri:
Möbidlər, ordunun sərkərdələri
Toplanıb rəy üçün hey yığın-yığın,
Kəsdilər kökünü dikbaşlılığın[135].
Nəhayət o məclis yetdi əncama,
Dedilər ki, məktub yazaq Bəhrama.
Hərə bir söz dedi, söhbət açdılar,
Qabıqlı-qabıqlı toxum saçdılar.
Verdi sözlərinə katib min sığal,
Açdı bu məktubda uzun şərhi-hal.
Məktubu bükdülər, iş başa gəldi,
Elçilər kaqızla yola düzəldi.
Elə ki, yetişib endilər atdan,
Yeni şaha salam göndərdi dövran.
Şahın xadimləri alıb da rüsxət,
Etdilər onlara olmazın hörmət.
Bəhram hüzuruna icazə verdi,
Dərban bu uğurda xəbər gətirdi.
Min qorxuyla gəlib şah hüzuruna,

Səcdəyə düşərək etdilər səna.
Ən ağıllı qasid irəli getdi,
Məktubu öpərək, o təqdim etdi.
Katib möhrü qırıb açdı kağızı,
Oxundu padşaha yazılan yazı:
Məktubun başlanğıç sözü bismillah,
Ağzına fəzliylə rəhbərdir Allah.
Göydə də, yerdə də pərvərdigardır,
Yoxluq dedikləri onunla vardır.
Aləmdən başlayıb canlı nə ki var,
O yüksək fələklər, bu uca dağlar
Səxa nəqqaşından almışlar surət,
Bütün varlıqlara o vermiş qüvvət.
Heç bir şeydə onun təmənnası yox,
Dəhrin ondan başqa bir xudası yox.
Açdığı düyünlə həyat qurulmuş,
Adına sitayiş möhrü vurulmuş.
Onun hökmündədir zəminlə zaman,
Onu da, bunu da odur saxlayan.
Belə tərif yazıb uca Allaha,
Salamlar yollayır sonra da şaha,
Yazır ki: "Ey başı uca dünyada!
Həmi şövkətli şah, həmi şahzada!
Kişilik, insanlıq yağan işindən,
Kəsranın adını daşıyıram mən,
Cəsarətdən salmaz, bil, xamlar məni,
Gücum var, görməyib dünya xar məni.
Bəyənmiş adımı sonsuz kainat,
Nəvaziş göstərir bəxtim hər saat.
Tacım, hünərim var mənim cahanda,
Hünərsizlər handa, səltənət handa!
Hünərli dünyada taxtü-tac alar,
Alçalmaz heç zaman başı ucalar.
Şah olsam da əgər bütün yerə mən,
İnsan övladına, mələklərə mən,
Könül sanma bundan çox razı haldır,
Şahlıq dedikləri zəhərli baldır.

Mülküm, malım vardı, hökmüm rəvandı,
Bu üzdən hər zaman bəxtim cavandı.
Belə qalsa idim uzaqdım şərdən,
Ucalıq deyildir xali xətərdən.
Neyləyim ki, məni bu əhli-İran
Güclə dilə tutdu, etdi hökmüran.
"Gəl, şah ol" dedilər, etdilər vadar
Ki, taxta əyləşim, olum tacidar.
O gündən ölkəyə mən həyan oldum,
Buna şahlıq demə, pasiban oldum.
Bu məsəl gözəldir, aydın əyandır:
"Dünyanı sevənlə arzu düşmandırı.
Belə bir aləmdən yox səndə xəbər,
Səni cəlb eyləyir başqa aləmlər.
Sənə gur kababı xoş gələr, əlbət,
Nəyinə gərəkdir dadsız əzəmət.
Bir rud çalğısıyla içilən meyin
Zövqünü verərmi bu dünya, deyin?
Keçir ovda, keyfdə günlərin belə,
Başını ağrıtma dünya işiylə.
Sənindir dünyanın eyşi, işrəti,
Çünki çəkməyirsən ölkə xiffəti.
Ovda gün sürürsən, içir, yatırsan,
Gecəli-gündüzlü kama çatırsan.
Mənsə dərd çəkirəm, daim dalıram,
Xalqın qayğısına hər an qalıram.
Gah olur dost qəmi çəkmək sənətim,
Gah olur yağıdan qorxmaq qismətim.
Tac uğrunda qılınc qaldırıb sənə
Vuruşmaq ən kiçik bir dərddir mənə.
Xoşbəxtsən, həyatın keçir firavan,
Uzaqdır fitnələr, fellər başından,
Olaydı sənətim o peşə, ey kaş,
Asudə olardı o zaman bu baş.
Keçərdi dövranım işrət içində,
Şərabla, çalğıyla, ülfət içində.
Demirəm şahlıqdan biliyin yoxdur,

Dünyadan, dövlətdən xəbərin çoxdur.
Sənsən bu ölkəyə həqiqi varis,
Şahdan bu məmləkət sənə qalmış irs.
Xam iş gördü atan, neyləyim ancaq,
Tacın kölgəsindən sən oldun uzaq.
Onun hər əməli əziyyət oldu,
Xalqın elədiyi şikayət oldu.
El onun zülmündən heyrətdə qaldı,
Bu üzdən zülümkar adını aldı.
Qəzəblənib tökmüş məmləkətdə qan,
Gah azğın olmuşdur, gah da qudurğan.
Kimsə bu toxuma afərin deyə,
İnan, səpməyəcək bizi zəmiyə,
Kimsə istəməyib tacidar səni;
Yaxşıdır, tərk eylə, gəl, bu qayəni
Oda rast gələrsən coşsan, əgər sən,
Çalışsan, soyuq bir dəmir döyərsən.
Ehtiyacın varsa açıb xəznəni,
Qızıldan eyləyim, gəl, təmin səni.
Özünə bab şeyi xərcləsən əgər,
Daha faydalıdır, hər şeyə dəyər".

BƏHRAM-GURUN İRANLILARA CAVABI

Məktubu oxuyan eylədi tamam,
Coşdu, ildırımtək, od saçdı Bəhram.
Yüz qüvvəylə verdi özünə toxtaq,
Səbr etdi yenə də zirəklər sayaq.
Qızışmış olsa da etmədi şitab,
Ətraflı düşünüb, o verdi cavab:
"Oxundu qarşımda katiblər yazan,
Qulaq asdım bütün, əyandır, əyan.
Qabil olmasa da katibin əli,
Nəsihət edənin, bunu bilməli,
Vardır bir ölçüsü; ağıl üzündən
Deyilən sözləri xoşlamışam mən.

Nə torpaq, və gümüş, nə gövhər, nə qaş
Mənə əydirmədi bu cahana baş.
Taca varis edib atalar məni,
Öldürər, bilirəm, ayıb, ar məni,
Qismət olarsa bu mirasım yada,
Tanrılıq etmişsə atam dünyada,
Allahı, kamalı dost tutmuşam mən.
Tanrılıq eyləyən, Tanrını sevən
Başqa-başqadırlar, bu aşikardır,
Damarca, dəricə fərqləri vardır.
Mən ki günahsızam, tutmayın nöqsan,
Uzağam atamın günahlarından.
Atamla xilqətən sanma birəm mən,
O daşdırsa əgər, cəvahirəm mən.
Qaranlıq gecədən sabah baş verər,
Saf ləli dünyaya doğar, daş verər.
Atama bir daha tutmayın irad,
Tanrı ondan sizi eyləmiş azad.
O, pislik etsə də, tapdı xoş məzar,
Ölünün dalınca pis danışmazlar.
Tapılmaz dünyada pis söz danışan,
Olmasa pisliyə bir qulaq asan.
Kimin ki, olarsa əsli bədgövhər
Pis sözlər danışar, pis sözü dinlər.
Vaz keçin atamın cinayətindən,
Xəbərsiz olmuşam bu xislətindən.
Üzr istərəm keçmiş günahçın, əgər
Yolumu kəsməsə mənim bədnəzər.
Yatdım qafil kimi bundan qabaq mən,
Ayıldım yuxudan indicə, bax, mən.
Bir xoşbəxtə əgər baxtı olsa yar,
İş vaxtına kimi ancaq o yatar.
Nə lazım yuxuyla qalxıb savaşmaq,
Gərəkdir gec yatıb, erkən göz açmaq.
Yuxum bərk olsa da, bəxtim oyaqdır,
Bu xoş bəxtim mənə möhkəm dayaqdır.
Yar oldu ömrümə ayıq taleyim,

Oyandırdı məni sayıq taleyim,
Üzüm yaxşılığa sarıdır indi,
Ürəyim qəflətdən arıdır indi.
Mən öz xeyrim üçün bir iş görmədim,
Püxtəyəm, xamlara könül vermədim.
Yaxşı adamlara olaram dayaq,
Məsləhətə daim asaram qulaq.
Kim xəta işləsə gözə almaram,
Cana da, mala da tamah salmaram.
Keçmiş günahlara hər zaman yadam,
Zaman nə göstərsə, razıyam, şadam.
Sizlə layiqincə dolanaram mən,
Nə gərəksə, onu istərəm sizdən.
Dostlar xəznəsinə salmaram rəxnə,
Düşmənin malından toplaram xəznə.
Xeyirxahlar olmaz yanımdan uzaq,
Pisləri eylərəm canımdan uzaq.
Yaxşılardan qeyrə nəzər salmaram,
Yaman adətlidən bilik almaram.
Şahlıqdan hiyləni tutmuşam uzaq,
Tanrı duyğusudur qəlbimə dayaq.
Sürünü gözləyən çobandan artıq
Rəiyyət qeydini çəkərəm sayıq.
Mənə özgə malı olmamış gərək,
Bəlkə artıraram çörəyə çörək.
Arzu divi məni azdıran deyil,
Arzum günahımın girovudur, bil.
Nəyi bəyənməsə böyük Yaradan
Baş verməz o əməl məndən heç zaman".
Beləcə, rəylərə şah bəzək vurdu,
Ən qoca bir möbid ayağa durdu.
Söylədi: "Ey padşah, böyüksən bizə,
Ağlın işıq saçdı kor beynimizə,
Yaxşı söz insanın batar başına,
Ağıl yazar onu ürək qaşına.
Böyüksən, şahlığa sən yaraşarsan,
Layiqdir olasan sürüyə çoban,

Zatına biçilmiş tacidar olmaq,
Tac bizimlədirsə səndədir ancaq.
Gəştasib zəndini oxuyan sənsən,
Kimdir səndən qeyri Kəyan nəslindən?
Daradan, Bəhməndən tum sən qalmısan,
Varlıq aləminə bəzək salmısan,
Səyaməkin təzə, tər bir barısan,
Ərdəşir Babəkan yadigarısan.
Şah olmuş əcdadın Kəyumərsədək,
Şahlığa nisbətin yüksəkdir, yüksək.
Könüllü olmamış sənin məmləkət,
Yoxdur bərabərin dünyada, əlbət.
Təzə, köhnə möbid, bil, həmfikirdir,
Hamının sözü bir, ürəyi birdir.
Sənə qul olsaq da, ürəkdən ancaq
And içib olmuşuq bir əhdə dustaq.
O taxtda əyləşən yeni şah ilə
Əhdimiz, şərtimiz belədir, belə:
Taxtü-tac olmasın qoy uzaq ondan,
Əsla götürməyək üz qapısından.
İndi bizə möhkəm bir sübut gərək,
Verdiyimiz əhdi sındıra bilək.
Ta xəcil olmayaq işimizdə biz,
Çəkməsin mənəvi əzab qəlbimiz...”
Qocanın sözünü Bəhram dinlədi,
Verib ləyaqətli bir cavab, dedi:
“Sizə üzr istəmək yaraşmaz əsla,
Aqil o kəsdir ki, vəfadar ola.
Taxtınızı tutan yaramaza bax,
O sizcə qocadır, məncə bir uşaq.
Onun mən tacını alaram elə
Ki, dəyməz başında ziyan bir telə.
Şahlığım heç şeyin deyil möhtacı,
Üzrə, müdaraya yox ehtiyacı.
Cəmşid nəslindənəm, ulu bir şaham,
Qara, ağ nə varsa, mənimdir tamam.
Əsil tacidarlıq özgə halətdir,

Taxtü-tac şahlığa yalnız alətdir.
Kimin ki, padşahlıq haqqı, baxtıdır,
Göylər onun tacı, yerlər taxtıdır.
Firidun taxtından, Cəmşid tacından
Görülməmiş daim bəhrələr alan.
Hər baş qaldıran ki, ləyaqəti var,
Qazanıb şahlığı olur tacidar.
Mənim səltənətə açıqdır yolum,
Qılıncla alaram, güclüdür qolum.
O qəddar yerimi gəlib tutsa da,
Hörümçək tor hörmüş məncə kahada.
İstəsə kahaya əjdər yol sala,
Gərək hörümçəkdən icazə ala?
Həmcinsmi qarışqa, de, Cəbrailə?
Ağcaqanad hərif olarmı filə?
Kəsilər gurların gurlayan səsi
Ucalanda göyə aslan nərəsi.
O gün ki Həmələ gün qalxıb gedər
Yüz belə çırağa kim rəğbət edər?
Mən yadlar evində əziyyət çəkim,
Olsun talançılar evimə hakim?!
Düşmənin qisməti şəkərim olsun,
Mənimsə yediyim ciyərim olsun?
Xoşdur qılınc, bıçaq ciyər yeməkdən,
Burax para-para doğransın bədən.
Xəznələr mənimkən mülki-İranda,
Ailəm qalmışdır Ərəbistanda.
Yeməyimi verər arabir Münzər,
Gah da Neman mənə can fəda eylər.
Çörək verənlərim belə sərəfraz,
Malımı yeyənlər alçaq, yaramaz.
Mən ki cavan şirəm, ölkələr alan,
Qoca tülkü sürsün yerimdə dövran?
Key mənəm, düşməndən Kəyan tac alar!
Keyzadədən qeyri kim xərac alar?
Kəyana layiqdir Kəyanın yeri,
Onu qəsb etməsin özgənin biri.

Başqalar torpaqdır, şahıq, uluyuq,
Onların içi boş, bizlər doluyuq,
Ordu düzəltməli şanlı hökmüdar,
Bir atlıdan göyə çoxmu toz qalxar?
Muğan qocasından qalan piyalə
Muğan cavanına gərək verilə.
Yaxşı bilməlidir məni dinləyən,
Doğruluq gözlərəm hər bir işdə mən.
Şahlıq azğınlığı məndən uzaqdır,
Doğruluq işimə möhkəm dayaqdır.
Sizin arzunuzca olar əməlim,
Arar rizanızı hər zaman əlim.
O bağlı düyünü açmaq üçün siz
Qüvvətli bir dəlil istəyirsiniz.
Dəlil budur sizə, hünəri olan
Qoy tac alsın iki şir arasından.
Səhər çağı gəlsin şirban meydana,
Səf çəkib ordular dursun yan-yana.
İki şir gətirsin yırtıcı, qanlı,
Nəfəsi od saçan, ağzı dumanlı,
Bir şərt də odur ki, şirlər olsun ac,
Qoyulsun onların arasında tac.
Tacı şücaətlə alıb da yerdən,
Salamat qurtarsa kim iki şirdən
Onu şah çağırsın bütün bu cahan".
Mehribanlıq dolu, ürəyə yatan,
Könüllər aldadan o şirin sözlər
Deyilib yazıldı cümlə sərasər.
Şah bu məktuba öz möhrünü vurdu,
Üstəlik məna da verərək, durdu:
– Necə ki, lazımdır aparın, – deyə,
Pərəstişkarlara etdi tövsiyə.
Gördü şah sevənlər şahdan xoş rəftar,
Gözəl söz eşidib fərəh tapdılar.
Bəhram xəyalıyla döndülər geri,
Gözləri önündə şahlıq təsviri.
Onun qüdrətindən, onun halından,

Şaha layiq olan bu kamalından
Heyran danışdılar, valeh oldular:
– Bəhramdır, – dedilər, – əsil hökmüdar.
Kamillər belə bir şaha ağ olmaz,
Günəşi palçıqla suvamaq olmaz!
O şah xislətlidir, o şah adlıdır,
Acıqlı aslandır, igid atlıdır.
Bir ox atsa əgər, əjdaha ölər,
Açarsa şir kimi pəncə bir nəfər,
Ona tab gətirib durmaz önündə,
Taxtü-taclar alar dava günündə.
Heyvan ayağına şahlar saldırar,
Onu cırnatmayaq, tufan qaldırar,
Gəlin od vurmayaq ədavətinə,
Dayana bilmərik hərarətinə.
İstəsə keçirər əlinə tacı,
Şir hekayətinə yox ehtiyacı.
Ancaq tanınmağa tülkü ilə qurd,
Bizimçün bu gözəl sübutdur, sübut.
Hamı saray deyə yollandı daha,
Şahın şərtlərini dedilər şaha.
Məktubu açdılar, gəldilər dilə,
Üstünə qoymayıb bircə söz belə,
Ərz etdilər şaha ucadan-uca.
Taleyi sınanmış tacpərəst qoca
Taxtından enərək, oturdu yana,
Söylədi: “Gəlmişəm şahlıqdan cana.
Yaxşıdır taxta yox, oturum yerə,
Canımı verməyim qurban şirlərə.
Enməyim yaxşıdır bu taxtdan diri,
Şirin pəncəsindən tikəni biri
Keçirib əlinə yeyərmi rahat?
Əzəldən belədir qoca kainat.
Yaraşır şahlığa haqqıyla Bəhram,
O varisdir buna, qılınc ilə cam
Ondan ayrılmasın heç zaman gərək,
Ölkə varisinə taxtını verək.

Qoca tacidardan cavan şah gözəl,
Mən öz şahlığımdan çəkdim artıq əl,
Hökmüdar deyiləm, şah sevənəm mən”.
Başçılar da ona söylədi həmən:
“Vaxtıyla səninlə şərt bağladıq biz,
Ağıldan başqa şey deyil şərtimiz.
Biz səni hökmüdar etdiksə, ancaq
Taxtdan duşməyin də bizdən olacaq.
Vuruşmaq istəyir Bəhram şir ilə,
Qoy hünər göstərsin bu tədbir ilə.
Oyuncaq deyildir şirdən tac almaq,
Kor gecə gör necə oyun açacaq.
Bağlayaraq şiri, şərti gözləyək,
Qızıl tac meydana qoyulsun gərək.
Taxt sənindir, əgər şah qorxu bilsə,
Tac sənindir yenə, gənc Bəhram ölsə.
Şir olub şirlərdən götürərsə tac,
Məmləkətdən ona yetişər xərac.
Sitayişə, taxta layiq olacaq,
Baş tutarmı belə bir tədbir ancaq?”
Qurtardılar sözü belə nəhayət
Ki, şərtə tez əməl edilsin, əlbət.
Sabah gün çıxanda, güləndə hava,
Şiri ovlamağa şah çıxsın ova.

BƏHRAMIN İKİ ŞİR ARASINDAN TAC GÖTÜRMƏSİ

Səhər qızıl taclı, sabah xeyli şən,
Bir taxt yaratmışdı fil sümüyündən,
Rəy deyən, iş görən qolu güclülər,
Amirlər, hakimlər, kimdə var hünər,
Ərəblər, əcəmlər hey atlandılar,
Şirlər meydanına qanadlandılar.
Şirbanlar gətirdi şirləri gəldi,
Açıb buraxdılar, meydan düzəldi.

Qızğın həmlə etdi şir üstünə şir,
Qazılırdı sanki Bəhrama qəbir.
Şirlər arasına o şir saxlayan
Gətirib tac qoydu tamam qızıldan;
Arasında o tac qara şirlərin
Bir aydı ağzında iki əjdərin[136].
Teştin səsiylə ay buluddan çıxar,
Boş deyil, bu teştin qılıncı da var.
Kinli şirlər dönüb qızğın əjdərə,
Döyüb quyruğunu qəzəblə yerə,
Sanki deyirdilər: "Kim qarət eylər,
Əjdərdən tac alar, şücaət eylər?"
Dəmir ciyərlidən yox xəbərləri
Ki, şiri ovlayar, vurar əjdəri.
İki ox mənzili cürət etmədi,
Kimsə o şirlərə yaxın getmədi.
Dedilər: "Edilsin bu şərtə əməl,
Şirlərə yönəlsin Bəhram ilk əvvəl.
Şirdən alsa tacı, şah olsun Bəhram,
Onundur səltənət, bir də qızıl cam.
Güvənməsə əgər Bəhram baxtına,
Əlvida eyləsin İran taxtına".
Sanma şah qərardan imtina etdi,
Şirlərin ustünə yönəldi, getdi.
Bahramın əliylə hər dağ, hər dərə
Məzar kəsilmişdi azğın şirlərə.
Bitirib iyirmi iki yaşını,
Yüz şirin bədəndən üzmüş başını.
Belə qalib çıxan yüz-yüz aslana
İki şir əlində batarmı qana?
Bəhram ətəyini sancdı belinə,
Həmlə etdi dönüb sabah yelinə.
Nərəsi şirlərə vəlvələ saldı,
Onların əlindən tac vurub aldı.
Şirlər gördü şahın məharətini,
Onun şirliyini, cəsarətini.
O bıçaq pəncəli, qızğın aslanlar,

Dişləri qılıncdan, qoç pəhləvanlar
Vəhşi hücum çəkdi o tacidara,
Dünya fatehini salmaqçın dara.
Bəhramdan aslanlar yaxşı dərs aldı,
Baş-başa çırparaq ayağa saldı.
Pəncələr qırdı şah, diş əzdi tamam,
Tacını, başını qurtardı Bəhram.
Qoydu öz başına tacı bəxtiyar,
Oldu, görün, ona necə bəxti yar.
O qalib çıxdı o azğın şirlərə
Saldı tülküləri taxtından yerə.

BƏHRAMIN PADŞAHLIĞI
BƏHRAMIN TAXTA ƏYLƏŞMƏSİ

Bəhram sevdiyindən xeyirxahlığı
Uğurlu, mübarək oldu şahlığı.
Münəccim rəsəddə açıb min düyün,
Taxta oturmağa ayırmışdı gün.
Əsəddə qurmuşdu taleyi taxtı,
Sabitdi, möhkəmdi olduqca baxtı[137].
Ən uca nöqtədə o bir günəşdi,
Ütarid ülkəri ona bir eşdi[138].
Zöhrə Surə keçdi, Müştəri Qovsə,
Bu ev ziynətlənib, döndü Firdovsə[139],
Hilal onda idi, altıda Bəhram[140],
Məclisi bəzədi qılınc ilə cam.
Uzadıb əlini Zühəl Mizana,
Toplamışdı xəznə yerdən Keyvana[141].
Belə bir mübarək gün idi durdu,
Gözəl xislətli şah taxta oturdu.
Bol mirvari səpdi, ləl etdi şabaş,
Bəxtinin gəmisi doldu başabaş.
Xəznə saxlayanlar bol xəznə açdı,
Saçdı ətrafına qaş-daş, nə saçdı!
Əvvəl şah taxtında əyləşən insan,

O beyətlər görən eldən, qoşundan,
Bəhramın görüncə səltənətini,
Taxta, taca olan ləyaqətini,
Adlı-sanlılardan, şöhrətlilərdən
İlkin o yeriyib irəli: – Sənsən
Geniş üfüqlərə bir soltan – dedi,
Möbidlər: – Dünyaya hökmüran, – dedi.
– Şahlar şahı, – dedi xosrovlar ona,
Hamı gizli ona, aşikar ona
Afərin üstündən afərin dedi:
– Əhsən olsun sənə birə min, – dedi.
O qədər yüksəldi, Bəhram yüksəldi
Ki, başı ən uca göyləri dəldi.
Ədl xütbəsini adil hökmüran
Oxuyub, mirvari saçdı yaqutdan.
Dedi: "Tacı mənə Allahdır verən,
Tanrı vergisini şad elərəm mən.
Ona şukrüm mənim birə min olsun,
Allahı duyana afərin olsun.
Tanrı kəráminə dal çevirmərəm,
Ondan yetdi mənə bu nemət, kərəm!
Şirdən tac götürmək sanma asandır,
Qılıncdan deyildir, bu Tanrıdandır.
İndi ki, taxtü-tac verilmiş mənə,
Elə işlərəm ki, Tanrı bəyənə.
Allah qoysa, gərək çalışam elə
Məndən incimməsin bir insan belə.
Mənim dərgahımın xas olan qulu
Mənim kimi gərək düz getsin yolu.
Doğruluq yaxşıdır, uymayın yada,
Bircə düzlükdədir nicat dünyada.
Sağ qulaq düzlükdən eyləsə həzər,
Bir çox sol qulaqlar çəkəcək zərər.
Keçər bir neçə gün, mən istirahət
Eyləyib saçaram elə ədalət.
Vəzifəm, sənətim bu olsun gərək,
Zülmkara zülüm, adilə kömək.

Durduqca asiman, fələk, təbiət
Yerdə yatanlara olsun min rəhmət...
Qaradan, ağdan çox, nə ki yaşayan
Var, məndən görəcək ədalət, aman[142].
Ədalət olacaq işim hər zaman,
Şad olmasın bundan dilşad olmayan".
Elə ki, xütbəsi şahın qurtardı,
Eşidən şükr ilə səcdəyə vardı.
Bir saat oturdu şah səltənətə,
Çəkildi, sonra da getdi xəlvətə.
İnsaflı olmağa fərman verdi şah,
Ondan razı qaldı rəiyyət, Allah.
Yığdı böyükləri, yığıncaq etdi,
Dövlətin hər işi kamala yetdi.

BƏHRAM-GURUN ƏDALƏT VƏ SƏXAVƏTİ

Elə ki, bəzəndi tac Bəhram Gurdan,
Cəlal rövnəq aldı o təzə nurdan.
Yeddigöz kəməri bağlayaraq şah
Yeddipillə taxta oturdu gümrah.
Başda Çin papağı, tərlan döşütək
Rumi paltar verdi əyninə bəzək.
Rumdan gözəllikdə o bac alandı,
Yaxşılıqda Çindən xərac alandı.
Qurdu Cəmşid kimi taxtı dörd guşə,
Qaldırdı beş növbə tacı günəşə,
İnsafı gətirdi o bizim yerə,
Qalxdı ədalətin başı göylərə.
Dəydi insaflıya köməyi hər an,
Zülümkar olana vermədi aman.
O, qəm qıfılına bir açar oldu,
Səadət onunla aşikar oldu.
Təzədən başladı toyu dünyanın,
Geniş nəfəs aldı qəlbi insanın.
Qısır inəklər də törədi, doğdu,

Artdı arxlar boyu çağıldayan su.
Çatdı bar yetirən ağaclar bara,
Dirəmdə sikkələr mindi qərara[143].
Onunla düzəldi işi varlığın,
Yıxıldı özülü riyakarlığın.
Şahlar, şahzadələr, hər yan, hər tərəf
Onun cəlalından tapdılar şərəf.
Ölkənin bilici iş adamları
Onun dərgahına axıtdı varı.
Qala qoruyanlar xəznə apardı,
Verdilər, xəznədə hər nə ki vardı.
Yeni fərman yazdı fərman yazanlar,
Şahın imzasıyla qurtardı canlar.
Ölkə işlərinə eylədi əncam,
Hər kəsi oxşadı qədrincə Bəhram.
Can verib diriltdi rövnəqsizləri,
Qaçqını qaytardı ölkəyə – geri.
Qoyunun hayfını qurdlardan aldı,
Şahin göyərçinlə dost qanad çaldı.
Məstliyi çıxartdı fitnə başından.
Təcavüz edənə vermədi aman.
Düşmənin canına saldı zəlzələ,
Dostlarla dünyada verdi əl-ələ.
Mərd oldu şahlıqda böyük hökmüran,
Mərd adam yaxşıdır mərdüməzardan.
Nə zaman versəydi cəza düşmana,
Cəfalar vermədən qıyardı cana.
Əlindən əziyyət çəkincə insan
Öldür, birdəfəlik köçsün dünyadan.
Gördü ki, bu torpaq damlardan ancaq
İnsana qüssələr, qəmlər qalacaq,
Özünü işvəylə o şad saxladı,
Gün sürüb, keyf çəkib, azad saxladı.
Dünyaya etibar yoxdur, qanırdı,
Eşqə, məhəbbətə arxalanırdı.
Həftədə çalışdı şah kimi bir gün,
Altı günü keçdi işrətdə bütün.

Kimin ki, eşqdən nişanı yoxdur,
Demək, ruhu yoxdur və canı yoxdur.
Məhəbbət sikkəsi vurdu aşikar,
Yaxın adamları oldu aşıqlar.
Bürüdü, cəlalı tutdu hər yanı,
Keçirdi hökmünə bütün dünyanı.
Güldü gül üzünə fərəhli həyat,
Səxavət göstərib, dolanırdı şad.
Axdı xəznəsinə dünyanın varı,
Arada olmadı qılınc, tatarı.
Ölkəsi münbitdi, təzəydi, tərdi,
Qəlbi günəş kimi bolluq sevərdi.
Ellər güvənərdi məhsuldarlığa
Varlığı düşməzdi əsla darlığa.
Bir gün xalq unutdu şükrü dünyada,
Mehribanlıq belə düşmədi yada.
Kim şükür etməsə nemətə hərgah,
Küsər o bəndəyə yaradan Allah.
Kəsilər başına bu gen dünya dar,
Çalışan ruzunu daşdan çıxardar.

QURAQLIQ İLİ VƏ BƏHRAMIN RƏİYYƏTƏ MƏRHƏMƏTİ

Bir il getdi bütün əməklər bada,
Qəhətlik başladı geniş dünyada.
Qıtlıq yeyintinin yolunu kəsdi,
İnsan ot otladı, titrədi, əsdi.
Dünya bu qıtlıqdan bezikdi, gerçək,
Gövhər qiymətinə satıldı çörək.
Bəhrama verdilər bu haldan xəbər
Ki, qıtlıq keçirir cahan sərasər.
Aclıqdan kəsilib vəhşi canavar,
Gah adam yeyirdi, gah leş insanlar.
Dənin qiymətindən olunca agah,
Anbarı açmağa fərman verdi şah.

Harda azuqə var, şah xəbər tutub,
Hakimlər adına göndərdi məktub:
“Yığılsın bir yerə əmin adamlar,
Açılsın anbarlar, dən dolu damlar.
Varlılarla həmən razılıq olsun,
Yoxsulun torbası havayı dolsun.
Dəndən ödənəndə o pay alanlar,
Tökülsün quşlara yerdə qalanlar.
Acından ölməsin dövründə bir fərd!”
Eşq olsun Bəhrama, odur cavanmərd.
Səxavətli şahın dən anbarından
Bol buğda apardı hər gələn insan.
Şahın karvanları yad ölkələrdən
Daşıyıb gətirdi təzə-təzə dən.
Xəznənin pulları dönmuşdü suya,
Bəhram şah qalırdı qeydə, qayğıya.
Müxtəsər, bitmədi əkinlər dörd il,
Xalq oldu xəznədən ruziyə nail.
Çatdı böyüklüyə şah bu işiylə,
Yetdi padşahlığa nəvazişiylə.
Ellər can qurtarıb bəxtəvər oldu,
Aclığından ölən bir nəfər oldu.
Bu xəbər yetişdi ölkə şahına,
Üzünü çevirib haqq dərgahına,
Üzürxahlıq edib, çəkdi dərin ah,
Dedi: “Ruzi verən, ey böyük Allah!
Sənin oxşarın yox başqalarına,
Güvənib Tanrının iqtidarına,
Hər işi dünyada saz eyləyirsən,
Azı çox, çoxu da az eyləyirsən.
Nə qədər çalışsam, gəlməz əlimdən
Çöldə bir ceyranı doyuzduram mən.
Qalibiyyət, qüdrət sahibi sənsən,
Xalqa birər-birər ruzi verənsən.
Öldüsə yurdumda aclıqdan biri,
Mənə aid deyil bunun təqsiri.
Onun həyatından mən bixəbərdim,

Öldü, bu ölümlə çoxaldı dərdim".
Durub yalvararkən Tanrısına şah,
Qəlbindən səs gəldi: Yaradan Allah
Sənin xəbərdardır xoş niyyətindən,
Götürdü aclığı məmləkətindən".
Öldüsə bəndəsi əgər acından,
Sən ki, şad olmadın, gülmədin bundan.
Belə əmr eylədi o qadir hakim:
Elindən ölməsin dörd ildə heç kim.
Dörd il, var xəbərim, düşmədi dərdə,
Ölkədə ölmədi heç bir nəfər də.
Xoşbəxt o şahdır ki, nemətlə, nazla
Ölümü ölkədən qovdu niyazla.
Doğulan yaşadı, bara yetişdi,
Ellər bir çıxarsız vara yetişdi.
Artdı insan nəsli, çoxaldı ellər,
Döndü şəhər oldu dağlarla çöllər.
İsfahan qarışdı Reyə birbaşa,
Ev evə söykəndi, nə xoş tamaşa!
Bir kor istəsəydi, dam üstü, əgər,
Reydən İsfahana edərdi səfər[144].
Şubhə etsən, demə, günah səndədir,
Günah məndə deyil, nəql edəndədir.
Nemət yeyəndənsə boldu məmləkət,
Nemət yeyənlər artıqdı nemət.
Cavan olsa xurma ağacı, barı
Daha bol gətirər güclü şaxları.
İnsan az olduqca ruzi olar dar,
İnsan çoxaldıqca gəlir də artar.
Camaat arxayın çölə gedirdi,
Dağda, çəmənlikdə keyf-naz edirdi.
Əldə incə bərbət, rübab, çənglə dəf
Çalıb oynayanlar oturdu səf-səf.
Hər çay kənarında bir hovuz çaxır,
Hər tərəfdə işrət, məclis, çal-çağır.
Çoxları mey alıb, qılıncı satdı,
Zərxara geyinib zirehi atdı.

Camaat silaha, iti xəncərə
Əlvida eyləyib, qoymuşdu yerə.
Kimin keyf etməyə vardı imkanı,
Nemətlə, naz ilə keçdi zamanı.
Yoxsula yol açdı; razıydı hər an
Tacidar bəxtindən, camaat ondan.
Hərəyə verdirdi layiq bir peşə,
Onlar üçün imkan yaratdı eyşə.
Əmr etdi bölsünlər günü ikiyə,
Biri kəsbə məxsus, biri içkiyə.
Bac nədir bilmədi, yeddi il aləm,
Kökündən qazıldı yetmiş illik qəm.
Altı min sənətkar, dastan söyləyən,
Çalğıçı, oynayan, məzhəkə deyən,
Çağırıb topladı həmən bir yerə,
Ayırıb göndərdi tez hər şəhərə,
Dedi: – Hansı yana getsəniz əgər,
Çalıb çağırın ki, sevinsin ellər.
Sur bəxti tapmışdı onda zamana;
Zöhrə sahib idi onda dövrana[145].
Dövrün kəndxudası Zöhrə olanda,
O zamana handa, kədər, qəm handa?

BƏHRAMIN ÖZ KƏNİZİ İLƏ MACƏRASI

Bəhram şah bir səhər çıxdı şikara,
Üz qoydu çöllərə, uca dağlara.
Öz kəhər atıyla qovhaqov saldı,
Şur çəkdi, gur vurdu, atdı, ov saldı.
Qövsdə yerləşir parlaq Müştəri,
Müştəridir onun qövsünün yeri[146].
Səhrada atlılar bağlayıb dəstə,
Gurları qovdular Bəhramın üstə.
Gur dırnaqlı kəhər – altında oynaq,
Durmuşdu pusquda şah aslansayaq.
Dürr saçan əlinin hünəri vardı,

Kirişi boşaldıb ox doldurardı.
Oxları torpağa saçardı alov,
Həm də hey vururdu, salırdı bol ov.
Gur budu olanda kabab gərəkdir,
Demək, od gərəkdir, şərab gərəkdir.
Şahın o gur vuran iti peykanı,
Odur ki, döndərdi oda hər yanı.
Oxu yağdırırdı uçarkən alov,
Bişirdi o saat hər vurulan ov.
Qarşıya çıxandan əsər qoymazdı,
Seylərdi, teylərdi, yenə doymazdı.
İzləyirdi ovu, gəzirdi dağ-daş,
Yanında ay kimi gözəl qaravaş.
Soruşsanız onun siz: nədir adı?
Bu şən fitnəkarın Fitnədir adı.
Baxışı məxmurdu, gözləri durğun,
Şah ona vurğundu, o şaha vurğun.
Cənnət baharıtək üzü təzə, şən,
Yerişi taxılın üstündən əsən,
Üzləri oxşayan yelə oxşardı,
Duruşunda başqa incəlik vardı,
Paludədən şirin, dadlı, yumşaqdı,
Sanki bal qatılan kərəydi, yağdı.
O bütün hüsnüylə bir nəğməzəndi,
Dilbər rəqqasəydi, mahir süzəndi.
Etsəydi səsini kamançaya tuş,
Vurulub düşərdi göydən uçan quş.
Şah onu dinlərdi ovda, işrətdə,
Keçərdi dəmləri istirahətdə.
Fitnə çəng çalardı, şah gur vurardı,
Bu ovlar, o isə büsat qurardı...
Ansızın büründü toza düzəngah,
Sıçratdı atını ov üstünə şah.
Özünü gurların səmtinə saldı,
Qızğın şirlər kimi ox-kaman aldı.
Oxunu tuşlayıb, qoydu tez yaya,
Uçurdu yel kimi sonra səhraya.

Gurun sağrısını ox birdən-birə
Dəldi, ağzı üstə düşdü ov yerə.
Bir an bu ovlaqda şikara durdu,
Bəzən canlı tutdu, bəzən də vurdu.
Qaravaş – hiyləgər, ədalı Fitnə
Göz yumdu padşahın şücaətinə.
Hökmüdar bir saat səbr etdi, baxdı,
Ta uzaqdan bir gur qaçmağa qalxdı.
Şah dedi: "Söylə bir, tatargözlü, sən,
Almayırsan ovu gözünə nədən?
Belə bir ovçuluq sığışmaz sözə,
Girməz, əlbəttə ki, elə dar gözə,
Bax, o gur çaparaq gəlir uzaqdan,
Harasından vurum, başdan, dırnaqdan?"
Şəkər dodaqlıda çoxdu kibrü-naz,
Qadındı, qadınlar olur boşboğaz,
Dedi: "İnanaram qüdrətinə mən,
Onun dırnağını başına tiksən".
Şah gördü naz edir inadkar gözəl,
Onun istəyinə eylədi əməl.
Əvvəlcə istədi küruhə – kaman,
İçinə girdə daş qoyaraq haman,
Atdı, qulağına saldı şikarın,
Elə bil canını aldı şikarın.
Yazıq gur qaldırdı tez ayağını,
Qurtarsın xətərdən öz qulağını.
Şahın ildırıma döndü peykanı,
Nura qərq eylədi bütün dünyanı,
Dırnağından keçib, başını dəldi,
Dırnağı başında gur yerə gəldi.
Şah çinli kənizdən eylədi sual:
"Necədir hünərim?" O pəricamal
Söylədi: "Şah buna etmişdir adət,
Sayılmaz heç yerdə adət məharət.
İnsan etsə əgər bir işə vərdiş,
Çətin olsa belə, görülər bu iş.
Zənn etmə əməlin şücaətdəndir,

Güclülukdən deyil, bu adətdəndir".
Şaha ağır gəldi sözü Fitnənin,
Balta yer eylədi ağacda dərin.
O füsunkar aya dəyişdi rəftar,
Şah öz qəzəbini eylədi aşkar.
Şahlar intiqama başlarsa əgər,
Hirsi yatsın deyə qızar, qan tökər.
Marala acığı tutarsa hərgah,
Qırar üzəngini at qovaraq şah.
İtə hirslənərsə, əgər hirsindən
Məhrum eylər iti öz dərisindən.
Şah dedi: "Sağ qoysam, ləcdir, xətərdir,
Öldürmək hesabı daha bədtərdir.
Bilirəm, dişiyə qıymaz ər kişi,
Tay deyil, arvada şiri-nər kişi".
Bir sərhəng vardı ki, nəsli çox ulu,
Şir kimi acıqlı, qurdtək qorxulu.
Şah onu çağırdı yanına xəlvət,
Dedi ki: "Fitnəni apar və məhv et.
Dövlət sarayında o bir fitnədir,
Fitnə ölməlidir, ağıl hökm edir".
Kənizlə bərabər yola düzəldi,
Ədalətli sərhəng evinə gəldi.
Şam kimi başını o gözəl qızın
Ayırmaq istədi, sərhəng ansızın.
Dilbər gözündə yaş dedi: "Bu əməl
Fayda verməz sənə, ondan götür əl.
Gəl bir günahsıza zərbələr çalma!
Nahaq qan tökməyi boynuna alma!
Şaha munis mənəm, həmsöhbət mənəm,
Kənizlər içində xoşsifət mənəm.
Mənəm yoldaş ona, hər yana getsə,
Ya məclis düzəltsə, ya şikar etsə.
Məni ərköyünlük çıxartdı yoldan,
Deyim doğrusunu, azdırdı şeytan.
Şah öldür söyləmiş, göstərib səbat,
Bir qədər səbr eylə, sən onu aldat.

Söylə ki, Fitnəni öldürdüm. Hərgah.
Verilən xəbərdən sevinərsə şah,
Öldür, qanım sənə qoy olsun halal.
Yox, şahı bürüsə bir dərin məlal,
Onda qaldığımçın mən sağ-salamat,
Şahın qəzəbindən taparsan nicat.
Rəvamı azad sərv yıxılsın yerə?
Heç nə olmasam da, yenə bir kərə
Bir əvəz verərəm", – deyib əlbəəl,
Qoydu qarşısına yeddi parça ləl.
Hər biri bir böyük ölkənin varı,
Gəlirdə keçməzdi ümman onları.
Qızın tədbirinə xoş üzlə baxan
Sərhəng öldürməyib keçdi qanından.
Söylədi: "Amandır, bu sirri saçma,
Adam olan yerdə şahdan söz açma.
Soruşsalar de ki, xidmətçiyəm mən,
Düzələr dalısı, arxayın ol sən.
Taleyin yar olsa, bil, budur sözüm:
Bütün çarələri taparam özum".
Belə bir əhd ilə sözləri bitdi,
Bunun zülmü, onun zülməti getdi.
Bir gün sərhəng şahın imarətinə
Getdi. Şah sordu ki: "Nə oldu Fitnə?"
Söylədi ki: "Ayı uddu əjdaha,
Etdim göz yaşını ona qanbaha".
Doldu tacidarın gözləri yaşdan,
Qurtardı sərhəngin canı təlaşdan.
Bir kənd vardı, elin gözündən uzaq,
Sərhəng eyləmişdi oranı yaylaq.
Göyə baş qaldırmış bir köşkü vardı,
Orda göy dəniztək dalğalanardı.
Orada, fələyin asimanında,
O altmışpilləli öz eyvanında
Fitnəyə yer verdi, aldı otağa;
Əziz yer verilər əziz qonağa.
İki gün keçməmiş bir gözəl inək

Gətirdi dünyaya bir buzov – qəşəng.
Alardı buzovu o gündən bəri
Hər gün ağuşuna o göyçək pəri.
Ayağını sıxıb döşünə sarı,
Çıxardı pilləni tək-tək yuxarı,
Günəş Surda olar bahar zamanı.
Suru dolandıran ay varmı, hanı[147]?
O ceyran yerişli, o gümüş bədən,
Qaldırardı dama, buzovu yerdən.
Dönmədi bir gün də öz qərarından,
Hər işi bacarar işlək bir insan.
Buzov iriləşib yaşına doldu,
Gəldi altı illik bir öküz oldu.
Hər gün sənət oldu o güləndama
Çıxarmaq öküzü tövlədən dama.
Eylədi beləcə bu işdə adət,
Yükündən görmədi zərrə əziyyət.
Böyüyən öküzün artdıqca əti,
Qızın da artırdı gücü, qüvvəti.
Bir gün oturmuşdu dargöz Fitnə tək,
Ürəyində qüssə, önündə sərhəng.
Hurisifət gözəl, o nazlı canan
Cavahir daşıyan qulaqlarından
Dörd gövhər açaraq dedi: "Bu saat
Durma, get bazara, bunları tez sat.
Buxur al, qoyun al, təzə gülab al,
Nə qədər istəsən noğul, şərab al!
Məclis düzəlt gözəl behişt bağından,
Şah qayıdan zaman öz ovlağından
Zəfərtək əl üzmə üzəngisindən,
Yalvarıb-yaxarıb onu saxla sən.
Bəhramın çox gözəl xasiyyəti var,
İncədən incə bir təbiəti var.
Ürəyi yumşalar bu yalvarışdan,
Ucaldar başını böyük hökmüran.
Ulduza taxt olan bu gözəl evdə
Şahı qonaq edək şərbətə, südə.

Bu faydalı işə eyləsək əlac,
Tapacaq o zaman işimiz rəvac...”
Sərhəng götürmədi o yaqutları,
Vardı aşıb-daşan dövləti, varı.
Gizlin xəznəsindən pul aldı, getdi,
Nə lazım məclisə, tədarük etdi:
Şaha layiq yemək, quzu, quş, balıq,
Hər cür içkilərlə doldu ortalıq.
Məclis yaraşığı ətir, mey, məzə
Gəldi ortalığa; xoş gələn gözə
Noğul, çiçək hazır eyləyib tamam,
Gözlədilər çıxsın şikara Bəhram.

BƏHRAMIN OVLAQDAN SƏRHƏNGƏ QONAQ GETMƏSİ

Taxtından enərək bir gözəl sabah
Mindi öz atına ovlaq deyib şah.
Ovladı, ovladı, gəzdi, dolandı,
Ancaq gör bir necə özü ovlandı.
Şah ov xəyalıyla düşərkən yola,
Gördü qarşısında uca bir qala,
Ətrafı yamyaşıl, güldü, çiçəkdi,
Kölgəli, bitkili, gözəl-göyçəkdi.
Soruşdu: “Kimindir bu gözəl diyar?
Kimdir bu eyvana sahib-ixtiyar?”
Şahın yanındaydı sərhəngin özü,
Xosrovdan eşidib belə bir sözü,
Yer öpdü, Bəhrama təzim eylədi:
– Sən qullar bəsləyən şahsan, – söylədi, –
Hədiyyə etdiyin bu kənd mənimdir,
Ona piyaləndən saçılmış ətir.
O yeri xoşlasa, bəyənsə hərgah,
Bu alçaq qulunu ucaldacaq şah.
Özütək sadədil xasiyyətiylə,
Səadət bəxş edən xoş niyyətiylə

Girsə şah qapımdan, ucalar başım,
Qalxıb fələklərdən öc alar başım.
Siz mənə etdiniz ali iltifat,
Bir eyvan verdiniz ömrümə sovqat.
Toxunur təpəsi Aya, göylərə,
Dövrəsi bağçadır baxsan hər yerə.
Qoynu ətirsaçan çiçək doludur,
Rövzə şagirdidir, cənnət quludur.
Nuş etsə orada şahım mey əgər,
Qapımı öpəcək min nurlu ülkər.
Tozu ətir saçar evimə, dərhal
Öküzüm süd verər, milçəyim də bal.
Gördü sərhəngdəki sədaqəti şah,
Qəbul etdi haman bu dəvəti şah.
Söylədi: "Razıyam, yeri, hazırlaş!
Ovdan qayıdaram buraya birbaş".
Sərhəng öpdü yeri və təzim etdi,
Evi səliqəyə salmağa getdi.
Bəzədi fərşlərlə eyvanı sərhəng,
Cənnətə döndərib verdi min ahəng.
Elə ki, Bəhram şah geriyə döndü,
Çətrinin şahini göydə göründü,
Sərhəng ipəklərin kəsib başından,
Rum parçalarından, Çin qumaşından
Döşədi atının keçdiyi yerə,
Gövhər saçılmışdı ipək fərşlərə.
Şah altmışpilləli uca eyvana
Yetişib çıxaraq baxdı hər yana.
Gördü eyvan göyə doğru getmişdir,
Xəvərnəqin hüsnü burda bitmişdir.
Hər halı göylərə olmuş yaraşıq,
Alır camalından fələklər işıq...
Sərhəng ortalığa gülab gətirdi,
Hər cür xörək verdi, şərab gətirdi.
Gözəl yeməklərdən Bəhram yedi hey,
keyf etdi, şadlıqla içdi gözəl mey.
Elə ki, bir neçə piyalə sundu,

Alın güllərinə incə şeh qondu,
Söylədi: "Ey qızıl eyvanlı, sənin
Otağın gözəldir, xoşdur çəmənin,
Ucadır bu altmışpilləli eyvan,
Yəqin ki, başına onun asiman
Kəmənd atıb çıxar, belə bir uca
Eyvana, altmışı keçən ay qoca,
Necə dırmanırsan? Et məni agah".
O dedi: "Qarısın dünyamızca şah,
Abi-kövsər olsun nuş etdiyi mey,
Sunsun badəsini xoş hurilər hey,
Mən kişiyəm, buna nə lazım heyrət,
Məni yormamışdır yüksək imarət.
Bir ay parçasıtək qız var ki, lətif,
Şahın əynindəki xəz kimi zərif.
Dağ kimi öküzü alıb gətirir,
Burada, bu damda ona yem verir.
Bu altmışpilləli uca eyvanı
Birnəfəsə çıxır, yorulmur canı.
Öküz, öküz deyil, bir fildir, düzü,
Bircə mil də çəkməz piyini özü,
And olsun Allaha, belə yekə, saz
Ökuzü qaldıran əsgər tapılmaz.
Təəccüb deyilmi ki, onu bir qız
Bu uca eyvana qaldırır yalnız?"
Sərhəng sözlərini axıra vurdu,
Şah öz barmağını dişlədi, durdu.
Dedi: "Mümkün olan bir iş deyil bu,
Olsa ya sehirdir, ya da ki cadu,
Qabaqca görməsə əgər öz gözüm,
İnana bilmərəm, budur son sözüm".
Əlavə etdi ki: "Sözlərini tut,
Elə düzlüyünü bu işin sübut!"
Sərhəng qulaq asıb şirə, tez getdi,
Öküz daşıyanı xəbərdar etdi.
Gümüş bədənli qız gördü məqamdır,
Hər işi sərrastdır, hər işi tamdır,

Bəzəndi, düzəndi, döndü gəlinə,
Nərgiz xumarlığı verdi gülünə,
Aya təzə müşkü haşiyə etdi,
Sehri qəmzəsinə yaman öyrətdi.
Şətarət sürməsi çəkdi gözünə,
Nazdan pərdə saldı kinli üzünə.
Sərvi döndü qızıl bir piyaləyə,
Xizran boyu verdi gözəl laləyə[148].
Düzdü gümüş sərvə, dürlər qəşəng,
Ayına bağladı Pərvindən çələng.
Öz yaqut ağzını bu şux gülbədən
Aşiq almasıtək dürlə böldü tən.
Çiynində saçları saçırdı ənbər,
Buxağı altına düzdü incilər.
Filin sümüyütək incə və gözəl,
Bir taxtın sahibi ondan çəkməz əl.
Zənci saçlar qara, hindu xal təzə,
Sanki vuruşmağa durub üz-üzə.
Əqiq dodaqlarda qara xal durmuş,
Zənci öz möhrünü xurmaya vurmuş.
Daş-qaşlı bir örtük başında, guya
Ulduzlardan niqab çəkilmiş aya.
Nurlu sırğaları parlar sanki tac,
Aşiq bazarını eyləmiş rəvac.
Bürünüb aysifət kafur rəng tülə,
Bənzərdi yasəmən içində gülə.
İkihəftəlik ay, o nazlı mələk
Verdi vücuduna yeddi rəng bəzək[149].
Getdi öküz tərəf bədirlənmiş ay,
Sur bürcüdür verən aya qiymət, say.
Baş əyib qaldırdı göyə onu düz,
Əcəb gövhər tapdı, bir baxın, öküz.
Qalxdı pillələri o bir-bir dama,
Gəlib taxt önündə baxdı Bəhrama.
Öküzü qoymadı qız üzərindən,
Şir görüb öküzü qalxdı yerindən.
Təəccüb eyləyib, heyran qaldı şah,
Qız öz kəniziydi, olmadı agah.

Ay, öküzü qoyub boynundan yerə,
Dedi nazlanaraq qəhrəman şirə:
“Öküzü qarşına yalnız gətirdim,
Öz gücümcə sənə peşkəş yetirdim.
Dünyada bir nəfər olarmı varsın
Öküzü aşağı alsın, aparsın?”
Şah dedi: “Gücündən deyil bu, əlbət,
Əvvəldən etmisən bu işə adət.
Vərdiş eyləmisən hər il başabaş,
Öyrənmisən buna sən yavaş-yavaş.
Ölçüb çıxarmısan belə sınaqdan,
Odur ki, olmursan əldən-ayaqdan”.
Gümüşbədən Fitnə baş əydi şaha,
Layiqincə ona eylədi dua,
Ədəblə söylədi: “Qəribədir çox!
Öküz adətlədir, gur vurmaqsa yox?
Adətlə iş görür, öküz qaldıran,
Bu başqa şey deyil, sadə bir idman.
Səbəb nədir kiçik gur vuranda sən
Olmasın bir nəfər “adətdir” deyən?”
Şah bildi Fitnədir onu danlayan,
Hindlitək üstünə atıldı haman[150].
Yanaşıb üzündən yaşmağı açdı,
Aya göz yaşından mirvari saçdı.
Üzr istəyib, qucdu o şümşad boyu,
Qız qoşa nərgizdən tökdü gül suyu.
Yadlardan etdilər otağı xəlvət,
Başlanıldı giley, uzun şikayət.
Şah dedi: “Ev olmuş bir zindan sənə,
Yalvarıram indi peşiman sənə.
Azğınlıqdan bir od yandırdımsa da,
Sən öz halındasan, mən yandım oda”.
Xəlvət olcaq ara fitnəkarlardan,
Oturtdu yanında Fitnəni haman.
Kəniz dil açaraq dedi: “Tacidar,
Fitnəni bağlayan gözəl şəhriyar!
Ey öz hicranıyla məni öldürən,

Şirin vüsalıyla sonra güldürən,
Qəmin ürəyimdə əridib yağı,
Yerindən oynadar qəm, kədər dağı.
Eşqim az qaldı ki, ala canımı,
Yanar atəşlərə sala canımı,
O gün ov zamanı, şah, kaman çəkdin,
Gurun dırnağını başına tikdin.
Belə hünər üçün verib əl-ələ
Yer deyil, əlindən öpdü göy belə.
Tərif eyləmədim bu hünəri mən,
Qovdum beləliklə bədnəzəri mən.
Çünki bəyənilən şeyə göz dəyər,
Pis gözdən insana ziyan tez dəyər.
Fələyin əjdəri ortaya ancaq
Məhəbbət yerinə saldı bir nifaq".
Şahı tutdu bu söz yaman yerində,
Saxladı bu sözü şah can yerində.
Söylədi: "Səndədir düzlük, sədaqət,
Vəfana çox şeydir dəlil, şəhadət.
Sənsən mehribanlıq eyləyən əvvəl,
İndi üzr istəyən xoşsifət gözəl.
Olsun o gövhərə min afərinlər
Ki, var xilqətində belə bir hünər.
Sərhəng olmasaydı əgər pasiban,
Daşla qırılardı bu gövhər inan".
Çağırıb sərhəngi o, xoşdil etdi,
Qolunu boynuna həmail etdi.
Verdi böyuklərə yaraşan peşkəş,
Bir dürr əvəzinə min dürr etdi bəxş.
Olsun töhfə deyib, xeyli şey verdi,
Şərəflə, izzətlə mülki-Rey verdi.
Şəhərə qayıtdı, başladı büsat.
Məclislər quruldu, verildi sovqat.
Möbidlər çağrılıb gəldi saraya,
Şah kəbin kəsdirdi o dilbər aya.
Nəşəli işrətə başladı onlar,
Keçdi bu tövrlə uzun zamanlar.

ÇİN XAQANININ QOŞUN ÇƏKMƏSİ VƏ BƏHRAM-GURUN ZƏFƏR QAZANMASI

Bəhramın şöhrəti düşdü dünyaya,
Balıqdan başlayıb yetişdi aya[151].
Böyüklərin qəlbi qüvvətə mindi,
Adlılar ucaldı, şöhrətə mindi.
Künc-bucaqda öldü sarıqulaqlar,
Onları qara su, bax, belə udar[152].
Nərsi adlı qoca hamıya başdı,
Şahın qardaşıyla o bir adaşdı.
Bilirdi hər işin nəhayətini,
Tanıtmış ağlını, kəramətini,
Daranın nəslinə nisbəti vardı,
Əsli, nəcabəti çox aşikardı.
Şah daim onunla olur, gəzirdi,
O şaha yoldaşdı, həm də vəzirdi.
Ona olmuş idi qismət üç övlad,
Hərəsi bir zəka sahibi, ustad.
Böyük oğlu gözəl bir fərzənd idi,
El bilir adını – Zəravənd idi.
Şah ona verərək birə yüz qiymət,
Baş möbid etmişdi göstərib hümmət.
İncə düşünəndi, yol tanıyandı,
Nəfsini saxlayan, kamil insandı.
İkinci, ellərdə məşhur bir əyan,
Yollardan o idi vergi, bac alan.
Şah baxıb ondaki düzgün qələmə,
Hakim qıldı onu mülki-Əcəmə.
Üçüncü, qoşunla məşğul olardı,
Şahın nayibiydi, hörməti vardı,
Tapşırdı işləri onlara Bəhram,
Onlar çəkirdilər işlərə əncam.
Bəhram keyf edərdi gəlib tüğyana,
Məmurlar salırdı işi sahmana.
İşlər dövr edirdi dəyirmanvarı,
Paylanırdı tamam topladıqları.

Yayıldı aləmə bir gün bu xəbər,
Düşdü yonmaq üçün işə kərkilər.
Hamı: – Sərxoş olmuş, – dedi Bəhrama,
– Dini meyə satıb, şəmşiri cama.
Əyyaş hərif lərlə olmuş həmməslək,
İçdiyi şərabdır, məhsulu külək.
Qıcıdı dişini yerindən duran
Ki, olsun dünyaya sahib, hökmüran.
Məğlub eyləməyə bu hökmüranı
Çindən yola düşdü Çinin xaqanı.
Aldı öz yanına üç yüz min nəfər
Ox atan, hər biri bir qızmış əjdər.
Keçdi Xorasana Ceyhun çayından,
Qopardı bir yaman vəlvələ, tufan.
Bu çalıb-çapmaqdan xəbər tutan şah
Güvənə bilmədi, qoşuna, eyvah!
Nazla bəslənəli, nazla gəzəli
Hamının davadan soyumuş əli.
Gördü sərkərdələr sözlə bir deyil,
Şaha sədaqətdə həmfikir deyil.
Hər biri xəyanət eyləyib ona,
Verirlər işindən xəbər xaqana.
Pis niyyət bəsləyib padşahlarına,
Həyan olmuş hərə mülku varına.
Demişlər xaqana: "Səninlə varıq,
Keçdiyin yollara torpaq olarıq.
Sənsən dünya şahı, xaqan, buyur, gəl,
Bəhramdan şah olmaz, zərbəni vur, gəl.
İstəsən, can verər əlimizdə şah,
Əsir edək onu, istəsən hərgah".
Belə məktubları yazan katiblər
Gizlincə Bəhrama verdilər xəbər.
Şah bilcək onların bu niyyətini,
Verdi nayiblərə məmləkətini.
Bu silahla vuruş gücdür, dərk etdi,
Gözdən nihan oldu, xəlvətə getdi.
Dünya bu tədbirdən həmən söz açdı,

Dedilər: “Bəhram Gur gizləndi, qaçdı.
Olmadı xaqanla hərbə cürəti,
Qaçırtdı Bəhramı onun qüvvəti”.
Xaqanı eylədi bir qasid agah
Ki, təxtü-tacından əl üzmüş padşah.
Taxta, həm kəmərə səndə yüz baxt var,
Gəl, səni gözləyən tac ilə taxt var.
Tutdu xəbər həmən bu işdən xaqan
Ki, didərgin olub Bəhram dünyadan.
Nə qılınc qaldırdı, nə qılınc vurdu,
Şərab məclisinə gəldi, oturdu.
Düşməni saymadı, meyə əl atdı,
Bir vaxt etmədiyi şeyə əl atdı.
Xoşuna gəlməyən işləri xaqan
İndi özü tutdu, sevindi düşman.
Bəhram gecə-gündüz ayaqda oldu,
Sayıq adamları soraqda oldu,
Çinin xaqanından tuturdu xəbər,
Məlumat gətirdi şaha bir nəfər
Ki, səndən arxayın o çinli xaqan,
Keyf ilə, naz ilə sürməkdə dövran.
Bəhramın açıldı ağ günə baxtı,
Baxdı dövrəsinə, qoşuna baxdı.
Yalnız üç yüz nəfər əsgəri vardı,
Hər biri sınanmış qoç davakardı.
Bunlar suda timsah, yerdə əjdərdi,
Bir nar danəsinə hamı bənzərdi.
Üç yüz olsalar da igidlər, ancaq
Onları yaşadan bir hiss, bir otaq[153].
Yatmış düşmən ilə oyuna girdi,
Şah gizləyib zəri, başladı nərdi.
Od istəyən düşmən tüstüyə çatdı,
Aldatdı yağını Bəhram, aldatdı.
Yaxşı yaraşdırdı oxa nişanı,
Çünki tanıyırdı qanlı düşmanı.
Bir gecə xaqana zərbələr vurdu,
Tozunu yeddinci göyə sovurdu,

Seçdi bir gecə ki, qaradan qara,
Düşmənin gözündə döndü şahmara.
Sanki götürülüb ortadan çıraq,
Qarğa qanadından qaraydı çöl, dağ.
Sanki yüz min sərxoş zənci hər yana
Qılınc çəkib çapır, düşüb həycana.
Basqından qorxanlar yaman çaşdılar,
Bir şey görmədilər, hey göz açdılar.
Qəlbi işıq, əyni zil qara ipək,
Qır suvanmış küpə bənzərdi fələk.
Gecə sanki qara bir ənbərdi xam,
Xaqanla Bəhramtək vuruşdu Bəhram[154].
Etdi çinlilərə hücum igid şah,
Gah qılınc işlətdi, ox yağdırdı gah.
Hər kimi dəldisə şahın peykanı,
Oxdan azad oldu dəyənin canı[155].
Şahın qart daş dələn iti oxundan
Gözləri yumulur, yatırdı düşman.
Yarasını oxsuz, oxu yarasız
Görənlər qaldılar çöldə çarasız.
Dedilər: "Əcəba, bu necə işdir?
Hələ bu dünyada görünməmişdir,
Nə yarasız bir ox, nə oxsuz yara".
Bir ağaclıq yoldan o tacidara
Yanaşa bilməyən vahimə sezdi,
Bəhram bulud kimi hər yanı gəzdi.
Dağı çöl, qaldırıb çölü etdi dağ,
Tökülən qanlardan yumşaldı torpaq.
Hər kimə ox vurdu, o vurulmuşu
Dərhal tərk eylədi əziz can quşu.
Günəş çəkən zaman yalın şəmşiri
Qanlı teşt qızartdı sübh çağı yeri.
Deyin teştlə qılınc qansızmı olar?
Qan var o yerdə ki, teşt var, qılınc var?
Meyitlər doldurdu tamam dağ-daşı,
Üzdü qan arxında qanlının başı.
O qədər doğradı, o qədər vurdu,

Qorxudan ödünü Zöhrə qusurdu[156].
Nizə öz dilini verdi şəmşirə,
Biçib əjdahanı o sərsin yerə.
Atılan ilandı meydana hər ox,
Atılan ilanlar dəhşətlidir çox.
Bəhram şah ortada hədəf seçirdi,
Atdığı ox tükü yarıb keçirdi.
Qılınc endirsəydi o, süvarıya,
Xiyartək bölərdi onu yarıya.
Əgər işlətsəydi qılıncı yandan,
Belindən bölünüb düşərdi düşman.
Qılıncı beləydi, peykanı belə,
Darmadağın oldu düşmanı belə.
Çıxalı qılınclar ağır qınından,
Şahın nərəsindən və basqınından
O türk ordusunun artdı dəhşəti,
Qılıncdan küt oldu, ayaqdan iti.
Bəhram qılıncını çaldı, çaldı hey,
Türklər ruhdan düşdü, bihal qaldı hey.
Zəfərdən əlamət görüncə padşah
Gah qılınc oynatdı, ox yağdırdı gah.
Qılıncı düşməni etdi tarümar,
Düşmən bulud oldu, şah isə ruzgar.
Orduya səs saldı hünərli Bəhram,
Dedi: "Üstün gələk, məqamdır, məqam.
Düşmana baş vuraq, gəlin, dərindən,
Oynasın sarsılıb mərkəz yerindən".
Altlarında aslan, əllərdə əjdər[157],
Alıcı quş kimi həmlə etdilər.
Sağ cinah çəkildi, sol cinah qaçdı,
Ordu mərkəzinə Bəhram yol açdı.
Zəfərdən ruhlanıb əzdi xaqanı,
Mərkəzi dağıdıb, qırdı düşmanı.
Torpağın sayından çoxsa da ordu,
Öz-özünü qırıb həlak olurdu,
O qara şirlərin pəncəsi gəzdi,

Küt qılınclıların beynini əzdi.
Zöhhak ilanına ox dönüb getdi,
Süvari yıxıldı, at gözdən itdi.
Girincə meydana sıyrıldı xəncər,
Düşmən toz qaldırdı Ceyhuna qədər.
Şah o qədər tutdu, qənimət aldı,
Sayanlar yoruldu, tavansız qaldı.
Dost oldu qələbə o şiri-nərə,
Asayiş yaratdı; dönüb şəhərə,
Tacidar təzədən taxta oturdu,
Dünyanı eylədi səadət yurdu.
Gəlib səcdəsinə hamı əydi baş,
Qalibə afərin etdilər şabaş.
Gəldi xanəndələr xoş ahəng ilə,
Pəhləvi oxudu gözəl çəng ilə.
Ərəb şairləri gəlib coşdular,
Rübab səsləndirib, şeir qoşdular,
Şeirə qiymət verən bəxş etdi sovqat,
Verdi xəznəsindən bol cəvahirat,
Min dəvə yükünü atəşgədəyə
Saldırdı tez yola, vəqfdir deyə.
Atəşgahın bütün möbidlərinə
Qızıl, dürr payladı, doymadı yenə.
Verdi xəznəsindən saysız gümüş, zər,
Qalmadı ölkədə yoxsul bir nəfər.

BƏHRAMIN ORDU ƏMİRLƏRİNƏ ACIQLANMASI

Günlərin birində mübarək baxtı
Sayəsində Bəhram bəzədi taxtı.
Ölkə başçıları, şahlar, soltanlar,
Taxtü-tac bəxş edən, hər nə qədər var,
Gəlib taxt önündə səf-səf durdular,
Ayla ulduz kimi məclis qurdular,
Şah qılınctək kəskin sözlər söylədi:

– Ey əmirlər, – deyə, xitab eylədi, –
– Ordu çıxmalıdır sülhdən, savaşdan,
Bunlarsız nə fərqi bir quru daşdan?
Hansınız qorxusuz girdi meydana,
Vuruşdu qoç kimi mərdi-mərdana?
Mən ki bəyənmişəm sizi dunyada,
Deyin, göründünüz hansı davada?
Sizin aranızda cəsur ər hanı?
İş görən qəhrəman, şiri-nər hanı?
Hanı döyüş günü coşub, çağlayan?
Qılınc qüvvətiylə yollar bağlayan?
Gim var meydan gəzib, nərələr saçsın,
Bir duşmən bağlayıb, bir ölkə açsın?
"İrəc nəsəbliyəm" söyləyir biri,
"Arəşi güclüyəm" deyir digəri.
Biri: "Rüstəm mənəm" söyləyib durur,
Qalxıb bir başqası Givdən dəm vurur[158].
Birisi deyir ki: "Qoca şir mənəm".
Birisi söyləyir: "Ləc bəbir mənəm".
Görmədim sizlərdən elə bir kişi,
Döyüşkən, yerində görən hər işi.
Qəribə budur ki, hər yetən avam
Söyləyir: "Heyf ola, yatıbdır Bəhram.
Mey içir, dünyanı yadına salmaz,
Belə şahdan adam heç razı qalmaz".
O qədər içmərəm meyi dünyada,
Unudam cahanı, salmayam yada.
Bir hovuz mey içsəm yenə də, ancaq
Qılıncımdan deyil qan arxı uzaq.
Buludam, yağdırram şimşək xıncaxınc,
Bir əlimdə şərab, birində qılınc,
Mey günü məclisə yaraşıq mənəm,
Lazım olan dəmdə qılınc çəkənəm.
Gözləri yumulu gördün dovşanı?
O, yatmış olsa da görər düşmanı!
Gülüşüm, məstliyim dəhşətlidir, bil!
Gülümsəyən şirəm, sərxoş filəm, fil!

Şirlər gülən zaman axıdar al-qan,
Filin sərxoşundan kimdir qaçmayan?
Əbləhlər içərkən olar bixəbər,
Huşyar olan meyi başqa cür içər.
O kəs ki, ağılca deyildir alçaq,
Nə qədər içsə də, məst olmaz ancaq.
Qeysərin tacını şərab içərkən
Ayaqlar altına saldıraram mən.
Badədən özümə bülöv çəkərəm,
Düşmənin başına qətrə tökərəm.
Nə düşünür məni istəyən dostlar,
Göyün ulduzları durmuşdur bekar?
Mən sərxoş yatsam da, olmasam ayıq,
Bəxtimin ulduzu sayıqdır, sayıq.
Məst olub yuxuya getdimsə də mən,
Xaqan yuxusunu aldım əlindən.
Mən ki, belə əyri bir yolla getdim,
Qulduru gör necə tarümar etdim.
O köpəkdir, gecə qorxudan ular,
Yatmaz sübhə kimi, narahat olar.
Əjdaha kahada yatarsa şirin,
Dəyməz qapısına ayağı şirin...”
Şah gözəl dastanı qurtardı belə,
Döndü kişilərin üzü al gülə.
Səcdəyə düşməyi lazım gördülər,
Şaha acizanə cavab verdilər:
“Hər kəlmən bizimçin güldür, çiçəkdir,
Ağlı olanlara bərdir-bəzəkdir.
Olmuş canımıza tilsim sözlərin,
Asılmış qulaqdan bir sırğa təkin.
Tacı şah başına qoyar Yaradan,
Xalqın çalışması hədərdir, inan,
Çoxları başçılıq gəlib etdilər,
Sənin mərtəbənə sanma yetdilər.
Hamı başdan oldu, başçı olmadı,
Yalnız sənə qaldı şəhriyar adı,

Şahdan biz görəni, bu məlum işdir,
Nə ağ görmüş, nə də qara görmüşdür[159].
Sən div bağlayaraq, əjdəri yaxdın,
Fil vurdun, kərgədan nizəyə taxdın.
Şahdır şirlər əzən, gurlar ovlayan,
Divlə qulyabanı – oxuna nişan.
Nə zaman çıxarsa öz ovlağına,
Alar gur boynunu şah qucağına.
Gah vurar xalından qızmış pələngi,
Dişini çıxardar, yıxar nəhəngi.
Gah çəkər əlindən hindlilər min ah,
Hindi qılınc çəkər çinlilərə gah,
Gah gedib fəğfurdan Bəhram bac alar,
Gah da Rum şahından bol xərac alar.
Çoxları yıxmışlar pələngi, şiri,
Şir beyni çıxarmış qızıb hər biri.
Üç yüz əsgəriylə bu qoç şiri-nər
Üç yüz min düşmənə vurdu zərbələr.
Nə qədər dünyaya şah gəlib, gedib,
Bəllidir, necə kin, məhəbbət edib.
Onlardan hansı şah qazanmışsa ad,
Qoşuna, möhlətə etmiş istinad.
Bir neçə nəfərlə bu qızğın işi
Görər Bəhram kimi hansı bir kişi?
Vurulsa hesabı tac geyənlərin,
Bir saydır Bəhrama layiq, birə min!
Tapılar hər kəsdə yalnız bir nişan,
Bəhramdan əlamət bu geniş cahan.
Düşmənin üstünə cumsa şiri-nər,
Lay qapılar kimi onu tən bölər.
Oxunu sancarsa əgər sərt daşa,
Daş dönər torpağa, dönər xaşxaşa.
Zəhər saçan oxu ölkəyə dərman,
Əjdər cilovuyla tutar min ilan,
Hər kim zidd gedərsə ulu Bəhrama,

Zəmanə çevirər əriyən şama.
Onunla qorxmasa hər kim savaşdan,
Deməк, qan qoxusu gəlir o başdan.
Şahın sərxoşluğu oyaqlıq demək,
Yatışı yuxu yox, sayıqlıq demək.
Şərabla keçərsə əgər zamanı,
Özü yox, keflənər yalnız düşmanı.
Hamıdan kamildir, əhli-ürfandır,
Yaxşını, yamanı şah bacarandır.
Mahir iş biləndir geniş dünyada,
Möhtac deyil əsla özgəyə, yada.
Göylərin altında durduqca cahan
Hökmünə baş əysin sonsuz asiman.
Sarayına zinət ədalət olsun,
Tacında yurd salan səadət olsun.
Torpağa pənahdır onun sayəsi,
Taxtının ucadır göydən payəsi”.
Kamal sahibləri belə söz açdı,
Yaqut qarşısında kəhrəba saçdı.
Qalxıb içlərindən şahzadə Neman
Məclisə təriflər eylədi bəyan.
Dedi: “Şahın taxtı çatdığı bir yer
Balıq belə olsa aya yetişər.[160]
Şah başında tacı əyri, düz sayan,
Göstərin, varmıdır elə bir insan?
Sənin ki, başına tac qoymuş Allah,
Görüm olsun tacın əbədi, ey şah!
Bizlər ki, qapında müti qullarıq,
Şahlıq rütbəsini sayəndə tapdıq.
Var-yoxumuz sənin, başımız sənin,
Qurumuz sənindir, yaşımız sənin.
Əcəm, ərəb durur əmrində hər an,
Bir işarə versən keçər başından,
Vardır məharətim, uzun bir müddət
Şahın qapısında eylərəm xidmət.

Sənin dərgahında şöhrətə yetdim,
Nemətə yetişdim, dövlətə yetdim.
Üzrüm qəbul olsa yanında hərgah,
Dönərəm evimə, izn versə şah.
Bir az dincələrəm yol zəhmətindən,
Yenə əmr eyləsə qayıdaram mən.
Yox, razı olmasa nə qədər varam,
Şahın nökəriyəm, itaətkaram".
Şah dedi: "Xəznəni xəznədar açsın,
Bacardıqca əli cavahir saçsın.
Misir, Məğrib,Ümman məhsulu – nə var.
Durmasın, gətirsin, gəlsin xəznədar".
Yükçülər gətirdi tökdü ortaya,
Yük yükün üstündən vuruldu taya;
Xalvar-xalvar qızıl, müşkü müşk üstə,
Qullar, qaravaşlar dəstəbədəstə;
Tərifə sığmayan şahanə mallar,
Bahalı paltarlar, ipəklər, şallar;
Aşan dənizləri, uca qatları,
İranda bəslənən ərəb atları,
Qılınc – Hindustani, geyim – Davudi,
Səxa gəmisinə yer oldu Cudi[161].
Olsa da hünərli sərrafın əli,
Saya bilməz idi bu dürrü, ləli.
Bir tac ki, gövhərdən almışdı zinət,
Şüştər gəlirindən üstün bir xələt[162].
Baxdı bu sovqata, sevindi Neman,
Yəmən, Ədən oldu ona ərməğan,
Bəhram şah o qədər verdi ona pay,
Elə bil Zöhrəni yola saldı ay.
Döyüşdən, vuruşdan gələrək cana,
Yenə də işrəti çəkdi meydana.
Hamının işinə eylədi əncam,
Sonra öz işinə başladı Bəhram.

YEDDİ GÜNBƏDİN TİKİLMƏSİ
BƏHRAMIN YEDDİ İQLİMİN QIZINI İSTƏMƏSİ

Əyləndi, başladı keyfə asudə,
Ayağında düşmən, əlində badə.
Usta hekayəti duşdü yadına,
Təriflər yazmışdıq əvvəldən ona,
Saray ki, yurduydu o yeddi yarın,
Sanki Ərtəngiydi yeddi diyarın.
Şahın ürəyinə saldı məhəbbət
Ustanın çəkdiyi o yeddi surət.
Qaynadı yeddi yol, qəlbi duruldu,
Ta ki, yeddi kimya özünün oldu.
Kəyan nəslindəndi o birinci qız,
Atası ölmüşdü, yalnızdı, yalnız!
Min xəznə yolladı o pərizada,
Tapdı gövhəritək gövhər dünyada.
Sonra da xaqana elçi göndərdi,
Bir az qorxu gəldi, ümid də verdi.
Xaqandan qız, xəznə və tac istədi,
Bir də yeddi illik xərac istədi.
O, qızıyla birgə çoxlu şey verdi,
Bol mirvari verdi, gövhər hey verdi.
Bəhram sonra Ruma yönəldi, axdı,
O yurdu ordusu yandırdı-yaxdı.
Qorxub nəfəsini çəkmədi Qeysər,
Üzr ilə qız verdi, üstəlik də zər.
Məğrib padşahına göndərib adam,
Çoxlu xəznə aldı, tac aldı Bəhram.
Onun da qızını aldı, götürdü,
Cəsarətə bax ki, necə iş gördü.
Aldı o sərvi də girib bostana,
Oradan yeridi tez Hindistana.
Racənin gözəli qəlbinə yatdı,
Ağılla, tədbirlə murada çatdı.
Oradan qasidi Xarəzmə keçdi,

Şah üçün gülüzlü bir pəri seçdi.
Slavyan şahına yazdı kağızı,
İstədi ondan da o dilbər qızı.
Yeddi el şahından bu qayda ilə
Bəhram sahib oldu yeddi gözələ.
Daldı işrətlərə, könlü oldu şad,
Həyatdan gəncliyi aldı nəşə, dad.

BƏHRAMIN QIŞ MƏCLİSİNİN TƏRİFİ VƏ YEDDİ GÜNBƏD TİKDİRİLMƏSİ

Bir gün zəfər çaldı sübhün nur çağı,
Açıqdı, aydındı günün qabağı,
Nura qərq olmuşdu o səhər cahan,
Ah, o gün çıxmasın yaddan heç zaman.
Şah gözəl bir üzə bənzər ziyafət
Verib, aqilləri eylədi dəvət.
Qışın ilk günüydü o səhər, o çağ,
İşə ev yarardı, deyil baxça-bağ.
Bağların sönmüşdü şamı, çırağı,
Tərk edib getmişdi bağbanlar bağı.
Qarğa oğurlayıb bülbül səsini,
Oxurdu "oğru var" nəşidəsini[163].
O hindu cinslidir, bunu yaxşı bil,
Hindlidə oğurluq təəccüb deyil[164].
Səhər nəsiminin mahir nəqqaşı
Suda halqa çəkir hər addım başı.
Sərt soyuq atəşi tabdan salırdı,
Su qılınc, qılınc su şəkli alırdı[165].
Əlində suvanmış ox tutan boran
Olmuşdu göz deşən, çeşmə bağlayan.
Süd ocaq üstündə dönür pendirə,
Şaxta vurur, donur qan birdən-birə.
Həvasil qanadı taxmışdı torpaq,
Fələk sincab, qaqum bürünmüşdü dağ[166].
Girərək pusquya vəhşi heyvanlar

Hər yerdə mal-qara edirdi şikar.
Bitkilər başını çəkib torpağa,
Boyatma qüvvəsi düşüb duzağa[167].
Öz kimyası ilə iki rəng cahan
Daşda od ləlini eyləmiş nihan[168].
Qızılgül kürəni etmişdi otaq,
Hikmət palçığından çəkmişdi suvaq[169].
Büllur bulaqları döydükcə şaxta,
Olur gümüş kimi su laxta-laxta.
Şahın tabxanası belə bir zaman[170],
Dörd fəsli andırır; qalxır otaqdan
Ətirlər bürüyür, basır hər yanı,
Mötədil eyləyir qarlı havanı.
Meyvələr, şərablar edildikcə nuş,
Daim xumarlanır, könül olur xoş.
Səndəl, ud atəşi ucalır göyə,
Tüstüsü hindlitək durur səcdəyə.
Alovdur nəşənin, keyfin dayağı,
Zərdüştün qırmızı kükürd ocağı[171].
O, qandır, od kimi gəlir meydana,
Ya da bir ipəkdir batmış al qana.
Fındığa innabı rəngini verir,
Civəsini onun ala döndərir.
Qəlbi qoparılmış bir almaydı san,
İçinə dolmuşdu gilələr nardan.
Ya qırla rənglənən xoş kəhrəbaydı,
Ənbər yaşmaqlı bir günəşə taydı.
Bir zülmətdi, sanki nurdan boğulur,
Ya lalə bitirmiş saçlarında hur.
Bir türkdü, rumluydu əsil-nəsəbi,
Hindlilər göz nuru vermiş ləqəbi[172],
Yunisin məşəli, kəlim çırağı,
İsanın bəzmidir, İbrahim bağı[173].
Töküldükcə kömür parçası oda,
Bənzərdi ləkəyə parlaq aynada.
O qara rəng idi, bu əqiqtəhər,

Zülmət içindəki yaquta bənzər.
Nəzər sal gövhəri qızaran közə,
Al, sarı, göy rəngli nur verir gözə[174].
Qığılcımdan qızıl bəzəkləri var,
Qara həmailli gəlinə oxşar.
Zərlə işlənilib gəlin otağı,
Bir tağı ud rəngli, gülnar bir tağı.
Xəzəlin tüstüsü sarı şölələr
İlan altındakı xəznəyə bənzər.
Odun vətənidir, cəhənnəm, cənnət
Ondan işıq alıb, bundan hərarət[175].
O bir cəhənnəmdir atəşpərəstə,
Günahsızlar üçün yoldur behiştə[176].
Zərdüşt "Zəndi" ona nəğmələr saçar,
Muğlar pərvanətək xirqələr açar[177].
Od buzu su eylər, iqtidarı var,
Niyə atəş deyir ona adamlar?
Alabaxta xasdı, hörməti vardı,
Oynar od üstündə, qanad çalardı.
İpək od üstündə verib əl-ələ
Turac ilə kəklik qurmuşdu halə.
Ev nəşəli, sərvin kölgəsi misal,
Şərab qırqovulun qanından da al.
Alabaxta rəngli olan asiman
Tökmüşdü qan yerə alabaxtadan.
Qırmızı şərabla dolu büllur cam
Quru su içində yaş oddu tamam[178].
Yeyir gurgözlülər, içirdi şərab[179],
Çəkilir şişlərə gur budu kabab.
Bəhram Gur öz yaxın dostlarıyla hey
Şahlar qaydasınca nuş edirdi mey.
Şən söhbət, mey-məzə, ürək sevən yar,
Hamı mey içəndi, hamı qəmküsar.
Al şərab, gül şəkər cülüşlər incə,
O məclis qızındı, bişdi deyincə.
Dimaqlar nəğmədən coşdu, çağ oldu,

Könüllər mum kimi yupyumşaq oldu.
Hünər sahibləri söhbət açıb hey,
Danışdı özünə yararlı bir şey.
Söz-sözə bağlandı cavahirmisal,
Belə nitqə gəldi bir sahib kamal:
"Nura qərq eyləyər şahımız yeri,
Əks edər bu qədər incəlikləri.
Çox dünya şahını var görüb gedən,
Olmamış belə bir calal seyr edən.
Mübarək qədəmi, tacı, izzəti
Vermiş ömrümüzə bütün neməti.
Cansağlığı da var, əmniyyət də var,
Biz genişlikdəyik, düşmən qəlbi dar.
Bolluq, çansağlığı, bir də əmniyyət;
Başqa hər nə varsa, boş sözdür əlbət.
Mədə dolu olsa, geyim mükəmməl,
Dürr nəyə lazımdır, nəyə gərək ləl?
Bizə ki, sən oldun ulu tacidar,
Demək, hər şeyimiz, hər şeyimiz var,
Dünyada olaydı kaş çarə, dərman,
Dəyməyəydi bizə nəzər heç zaman.
Gərdişi ulduzun, dövrü sipehrin[180],
Kaş hər zaman belə, xoş üz göstərsin.
Çıxmasın şadlığın taleyi izdən,
Bizi ayırmasın bu eyşimizdən.
Olaydı şahımız şad ildən-ilə,
Verilməsin işrət xırmanı yelə.
Şadlıqla dolanıb gəzsin hər yanı,
Layiqdir biz olaq onun qurbanı".
Natiq öz nitqini yetirdi sona,
Sözləri yağ kimi yayıldı cana.
Qışı unutdurdu bu isti sözlər,
Bəyəndi ürəklər, parladı gözlər.
Məclisdə bir kişi vardı azadə,
Alicənab idi, o əsilzadə
Gün kimi parlaqdı, Şidə şöhrəti[181],

Vurardı qaraya, ağa zinəti.
Rəssamdı, mötəbər bir sənətkardı,
Mühəndisdi, böyük hünəri vardı.
Tibb elmi, həndəsə, asiman, nücum,
Şidənin əlində sanki mumdu, mum.
İncə memar idi, bəzək vurandı,
Nəqşlər çəkərək, surət qurandı.
Tişəylə, qələmlə çəkərsə əmək,
Manidən can alar, Fərhaddan ürək.
Ağlın şagirdiydi Şidə hər zaman,
O təlim almışdı usta Simnardan.
Simnar Xəvərnəqdə çəkəndə əmək,
Şidə eyləmişdi ona çox kömək.
Elə ki, məclisdə şahı gördü şən,
Saçır su dilindən, od ürəyindən,
Yer öpdü, Bəhrama həmən əydi baş,
Oturdu, sözünə başladı yavaş.
Dedi ki: "Qovaram pis gözü, hərgah
Lütf edib icazə versə mənə şah.
Göy ölçmək işində çox pərgaram mən,
Ulduzlar elmindən xəbərdaram mən.
Memaram, bəzərəm bütün dünyanı,
Rəssamam, sənətin məndədir canı,
Göylərdən alaram bir elə nisbət
Ki, dəyməz padşaha xətər, əziyyət.
Torpaq nigarxana durduqca hər an
Qorxu hiss eyləməz kəhkaşanlardan.
Saxlar bina səni əziz can kimi,
Yerə hökm eyləyər asiman kimi.
İş belə göstərir, əmək çəkərəm,
Yeddi ülkər kimi günbəd tikərəm.
Hər günbəd bir rənglə həmahəng olar,
O, yüz bütxanadan gözəl rəng olar.
Şahın gətirdiyi yeddi nazənin
Bayrağını açar yeddi ölkənin.
Hər ölkə göydəki səyyarə sayaq

Nizama, əsasa malik olacaq.
Bəllidir, həftənin nə ki günü var,
Hər ulduza biri aşikar olar.
Yaşasın dünyada, gülsün ömrü çağ,
Hər gün olsun yeri, görüm, bir otaq.
Ev rəngində geysin paltar şahanə,
Evin gözəliylə sunsun peymanə.
Söylədiyim kimi edərsə hərgah,
Böyük şöhrətlərə yetər bizim şah.
Yaşasa beləcə əgər dünyada,
Çatar ömru boyu hər bir murada".
Şah dedi: "Tutaq ki, etdim belə mən,
Evim zərdən oldu, qapım dəmirdən,
İnsan dedikləri gəlib-gedəndir,
Bu qədər əziyyət, əzab nədəndir?
Deyirsən günbədə bəzək vuraram,
Səyyarə misalı, bir ev quraram.
Havadır, həvəsdir bunlar, bəs hanı
Evlər yaradanın evi, eyvanı?
Hər şeyə deyirəm afərin, əhsən,
Harada axtarım yaradanı mən?
– Yox, – dedi, – səhv dedim mən bu sözləri,
Ulu Tanrımızın bilinməz yeri.
O görünməz gözə heç bir məkanda,
Sitayiş edilir ona hər yanda".
Deyib bu sözləri sakit oldu şah,
Coşdu bu arzuyla o qəlbi gümrah.
Gözünün önündə durdu əlbəəl
Simnarın çəkdiyi yeddi şux gözəl.
Qalırdı orada o yeddi pəri,
Hər biri bir elin dürrü, gövhəri.
Şidənin sözündən fikrə getdi şah,
Gizlin hesablardan agahdı, agah,
Ustanın sözünü ancaq kəsmədi,
Cavab vermək üçün o tələsmədi.
Keçdi bu söhbətdən bir xeyli müddət,

Bir gün eyləyərək Şidəni dəvət,
Sözünün işini istədi Bəhram,
İşlərə birbəbir eylədi əncam.
Nə gərəksə bütün verdi Şidəyə,
Çalış, xəznə apar, əmək çək deyə.
Günlərin birində böyük sənətkar
Bəhramın əlindən aldı şirin bar[182].
O, ulduz tanıyan, bəxt görən kişi
Vaxt seçdi başlasın mübarək işi.
Seçdi, səadətli bir tale seçdi,
O, yeddi günbədi tikməyə keçdi.
İki il çalışdı, işlətdi sənət,
Bir saray tikdi ki, cənnətdi, cənnət.
Çalışdı, çarpışdı, göstərib hünər,
Yeddi günbəd tikdi – hər yanı gövhər.
Taleyi, görkəmi hər bir günbədin
Parlaq şahidiydi kəsilmiş şərtin.
Günbədi Bəhram şah gəlib gəzərək,
Bağladı binaya məhəbbət, ürək.
Gördü ki, nə edib Neman Simnara
Bir əfsanə kimi düşüb diyara.
Acıyır eşidən, qaralır qanı,
Nifrətlə yad edir zalım Nemanı.
Bəhram, razı qalsın qoy Şidə, deyə,
Amül şəhərini verdi hədiyyə.
Dedi ki: "Səhv etdi əgərçi Neman,
Əziyyət gördüsə sənətkar ondan,
Ədlim üzrxahdır edilmiş zülmə,
Onu həsəd, bunu səxavət bilmə".
Dünyanın belədir hər işi, əlbət,
Biri zərər görər, biri mənfəət,
Bir dost susuz ölər, qəlbi xar gedər,
Başqa bir dost suda boğular gedər.
Hərə öz işinə qalmış xeyli mat,
Susmuş, çarə nədir, belədir həyat.

YEDDİ GÜNBƏDİN TƏRİFİ VƏ BƏHRAMIN ORADA İŞRƏTƏ DALMASI

Nə zaman Keyqubad taclı, cəsur şah
Keyxosrovluq tacı qaldırdı, nagah
Yerdən bir Bisütun ucaldı göyə,
Fərhadın etdiyi döndü kölgəyə.
O yeddi sütunlu bir Bisütundan
Yeddi günbəd tikdi, sanki asiman.
Göylərlə birləşən imarətdə şah
Gördü ki, fələyi ötmüş bu dərgah.
Şah baxdı hasara, yeddi qülləyə,
Hər qüllə oxşardı bir səyyarəyə.
Ulduzlar tanıyan sənətkar Şidə
Ulduz rəngi vermiş hər bir günbədə.
Keyvan taleyində günbəd ki, vardı,
Qaraya bürünmüş müşkə oxşardı.
O ki, Müştəriylə həmahəng idi,
Bəzəyi, düzəyi, səndəl rəng idi.
O günbəd ki, Mərrix adını aldı,
İncə naxışlıydı, sərasər aldı.
O bürc ki, Günəşdən verirdi xəbər,
Saraltmışdı onu üstündəki zər,
Onu ki, şux etmiş göyün Zöhrəsi,
Ağdı Zöhrə kimi onun çöhrəsi.
Ona ki, Ütarid vermişdi nemət,
Firuzə rəngindən yetmişdi zinət.
O günbəd ki, ona ay yol salardı,
Şahın taleyindən yaşıl çalardı.
Dediyim bəzəkdə qalxdı göylərə,
Oxşayıb yeddisi yeddi ülkərə.
Yeddi el almışdı öz öhdəsinə,
Yeddi şah qızına açmışdı sinə.
Hər qız maraq saldı ev ahənginə,
Əşyanı döndərdi günbəd rənginə,
Belə gündən-günə xoşbəxt olan şah

Hər gündə bir evi etdi qərargah.
Gündə bir gözəllə söhbət edərdi,
Gündə bir günbədə varıb gedərdi.
Gündə bir otaqda o sahibkamal
Məclis düzəldərək qurdu cah-calal.
Harada keyf edib, içib yeyərdi,
Haman ev rəngində paltar geyərdi.
Otağın xanımı vuraraq bəzək,
Bəhramın önündə oturardı tək
Ki, füsun eyləsin şahın könlünə,
Yesin halvasını şah dönə-dönə,
Eylərdi məhəbbət açan söhbəti,
İstərdi qızdıra qızğın şəhvəti.
Belə hasar çəkdi adil hökmüran,
Əcəlsə əlini çəkmədi ondan.
Tərk et, ey Nizami, gəl bu cənnəti
Ki, gülu tikandır, tikanı iti.
Beşgünlük dünyada, gəl düşün bunu,
Gör necə oldu bir Bəhramın sonu.

Yeddi gözəlin yeddi hekayə söyləməsi

BƏHRAMIN ŞƏNBƏ GÜNÜ QARA GÜNBƏDƏ GETMƏSİ VƏ BİRİNCİ İQLİM PADŞAHI QIZININ HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

Elə ki, büsatla coşdu, çağladı,
Yeddi nazəninə könül bağladı,
Şəmmas məbədindən çıxıb kənara,
Abbasilər kimi geyinib qara[183],
Müşki günbəd – deyə yönəldi Bəhram
Ki, hind banusuna yetirsin salam.
Keçirdi gününü orda keyf ilə,
Ud yandırıb ətir gətirdi ələ.
Şahlar qaydasınca, qalxaraq gecə,
Ağ ipək üzünə müşkü səpincə,
Kəşmir biharından, Bəhram Gur – o şir

İstədi nəsimi andıran ətir:
Gövhər sandığından qıfıl açılsın,
İncələrə məxsus inci saçılsın,
Desin bir nağıl ki, sulansın ağız,
Sərxoşu yuxuya aparsın o qız.
O türk gözlü, hindu nəsilli ceyran
Açdı xəznəsini müşkünün haman:
“Şahın beş növbəti, – söylədi gəlin, –
Dörd balışı üstdə ayın səslənsin[184].
Bu dünya durduqca canı sağ olsun,
Başlar kandarında bir torpaq olsun.
Könlündən nə qədər keçsə arzu, kam,
Uğurlu taleyi yetirsin müdam”.
Qapandı səcdəyə sevimli birdən,
Sonra ud ləzzəti saçdı şəkərdən.

HEKAYƏ

Həyadan dikildi yerə gözləri,
Saçdı deyilməmiş bakir sözləri:
– Uşaqdım, kamallı, incə düşünən
Qohumlarımızdan eşitdim ki, mən,
Behişt sarayının xanımlarından
Varmış bir zahidə, lətif bir insan.
O hər ay gələrmiş bizim saraya
Başdan-ayağadək girib qaraya.
Ondan soruşublar: ey gümüş heykəl,
Bu qara geyməyin sirrini aç, gəl.
Kədərmi, qorxumu əzir ruhunu?
Bizə yardım eylə, öyrənək bunu.
Qoy ağarsın qara, gəl, imdada yet,
Ey xeyirxah qadın, bizə yardım et!
Bu qara geydiyin əbəs deyildir,
Aç bu əlaməti, sən bizə bildir.
Qadın doğruluğun minib atını,
Danışdı qaranın əhvalatını,

Dedi ki: – Dinməsəm əl çəkməzsiniz,
Deyim, sözlərimə inansanız siz.
Mən bir kənizəm ki, padşahım filan,
O ölübsə də, mən razıyam ondan.
Bəxtiyar yaşardı şahım cahanda,
Qoyunu saxlardı qurddan amanda.
Çalışıb, qatlaşıb o əzablara,
Zülmlər əlindən geymişdi qara.
Fələk taleyini görüb də bərbad,
Qara geyənlərin şahı vermiş ad.
Onun vardı əvvəl bəzək paltarı,
Bəzən al geyərdi, bəzən də sarı.
Bağ qönçəsi kimi qonaq sevəndi,
Yanağı gül kimi gülürdü, şəndi.
Vardı işrət üçün mehman otağı,
Göydə Sürəyyaya dəyərdi tağı.
Süfrələr salmışdı, döşənmiş yerə,
Ədəb öyrətmişdi xidmətçilərə.
Gəlsəydi bir nəfər uzaqdan əgər,
Cilov tutub, qonaq eyləyərdilər.
Süfrə salardılar otağa layiq,
Yemək verərdilər qonağa layiq.
Sorardı şah onun hekayətini,
Buraxıb gəldiyi vilayətini.
Qonaq bildiyindən edərdi agah,
Söylədikcə onu dinləyərdi şah.
Ömrü beləliklə keçərdi gözəl,
Əsla götürməzdi əməlindən əl,
Günlərin birində o qaçdı bizdən,
Simürğ quşu kimi yox oldu gözdən,
Xeyli zaman keçdi bu hadisədən,
Ondan tapılmadı bir xəbər verən.
Kömək oldu ona taleyi nagah,
Qayıtdı taxtına yenə bizim şah.
Baxsaydı əynində hər kim paltara
Başdan ayağadək qaraydı, qara.
Şahlıq eylədikcə göstərdi hünər,

Qaralar geyindi duymadan kədər.
Yaşardı zülmətdə həyat suyutək,
Sormadılar: "Nədir bu qara geymək?"
Bir gecə sərf edib mən öz şahıma,
Qulluq eyləyirdim qibləgahıma.
Dizimin üstünə o qoyub ayaq,
Göydən şikayətlə dedi: "Nə sayaq,
Gör, taladı məni uca fələklər,
Başımda oynadı necə kələklər.
İrəm diyarından aldırdı məni,
Qələm qarasına saldırdı məni.
Sormadı bir kimsə: bu zülmət nədir?
Gümüş üzərində qara xətt nədir?"
Düşündüm, demədən şaha sözümü,
Sürtdüm ayağına dərhal üzümü,
Dedim: – Ey dərdlilər halına qalan,
Ey adil şahların yaxşısı olan,
Kimin qüdrəti var külüngü alsın,
Yerdə dura-dura göylərə çalsın,
Gizli sirlərdən özünsən agah,
Bizi xəbərdar et özün də, ey şah.
Məni şad görüncə şahım əlbəəl
Açdı düyünləri, düzdü gövhər, ləl.
Dedi: – Şahlığımda eyləyib adət,
Qonaq saxlamaqdan alardım ləzzət.
Hər kəsi görəndə bundan, gah ondan
Hal-əhval tutardım yaxşı-yamandan.
Bir səhər evimə gəldi bir qərib,
Paltarı qapqara, özü müztərib.
Yeməklər verdirib sordum halını,
Dəvətlə artırdım cah-calalını.
– Ey qərib, – söylədim – de, niyə, nədən
Başdan-ayağadək qara geymisən?
Dedi: – Bu sirdir, soruşma, vaz keç,
Simürğdən olmamış xəbər verən heç.
Söylədim: – Bəhanə gətirmə, danış,
Qaranın sirriylə məni et tanış![185]

O dedi: – Gəl, məni üzürlü tut sən,
Deyilməz, bu sirri sorma, unut sən.
Tapılmaz dünyada onu deyənlər,
Ondan xəbər tutar, yalnız geyənlər.
Gizli çox yalvardım, dinmədi mehman,
Mən İraqdan oldum, o Xorasandan.
Yalvardım, yaxardım, yola gəlmədi,
Pərdə açılmadı, iş düzəlmədi.
Arzum yatağını uçurdu, daşdı,
Qonağım utandı, sirrini açdı.
Söylədi: – Çində bir köhnə şəhər var,
Oxşayır behiştə o qədim diyar.
“Bihuşlar şəhri"dir adı o yerin,
Yas evidir qara geyinənlərin.
O yerlilər üzdən qəmərə bənzər,
Bürünmüş qaraya sanki bir qəmər.
Kim o məmləkətə bir gedim deyər,
Gedib çatan kimi qaralar geyər,
Oranın bir belə əlaməti var,
Oxunmamış, qərib hekayəti var.
Ey şahım, başımı vurdursan da sən,
Sirrin dalısını söyləmərəm mən.
Deyib sular kimi çağladı, getdi,
Arzu qapısını bağladı, getdi.
Xəyal dağlarını hey fikrim aşdı,
Bu zaman qonağım tez uzaqlaşdı.
Sirr qaldı sirr kimi, mehman yoxaldı,
Dəlilik qorxusu könlümü aldı.
Nə qədər oldumsa bu işdən agah,
Hər yana piyada sürdümsə də, ah,
Fərzin yolu kəsdi, düşdüm bəlaya,
Kəmənd də çıxartmaz oldu qalaya.
Səbrə, təsəlliyə apardım pənah,
Sakit olmayırdı ürəyim də, ah.
Sordum gizli, aşkar nə qədər, yenə
Tapılmadı verən bir xəbər mənə.
Axırda tərk edib məmləkətimi,

Verdim qohumuma səltənətimi.
Azacıq, sanma ki, bol var götürdüm,
Cavahir götürdüm, paltar götürdüm.
Soruşdum, o şəhrin bildim adını,
Getdim, könül tapdı öz muradını.
Şəhər gözəllikdə bir bağı-İrəm,
Adamları çəkmiş müşkidən ələm[186].
Süd kimiydi hamı, elə bil aydı,
Əyin paltarları qırdan qaraydı,
Bir evdə düşərək, yığıb varımı,
Üst-üstə cəmlədim pal-paltarımı.
Gəzib bütün bir il, tutdum hal-əhval,
Sirri açmadılar, hey verdim sual.
Qapılar gəzdiyim gəlməz hesaba,
Rast gəldim axırda mən bir qəssaba.
O çox mehribandı, çox həlimdi, bil,
Böhtana, qeybətə bağlamışdı dil.
Çox yaxşı adamdı, coşdum, çağladım,
Onunla dostluğa könül bağladım.
Tez onu özümə həmsöhbət etdim,
Varlı olmağına min hümmət etdim.
Ona pullar verdim bol, təzə-təzə
Mal verdim, bilmədim nədir əndazə.
Sayını artırdım hər gün bir qədər,
Suvadım qızılla, dəmir oldu zər.
Bəzən ipək ilə, bəzən pul ilə
Onu ovlayaraq gətirdim ələ.
Səpdim qızıl-gümüş, sevmədim hesab,
Qurbanlıq öküzə çevrildi qəssab.
Qızılla gətirdim elə halətə
Ki, düşdü xəznədən yazıq zəhmətə.
Bir gün öz evinə apardı məni,
Məclis qurub, açdı gözəl süfrəni.
Yeməklər gətirdi, söhbət eylədi,
Mənə layiqincə xidmət eylədi.
Vardı süfrəsində hər nazü-nemət,
Yalnız istəyimdən yoxdu əlamət.

Onda ki, yeməklər yetişdi sona,
Söz saldıq bir yandan, keçdi bir yana.
Elə ki, qonaqçı yığdı süfrəni,
Saysız töhfələrə qərq etdi məni.
Verdiklərimi də onlara qatdı,
Qarşımda əyləşib üzrə əl atdı.
Söylədi: – Verdiyin gövhəri, ləli
Ölçməmiş heç zaman sərrafın əli.
Mən ki az faydaya qənaətkaram,
Söylə, nədir bunca peşkəşdən məram?
Bu şahanə lütfə əvəz nə, söylə?
Hazıram əmrinə, buyur, hökm eylə!
Mənim bir canım var, olsa min canım
Sənin qurbanındır, əziz mehmanım.
Söylədim: – Ey ağa, qulamlıq nədən?
Qarşıma bişmiş çıx, bu xamlıq nədən?
Düşünən kəslərin tərəzisində
Bunların çəkisi, söylə, nədir, nə?
Evdə böyütdüyüm qullarıma mən
Göz ucuyla verdim işarə həmən,
Əmrimi yerinə tez yetirdilər,
Sandığımdan xalis zər gətirdilər.
O nəqd ki, qiymətdə gəlməz ölçüyə,
Yenidən qəssaba etdim hədiyyə.
Arzumu bilməyən, xəbərsiz kişi
Sıxıldı görüncə bu nəvazişi.
Dedi: – Ey əzizim, hələ sənin mən
Əvəzlə çıxmadım xəcalətindən,
Nədir bu töhfələr – verdin dübarə?
Utanmaq yeridir, ancaq nə çarə.
Qaytarmadım sənə bu nemətləri
Ki, öz sahibinə qayıtsın geri.
Qaytardım, bilirəm, çünki bu dövlət
Əvəzsiz, əməksiz tapılmaz əlbət.
Artırdın xəznəyə bir də xəznəni,
Sən şadsan, öldürür xəcalət məni.
Məndən bir istəyin varsa, bəyan et,

Yoxsa, al bunları, vermə xəcalət.
Gördüm eyləyəcək o kömək mənə,
Verdi bu hal yaman güc, ürək mənə.
Söylədim tez ona əhvalatımı,
Niyə bu şəhərə sürdüm atımı,
Dağları, daşları quş kimi süzdüm,
Şahlığa göz yumdum, əlimi üzdüm?
Gəldim, xəbər tutum, öyrənim, bəlkə,
Şadlıqdan əl çəkib nədən bu ölkə?
Səbəbsiz nə qəmdir çökmüş diyara?
Başdan-ayağadək geyinmiş qara?
Eşitcək bu sözü qəssab qonaqdan,
Sanki quzu ürkdü bir yalquzaqdan.
Qəlbi qopan kimi daldı bir saat,
Xəcalətli kimi hey baxdı mat-mat.
Dedi: – Yerli deyil etdiyin sual,
Soruşdun, ətraflı, doğru cavab al.
Gecə saçan kimi kafura ənbər,
Göz-gözü görmədi, qaraldı şəhər.
O mənə söylədi: – Zamandır, oyan,
İstəyə çatmağa, amandır, oyan.
Qalx, sənə göstərim gizli surəti,
Açım istədiyin sirri, hikməti.
Çıxdı haman saat otaqdan çölə,
O öndə, mən dalda – yol getdik belə.
O getdi, mən getdim, ətraf qaranlıq,
Bir məndim, bir oydu, yoxdu xəlayıq.
Getdi, insanlardan uzağa vardı,
Məni xarabaya çəkdi, apardı.
Xəlvəti mənzilə yetişən zaman
Pəritək pərdədə biz olduq nihan.
Bağlı bir səbəti götürüb yavaş
Mənim qabağıma gətirdi birbaş.
Dedi: – Gir səbətə, bir an orda qal,
Yerlərə, göylərə yaxşı nəzər sal.
Onda bilərsən ki, xamuş olanlar
Nə üçün geymişdir qapqara paltar.

Sənə gizli olan hər yaxşı-yaman
Aşikar olacaq səbətdən, inan.
Qəssabın sözündə duydum sədaqət,
Yerim oldu dərhal əsrarlı səbət.
Bu qəribə səbət döndu bir quşa,
Fırlanan tilsimlə uçdum birbaşa,
Aşdım halqasını göy asimanın,
Sehriylə o çəkdi ipi, inanın,
Oynadım kəndirdə yaman mən yazıq,
Şam kimi boynuma ip keçdi artıq,
Boynum nazik idi, ip möhkəmdi, bax,
Düşdüm əsir kimi bəxtimdən uzaq.
Qatlaşmalı oldum min əziyyətə;
İp necə boynumu saldı zəhmətə!
Qırdı noxtasını bəxtin ulağı,
O kəndir çəksə də mənə gözdağı,
Demədim: bu cəfa, bu zülüm nədir?
Canımın riştəsi o kəndirdədir.
Bir minarə vardı, göyü deşərdi,
Baxanın başından papaq düşərdi,
Səbət minarəyə gəlib çatınca,
İpin düyününü bəndə atınca,
Dərhal uzaqlaşdı məni qaldıran;
Bir fayda vermədi etdiyim əfqan.
Dünya hayandadır, mən hayandayam?
Yerdən uzaqdayam, asimandayam.
Əfsun oxuyurdu fələyin tağı,
Asıldım göy kimi başı aşağı.
Ömrümün bağını duman, qar aldı,
Ödüm parçalandı, gözüm qaraldı.
Nə göyə qalxmağa qüvvətim vardı,
Nə yerə baxmağa cürətim vardı.
Qorxudan qapadım, yumdum gözümü;
Etdim acizliyə təslim özümü.
Könül tutduğuna peşiman oldu,
Ev, qohum həsrəti, qəlbimə doldu.
Çağırdım qorxudan: "Pərvərdigara",

Peşiman olmağım gəlmədi kara,
Ah, güman aparım bilmədim nəyə,
Belə bir zamanda o minarəyə
Dağ kimi quş gəldi qondu, oturdu,
Ürəyim qorxudan döyündü, vurdu.
O qədər böyükdü, deyirdim bu an
Uçacaq minarə ağırlığından.
Qanadı bir ağac budağı kimi,
Ayaqları taxtın ayağı kimi.
Elə bil dimdiyi uca sütundur,
Ortasında kaha, bir Bisütundur.
Hərdən qaşınırdı gəlib həycana,
Silkinib baxırdı o yan – bu yana.
Onda ki qaşınıb qanad açırdı,
Sədəflər dolusu inci saçırdı.
Lələk qaldıranda dağ gövdəli quş
Ətirdən olurdu yer üzü bihuş,
Başımın üstündə yatırdı guya,
Varlığım qərq olub batırdı suya.
Dedim öz-özümə: bu quşun əgər
Tutsam ayağını, məni məhv edər.
Səbr edib dayansam, min dəhşəti var,
Yıxılaram yerə, möhnətim artar.
Qəssab nədən etdi min cəfa mənə?
Oldu bietibar, bivəfa mənə?
Əziyyət verməkdə nə qəsdi vardı?
Pəncəmi sındırdı, qolumu qardı.
Mal verdim, odur ki, yolundan azdı,
Əcəl fərmanını ömrümə yazdı.
Quşun ayağından yapışaraq, mən
Qurtarım, yaxşısı budur, xətərdən.
Onda ki, banladı xoruz, güldü dan,
Oyandı heyvanlar, quşlar yuxudan,
O quşun da qəlbi düşdü həycana,
Ucalmaq istədi göy asimana.
Allah ümidiylə qəlbi ovutdum,
Quşun ayağından möhkəmcə tutdum,

Quş tez qanadlandı, yığıb da ayaq,
Çəkdi torpaqlını göyə yel sayaq.
Günortaya kimi uçduq səhərdən,
Mən yolçuydum, o da yolçunu didən.
Günəş qızışanda, yananda güney,
Fırlandı başımız üzərində göy.
Oturmaq istədi quş bir kölgəyə,
Yavaşca üz qoydu yerə enməyə.
O hey aşağıya endi, alçaldı,
Arada bir nizə məsafə qaldı.
Gülab çilənmişdi, gördüm hər yerə,
Çəmən bürünmüşdü müşkü ənbərə,
Yaşıl otlaq idi yer başdan-başa,
Mən etdim yüz dua ucağan quşa.
Haman ayağını əldən buraxdım,
İldırımlar kimi yerlərə çaxdım.
Düşdum çiçəkliyə, uçub getdi quş,
Tərk etdi bir saat məni sanki huş.
Ürəyimdə yaman fikirlər etdim,
Özümə gəlincə şükürlər etdim.
Bir də nəzər salıb baxdım hər yana,
Gördüm, bələd oldum o gülüstana.
Bir bağça gördüm ki, cənnət bucağı,
Dəyməmiş içinə insan ayağı.
Yüz min ətir saçan çiçəyi vardı,
Səbzələr oyaqdı, su yuxlayardı.
Gül vardı hər çeşid, gül vardı hər rəng,
Ətri yayılardı hey fərsəng-fərsəng.
Sünbülün saçları salıb kəməndə
Qucur qərənfili yaşıl çəməndə,
Gülün dodağını dişlər yasəmən,
Kəsib ərğəvanın dilini çəmən[187].
Tozu kafur idi, torpağı ənbər,
Qumu qızıldandı, daşları gövhər.
Büllur çeşmələri gülabdı guya,
Əqiq səpilmişdi elə bil suya.
Bir çeşmə axardı o barlı bağdan,

Almışdı rəngini göy o bulaqdan,
Çeşmənin suyunda üzən balıqlar
Civədəki gümüş dirhəmə oxşar.
O bağın dövrəsi zümrüd rəngli dağ,
Sərv, qayın, çinardı yaxın və uzaq.
Yaquta bənzəyən al-əlvan daşı
Al etmiş çinarı hər addımbaşı.
Hər yanda ud ilə səndəl durardı,
Külək ud yandırıb səndəl vurardı.
Sanki başlanğıcdan çəkib əməklər,
Bəzəmişdi bağı incə mələklər.
Xəraclar yollayır cənnət adına,
İrəm "Arami-dil" söyləyir ona[188].
Mina göylər dəxi "Minu" qoymuş ad[189],
Mən ora çatınca könül oldu şad.
Sanki tapmış idim bol cavahirat,
Hüsnü o yerlərin məni etdi mat.
Sənalar eylədim süzüb o bağı,
Dolandım hündürü, gəzdim alçağı.
Dadlı meyvələri dərib yeyirdim,
Sevinib nemətə şükür deyirdim.
Sanıb mənliyimi bir sərvi-azad,
Uzandım ağacın kölgəsində şad.
Uzandım orada axşama qədər,
Durmazdım min işim olsaydı əgər.
Yedim, yatdım, sanma fikir eylədim,
Halımdan şad qalıb şükür eylədim.
Gecənin çoxaldı cahü-cəlalı,
Sürməni topladı, buraxdı alı.
Bu zaman başladı bir yel əsməyə,
Qubarın əhdini yoldan kəsməyə.
Neysan bulududək gəldi bir bulud,
Otların üstünə səpdi dürr, bulud.
Yol ki, sulanaraq tərtəmiz oldu,
Sənəmxana kimi sənəmlə doldu.
Göründü uzaqdan minlərcə pəri,
Aldı qərarımı xoş qədəmləri.

Rahi-reyhan idi hər şux novrəstə[190],
Yaxlaşıb gəldilər dəstəbədəstə.
Hər gözəl bir təzə ilk bahar kimi,
Əllərində bəzək tutmuşlar kimi.
Laləydi dodağı hər bir nigarın,
Dəyər Xuzistana ləli onların[191].
Mina işlənmişdi qolbaqlarında,
Mirvari sırğalar qulaqlarında.
Hər gözəl tuturdu şahanə bir şam,
Pərvanə, his, qayçı yoxdu o axşam,
Gəlirdilər belə xoş, yaraşıqlı,
Sinələr süd kimi, üzlər işıqlı,
Taxt ilə fərş tutmuş başda hər pəri,
Cənnət mətahına bənzər yükləri.
Fərşi döşədilər, taxtı qurdular,
Səbrimin yolunu yaman vurdular,
Az keçdi, tərk edib Ay da göy tağı,
Elə bil alçaldı, endi aşağı.
Uzaqdan bir günəş oldu nümayan,
Nurunda qərq olub itdi asiman.
Gəlirdi beləcə o gözəl pəri,
Dövrəsində yüz min səhər ülkəri.
O – sərv, kənizləri göy çəməndilər,
O – gül, başqaları yasəməndilər.
Şam tuturdu hər şux, hər şəkərəndam,
Qiyamət eyləyər şəkər ilə şam.
Uca boy sərv ilə doldu yaşıl bağ,
Gəzdi hər şəbçıraq əlində çıraq.
O gözəl xanımın baxtı açıqdı,
Gəldi gəlin kimi taxtına çıxdı.
Dünya çevrilərək bir cənnət oldu,
Yar oturdu, qiyam-qiyamət oldu.
Süzdü bəzən solu, bəzən də sağı,
Çıxarıb başmağı, açdı yaşmağı.
Çıxdı eyvanından o bir şah kimi,
Ordusu iki rəng bir sabah kimi.

Rum, zənci qoşunu qabaqda, dalda,
Bir özgə fikirdə, özgə xəyalda[192].
Zənci məclis qurar, rumi cəng eylər,
Şux gözü bilməsin nədir bədnəzər.
Torpaqdan yaradan bu gözəlləri,
Cilvələnsin demiş nurdan o pəri.
Gül kimi əydi o başını bir an,
Xumar duruşundan odlandı cahan.
Başını qaldırdı keçmədən bir az,
Kənizə üz tutub dedi: – Sərvinaz,
Görünür burada insan oğlu var,
O qərib yolçunu dur, dolan, axtar.
Dur, bu dairənin ətrafını gəz,
Rast gəlsən hər kimə, gətir bura tez,
Həmən pərizadə qalxdı ayağa,
Uçdu pəri kimi sola, həm sağa,
O şux gördü məni, heyrətlə daldı,
Əlimi şəfqətlə əlinə aldı.
Söylədi: – Tüstütək gedək, yatma, dur,
Xanımlar xanımı belə buyurur.
Bir şey artırmadım sözünə, əlbət,
Çoxdan bu sözlərə çəkirdim həsrət.
Tovusun yanında qarğaya döndüm,
Gəlin hüzuruna gəldim, göründum.
Yeridim cürətlə dərhal qabağa,
Öpdüm torpağını düşüb torpağa.
Dedi: – Bu nə işdir? Dur, qalx ayağa,
Sən kölə deyilsən, ağasan, ağa!
Mən əziz tutmuşam daim mehmanı,
Yuxarı başdadır onun məkanı,
Hələ o qonaq ki, parlar hünəri,
Gözəldir görkəmi, xoşdur nəzəri,
Taxta çıx, yanımda otur cəlalla,
Bir yerdə olmalı ülkər hilalla.
Dedim: – Mələkməcaz, aysifət gözəl,
Mən kimi bir qula belə demə gəl.
De, Bilqeys taxtı hara, mən hara?

Səltənət yaraşar Süleymanlara!
Dedi: – Yaxşı danış, bəhanə demə!
Əfsun oxuyana əfsanə demə!
Fərman səninkidir, sənin hər bucaq,
Gözümdən iraqda oturma ancaq.
Öyrən, ürəyimdə gör bir nələr var,
Mehribanlıq eylə, bəhrələr apar.
Dedim ki: – Ey gözəl, kölgən yarındır,
Tacım sənin ayaq torpaqlarındır.
Canına and içib, dedi o gözəl:
– Sənə yar olaram bir gün, yaxın gəl.
Sən mənim hörmətli bir mehmanımsan,
Əziz tutulmalı daima mehman.
O deyən olacaq, bu sirri qandım,
Önündə qul kimi durdum, dayandım,
Naz ilə bir kəniz əlimi tutdu,
Gətirib taxt üstə dərhal oturtdu.
Əyləşdim o taxta, duydum sevdayı,
Tutdum kəmənd ilə o parlaq ayı.
Sözümə cavabı yalnız "can" oldu,
Nə qədər bilsəniz mehriban oldu.
– Gəlsin, – o söylədi, – qoy ləziz yemək.
Vəsfə sığmayanı çətindir demək.
Cənnət gözəlləri süfrə gətirdi,
Yeməklər ənbərli, hər şey ətirdi.
Süfrə firuzədən, yaqutdan kasa,
Könül zövq alarmı büsat olmasa?
Hər nə ki xəyala, gümana gəldi,
Dərhal ortalığa, meydana gəldi.
İsti yemək yedik, mey içdik sərin,
Çatdı nəhayəti bu yeməklərin,
Saqidən yetişdi mütrübə növbət,
Bəhanə kəsildi, başlandı işrət.
Hər dürdanə gözəl bir dürr deşincə,
Məclis xoş avazla gözəlləşincə,
Rəqs üçün düzəldi bir meydan gözəl,
Ayaq qanad açdı, cuşa gəldi əl.

Şamı başlarına alıb düzdülər,
Şam kimi ayağa durub süzdülər.
Elə ki, oynayıb onlar doydular,
Şərab nuş etməyə meyl qoydular,
Saqi şərab verdi, köpürdü, daşdı,
Həya keşikçisi durmadı, qaçdı
Sevgidən güc aldım, meydən bəhanə,
Vurğun sərxoş kimi düşdüm meydana
Mehribanlıq edib o şəkər dodaq
İrad tutmayırdı buna heç sayaq.
Gördüm o bağbandır eşqin bağına,
Düşdüm saçlarıtək gül ayağına,
Əlini tutarkən etdi naz, öpdüm,
“Az öp” söylədikcə sanma az öpdüm.
Tutdu ümid quşu budaqda qərar,
Açıldı söhbətə geniş bir diyar.
Busə bol, sevgi bol, könülsə birdi,
Ancaq bir könüldən min can gedirdi.
Dedim: – Ey sevgilim, muradın nədir?
Şöhrətin, şanın var, de, adın nədir?
Dedi: – Bir türkəm ki, mənə tay olmaz,
Nazənin bədənəm, adım Türkünaz.
Söylədim: – Könüllər bir olsa əgər,
Qohumtək ad dəxi ada bənzəyər.
Xeyli qəribədir, qoy deyim sənə,
Türkütaz ləqəbi verilib mənə.
At çapar, turk kimi geniş səhrada,
Ataq hinduları qızğın bir oda,
Oturaq üz-üzə qoşa yar kimi,
Mey içək, hey içək aşiqlər kimi.
Madam ki, tund şərab, şirin məzə var,
Qaçırmaz fürsəti arif olanlar.
Duydum, naz etdikcə deyir o mələk:
Aradan yoxalsın uzaqlıq gərək.
Deyir qəmzələri: hənək çağıdır,
Tale iş düzəldir, dilək çağıdır.
Gülüşü – məqamdır, keyfə dal – deyir, –

Yarın naz çəkəndir, öpüş al, – deyir.
Busə xəznəsinə yol verdi canan,
Mən çox az istədim, bol verdi canan.
Elə məst eylədi nazlı yar məni,
Yar əldə, tərk etdi ixtiyar məni,
Coşdu sular kimi çağlayan qanım,
Qan səsini duydu ayüzlü xanım.
Dedi: – Bu gecə ol qane öpüşlə,
Yonma göy rəngini sən bu gedişlə.
Cızıqdan çıxmağın məsləhət deyil,
Vəfasız olmayan dost yaxşıdır, bil!
Nə qədər bacarsan özünü saxla,
Öpüş al, saç oynat, dişlə, qucaqla,
Şəhvətin əlində aciz qalıb sən
Onun cilovunu çəkə bilməsən,
Hər kənizim gözəl, şux bir pəridir,
Aşiq gecəsinin xoş səhəridir.
Yatarsa ruhuna hansı incəbel,
Arzuna çatmağa ona bağla bel.
Haman əmr edərəm: sözü məzəli,
Dilbər gözəllərin ən şux gözəli
Sənə xidmət üçün otağa gəlsin,
O yumşaq yastıqlı yatağa gəlsin.
Olsun o gülüzlu nazlı yar sənə,
Hal bilən, dil bilən pərəstar sənə,
Söndursün odunu, sözün doğrusu,
Bizim arx üçün də qalsın bir az su.
Sabah özgə kəniz istəsən hərgah.
Bu arzun üçün də ol qüdrətli şah!
Hər gecə verərəm bir gövhər sənə,
Yenə lazım olsa, verərəm yenə.
Elə ki, qurtardı gözəlin sözü
İlkin mehribanlıq eyləyib özü,
Sonra kənizlərə baxdı xəlvəti,
Çağırıb yanına şux bir xilqəti,
Nazla dedi: “Yetiş istəyinə sən”.
O bağışlanmış ay tutdu əlimdən.

Mən heyran qalmışdım o mahcamala,
Sığmaz təzəliyi fikrə, xəyala.
Pərəstişə layiq nazlı bir yardı,
Çəkib arxasınca məni apardı.
Xalına bir quldum, zülfünə bəndə,
Çatdıq bir saraya kəniz də, mən də.
Mənə "buyur" dedi, saldı qabağa,
Girdik onunla bir xəlvət otağa,
Zil kimi, bəm kimi uyuşduq həmən,
İpək yorğan-döşək gördüm hazır mən.
Şamların işığı könül açandı,
Yaqut yağdırandı, ənbər saçandı.
Yorğanı qaldırıb girdik yatağa,
Qucaqlaşıb verdik dodaq-dodağa,
O, söyüdlər içrə bir gül dəməti,
Yumşaq, nazik, ağ, qırmızı, isti.
Gülündə qapalı bir sədəf gördüm,
Gövhərindən alıb möhrü götürdüm.
Qaldı qucağımda gecə sübhədək,
Ənbər, kafur saçdı yorğanla döşək.
Səhər bəxtim kimi durunca getdi,
Hamam şeylərini tədarük etdi.
Teşt verdi qüsl üçün o könül yarı,
Yaqutdan qırmızı, qızıldan sarı.
Gülabla özümü tərtəmiz etdim,
Paltarın içində gül kimi bitdim.
Yeridim şadlığın qəsrindən çölə,
Göydə görünürdü ulduzlar hələ.
Çəkildim xəlvəti sakit bir yerə,
Allaha şükr etdim dalıb göylərə.
Getdilər sarayın şux gəlinləri,
Yerində qalmadı bir dilbər pəri.
Çeşidə açılan sarı bir gültək
O xoş çəmənlikdə mən qalınca tək,
Şərab xumarıyam olduqca, duydum,
Tər saçımı quru torpağa qoydum.
Yatdım, axşamadək yatdım bu sayaq;

Xacə yatırdısa, taleyi oyaq.
Gecənin ceyranı açınca göbək,
Döndü müşkü yayan sədəfə fələk.
Oyandım axşamın mən bu çağında,
Göyərdim ot kimi su qırağında.
Yenə gəldi bulud, el əsdi, gəldi,
Ənbər, dürr saçanlar tələsdi, gəldi,
Yenə başladılar dünənki işə
O yasəmən əkdi, bu da bənövşə.
Güllər ətir yaydı çəmənzar boyu,
Çağladı arxlarda gülab kimi su,
Gəldilər pərilər, söhbətli-sazlı,
Oyuna başladı göy nazlı-nazlı.
Bir taxt gətirdilər ortaya zərdən,
Üstünün örtüyü parlaq gövhərdən.
Qurulan uca taxt gözəldi, şəndi,
Üstünə ipəklər dərhal döşəndi.
Məclis yaratdılar şahlara yarar,
Hər şey parlayırdı gün kimi par-par.
Dünya coşdu, sanki axdı şur gəldi,
Qızlar hər tərəfdən gurhagur gəldi.
Gəldi içlərində meyli, məzəli,
Aşiqə zülm edən Yəğma gözəli.
Elə ki, taxtına yeridi, qalxdı,
Bahar təravəti bürüdü taxtı,
Fərman verdi haman, gəzib çəməni,
Axtardılar məni, tapdılar məni.
Görüncə səsləndi: – Yaxın gəl, – dedi,
Mənə məhrəm otur, – o gözəl dedi.
Məclis qurdu yenə, coşdu diləklər,
Gəldi ortalığa ləziz yeməklər.
Süfrənin bəzəyi şərablar, məzə
Nəşə gətirirdi könülə, gözə.
Artırdı qatbaqat coşğunluq, həvəs;
Yedi istəyincə elə ki, hər kəs,
Mey, çalğı məclisi, dərhal düzəldi,
Çəngi kökləduring, rud dilə gəldi.

Saqi “nuş” dedikcə, ruha sindi cam,
Eşqin bazarında coşdu izdiham.
Sərxoşluq yeriyib başlara doldu,
Bu zaman eşq ilə mey əlbir oldu.
Gözəlim aşkara göstərdi şəfqət,
Oxşadı qulunu o mələksifət.
Hörmətlər eylədi cananım cana,
Saldı işlərimi yenə sahmana.
Nazla kənizlərə verdi işarə,
Onlar çəkildilər dərhal kənarə.
Bir məndim, bir o yar, xəlvətdi hər yan,
Qəlbimin alovu eylədi tüğyan.
Saç kimi, belinə atdım əlimi,
Çəkdim qucağıma bir aşiq kimi.
Dedi: – Tələsməyin zərəri var, bil!
Əhdi sındırmağın zamanı deyil.
Qənaət eylə sən qəndə, noğula,
Öpüş al, çimdiklə, dişlə, qucaqla.
Hər kim qənaətlə əgər şad olar,
O hörmətli olar, sərazad olar.
Arzu həvəsinə əməl edənin
Yoxsuldur axırı, olsa da zəngin.
– Allah xatirinə, – dedim, – dada yet!
Batıram dəryada, gəl, imdada yet!
Siyah zülfün ki var aşiqə bağdır,
Sənin Məcnununam, könül dustaqdır.
Dayanma, gəl, məni sən zəncirə çək
Divanə olmadan zəncirlilərtək.
Səhər ulduzunu gördü gözümüz,
Lakin qurtarmadı əsla sözümüz.
Öldür, istəyirsən, bu can sənindir,
Bu qılınc, bu başım, fərman sənindir,
Belə baş qaçırmaq nədəndir, nədən?
Bulud ağlamasa, gülərmi çəmən?
Sən arx olsan əgər, mən arxın suyu,
Torpaq olsan, suyam, əllərini yu![193]
Boğazım qurumuş, gəl, su ver mənə,

Mən də əvəzini verərəm sənə.
Su verməsən belə, canın sağ olsun,
Həyatım yolunda qoy torpaq olsun.
Su torpaq oğlunu qoynunda boğdu,
Susuzu öldürdü bu çağlayan su.
Dayanma, qətrəni susuz qoyma, dur!
Bir qətrə su verib yananı doydur.
Elə bil ki, südə bir xurma düşdü,
İpək parçasını bir iynə deşdi.
Başqa fikir varsa, sənindir höküm,
Arzunun gözünə torpaqlar töküm.
Elə bil qondu quş, açdı balü pər,
Nə motal yırtıldı, nə yıxıldı xər.
Qız dedi: – Bu gecə qayğın azalsın,
Şəbdizin nalı qoy alovda qalsın[194].
Daşın niyyətindən bu axşam, daşın,
Nur olar daima yarın, yoldaşın.
Satma bir çeşməni, gəl, bir qətrəyə,
Kim ki neştər görər, gərək bal yeyə,
Bir arzu üzünə sən qapı bağla!
Sevin illər boyu, su kimi çağla!
Saç oynat, qucaqla, şirin öpüş vur,
Gedib kənizlərlə nərd oyunu qur.
Bağın var, qarğaya məhəbbət etmə,
Quşun var, quş südü ardınca getmə.
Ürəkdə arzun var, çatarsan əlbət,
Qoyma ki, qarışsın işə xəyanət.
Bu gecə səbr eylə, ağır otur gəl,
Eylə dünənkinə bu gün də əməl.
Nə zaman enərsəm bu mərtəbədən,
Gələrəm əlinə geç də olsa mən.
Hovuzdan balığı dərhal tutarsan,
Ay əldə edilməz tezliklə, inan.
Gördüm ki, oyunda ağır davranar,
Mən də yavaşladım, pozulmasın yar.
Oruç açmaq günü çatmamış, deyə,
Könül verdim ancaq şəkər busəyə.

Bax, yenə qızdırma tutdu xəstəni,
Şərablar, öpüşlər çoşdurdu məni.
Görüncə sevgili, o nazəndə yar,
Qövr edir qəlbimdə odlar, alovlar,
Dedi yanındakı bir şuxa: – Dur, get,
Söndür atəşini onu təskin et.
O, gözəldi, könül yaxşı yar istər,
Hər şeyi mötədil arzular, istər.
Xoş ona ki, gözəl bir yarı ola,
Olsa, gərək belə nigarı ola.
Yenə adət üzrə getdim bu gecə,
Arzuma daha çox yetdim bu gecə.
Şəkər yeyə-yeyə açdım səhəri,
Mənimlə qol-boyun oldu o pəri.
Gündüz ki paltarı yudu, ağartdı,
Gecə boyaqçıtək küpünü atdı.
Tamam göz aldadan rənglər yoxaldı,
Zinətlər bilmədim hayanda qaldı.
Arzulardım gecə tez gəlsin ələ,
Çin, Təraz şuxuyla vuraq piyalə.
Bir gözəl sacından dolayım kəmər,
Yatsın ağuşumda sevimli dilbər.
Gah bir bal dodaqdan arzu, kam alım,
Gah bir gülüzlüylə ələ cam alım,
Gecəylə, arzum da yerinə gəldi,
Taxtım Sürəyyatək göyə yüksəldi.
Keçdi gecələrim min calal ilə,
İşrətlə, keyf ilə, çalhaçal ilə.
Axşam eyləyirdim nura tamaşa,
Gecə dost olurdum bir qələmqaşa.
Gündüz yerim bağdı, gecələr cənnət,
Torpağı müşk olan qızıl imarət.
Şahlıq eyləyirdim belə bir halla,
Gündüz günəşləydim, gecə hilalla.
Arzum yarıdırdı hər zaman məni,
Taleyim eylərdi kamiran məni.
Çünki şükr etmədim mən o nemətə,

Başladı nemətin haqqı şiddətə.
Vərəqdən əlimlə silindi şadlıq,
Çünki artıqlıqdan istərdim artıq.
Nə zaman ay gəlib otuza çatdı,
Dünyanı ulduzçun gecə qaraltdı.
Ətirli saçları uca sarayın
Nəvazişlə çəkdi telini ayın.
Gəldi hər zamankı bulud, küləklər,
Daha təravətli, daha tazə-tər,
Doldu bir şurişlə bu cahan yenə,
Oynadı səslərlə asiman yenə.
Gəldi qaravaşlar hey qatar-qatar,
Əllərində alma, döşlərində nar.
Uca taxt ortada yenə göründü,
Nəğmə səslərinə ətraf büründü.
Sallana-sallana müşkün telləri
Gəldi gün nişanlı, ayüzlü pəri.
Dalda, qabaqda şam yanırdı par-par,
Arxaya baxma, şam qabaqda olar,
O min bəzək ilə, o min naz ilə
Başa keçdi neçə şux tənnaz ilə.
Xanəndələr coşub avaza gəldi,
Çalğıçı qadınlar pərvaza gəldi,
Saqilər mey verib, coşub daşdılar,
Gözəl musiqiylə ayaqlaşdılar.
Söylədi baldodaq qızların şahı:
– O hərifçin gəzin bu seyrəngahı.
Gözəllər naz ilə gəzdilər yenə,
Yetirdilər məni böyüklərinə.
Görərkən o məni ayağa durdu:
– Sağ yanımda otur, – deyə buyurdu.
Mən təzim eylədim, təzim aldı yar,
Oyandı qəlbimdə keçən arzular.
Açıldı süfrələr yenə çiçəklə,
Yenə keçdi dəmim ləziz yeməklə.
Sonra nur saçmağa gəldi piyalə,
Mey sunan saqilər döndü hilalə.

Dərya ovçuları hey gəzə-gəzə
Dürr səpdilər sədəf camlarla bizə.
Mən yenə xumardım, yenə heyrandım,
Zülfünü ip kimi tutub dayandım.
Divlərim ip qırdı, baxın onlara.
Tutub mən yazığı saldılar dara.
Hörümçək eylədi əyləncə məni,
Canbaza döndərdi o gecə məni.
Döndüm arpa görən uzunqulağa,
Aygörən səritək durdum donmağa,
Xəznə düşən kimi oğru əlinə,
Titrək əllərimi atdım belinə.
Əlimi sürtdüyüm saya gümüşdü,
Özum bilməyirdim bu necə işdi?
Mən hey yumşaldıqca o döndü daşa;
Ay üzlü mehriban düşərək başa,
Uzatdı əlimə şümşad əlini,
Öpdü əllərimi göylər gəlini,
Çəkim bəlkə onun xəznəsindən əl;
– Bağlı bir xəznəyə, – dedi, – o gözəl –
Əl uzatmaqdan sən, gəl, çəkin bir az,
Əli uzun olan murada çatmaz.
Alınmaz mədəndir möhrüm, yaxşı bil,
Möhrü açmaq sənin qüdrətin deyil!
Səbr eyləyib, gözlə, sənindir xurma,
Ona çatmaq üçün tələsən olma!
Sən hələ şərab iç, kabab yetişər,
Günəş çıxanacan aya sal nəzər.
Dedim: – Səndən alır işıq gülşənim,
Ey gözümün nuru, günəşim mənim!
Üzün sübhü bənzər gül açmış bağa,
Mən necə sönməyim dönüb çırağa.
Göstərib susuza sən şirin çeşmə,
Sonra da deyirsən, amandır, içmə!
Üzündə cilvələr oynayan zaman
Pəri görmüş kimi huş getdi başdan.
Parladıqca sırğan qulaqlarında

Nalım yandı atəş ocaqlarında.
Ayın şəbxunuyla olarmı cidal,
Günəşi zərrəylə bürümək mahal!
Necə əl götürüm ki, əlimdəsən,
Sənin hüzürunda qəm çəkim nədən?
Sən torpaqdan olsan, mən torpaqdanam,
Sən pərisən əgər, mən də insanam.
Yedim dodağımı bu qədər, yetər,
Bəs deyil dişimi sorduğum məgər?
Əlac et, qəlbimə qəm salıb ləkə,
Yetişim arzuma bu gecə bəlkə.
Bəxtimə köməyin ancaq yar olar,
İnsan taleyilə bəxtiyar olar.
Deyirsən: qəm yemə, canan sənindir,
Calış, işində ol, bu can sənindir.
Yüküm ağır oldu, ayaq surüşdü,
Qurtar, qurtar, işim əngələ düşdü.
Ahu sağrılısan, ey saçı ənbər,
Dovşan yuxusuna verməyin yetər,
Qorxuram çox yaman bu qurd fələkdən,
Tülkülük etməyə başlaya birdən.
Qorxuram üstümə cuma şir kimi,
Didə pələng kimi, ləc bəbir kimi.
Arzuma çatmağa inayət eylə!
Məni kama yetir, ədalət eylə!
Arzu dərgahını bağlasan üzə,
Çıxmaram gecədən nurlu gündüzə.
Çək mənim nazımı, ey nazlı dilbər,
Qonağın nazını şahlar çəkərlər.
Gördü səbrim gedib, qərarsızam mən,
– Razıyam, əl götür, – dedi, – gülbədən, –
Nazını çəkərəm, naz çəkmək peşəm,
Sən Xəllux əhlisən, mənsə həbəşəm[195].
Qarşında, ey qonaq, ey sevimli yar,
Belə süfrələrin nə qiyməti var?
O murad ki, səni yandırır belə,
Onu tez axtarsan, gec gələr ələ.

Tikanlıq dönərsə əgər cənnətə,
Mən də meyl eylərəm belə sənətə.
Söyüd ud qoxusu yaysa dağ-daşa,
Məndən də belə bir iş gələr başa.
İstə məqsudunu, gözüm üstə, al,
Ancaq o istəyin xəyaldır, xəyal!
Üz sənin, döş sənin, dodaq sənindir,
Bir dürrü verməræm, hər haqq sənindir.
Belə bir gecəylə etsən ixtilat,
Qabaqda var hələ min belə büsat.
Könül al şərabdan odlanan zaman,
Sənə bağışlaram ayüzlü canan.
Ondan arzunu al, nişanı tuşla,
Mənim ətəyimi ancaq ki boşla!
Məni azdırdığı yolla getmədim,
Qulaq asdımsa da, əməl etmədim.
Çalışdım ki, olum həyalı, həlim,
Qızğındı, kəskindi odum, dəmirim.
Baxtım söylədi: "Ey fərsiz, dərdmənd,
Abadandan uzaq tapılmaz bir kənd.
Mənisə aldatdı tamah, etdi xam,
Paydan məğmun olur çox uman adam".
Dedim: "Ey işimi dolaşıq salan,
Qərarımı vurub könlümdən çalan,
Yüz minlər yönəldi xəznəyə sarı,
Aqibət bu yolda tapdı məzarı.
Ayağım xəznələr içində ikən,
Düşsəm də zillətə, əl çəkmərəm mən.
Əsla danışmaram belə əməldən,
Ölsəm də, vermərəm zülfünü əldən.
Taxtında şamımı yandır, ey mələk,
Ya da taxtın kimi, dur, çarmıxa çək!
Ya bu fərşdə oyna, ya al canımı,
Qum səp, fərş üstünə, axıt qanımı[196].
Gözümün nurusan, bir özgə cansan,
Hicri dözülməyən sərvi-rəvansan.
Səntək bir huridən məqsədə yetsəm,

Müftədir, canımı qurban da etsəm.
Müftə bir xəznəni kimdir almayan?
Canını bu yolda oda salmayan?
Gəl, parlat bu gecə məni şam kimi,
Çıraqtək yandırır qəmin qəlbimi.
Yansam çıraq kimi, canım sağ qalar,
Sönərsəm sinəmdə, bil ki, dağ qalar.
Günəş yandırmasa bizi odlara,
Ruzimiz az olar, günümüz qara.
Bir arzu deyildir istəyim səndən,
Sadə bir yuxudur, söyləyirəm mən.
Dimağım bir dərin yuxuya batmış,
Ölüdən seçilməz, inan ki, yatmış.
Görsəydi gözlərim səni dunyada,
Görməzdim üzünü şirin röyada.
Əgər can almaqsa xəyalın sənin.
Öldür, olsun qanım həlalın sənin".
Deyib bu sözləri coşduqca coşdum,
O gözəl çiçəyin üstünə qoşdum.
Xəznə qapısını gətirdim ələ,
İstədim yetirəm əqiqi lələ.
Görmədən arzumdan hələ bir səmər,
Yalvardı, yaxardı, etmədi əsər.
O: – Səbr eylə, – dedi, hörmət istədi,
Vüsala yetməyə möhlət istədi:
"Sənindir xəzinə, xam xəyalı at,
Sakit ol bu gecə, sabah kama çat.
Başqa fikirlərə qapılma hələ,
Sabah gecə xəznə alarsan ələ.
Birgecəlik dözüm çətin deyildir,
Axı bir gecə ki, bir il deyildir".
Çox dedi, baxmadım, döndüm xəncərə,
Əlimi kor kimi atdım kəmərə.
Xahişi, niyazı artdıqca onun,
Həvəsim birə yüz olurdu əfzun.
İş gəldi elə bir məqama çatdı,

Səyim haman bağlı bəndi boşaltdı.
İnadkar görüncə nazlı yar məni,
Əsəbi, səbirsiz, biqərar məni,
Dedi: “Yum gözünü, nə danış, nə din,
Açım qapısını qənd xəznəsinin.
Aman ver, qoy açım sən istəyəni,
Gözlərini açıb, qucarsan məni.
Aldanıb şəkərli bəhanəsinə,
Yumdum gözlərimi bal xəznəsinə.
Bir dəqiqə onu sakit buraxdım,
Sonra, “Aç gözünü”, deyincə baxdım
Ki, vurum caynağa yağlı şikarı,
Alım qucağıma o gözəl yarı.
Çevirincə ona dərhal üzümü,
Səbətin içində gördüm özümü.
Nə bir kişi vardı, nə qadın, eyvah,
Munisim soyuq yel, dostum qızğın ah.
Kölgəydim, işığın yolundan azdım,
Türkünazdan iraq bir Türkütazdım.
Dəhşətlə sarsıldı qəlbim dərindən,
Bu zaman səbətim qopdu yerindən.
Köhnə dostum gəlib eylədi imdad,
Etdi səbətimi iplərdən azad.
Taleyim çıxınca hər bir oyundan,
Səbətim aşağı gəldi sütundan.
Bir zaman o məni tərk edib qaçan,
Oldu üzr istəyən, hörmətlər saçan,
Dedi: “Söyləsəydim əgər mən yüz il,
Deyərdin ki, bu iş həqiqət deyil.
O şey ki, gizlindi gördün göz ilə,
Bu sirr deyilməzdi əsla söz ilə.
Onunla dönmüşəm mən də qaynara,
Zülmlər görmüşəm, geymişəm qara”.
Dedim ki: “Ey başı bəlalar çəkən,
Rəyini olduqca bəyənmişəm mən.
Çəkdim o qədər ki, qəmdən ahü-zar,

Qismətim kəsildi bu qara paltar.
Qara ipək gətir". O, durdu, getdi,
Qaranlıq gecədə tədarük etdi.
O qara paltarı alıb geyincə,
Hazırlıq görərək mən haman gecə
Məmləkətim deyə yola düzəldim,
Qaralar içində evimə gəldim.
Qara geyənlərə şaham, sərdaram,
Qara bulud kimi coşub gurlaram.
Püxtə arzu-kamdan gəldim tüğyana,
Ömrü xam arzular saldı hicrana.
Elə ki, sahibim bu hekayəni
Danışıb eylədi xəbərdar məni,
Şahımın yanında kənizdim, heçdim,
Onun seçdiyini mən dəxi seçdim.
Yetmək məqsədilə abi-həyata
İskəndərlə birgə getdim zülmata.
Zülmat gecə ayı çırağban eylər,
Soltanlar çətrini qaradan eylər.
Rənglərin yaxşısı qaradır, qara,
Balıq beli hara, sümüyu hara?[197]
Qara tükdür verən gənclikdən nişan,
Qaranlıq göstərər ağ üzü cavan.
Göz qarası ilə görər cahanı,
Kim görmüş ləkələr örtsün qaranı?
Gecə örtməsəydi qara ipəklər
Ayın beşiyinə yarardı məgər?
Yeddi rəng tanıyır geniş asiman,
Qaradır rənglərə üstün hər zaman.
Nə zaman ki, hindin gözəl xilqəti
Söyləyib qurtardı bu hekayəti,
Şah "afərin!" deyib baş-başa çatdı,
Alıb qucağına gözəli, yatdı...

BƏHRAMIN YEKŞƏNBƏ GÜNÜ SARI GÜNBƏDƏ GETMƏSİ VƏ İKİNCİ İQLİM PADŞAHI QIZININ HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

Dan yeri ağarıb şəfəq sökəndə,
Sübhün tərəzisi qızıl tökəndə,
Yekşənbə günü şah, dünya çırağı,
Qızıldan özünə verib novrağı,
Aldı Cəmşid kimi qızıl cam ələ,
Tacı günəş kimi nur saçdı elə.
Üzüyü sarı bir gültək qəşəngdi,
İşıldayan qaşı kəhrəba rəngdi.
Yollara zər səpib, günbədə getdi,
Könül şadlığını birə yüz etdi.
Büsatla otağa şah etdi dəmsaz,
Nəşə, mey içində eylədi pərvaz.
Gecə ev çevrildi naz otağına,
Aşiqlər büründü sirr duvağına.
Şah o şəkər saçan şama söylədi:
"Sevişdir bir yerdə ləl ilə qəndi.
Oxu, nəşə duyum oxumağından,
Xoş səsin eyləsin günbədi heyran".
Şahın fərmanına qarşı durulmaz,
Qəbulə keçməzdi bəhanəylə naz.
Dil açdı söhbəti, sözü məzəli,
Dedi Çin bəzəkli o Rum gözəli:
"Ey Tərazın, Rumun, Çinin padşahı,
Soltanlar ümidi, şahlar pənahı.
Hakimlər izzəti, ağasan, ağa,
Çoxları çan atar qulun olmağa.
Hər kim eyləyərsə başqa bir xəyal,
Görər öz başını yerlərdə dərhal!"
Elə ki duası axıra yetdi,
Ağzını ətirli bir məcmər etdi.

KƏNİZ SATAN PADŞAHIN HEKAYƏSİ

Dedi ki: "İraqda bir şəhər vardı,
Orada şöhrətli bir şah yaşardı.
Nura qərq edərdi günəştək yeri,
İlk bahar gününə vardı bənzəri.
Hünəri daş çapar, dağlar dələrdi,
Əlindən nə desən onun gələrdi.
Bunca məharətlə, bunca qüdrətlə,
Keçərdi günləri eyşü-işrətlə.
Bəxtini ulduzla etmiş-imtahan,
Bəla çəkəcəkdir o, qadınlardan.
Odur ki, qorxudan almazdı arvad,
Ta ki, bu qayğıdan olsun sərazad.
Belə bir üsulu şah sevib seçdi,
Odur ki, həyatı tək-tənha keçdi.
İş gəldi bir yerə çatdı nəhayət,
O axtarıb durdu bir incə xilqət.
Gözəl kənizləri pul verdi, aldı,
Ləyaqət görmədi, heyrətdə qaldı.
Çünki hər aldığı çəkmədi bir az,
Aşdı öz həddini, oldu yaramaz.
– Mən xanımam, xanım, – deyib söylədi,
Qarun xəznəsini tələb eylədi.
O sarayda qozbel bir qarı vardı,
Əbləhdi, əbləhlər tora salardı.
Şah alsaydı satın bir saçı sünbül,
Aldadardı qarı töküb yağlı dil,
O: – Rumun xanımı, Təraz gözəli –
Deyə, təriflərdi hər incə beli.
Alınan kənizlər belə hörməti
Görüb, unudardı rəsmi xidməti.
Özünü dost tutan lağlağılar var,
Onlar kənizlərdə qürur doğurar.
O dost ki, hər işi yalnız duzaqdır,
Bəzəkli-düzəkli bir mancanaqdır.

Şah nə qədər həlim, mehriban oldu,
Kənizlər o qədər qudurğan oldu.
Kimə mehribanlıq paltarı tikdi,
Namehriban görüb əlini çəkdi.
Şah çox kəniz aldı, çox kəniz satdı,
Bu yolda bir böyük şöhrətə çatdı.
Zahirdə hərə bir böhtan deyərdi,
Batində anlayan yoxdu bu dərdi.
Məqsədə çatmadı kimə vuruldu,
Dolandı, axtardı, axır yoruldu.
"Talesizəm" deyib almazdı əyal,
Yaxşı kəniz tapmaq olmuşdu mahal.
Üzdü saf olmayan qadınlardan əl,
Gəzib arayırdı sadə bir gözəl,
Bir gün cariyələr satan bir nəfər
Kəniz alan şaha yetirdi xəbər:
"Bir xacə Çindəki nigarxanədən
Yığıb gətirmişdir min gümüş bədən.
Onun gətirdiyi qul yox, pəridir,
Xətanın, Xəlluxun gözəlləridir.
Üzləri dünyanı işıqlandırar,
Mehribanlıq edər, aşiq yandırar.
İçlərində gözəl, bir şux pəri var,
Səhər ulduzunun nurunu alar.
Deşilməmiş dürrə bənzər o kəniz,
Dürr satan yanında o candan əziz.
Mərcan dodaqları mirvari bənddir,
Cavabı acıdır, gülüşü qənddir.
Şirin təbəssümlə saçarkən şəkər,
Uzun illər boyu yer şəkər yeyər.
Əgərçi şəkəri nemət olubdur,
Xalqa ciyər yemək qismət olubdur.
Özüm ki, çoxdandır kəniz satanam,
Bu üzə, bu xala, saça heyranam.
Padşah əgər ona bir nəzər sala,
Vurular yəqin ki, o mahcamala".
Şah fərman verdi ki: "Ey dəllal, yeri,

Gətir hüzuruma o kənizləri!”
Qoca, kənizləri gedib gətirdi,
Padşah dürr uğrunda sövdaya girdi.
Əgərçi hər biri aya oxşardı,
Lakin çox şahanə birisi vardı.
Ondan etmişdilər padşahı agah,
Bəyənərək sevdi görən kimi şah.
Dedi sövdəgərə: “Söylə, görüm sən
Bu kəniz qızcığın xasiyyətindən.
Əgər xoşlayarsam ürəkdən onu,
Artıq pul verərəm, yaxşı bil bunu”.
Açdı öz dilini Çin sövdəgəri,
Dedi: “Şəkərdodaq bu dilbər pəri
İncədir, sevimli, şux, əhli-haldır,
Bütün yaxşılığa canlı misaldır.
Bircə şakəri var ancaq, bu gözəl
Kişi arzusuna eyləmir əməl.
Yüz minnətlə onu kim alsa hərgah,
Qaytarar geriyə gətirib sabah.
Arzu çağında o baxmaz insana,
Arzu sahibini gətirər cana.
Verilərsə ona çox tələb əgər,
Həmən öz canına qəsd etmək istər.
Hər şeyi bəyənməz, eşitmişəm mən,
Sən də onun kimi müşkülpəsəndsən,
Hökmüdar, qaravaş belədir, belə,
Yola getməyiniz çətin məsələ.
Tutaq aldın onu minnətlə, inan,
Sabah yenə geri qaytaracaqsan.
Məsləhətim budur: ondan əl götür,
Özünə, seç, özgə bir gözəl götür.
Ürəyin yapışsa hansı canana,
Göndərim havayı hərəmxanana”.
Süzdü kənizləri bizim müştəri,
Xoşuna gəlmədi ancaq heç biri.
Yalnız o dilbərə könlünü verdi,
Qəlbində tək onun mehri göyərdi.

Ancaq heyran qaldı, necə qaynasın,
Nərdi xam həriflə necə oynasın.
Nə atıb kənizi çıxıb getmədi,
Nə də ki almağa cürət etmədi.
Axırda sevgisi hey yığın-yığın
Qum səpdi gözünə tacidarlığın.
Qızın ayağını gümüşə saldı,
O gümüş günbədi gümüşlə aldı.
Arzu qapısını örtməyə durdu,
Əjdərdən qurtardı, ilanı vurdu[198].
Onda ki, hərəmə çəkildi canan,
Hərəm əhli gördü bol hörmət ondan.
Açıldı gül kimi mehriban nigar,
Dostluğu nihandı, sərtliyi aşkar.
Şəhvət qapısını bağladı möhkəm,
Başqa xidmətlərə hazırdı sənəm.
Saraydan etimad görməkçin, gözəl
Evdarlıq işinə edirdi əməl.
Şah onu etdikcə sərvtək ali,
O düşdü ayağa kölgə misali.
Qarı: "Yenə əfsun eyləyim" deyə,
Gəldi xam xaməni tutub əyməyə.
Qız dedi: "Ey qarı, söylə, görüm sən
Mənə kəniz adı verirsən nədən?"
Belə etirazı eşidincə şah,
Oldu kənizlərin sirrindən agah,
Qarıya dedi: "Çıx, gəlmə saraya!"
Nə əfsun oxudu gör əfsunçuya.
Kənizsə çox əziz bir adam oldu,
Sevdiyindən ona şah qulam oldu.
Hiylələr görsə də şah bu gözəldən,
Yenə səbr etməyi vermədi əldən.
Bir gecə boşluqda şamlar yanınca,
Eşqi aşiqlərin alovlanınca,
Qız açdı padşaha öz qucağını,
Uzatdı qoynuna şah ayağını.
Qızın qalasına su oldu hasar,

Şahın mancanağı atəşlər saçar.
O gülab qoxuyan nazənin gülə
Alışıb yanan şah söylədi belə:
“Ey yetişmiş xurmam, dinlə bu sözü,
Ey gözümün canı, canımın gözü.
Sərv qabağında qara tikandır,
Ay sənə baş əyər xeyli zamandır.
Bir xahişim vardır, ey üzü gündüz,
Sorğu-sualıma cavab qaytar düz.
Sən belə eyləsən, düşün, ey nigar,
Sənin qəddin kimi, işim düz olar”.
Qızın ürəyini almaqçın ələ,
Şəkər səpələdi o təzə gülə[199],
Dedi: “Təsdis idi Zöhrəyə məkan,
Evdə oturmuşdu Bilqeys, Süleyman[200].
Onların var idi bir oğulları,
İflicdi qıçları, həm də qolları.
Bilqeys sual etdi: – Ey rəsul, ey şah,
Bizim hər ikimiz gümrahıq, gümrah,
Xəstədir balamız, söylə, bəs nədən?
Neçin sağalmayır bizim gülbədən?
Bu sirri öyrənib, bilib yetməli,
Tapıb dərmanını, əlac etməli.
Yanına Cəbrayıl yenə gələndə,
De, ona dərdini, gizləmə sən də.
Qayıdıb gedərkən o boşluqlara,
Sirlər lövhəsində axtarsın çara,
Bəlkə bu körpəyə tədbir eyləsin,
Onun əlacını sənə söyləsin.
Bəlkə xəstəlikdən o tapsın nicat,
Sağlam bir bədənlə o sürsün həyat.
Şahın sevincindən gözləri doldu,
Hər gün Cəbrayıla müntəzir oldu.
Elə ki Cəbrayıl gəldi yanına,
Süleyman dərdini söylədi ona.
Qayıtdı Cəbrayıl, tərk etdi yeri
Təzədən dönərək xəbərlə geri.

Dedi ki: “Bu dərdə iki çarə var,
Dünyada can kimi əzizdir onlar.
Cananla nə zaman dursan üz-üzə,
Doğru cavab verin sorulan sözə.
Etsəniz bu işdə sədaqət izhar,
Uşağın canından çıxacaq azar”.
Bilqeys də sevindi, qəlbi oldu şad,
Dedi: – Ev olacaq, deməli, abad.
Sonra: – Soruş, – dedi o Süleymana, –
Doğru cavab verər canan canana.
Soruşdu yarından varlıq çırağı,
Dedi: – Ey gözümün qarası, ağı!
Söylə görüm mənə, bu dünyada sən
Məndən özgəsinə rəğbət etmisən?
Bilqeys cavab verdi: – Ölsün bədnəzər,
Sən nur çeşməsisən, anlayan sezər.
Səndə gözəllik də, cavanlıq da var,
Şahlıq rütbəsində sənə kim çatar?
Özün xoş, sözün xoş, gözəldir üzün,
Cənnət məclisinə rizvansan özün.
Nə varsa sənindir, aşikar, nihan,
Nəbilik möhründən nur alar cahan.
Gördükcə bu hüsnü, bu cavanlığı,
Səndəki şahlığı, kamiranlığı,
Rast gəlsəm özgəyə yenə çaşıram,
Yaxşı təmənnadan uzaqlaşıram.
Eşidincə bunu o xəstə uşaq
Uzadıb əlini dedi: – Ana, bax,
Gör necə sağaldı əlim! Şadam mən,
Gül kimi qurtardım yadlar əlindən[201].
Elə ki, baxaraq o gözəl pəri
Gördü övladının sağdır əlləri,
Dedi: – Ey div ilə pəri pişvası[202],
Ey hünərtək gözəl, ağıl dəryası,
Uşağın üstündə bir nüktə aç, bax, –
Mən əl verdim ona, sən də ver ayaq.
İncimə, gəl, sənə verim bir sual.

Bu qədər ki vardır səndə xəznə, mal,
Bunlarla bərabər heç olmuşmu sən
Özgə dövlətinə meyil edəsən?
Allahpərəst nəbi dedi ki: – Ey yar,
Dünyada hər şeyə mümkünatım var.
Bu şahlıq, bu gəlir, bu mal, bu dövlət,
Balıqdan ayadak mənimdir əlbət[203].
Məndə var xəznələr, məndə var gəlir,
Hamı hüzuruma salama gəlir.
Əllərə baxıram gizlicə yenə,
Görüm, kim gətirir bir sovqat mənə.
Şah qurtaran kimi sözünü, uşaq
Durdu yeriməyə, cumdu ta bayaq,
Dedi: – Şəfa tapdı ayağım, ata!
Rəyin etdi məni bəzək həyata.
Tanrı hüzurunda doğru danışmaq,
Əlsiz-ayaqsıza şəfa verir, bax!
Gəl, biz də düzlükdə yetək ilqara,
Tuşlayaq, düz ataq oxu şikara.
De görüm, nə üçün, ey nazlı dilbər,
Soyuqsan insana qarşı bu qədər?
Mən öz ciyərimi, tutaq, yeyirəm,
Uzaqdan hüsnünü seyr eyləyirəm.
Belə gözəlliklə, de, nə üçün sən
Soyuqqanlılığa adət etmisən?
Çeşmə qabağında o sərvi rəvan
Ancaq doğruluğa gətirdi iman.
Dedi: – Bəyənilib çoxdan əslimiz,
Çıxarıb sınaqdan bunu nəslimiz:
Bizdən ərə gedən zənn etmə gülər,
Uşaq doğan kimi sağ qalmaz, ölər.
Bu yolda vermişik tələf çox mələk,
Rəvamı dünyadan tez köçüb ölmək?
"Keç arzu yolunda candan", deyilməz,
Zəhər qatışıqlı bal ki, yeyilməz.
Can mənə əzizdir hər vaxt, həmişə,
Söylə, necə girim qorxulu işə?

Mən cananı deyil, sevmişəm canı,
Sənə söyləyirəm sirri-nihanı.
Süfrəmdən sərpuşum alınmış, heyhat,
İstər məni saxla, istər məni sat.
Bil, ancaq sirrimi pünhan etmədim,
Dedim hamısını, heç gizlətmədim.
Ümidvaram ki, bu dunyalara, şah
Bizi öz sirrindən eyləyər agah.
Söylər gözəllərdən doyur tez nədən?
Könül xoşlayanı o sevməz nədən?
Vurmaz kimsə ilə bircə ay başa,
Çıraq nuru verər hər qələm qaşa,
Şam kimi başını kəsər dübara,
Qaldırar əvvəlcə ucalıqlara,
Sonrasa qəzəblə torpağa çırpar?
Qızın cavabını verdi hökmüdar:
"Mənimlə almayıb mehriban nəfəs,
Qalır öz işinin qeydinə hər kəs.
Hamı öz işinə pasiban olur,
Əvvəl mələk, sonra bir şeytan olur.
Hamının rahatlıq oldu adəti,
Unutdular şaha rəsmi xidməti.
Boya görə olar atılan qədəm,
İsti çörək olmaz hər mədəyə yem.
Dəmir bərkliyində bir mədə hanı,
Yesə, dayanmasın can dəyirmanı?
Şux kişi görəndə su kimi axar,
Qadın gah özünə, gah ona baxar.
Hər qadın bir saman çöpünə bənzər:
Hər yana istəsə, çəkər küləklər.
Oxşar tərəziyə hər şux qələmqaş:
Bir arpa qədəri zərə əyər baş.
Mirvarıyla dolu gülöyşə bir nar
Yetişmiş düşəndə dönər ləl olar.
Qadın dedikləri küdü misaldır:
Kalı dəymiş olur, dəymişi kaldır.
Ərin zinətidir qadın isməti,

Gecə, ay tapanda boğar zülməti.
Qaravaşlarıma mən baxdıqca hey,
Bəzənməkdən başqa görmədim bir şey.
Bir səni görmüşəm sözündə duran,
Hər gün xidmətini daha artıran.
Müxtəsər, nə əlim çatır murada,
Nə sənsiz yaşamaq mümkün dünyada".
Nə qədər dedisə şah bu sözləri,
Lakin heç olmadı zərrə əsəri.
Gətirdi müttəsil o şux bəhanə,
Dəymədi atılan oxlar nişana.
Diltənglik yükünə dözüb dururdu,
O daşlıq yoxuşu başa vururdu.
Şah suyun önündə susuz qalaraq,
Səbr etdi; tələsdi zəmanə ancaq.
Cadugər qarı ki, bir qədər əvvəl
Qovlatmışdı onu xoş qədəm gözəl,
Oldu tacidarın səbrindən agah,
Bildi arzusuna yetişməyib şah.
Gördü ki, hökmdar aciz qalıbdır,
Kəniz taqətini əldən alıbdır.
Düşündü: zamandır, min dona girim,
Pərinin başına oyun gətirim.
Günün beşiyinə rəxnə salım qoy,
Ayın qələsini tutum, alım qoy,
Kimsə bundan sonra qoy ox atmasın,
Qarının yayına atsa çatmasın[204].
Tutdu tacidarı o xəlvət dilə,
Onu ələ alıb, işlətdi hiylə.
Dünya nurladana bir əvəz deyə,
Başladı əfsunu təkrar etməyə.
Dedi: – İstəyirsən xam atın əgər
Dalına minməyə qoyasan yəhər,
Ram olmuş dayçanı iki yol, üç yol
Yəhərlə, önündə tumarla bol-bol.
Soruş atçılardan tərs atı, xamı,
Belə ram eyləyər, öyrədər hamı.

Belə bir hiyləyə şah məhəl qoydu,
Kərpici belə bir qalıba uydu[205].
Baldodaq, alyanaq bir kəniz aldı,
O, möhrə oynadan şux mahcamaldı.
Gözəl dərs almışdı əsir satandan,
Mülayim xilqətdi əslən o canan.
Şahla nə zaman ki, qarşı durardı,
Yüz mayallaq vurub oyun qurardı.
Şah ürəksiz getdi onunla yola,
Könlü istəmədən yetdi vusala.
Keyfdə həmdəmiydi birinci gözəl,
Ehtiyac zamanı buna atdı əl.
Orada ciyəri qəmdən şişərdi,
Burada mirvari gəlib deşərdi.
Gördu bu yatmağı, coşdu hiddəti,
Qızın durr deşməyə artdı rəğbəti.
Şahın toxundusa ona rəftarı,
Qondusa üzünə qeyrət qubarı,
Ancaq əməlindən o gözəl pəri
Bir tuk qədər belə dönmədi geri.
Duydu səbəb nədir belə tufana,
Qarının təndiri baisdir buna.[206]
Dinməyib səbr etmək oldu qaydası,
Səbrin eşq əhlinə yoxdur faydası.
Axırda mehriban gözəl, bir gecə
Münasib fürsəti əldə edincə,
Dedi ki: "Ey mələk ədalı padşah,
Yurdun ədalətə, dinədir pənah.
Doğru danışansan, doğru görənsən,
Dönmə bu halından mənimlə də sən.
Ay, Günəş ki, süzər bu göydə mudam,
Əvvəli günduzdür, axırı axşam.
Gundüzün tapmasın görum heç zaval,
Yetirsin ömrunə hər gecə vüsal.
Sabah kimi şərbət verirdin mənə.
Sirkə satmağına şamtək səbəb nə?
Tutaq ki, yeməmiş doydun məni sən,

Atdın şir ağzına, söylə, bəs nədən?
Dərdə salıb məni o gündən bəri,
Önümdə saxladın qorxunc əjdəri.
Məni öldürməyə nədir bu şahmar?
Özün kəs başımı, ixtiyarın var.
Kim sənə bu işdə yollar göstərib?
Söylə, kim öyrədib, kim təlim verib?
Deyiləm özümdə, mənə ver xəbər,
Can quşu uçmağa açmış bəlü pər.
And olsun Allaha, and olsun sənə,
Ürək sirlərini söyləsən mənə,
Gövhər xəznəsini mən də açaram,
Alar istəyincə şahım arzu, kam".
Tacidar sevirdi gözəl cananı,
Ondakı qəsəmi, əhdi, peymanı
Görüncə sirrini açdı hər nə var,
Birbəbir söylədi, etdi aşikar.
Dedi: "Vüsalınçın düşdüm odlara,
Alışdım, köz oldum mən bəxtiqara.
Dərdə yataq oldu səbirsiz canım,
Əridi, qalmadı tabım, tavanım.
O qarı yetişib dada bu zaman,
Qarılartək etdi dərdimə dərman.
Mənə müzəvviri göstərdi tədbir,
Yemədən xeyir etdi mənə müzəvvir[207].
Od yaxdıq, olasan, dedik, od gərək,
Səni yumşaltmaqçın işlətdik kələk.
Yalnız od üstündə qızar soyuq su,
Dəmiri yumşaldar atəş, doğrusu.
Haqqında bu rəydə olmaq çətindir,
Ən gözəl dərmanım məhəbbətindir.
Eşqin ürəyimə saldı odları,
Gətirdi ortaya əfsunu qarı.
Düz oldun mənimlə şamtək, ey nigar.
İndi nə qarı var, nə əfsunu var.
Həməl bürcü etdi günəşimi şad,
Bərdi-əcuzi, de, necə edim yad?"[208]

Şah söylədikcə bu şirin sözləri,
Naz ilə dinlədi o gözəl pəri.
Görüncə işləri belə, mahcamal
Süsən iyli sərvə yol verdi dərhal.
Qönçənin taxtına oturdu bülbül,
Məst oldu, önündə açılınca gül.
Bir tuti süfrədə gördü bol şəkər,
Şəkərəfşanlığa başladı yeksər.
O sanki balığı hovuza saldı,
Xurması tez südün içinə daldı.
İncəydi, şirindi o nazlı pəri,
Xurmaya artırdı dadı, şəkəri.
O, naxşın tülünü çəkib də haman,
Zər qıfılı açdı qənd sandığından,
Qızıl ləyaqətli bir xəznə gördü,
Dövrəsinə zərli bəzəklər hördü.
Ürək açan olur sarı hər zaman,
Halvaya təm verər ancaq zəfəran.
Zəfəran sarıdır, aldırma, burax,
Onu yeyənlərin şadlığına bax![209]
Sarı bir örtüyün dalından axşam,
Yaxşı işıq verər yaxılanda şam.
Sarıydı Musanın danası, əlbət,
Çox verdilər ona, odur ki, qiymət[210],
Sarıdır, şənliyin mayasıdır zər,
Sarı gil ən baha qiymətə gedər[211].
Nə zaman bu nağlı padşah eşitdi,
Qucaqlayıb qızı kamına yetdi.

BƏHRAMIN DÜŞƏNBƏ GÜNÜ YAŞIL GÜNBƏDƏ GETMƏSİ VƏ ÜÇÜNCÜ İQLİM PADŞAHI QIZININ HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

Elə ki, düşənbə gəldi ortaya,
Şahın yaşıl çətri yüksəldi aya,
Yaşıl çıraq kimi parlaq göründü,

Cənnət mələyi tək yaşıl büründü[212].
Yaşıl günbəd deyə yönəldi, getdi,
Qəlbini şadlığa bir məskən etdi.
Saçınca göylərin ulduzlu bağı
Zümrüd yaşıllığa bahar yarpağı,
Yaşıl sərvə dedi böyük hökmran:
"Gəl götür darlığı gül dodağından!"
Şaha təzim edib əl üstündə əl,
Açdı sirri belə o dilbər gözəl,
Dedi: "Ey şad edən bizi dünyada,
Bütün canlar sənə qoy olsun fəda.
Sarayın dövlətə uğurlu baxtdır,
Astanan ölkəyə tac ilə taxtdır.
Başın bəzəyidir tacın hər zaman,
Taxt ucalıq alır sənin qapından.
Zatın məmləkətə əbədi tacdır,
Sənin dərgahına dünya möhtacdır".
Əvvəl uca taxta dualar saçdı,
Sonra qənd çeşməsi əqiqdən açdı.

BİŞRİN HEKAYƏSİ VƏ ONUN AŞİQ OLMASI

Dedi: "Rumda əziz birisi vardı,
Mumdakı bal kimi rahat yaşardı.
Hünərlər sahibi bu qabil kişi
Görərdi hər zaman yaxşılıq işi.
O kamallı cavan, o xoş xasiyyət
Təmiz əlaqəyə bəslərdi hörmət.
Xalq bilir ismini, düşməzdi dildən,
Almışdı pəhrizkar Bişr adı eldən.
Naz ilə evindən o çıxdı bir yol,
Gedirdi, nə eniş, nə yoxuşdu yol.
Eşq onun yolunu kəsdi əlbəəl,
Fitnə kamalına əl uzatdı, əl.

Gördü bir gözəl ki, çadrası ipək,
Sanki gizlənmişdi buludda aytək.
Gedirdi görmədən Bişri şux nigar,
Açdı duvağını üzündən ruzgar.
Fitnəyə yol verdi yel bilə-bilə,
Qara buludlardan çıxdı ay çölə.
Bir süstluk üz verdi olduqca Bişrə,
Tikildi bir oxla ayağı yerə.
Surət gördü, oynar məst gözündə naz,
Yüz min tövbə qırar, yenə də doymaz.
Bir xırman gül idi, sərv idi özü,
Kəklik qanı ilə yuyulmuş üzü.
Sahirdi, süzgündü şəhla gözləri,
Min aşiq yuxusu kəsmiş o pəri.
Qönçə yarpağına bənzər dodağı,
Onun da qənd ola bütün yarpağı,
Ah, hələ gözləri nərgizdi yatmış,
Onlar bu yatmaqla fitnə oyatmış.
Yellənən o qara qıvrım tellərin
İçində gül üzü o şux dilbərin,
Laçın qanadının altında duran
Həvasil quşuna bənzərdi, inan.
Xalı saçından çox ənbər saçardı,
Xalından da kafir gözləri vardı.
Bu gözlər, bu saçlar, bu atəşli xal
Qoymazdı insanda nə taqət, nə hal.
Çimdik qoparılmış uşaqtək birdən
Qopdu ixtiyarsız bir səs Bişrdən.
O ay ki, yolunda yalnızdı, təkdi,
Ürküb rübəndini üzünə çəkdi.
Atdı tələsərək gül qədəmləri,
Qan aldı boynuna o gedən pəri[213].
Bişr ayılıb baxdı yollara doğru,
Gördü ev talanıb, getmişdir oğru.
Düşündü: izləsəm o şux cananı,
Pis düşər, səbr edim; məndə səbr hanı?
Yaxşısı budur ki, dözümlü ol sən,

Rüsvay olub gedər səbirdən keçən.
Ehtiras azdırıb ömrü, neyləyək;
Kişiyəm, qəm məni öldürməyəcək.
Unutmaq şəhvəti din nişanıdır,
Bu şərt pəhrizkarı yaxşı tanıdır.
Çəkim bu diyardan öz yükümü düz,
Beytülmüqəddəsə çevirim qoy üz.
Xeyri, şəri bilən böyük Yaradan
Mənim bu işimi eyləsin asan.
Gedib yol şeyləri tədarük etdi,
Beytülmüqəddəsə yollandı, getdi.
Sığındı qorxudan pərvərdigara,
Verildi hökmünə, dedi: – Et çara!
Divlərdən qurtarım, sən pasiban ol,
Qəlbimə tapmasın ta ki fitnə yol.
Yalvarıb Allaha, o səcdə etdi,
Müqəddəs məkandan qayıtdı, getdi.
Dönərkən qoşuldu Bişrə bu səfər
Zahiri xoş olan, bədxah bir nəfər.
O, hər gözəl sözə irad tutardı,
İrada qəribə həvəsi vardı.
Yaxşıdan, yamandan Bişr açdı söhbət,
Onun varlığını bürüdü hiddət.
O elə olmalı, bu dəxi belə,
Mənasız gəlməsin. bir nəfər dilə.
Bişr sükut etdi, onun sükutu
Aldı uzunçudan bihuşluq otu.
O dedi: "Adından agah et məni,
Mən də bu ad ilə çağırım səni".
Dedi: "Ad qoydular Bişr mənə, sən,
Nə eybi, hər nə cür ad verəcəksən".
"Bişr! İnsanların eybisən, nə qəm,
Mən də Məlixayam, imami-aləm.
Hər nə Yer üzündə, göy üzündə var,
Nələr fikr eyləyir bütün insanlar,
Bilir Məlixanın ağlı, kamalı,
Duyuram yaxşıca haram, halalı.

Alimlər ki bilir, on ikicə fənn,
Onlardan mükəmməl bilən mənəm, mən![214]
Dərya, səhra, meşə, çay, hər uca dağ,
Nəyə malikdirsə bizim bu göy tağ
Hamısını duyub, düzlüklə bildim,
Nədən yaşayırlar agah edildim.
Göydəki şeylərə əsla çatmaz əl,
Bilirəm onları hamıdan əvvəl.
Ətrafda üz versə qorxu nə zaman,
İti baxışımla görərəm haman.
Zavala uğrasa bir şahlıq, bir şah,
Əlli il qabaqca olaram agah.
Yetsə bir danəyə əskiklik əgər,
Bir il qabaqcadan verərəm xəbər.
Nəbzi, qarurəni mən bilirəm, mən,
Əlimlə qızdırma gedər xəstədən.
Salsam od içinə götürüb nalı,
Kəhrəba ləl olar, hələ var dalı.
Daş iksirim ilə bir gövhər olar,
Torpaq əllərimdə dönər zər olar.
Ağzım sehirli yel üfləsə, inan,
Kəndiri döndərib eylərəm ilan.
Tanrı ki yaradıb hər xəzinəni,
Ona tilsim açan göndərib məni.
Soruşsalar yerdən, ya göydən əgər,
İnanın, verərəm mükəmməl xəbər.
Bilik ölkəsində böyük ustadam,
Tay olmaz dünyada mənə bir adam".
Belə çox dəm vurub söhbət eylədi,
Bişr bu yalana heyrət eylədi.
Bu zaman bir bulud dağdan yeridi,
Məlixa baxaraq beləcə dedi:
– O bulud qaradır, qır kimi nədən!
Bunlar süd kimi ağ, gəl, cavab ver sən!
Bişr dedi: – Burda qəribə nə var?
Belə hökm eyləmiş tək pərvərdigar.
O dedi: – Kar aşmaz belə bəhanə,

Atılan ox gərək dəysin nişana.
Yanmış bir tüstüdür qara bulud, bax,
Ağıl bu nöqtədə etmiş ittifaq.
O bulud ki belə süd kimi ağdır,
Su var məcazında, inci sayaqdır.
Birdən qalxıb əsdi bir gizli külək,
Çox danışan nələr söylədi görək:
– De görüm, bu əsən yel nə deməkdir?
Qafil, ya öküzdür, ya da eşşəkdir.
Bişr dedi: – Allahın qəzası vardır,
Hər şeyə hökm edən pərvərdigardır.
O dedi ki: – Düşün, at hikmətə əl,
Qart qarılar kimi nağıl açma, gəl!
Havadır doğuran yeli, ruzgarı,
Yelləndirir onu ərzin buxarı.
Bircə o tərəfə göz yetirib bax,
Neçin çox ucadır o möhtəşəm dağ?
Dedi: – Var Tanrının bunda əsəri:
Birisi yüksəkdir, alçaqdır biri.
Məlixa söylədi: – Sübutsuz demə!
Yetişir bağladın naxşı qələmə.
Bulud yağış tökər, su axar gedər,
Dağları, daşları sel yıxar gedər,
O dağın ki, uca dik başı vardır,
Selin axımından xeyli kənardır.
Bişr bir qışqırdı, titrədi dağ-daş:
– Tanrının işinə, – dedi – qoşma baş!
Hər işin sirrindən xəbərdaram mən,
Hər elmə vaqifəm, üstünəm səndən.
Səbəb boş deyilməz, gəl, düşün bir az,
Yolu xəyal ilə süpürmək olmaz.
Sanma var pərdəyə yol tapa bilən!
Oxuyuruq naxşı pərdədə üzdən.
Qələt addımlamaq deyil ictihad,
Yanlış oxuyana olmaz etimad.
Qorxuram bu pərdə olanda nihan
Qələt oyun görə qələt oxuyan.

Bu yüksək budaqlı ağaca sən, gəl,
Ərköyünlük ilə toxundurma əl.
Bişr bu sehri ki, oxudu, yenə
Füzul qulaq asdı şeytan deyənə.
Onlar bir neçə gün birgə getdilər,
O füzulluq etdi istəyən qədər.
Yol isti, çöl susuz, yolçular susuz,
Oldu beyinləri qaynar, yuxusuz.
Qışqırıb yol boyu böyürürdülər,
Coşub gedirdilər, yüyürürdülər.
Axırda yetdilər pakizə, uca,
Şaxlı, budaqlı bir gözəl ağaca.
Bu yerin otları ipəkdi, ipək,
Göz daldı seyrinə, oldu sevincək.
Orda basdırılmış bir küp durardı,
İçində tərtəzə şirin su vardı.
O küpün içində görüb uzunçu
Təzə reyhan kimi ürək açan su,
Dedi Bişrə: – Gözəl yoldaşım, de bir,
Neçin bu küp belə qum içindədir?
Söylə nəyə görə ağzına qədər
Basdırılmış yerə? Ver bundan xəbər!
De görüm ki, suyu çoxdur, ya azdır?
Yoxuş deyil yeri, çöldür, bayazdır?
Bişr: – Etmiş, – dedi, – bunu insanlar,
Çox-çox görünmüşdür belə ehsanlar.
Qorxudan gömüblər onu qumlara
Ki, sınıb olmasın tez para-para.
Məlixa söylədi: – Gəl, yaxşı düşün,
Verdiyin cavablar qələtdir bütün.
Biri əzab çəkib yaşayacaqdır,
Özgə birinə su daşıyacaqdır?
Özü də burda ki, isti çöl boyu
Nə çeşmə tapılar, nə də bir quyu?
Burada ovçular qurmuş duzağı,
Buradır ov yeri, ovçu ovlağı.
Bu küpə ki suyu doldurmuş insan,

Deməli ov üçün tor qurmuş insan.
Duzlu şeylər yeyən yabanı heyvan:
Maral, dağ keçisi, gur, cüyür, ceyran
Bütün çöl uzunu su gəzə-gəzə
Gəlsinlər belə bir küp olan düzə.
Ovçu hiylə tökər, bağlar yolları,
Sonra əlində ox gözlər şikarı.
Vurar su içəndə heyvanı, gedər,
Doğrayar ətini kabablıq edər.
Belə aç düyünü, belə düşün sən,
Desin eşidənlər afərin, əhsən.
Bişr dedi: – Dur, ey sirr edən aşkar,
Hər kəsin gizli bir əqidəsi var.
Ürəkdə var gizli çox niyyətimiz,
Hər kəsi də belə zənn edirik biz.
Etmə, dedim sənə, gəl, pis fikirlər
Ki, sonra əlindən baş verməsin şər.
Suyun kənarına onlar keçdilər,
Yerə süfrə salıb yeyib-içdilər.
Doğrudan bu suyun heç üstü yoxdu,
Yanğı yatırandı, safdı, soyuqdu.
Məlixa ucadan dedi Bişrə: – Dur,
Bir qədər bu sudan kənarda otur.
Soyunub ta ki, bu saf suya girim,
Yuyunum, nəhayət tökülsün kirim.
Duzlu tər içində nə vaxtdır mənim
Çirkaba dönübdür bütün bədənim.
Çimim tez burada, qoy laməhala,
Sonra da tərtəmiz düzəlim yola.
Sonra küpü daşla parçalayım mən,
Heyvanlar qurtarsın əziyyətlərdən.
Bişr dedi ki: – Ey qəlbi saf, gedək,
Küpü bulandırmaq nəyinə gərək?
Sevinib əyildin sudan içməyə,
Tökürsən içinə indi kir niyə?
Hər kim ki, saf sudan içsə bir gilə,
Əyilib içinə tüpürməz belə.

Aynanı sürtməyə sirkə vurulmaz,
Saf dəxi tortayla bulandırılmaz.
Üzsə bir yolçunu əgər yanğısı,
Yenidən can verər ona şirin su.
Sanma ki, nəsihət ona kar etdi,
Öz bəd əməlini aşikar etdi.
Soyunub, paltarı yığdı bir yerə,
Atıldı sulara o birdən-birə.
Bu küp deyildi, bir quyuydu, quyu,
Bitib tükənməzdi içinin suyu.
Əcəl zirəkliklə yola getmədi,
Can atdı nə qədər, təsir etmədi.
Su doldu ağzına, əcəli çatdı,
Nəhayət quyunun içində batdı.
Bişr sudan ötrü yandı dərindən,
Tökdü su üstündə su gözlərindən.
Dedi: – Haramzada, bu xam oğlu, xam,
Salamını mənə eylədi haram.
Qorxuram bu çirkin xasiyyətilə
Küpün saf suyunu döndərsin lilə.
Suyu çirki ilə bulandırar o,
Daş alıb saxsını birdən qırar o!
Belə bir düşüncə pislərdən törər,
Nəinki ağıllı kəslərdən törər.
Kimsənin olmasın belə yoldaşı,
Batsın eləsinin görüm ki, başı.
Dalınca deyindi onun bir qədər,
Gözlədi, görmədi kişidən əsər.
Durub axtarmağa yönəldi onu,
Bilmirdi xacənin qərq olduğunu.
Batmış gördü suda öz yoldaşını,
Küpün qırağına əymiş başını.
Təəccüb eylədi suya baxaraq,
O yüksək ağacdan kəsdi bir budaq,
Ya bir nizə qədər, ya bir az uzun,
Yondu qabığını həmən çubuğun.
Dəniz ölçən kimi ağacı aldı,

Tez götürüb küpün içinə saldı.
Küp demə, küp demə, quyudur, quyu,
Kərpic divarlara qalxmışdı suyu.
Zay etməsin suyu gələn heyvanlar
Deyə quyu üstə yarım saxsı var.
Çıxartdı quyudan bədbəxt oğlunu,
Torpaq quyusuna gətirdi onu[215].
Doldurdu qəbrini torpaqla, daşla,
Durdu baş ucunda dedi, təlaşla:
"Hanı zirəkliyin, fikrin, xəyalın?
Düyünləri açan ağlın, kamalın?
İnsanlar, pərilər düşərkən dara
Hanı öyündüyün, bildiyin çara?
Nədir o, deyirdin: yeddi fələkdən
Qeybi kəmənd ilə çəkən mənəm, mən!
Nə kişi, nə qadın olan, de, sənin
Nə oldu hünərin, on iki fənnin?
Əvvəldən bilirdin hər olacağı,
Zirəkdin, görürdün dalı, qabağı.
Uzaqgörücüydün, niyə görmədin?
Bu açıq quyudan xəbər vermədin?
Az eyləmədik biz bu sudan söhbət,
Gəldi ortalığa hər cür hekayət,
Çox uzatdıqsa da biz küp fəslini,
Söyləyə bilmədik işin əslini.
O küpün suyuna biz nələr atdıq,
Demək küpümüzdə tonqal qalatdıq.
O kargahın başqa bir naxşı vardır,[216]
Bizim haqq-hesabdan xeyli kənardır.
Fələk bu kəndiri düyün edəli
Çatmayır ucuna kimsənin əli.
Bu yolda hər nə ki, dedik, neylədik,
Səhv etdik hamını, yanlış eylədik.
Sən qərq oldun suda, mən tapdım nicat,
Şükür edənləri bəsləyir həyat.
Sən ona tor dedin, uzağa düşdün,
Özün heyvan kimi duzağa düşdün.

Mənim yaxşı getdi ona gümanım,
Fikrim yaxşı oldu, qurtardı canım”.
Söyləyib bunları qalxdı ayağa,
Gah sola baş vurdu, gah baxdı sağa.
Misri paltarını bu yanda gördü,
Onu, əmmaməni alıb götürdü.
Açınca bağlını dərhal sürüşdü,
Torpağın üstünə bir kisə düşdü.
Nə görsə yaxşıdır, köhnə pullardı,
Kisədə min Misir qızılı vardı.
Yumdu gözlərini qızıl mehrinə,
Möhürləyib zəri qoydu yerinə.
Dedi: “Yaxşısı ki, paltarlarını,
İpək əmmaməni, bütün varını
Toplayım bir yerə, yığım, bağlayım,
Gəzim, qohumunu qoy soraqlayım.
Soruşub evini onu biləndən,
Verim əyalına əmanəti mən.
Köməyim dəymədi ona, qoy yenə
Xəyanət etməyim əmanətinə.
Tutsam əgər mən də o tutan işi,
Yeyərəm demək, o yeyən bişmişi”.
Belə düşünərək yola düzəldi,
Bürkülü səhradan şəhərə gəldi.
Getdi öz evinə əvvəl birbaşa,
Sonra da baş çəkdi qohum-qardaşa.
Şəhərdə iki gün asudə oldu,
Dadlı xörəklərlə keyfi duruldu.
Alıb əmmaməni düzəldi yola,
Hamıdan soruşdu: “Bunun kim ola
Sahibi?” Bir kişi söylədi ki: “Sən
Hələ bir qədər də yol getməlisən.
Məhəlləsi filan, döngəsi filan,
Yeddinci ev üstə şahanə eyvan,
Onun binasıdır həmən imarət,
Yeri, döy qapını, arxayın ol get”.
Alıb bağlamanı hərəkət etdi,

Deyilən binanın üstünə getdi,
Döyüncə qapını, dodaqları bal
Tez gəlib açaraq eylədi sual:
– Söylə, bir nəçisən, de, nədir adın?
De, əməl eyləyək, nədir muradın?
Bişr söylədi ki: – Əmanətim var,
Hər kimsə bu evə sahib-ixtiyar,
Ona veriləcək, əgər özümü
Buraxsa, deyərəm gəlib sözümu.
Asiman hünərli Məlixanın, ah,
Nə gəlib başına, eylərəm agah.
Qadın izn verdi, dedi: – Buyur, gəl.
Ədəblə yer verdi ona ilk əvvəl.
Bürüyüb üzünü gizli yaşmağa:
– Mən hazıram, – dedi, – qulaq asmağa.
Bişr əhvalatı açdı hər nə var,
Etdi ayüzlünü işdən xəbərdar.
Dedi: – Məlixayla biz həmsöhbətdik,
Onun hünərindən çox söz eşitdik.
O bədməstlər kimi tez qızışardı,
Hər sözə bir yekə dastan qoşardı.
Hər şeydən, hər işdən çox bədgümandı,
Yaxşı ilə pisi qarışdırandı.
Qazıdı özgəyə quyu, sürüşdü
Özü, bu qazdığı quyuya düşdü.
Çoşdu mühit kimi, eylədi tüğyan,
Axır ağzında su, düşdü natəvan.
Bişr nə görmüşsə o bivəfadan
Söyləyib, sözünü qurtaran zaman,
Əlavə eylədi: – İllər vur başa,
O torpaqda yatsın, sən evdə yaşa.
Tərtəmiz yumuşdu Məlixanı su,
Torpaq xəznəsinə tapşırdım onu.
Əlimlə yığıldı səhradan varı,
Budur qızılları, budur paltarı.
Deyib əmanəti tez yerə qoydu,
Bişrin düzlüyünü mahcamal duydu.

Hər işə vaqifdi o dilbər gözəl,
Vərəqi oxudu, bildi əlbəəl.
Bir saat kədərli, pərişan oldu,
Axdı göz yaşları, bağrı qan oldu.
Dedi: – Ey müqəddəs fikirli insan,
Sən ki bəndələrin ən yaxşısısan.
Afərinlər sənə, ey halalzada,
Üzü ağ olmusan bu gen dünyada.
Kimsə bu mərdliyi eyləməz ki, sən
Adamsız olana qarşı edirsən.
Mərdə layiq sifət deyildir, inan
Ki, bal oğurlasın bal arısından.
Gərək cavanmərdi pul aldatmasın,
İşinə zərrəcə xələl qatmasın,
Məlixa bir layiq məkana getdi,
Özünü torpağa o təslim etdi.
Deyirsən olduqca fikri yamandı,
Doğrudur, hər şeyə pislik umandı.
Zalımdı, hər zaman min zülmü vardı,
Əhdə vəfası yox, mərdüməzardı.
Kişiyə, arvada uddurardı qan,
Çəkdi cəzasını o zalım insan.
Cuhud məzhəbsə də, sevərdi şəri,
Sehir ilanıydı, məbəd əjdəri.
Ondan illər boyu cəfa çəkirdim,
Təkcə pislik deyil, bəla çəkirdim.
Mənimlə baş qoyar, birgə yatardı,
Sonra yalan deyər, böhtan atardı.
Mən müti bir bulud, o sərt bir külək,
Qılınc qaldırardı o dəli şimşək.
Tanrı dəf eylədi onu başımdan,
Oldu möhnətlər də qapımdan nihan.
Yaxşıydı, yamandı, köçdü dünyadan,
Ölünün dalınca danışmaz insan.
Çəkildi aləmdən onun ayağı,
Nəsib etdi bizə bu qovuşmağı.

Görünürsən, inan, çox xoştər mənə,
Layiqsən olmağa gözəl ər mənə.
Var məndə gözəllik, ismət, xəznə, mal,
Tapılmaz mənimtək halal bir əyal.
Tanrımız buyuran bir nikah ilə
Düzəlt işimizi, get sahman eylə.
Cavanmərd, görüncə bəyəndim səni,
Mənə layiq ərsən, sevindir məni.
Qəlbin bildirərsə eşqi, hörməti,
Başlayaram sənə mən də xidməti.
Bəli, arzum budur, xəyalım budur,
Var-dövlətim budur, camalım budur.
Deyib ay üzündən örtüyü saldı,
Yaş əqiqdən quru möhürü aldı.
Bişr günəş kimi o mahcamalı,
O fitnəli gözü, sehirli xalı
Görüncə, tanıdı nurlar saçanı,
Yolda rast gəldiyi nazlı cananı.
Bir ah çəkdi, getdi başından huşu,
Oldu sırğalının həlqəbəguşu[217].
Şirin dodaqlını həyəcan aldı,
Ətir saçıb Bişrin halına qaldı.
Çalışdı, aşiqi durdu, ayıldı,
Həyadan canına bir od yayıldı.
Dedi: – Tərk eylədi ixtiyar məni,
Qoy dəli saymasın gözəl yar məni,
Gedərsə özündən əgər cin görən,
Pəri görmüşəm, ey pərizadə, mən.
Sanma ki, bu yeni bir məhəbbətdir,
Çoxdankı yanğıdır, köhnə həsrətdir.
Günlərin birində, ey nazlı mələk,
Aldı örpəyini üzündən külək.
Camalın əlimdən aldı taqəti,
Məst oldum içməmiş vüsal şərbəti.
Yandım həsrətinlə düşüb odlara,
Eşqin varlığımı verdi ruzgara.

Çəkdin öz dalınca sən xəyalımı,
Kimsəyə demədim mən bu halımı.
Gəldim nə zaman ki, mən təngə, zara,
Sığındım yeganə pərvərdigara.
Mənə öz fəzliylə o səxa kanı
Yetirdi hər zaman lazım olanı.
Heç vaxt göz dikmədim özgə malına,
Ağlına, işinə, xoşbəxt halına.
Verdi o düz yolla səadət mənə,
Gözəl camal mənə, var-dövlət mənə.
Elə ki bilindi Bişrin ürəyi,
Arvadın çoxaldı meyli, diləyi.
Bişr o hurinin nəvazişini
Görüb də sahmana saldı işini.
Tez kəbin kəsdirdi, ona yar oldu,
Tapıb nemətini bəxtiyar oldu.
O, pəri üzlüdən alıb arzu, kam,
Oxudu bədnəzər duası müdam.
Gözəli xəbisdən qurtardı cavan,
Ayı xilas etdi xüsufdan, dardan[218].
İpək paltarından yudu torpağı,
Qalxdı şənbəliddən süsən yarpağı[219].
Sevdi o gözəli pərilər kimi,
Yaşıl paltar geydi hurilər kimi.
Sarını atıb, gey yaşıl libası,
Sərvi bəyəndirir yaşıl olması.
Əkinə rövnəqdir yalnız yaşıl rəng,
Odur mələklərə verən min bəzək.
Yaşıllıq hər şeyin təravətidir,
Yaşıl rəng gözləri işıqlı edir.
Bitki yaşıllıqla həmahəng olar,
Cavanlıq hər zaman yaşıl rəng olar.
Qurtardı nağılı məclis çırağı,
Şah aldı qoynuna o gül yanağı.

BƏHRAMIN ÇƏRŞƏNBƏ GÜNÜ QIRMIZI GÜNBƏDƏ GETMƏSİ VƏ DÖRDÜNCÜ İQLİM PADŞAHI QIZININ HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

Dey ayında günlər gödəkdir, gödək,
Bir gün çox qısaydı Tir gecəsitək[220].
Günlərdən çərşənbə günü yaxşıdır,
Həftənin ortası, həftə naxşıdır.
Bəhram günü Bəhram rənginə yoldaş,
Bəhram şah da oldu onlarla adaş.
O gün al rəngini bəzədi ala,
Qırmızı günbədə düzəldi yola.
Sudan lətafətli, oddan qırmızı,
Səqlab ölkəsinin slavyan qızı
Bağladı Bəhramın hüzurunda əl,
Günə səcdə edən ay olar gözəl.
Gecə çəkdi göyə öz bayrağını,
Yırtdı gün tağının nur duvağını,
Şah dedi: "Baldodaq, almayanaq, gəl,
Bizi bir nağıla eylə qonaq, gəl".
Gözəl bu arzudan qaçırmadı baş,
Əqiqdən dürr etdi hüzura şabaş[221].
Dedi: "Ey evinin kandarı fələk,
Günəş çadırının qapısı, gərək
Deşilə biləcək hər bir gövhərdən
Daha xoş hekayə deyim sənə mən.
Kimsə şahım qədər qoy ucalmasın,
Səni sevməyənlər ölsün, qalmasın".
Belə bir duanı yetirib başa,
Tapşırdı ləlini parlaq daş-qaşa.

RUS QIZININ BƏHRAMA HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

Dedi: – Rus elində vardı qabaqlar,
Dilbər gəlin kimi gözəl bir diyar.
Orda saray qurub, bir şah yaşardı,
Nazla bəslənilmiş bir qızı vardı.
Qəmzəsi cadugər, könül ovlayan,
Üzü gül, qaməti bir sərvi-rəvan.
Bənizi qəşəngdi onun qəmərdən,
Dodağı şirindi qənddən, şəkərdən.
Zöhrəydi, aşiqi parlaq Müştəri,
Hüsnü batil etdi şamı, şəkəri.
Qənd həsəd aparıb şirin dilinə,
Təng olub dönmüşdü incə belinə[222].
Müşk, saçı yanında hey bağrı qandı,
Reyhanı önündə gül bir tikandı.
Təravətli üzü bahardan lətif,
Şəkildən gözəldi, şəkildən zərif,
Gözünün xumarı nərgiz yuxulu,
Nəsrinin qəmzəsi alınma qulu,
Qəddi bağ sərvitək xeyli ucaydı,
Çırağa bənzəyən çöhrəsi aydı.
Gülab baş əyərdi adamlarına,
Gül xidmət eylərdi qulamlarına.
Şəkər gülüşlüydü, günəş camallı,
Həmi hünərliydi, həmi kamallı.
Oxuyub hər dərsi bilik yığaraq,
Yazmışdı hər elmə dair bir varaq.
Çox tilsim kitabı vurmuşdu başa,
Sehrlər məlumdu o qələmqaşa.
Saçları yaşmaqdı gül surətinə,
Boyun əyməmişdi ər minnətinə.
Oydu zamanının gözəl dilbəri,
Neylərdi yoldaşı, neylərdi əri.
Yayıldı nəhayət xəbər hər yana:
Cənnətdən bir huri gəlib cahana.

Ayla gündən doğub o şux dilfərib[223],
Zöhrə, Ütariddən ona süd verib.
Coşdu eşidənlər – uzaq və yaxın,
Yeridi elçilər hey axın-axın.
Biri zor göstərdi, biri zər, yalnız
Zoruyla qorudu zərini o qız.
Atası olmuşdu hər işdən bezar,
Çünki hesabsızdı gələn aşiqlər.
Döndü bir acizə nəhayət o mərd,
Necə oynayaydı yüz hərif ilə nərd.
Xəlvətdə əyləşən saray gözəli
Gördü elçilərin uzundur əli.
Olum sədəmədən göy kimi uzaq
Deyərək, axtardı ən uca bir dağ.
Əmr etdi bir yüksək qala tikdilər,
Dağ başından göyə bir dağ çəkdilər.
Yalvarıb atadan izn istədi:
– Səfər tədarükü hazır et, – dedi.
Ayrılıq nə qədər acı olsa da,
Ata izn verdi o pərizada,
Evdən getsə əgər o şirin nigar,
Qapıdan, bacadan girməz arılar,
Qarada saxlansa xəzinə, əlbət,
Keşikçi oğrudan çəkməz əziyyət.
Bəzən o naz ilə seyrə çıxardı,
Tikilən qalanı gəzib baxardı.
Nə zaman təpərli bir qala qurdu,
Gedib xəzinətək orda oturdu.
Bu uca qalaya tənha köçəli
Adını qoydular: qala gözəli.
Orda işləməzdi oğrunun başı,
Çünki Ruyindizdi onun hər daşı[224].
Qız yaşayıb qaldı möhkəm qalada,
Heç görən olmadı onu röyada.
Quldurlar o qızın gücünü sezdi,
O çox aşiqlərin qəlbini əzdi.

Hər işdə işlədi ağlı, kamalı,
Çarələr eylədi fikri, xəyalı.
Səmadan, ulduzdan verərdi nişan,
Önündə təbiət əyandı, əyan.
Hər şey məlum idi o şux gözələ,
Ruhani sirləri almışdı ələ.
Vaqif idi quru, yaş hikmətinə,
Suların sirrinə, od qüvvətinə,
Bilirdi nə ilə insan insandır,
Ulduzlar məclisə nələr saçandır.
Elmə gərək olan dünyada nə var?
Bəşər nəsli nədən təravət tapar?
Bilik toplamaqdı hər zaman işi,
Bu qadın elə bil kişiydi, kişi!
O gündən ki, o quş qalaya süzdü,
İnsan övladından əlini üzdü.
Qalanın yolunda tərpənib zirək,
Əlilə birbəbir özü düzərək,
Daşlardan, dəmirdən tilsimlər qurdu,
Hər tilsim elə bil xəncər tuturdu.
Qalaya keçməyə hər kim gələrdi,
O kəsi qılınclar iki bölərdi.
Gələnlər olurdu aciz-avara,
Təkcə keşikçiydi bələd yollara.
O da tilsimləri daim sayardı,
Atdığı addımı hesablayardı.
Əgər hesabında olsaydı naşı,
Kəsilib torpağa düşərdi başı.
Bir zərbə olardı qılıncdan payı,
Girərdi buluda ömrünün ayı.
Göyün qapısına bənzərdi, inan,
Qalanın qapısı nihandı, nihan,
Eyləsə mühəndis bir ay yüz əməl,
Onun qapısına uzatmazdı əl.
Nəqqaşdı orada oturan pəri,
Sanki Çində tikmiş bəzək evləri.
Əlində rəsm olur incə duyğular,

Suya sədəf kimi düyünlər vurar[225].
Huri saçlarına qələmi oxşar,
Vurar kölgələrə nurdan naxışlar.
Qalada şahlığa çatdı gözəl ay,
Aldı camalından o yerlər də pay.
Günlərin birində soyunub tamam
Çəkdi öz əksini bizim güləndam.
Başının üstündə yazdı ən gözəl
Bir xətlə ipəkdə gəzdirərək əl:
"Bu uca qalada tutmuşam qərar,
Gəlsin hüzuruma aşiq olanlar.
Nura tamaşaya pərvanə gəlsin,
Uzaqda durmasın, meydana gəlsin.
Belə bir qalaya girər mərd kişi,
Bura girmək deyil namərdlər işi.
Hər kim arzulayır belə cananı,
Bir yox, gərək olsun onun min canı.
Durmasın, tələsik yola düzəlsin,
Dörd şərti gözləyib hüzura gəlsin.
Belədir birinci şərtimiz: ad, san,
Gözəllik, igidlik, bir də şərəf, şan.
İkinci: kamalı möcüzlər saçsın,
Yolun tilsimini əqliylə açsın.
Üçüncü: tilsimi açdımı, dərhal
Çatsın imdadına düşüncə, xəyal.
Qala qapısını tez nişan versin,
Damdan yox, yanıma qapıdan girsin.
Dörduncü: qurtarsa bir-bir şərtləri,
Durmasın, şəhərə qayıtsın geri.
Atam sarayında yenə bu minval
Ondan eyləyərəm bir neçə sual.
Versə ləyaqətli cavablar əgər,
Olar mənim üçün, demək, can-ciyər.
Şərtimi yerinə hər kim yetirər,
Olacaqdır mənə bir sevimli ər.
Yox, əgər qırarsa şərti, peymanı,

Düşsün öz boynuna özünün qanı.
Kim ki, bu şərtlərə eyləsə əməl,
Onundur səadət hər şeydən əvvəl.
Sözünü tutmayan hər an alçalar,
Zaman şöhrətinə gülər, əl çalar".
Yetirildi vərəq belə tamama,
Qız uzatdı onu yaxın adama.
Dedi: "Dur ayağa, al bu vərəqi,
Çıxart bu pərdədən üzə təbəqi.
Şəhər qapısında bir uca yer gəz,
Bu şəkli, yazını as oradan tez.
Qərib ya şəhərli, təfavütü yox,
Mən kimi gözələ kim vurulsa çox,
Tutub şərtlərimi düzəlsin yola,
Ya ölsün, ya onun olsun bu qala".
Qızın sözlərinə qul əməl etdi,
Şəkli götürərək durmadı, getdi.
Asdı surəti ki, o qələmqaşa
Baxsın aşiqləri, etsin tamaşa.
Kimin meyli tutsa belə gözəli,
Töksün öz qanını onda öz əli.
Bu xəbər bürüdü hər vilayəti,
Şahlar da eşitdi bu hekayəti,
Gəzdi ağızları, dillərə düşdü,
Aşiqlər sel kimi çöllərə düşdü,
Çoxları qırılıb öldü qalada,
Verdi həyatını nahaqdan bada.
Ona üz çevirib gələn hər adam
Vurular, düşməni alar arzu, kam.
Çoxları işlətdi ağıl, nə çara,
Ağıl da gəlmədi bu işdə kara.
Tədbirlə gəldisə yaxın hər biri,
Vurub puç edirdi əfsun tədbiri.
Açırdı bir neçə tilsim qüdrəti,
Yenə çaş qalırdı gücü, qüvvəti.
Acizlik üzündən düşüb pərişan,
Olurdu bu yolda rüsvayi-cahan.

Çoxlarının axdı nakam göz yaşı,
Sevginin yolunda kəsildi başı.
Çoxları o yolda oldular tələf,
Bulanmışdı qana hər yan, hər tərəf
Asılmış başlarla hər tərəf doldu,
Şəhərin qapısı görünməz oldu.
Dünyada hayana baxsanız əgər
Möhkəm qalalarla bəzənər şəhər,
O pəri qızışıb zülümlər etdi,
Şəhri hasarla yox, başla bəzətdi.
Hələ bir görmədən o qələmqaşı
Çoxunun bədəndən ayrıldı başı.
Vardı bir qəhrəman, igid şahzadə,
Nəsilli, əsilli, gözəl, azadə.
Dillərə düşmuşdü ağlı, kamalı,
Qılıncla ovlardı şiri, maralı.
Bir gün bu şahzadə at qova-qova
Çıxmışdı çöllərə şəhərdən ova.
Gördü ki, qaladan asılmış yazı,
Yanında min şüşə zəhər var azı.
İpək parçasında çəkilmiş gözəl,
Bir şəkil, söyləyir elə bil: – Gəl, gəl!
O, surət deyildi, bir mahcamaldı,
Səbrü-qərarını oğlanın aldı.
Gənc dedi: – Afərin o sənətkara
Ki, bu şəkli çəkib asıb divara.
Rəsmin ətrafında gördü daş üstə
Qalayıb yığıblar başı baş üstə.
– Nəhəng ağzındakı, – dedi, – gövhəri
Qoyub qaçım? Deyil qaçmağın yeri.
Bu eşq lövhəsindən əgər çəksəm əl,
Hicran varlığıma yetirər xələl.
Könül bu həvəsdən imtina etməz,
Baş gedər, bu həvəs başımdan getməz.
İpəkdəki surət sevimli, canlı,
Xəzinə ilanlı, xurma tikanlı.
Bu yolda kəsilmiş gör nə qədər baş,

Bu iş nəhayətə yetəydi, ey kaş.
Tutaq başım düşən yarpağa döndü,
Torpaqdan yaranan torpağa döndü.
Nə fayda? Çəkməsəm ipdən əgər əl,
Keçər başım ona özümün əvvəl.
“Yox” desəm, yar üçün candan keçilər,
Sanma ki, ondan da asan keçilər.
Üstəlik söylədi: – Bu şəkli pəri
Çəkmiş ki, toplasın saysız müştəri.
Pəri əfsununa əfsun etməli,
Fitnəkar üstünə fellə getməli.
Əgər bağlamasan onun dilini,
Geri dur, bu işə vurma əlini!
Gərəkdir axtaram elə bir çara
Ki, qurdun ağzından qoyun qurtara.
Hər kəs zor göstərsə işində əgər,
İşinin nizamı pozular gedər.
Əməlində çəkin xırdaçılıqdan,
Qarşına çıxmasın böyük bir ziyan.
Sazına dünyanın ahəngini qat,
Aram ilə yapış, möhkəmliklə at.
Könlüm düşüncəmdən daha xarabdır,
Ürəyimdən artıq ciyər kababdır.
Belə bir ürəklə necə olum şad,
Belə düşüncəylə nə eyləyim yad.
Deyib bu sözləri qəmləndi, nagah,
Çəkdi yanıq-yanıq, çox soyuq bir ah.
Baxdı, gözlərindən axdı ılıq yaş,
Gördü döşənəcək qılınc, teşt və baş.
Könül arzusunu pünhan saxladı,
Fikrini açmadı oğlan, saxladı.
Şəhər qapısına hər səhər çağı,
Gələrkən gülməzdi qaşı-qabağı.
Baxdıqca surətə hey dərin-dərin,
Yadına düşərdi Fərhadla Şirin.
Tilsimi açmağa yüz min açara
Əl atdı, tapmadı yenə bir çara.

Yüz min baş asılı ip gördü ancaq,
Almadı bu ipin ucundan soraq.
Gah qabağa çapdı, gah dala çapdı,
Zənn etmə ancaq ki, düyünü tapdı.
Buraxdı qüruru, kibri kənara,
Tədbir tapmaq üçün düşdü diyara,
Aradı hər yanda işə çarəsaz,
Onu sıxan bəndi boşaltsın bir az.
Vardı bir ağıllı, hünərli insan,
Məlakələr tutan, divlər bağlayan,
Tutub cilovlardı hər şıltaq atı,
Bilikdən var idi çox ehtiyatı.
Ustaddı, çoxluca şagirdi vardı,
Qapılar üzünə açıq olardı.
Mötəbər qocalar gəncə birtəhər
Bu hünər kanını verdilər xəbər.
O Simurğ eşqilə sevinci daşdı,
Qanadlı quş kimi dağları aşdı.
Gülşəntək gülümsər tapdı qocanı,
Uçuq mağaraydı onun məkanı.
Atdı süsən kimi əl kəmərinə,
Gültək bel bağladı hər bir əmrinə.
Səadət üzündən igid, qəhrəman
Aldı bu Xızırdan xeylicə ürfan.
O gözəl çeşmədən götürdü çox pay,
Açdı öz qəlbini salmadan haray.
Dedi o pəridən, yüksək hasardan,
Xalqa yetirdiyi azar-bezardan.
Söylədi yollara nələr düzür qız,
Xanələr dağıdır, başlar üzür qız.
Qoca filosofa dedi hər nə var,
Gizlin mətləbini eylədi aşkar.
Filosof tökərək ağıllı tədbir,
Gizli hesabları söylədi bir-bir.
Cavan ki, öyrəndi o tədbirləri,
Min təşəkkür edib, qayıtdı geri.
Rahatlıq eylədi o bir neçə gün,

Düşündü nə yolla açılsın düyün.
– Düşməyim daşlıqda dara, əngələ, –
Deyə, nə lazımsa gətirdi ələ.
Ulduzlardan saat xoşladı cavan,
Ta ki, çətin yolu eyləsin asan.
Tilsimlər dağıdan hər cürə tədbir
Əliylə düzəldi, yarandı bir-bir.
Kəramət əhlinin yanına getdi,
Kömək arzuladı, məqsədə yetdi.
Al geydi, al qana əlamətdi bu,
Zamana zülmündən şikayətdi bu.
Elə ki yeridi qanla ümmana,
Geyimi gözütək boyandı qana.
Buraxdı özünün arzu-kamını,
Alsın ölənlərin intiqamını.
– Özümçün deyildir bu zəhmət, – dedi.
– Qısasçın çəkirəm əziyyət, – dedi.
– Ya açıb tökərəm bu çənbərləri,
Ya ölləm, dönmərəm salamat geri.
Batınca bu yolda libası qana,
Alıb qılıncını çıxdı meydana.
Elə ki, bu işdən tutdular xəbər:
İntiqam almağa gedir şiri-nər,
Uzatdılar ona kömək əlini
Ki, gətirsin ələ öz əməlini.
Ona el hümməti, fikri yar oldu,
Əynində poladdan bir paltar oldu.
Sonra şah yanına həmən gedərək,
İcazə istədi, rica edərək.
– Durma, gəldim, – dedi, – ey gözəl pəri!
Saldı bir-bir işə o, tədbirləri.
Bir əfsun oxudu, üflədi, saçdı,
Qırdı tilsimləri, azad yol açdı.
Hasardan götürdü tez duzaqları,
Sökdü peyvəndləri, sirli bağları.
Gizli çənbərləri götürdü, aldı,
Birbəbir tulladı, quyuya saldı.

Qırdı tilsimləri, hər gizli şəmşir
Çıxdı əllərində yoxa birbəbir,
Hasarın önünə tez gəldi, durdu,
Qaldırıb ağacı təbilə vurdu.
Qala çevrəsində səsi gəzincə,
Zirzəmi qazıyıb dəlik sezincə,
Bu səs zirzəmiyə bir açar oldu,
Göründü darvaza, aşikar oldu.
Onun bu işindan xəbər tutaraq,
Elçilər yolladı gözəl ayqabaq.
Dedi: – Ey sökükdən yol tapan oğlan,
Tale məqsədinə olsun pasiban.
Nə ki tilsim vardı, sən kənar etdin,
Xəznə qapısına gəlib də yetdin,
Axar sular kimi yönəl, şəhrə get!
Bacarsan iki gün tələsmə, səbr et!
Atam sarayına mən də gələrəm,
Hünərini bir də sınaq eylərəm.
Dörd gizli sirdən eylərəm sual,
Versən cavabımı, desən, budur, al,
Onda dostluğumuz gələr meydana,
Gülər vüsalımız, ölər bəhana.
Qəhrəman gördü iş düşür əncama,
Getdi söz demədən o güləndama.
Şəhər qapısına elə ki, çatdı,
Uzadıb əlini şəkli qopartdı.
İpəyi bükərək tapşırdı qula,
Yaxşılıq dirildi, məhv oldu bəla.
Dolanıb ətrafı, qanlı daşları,
İplərdən endirdi bütün başları.
Hamı "əhsən!" dedi o gənc qoçağa,
Ölənlər gömüldü soyuq torpağa.
Min şükürlə evə eylədi övdət,
Gəldi çalğıçılar, başlandı işrət.
Başına atdılar varlılar şabaş,
Zərif töhfələrlə bəzəndi dam-daş.
Bir-bir and içdilər dedilər: "Hərgah.

Razılıq verməsə bu vüsala şah,
Məhv eləyək onu, salaq torpağa,
Qoy bu olsun bizə hökmdar, ağa.
O, kəsdi zülm ilə hey başımızı,
Bu qoymadı axa göz yaşımızı”.
Gülüzlü dilbərsə coşub çağladı,
Oğlanın eşqinə əməl bağladı.
Gecə çevrilərək çinli əttara
Ayın dövrəsinə muşk çəkdi qara.
Qızsa kəcavəyə əyləşdi, təkdi,
Ay qaravaş kimi kəcavə çəkdi.
Gəldi barigaha dağdan enərək,
O gəlincə saray açdı gül-çiçək.
Şah görüncə onu döndü bir gülə,
Qız açdı sirrini gələrək dilə.
Dedi hər gördüyü yaxşı-yamanı,
Halından danışdı şaha dastanı:
– Hər kim ki, yıxıldı köhlən atından,
Quyu qazdı, oldu öz həyatından.
O mənim adımı çəkən pələnglər
Baş qoyub bu yolda oldular hədər.
Ən axırda gəldi bir gənc şahzada,
Yalnız o cəlb etdi məni dünyada.
Gəldi cəsarətlə, gəldi dağ kimi,
Qırdı tilsimləri çürük bağ kimi.
Başa yetirincə şanlı səfəri,
Pozmadı qoyduğum bütün şərtləri.
Dörd şərtdən üçünə eylədi əməl,
Görək dördüncünü edəcəkmi həll?
– Dördüncü şərt nədir? – Sual etdi şah, –
O şərtindən elə bizləri agah,
İyirmi yox qoyar bir şərt hər gözəl.
Şirin dodaqlı qız dedi əlbəəl:
– Mənə yar olarsa bu işdə iqbal,
Verərəm igidə dörd çətin sual.
Bu çətin suala eylərsə əlac,
Qoyulsun başına ləyaqətli tac.

Yorulub bu yolda qalsa ulağı,
Qursun istədiyi yerdə çardağı.
Sonra təklif etdi: – Olunca sabah,
Yeriyib əyləşsin taxtında padşah,
Cavan şahzadəni eyləsin dəvət,
Mən də gizlənərəm pərdədə xəlvət.
Örtülü suallar soraram ondan,
Cavab versin mənə bacarsa cavan.
Şah dedi: – Razıyam, mehriban balam,
Sənin işlərindən xeyli xoşhalam.
Bu sözə əlavə sanma etdilər,
Qalxaraq yatmağa dərhal getdilər.
Mina rəngli tağ ki üzünü açdı,
Səhər yaqut tozu daşlara saçdı.
Kəyan qaydasıyla məclis qurdu şah,
Bəxti əl bağlayıb dayandı gümrah,
Gəldi sözü, özü doğru qonaqlar,
Şanlı qəhrəmanlar, dönməz qoçaqlar.
Göründü şahzadə, dillər açıldı,
Başına gövhərlər şabaş saçıldı.
Bəzəkli süfrələr saldırınca şah,
Min bir yeyintidən doldu barigah,
Nə deyim məclisin bu növrağına,
Çevrildi süfrələr arzu bağına.
Xörəkdi hər yanda, yeməkdi sol-sağ,
Yedi istəyincə, yedi hər qonaq.
Elə ki qarınlar dolduqca doldu,
Gözlərdə kainat tərtəzə oldu.
– Bu xas məclisimdə, – şah dedi, – gərək
Saf zəri məhəklə imtahan edək.
Taxta əyləşdirdi cavan qonağı,
Durub tərk eylədi sonra otağı,
Oturdu qızıyla özü üz-üzə,
Görsün necə başlar oğlanla sözə.
Təraz gözəlləri dərs almış ondan,
Oyuna başladı pərdə dalından.
İki lö-lö üçün uzadaraq əl[226],

Tanasından alıb verdi o gözəl.
Dedi xəznədara: – Qonağa yetir,
Verilən suala cavab al, gətir.
Xəznədar qonağın yanına getdi,
Ona verilmişi tez təqdim etdi.
Alaraq əlinə cavan qəhrəman
Götür-qoy eylədi, baxdı bir zaman.
Özü gətirdiyi cəvahirlərdən
Qoydu üstlərinə üçünü birdən.
Uzadıb əlbəəl dürrü verənə,
Gözəlin özünə göndərdi yenə.
Lö-löü beş dənə görüb qələmqaş
Çəkdi tərəzidə qoyub gözə daş.
Artıq-əskik görüb, mənanı sezdi,
Daş alıb toz kimi onları əzdi.
Üstünə bir ovuc şəkər ataraq,
Sonra da onları alıb qataraq,
Verdi ki, qonağa elçi yetirsin,
Belə bir suala cavab gətirsin.
– Mənə süd veriniz, – gənc dərhal dedi,
Qatıb südlə tozu verib, – al, – dedi.
Xidmətçi xanımın yanına getdi,
Verilən sovqatı tez təqdim etdi,
Göndərilən südü qız içib durdu,
Dibində qalanı xəmir yoğurdu.
Tərəzidə çəkdi, keyfi saz oldu,
Əvvəlkindən nə çox, nə də az oldu.
Bu dəfə götürüb o pəricamal
Bir üzük yollayıb, eylədi sual.
Oğlan alan kimi baxıb yoxladı,
Taxdı barmağına, əziz saxladı.
Dürr verdi dünyanı işıqlandıran,
Nurlu səhər kimi çıraq yandıran.
Hurinəsil kəniz dönərək yenə
Yetirdi tək dürrü nadir ləlinə.
Onu yoxlayaraq möhtəşəm pəri
Açdı saxladığı düyünçələri.

Bu dürrün tayını axtardı, gəzdi,
Var bir şəbçırağı çox nurlu, sezdi.
Götürüb onları çəkdi bir telə,
Belə bənzəyişi görən yox hələ.
Elçi verdi dürrü öz dəryasına,
Yetirdi günəşi Sürəyyasına.
Ağıllı gənc baxdı nə qədər, düzü,
Ayıra bilmədi fərq edən gözü.
Baxdı, istəyincə suluydu onlar,
Rövnəqlə, şəfəqlə doluydu onlar.
Qulamlara dedi: – Göy muncuq verin!
Bu muncuq deyildi tayı dürlərin.
Onların üstünə muncuğu qoydu,
Sonra: – Apar, – dedi, cavabı buydu.
Qız dürrü, muncuğu alıb görüncə,
Öpdü o muncuğu və güldü incə.
Dürr ilə möhrəni götürdü, baxdı,
Saldı qulağına, qoluna taxtı.
Dedi: – İşə başla, ata, taxta çıx,
Yetər naz etdiyim bəxtimə artıq.
İqbalımdır ancaq havadar mənə,
Qismət oldu belə igid yar mənə.
Mən seçdim özümə belə bir əri,
Tapılmaz ölkədə heç bərabəri.
Biz bilik sevənik, bu ki, əyandır,
Mən ürfan gölüyəm, o, bir ümmandır.
Şah çox maraqlanıb bu hekayətdən,
Dedi: – Ey mələyim, heyrətdəyəm mən,
Sizdən eşitdiyim bu sual-cavab
Xeyli pərdəlidir, eylə gəl savab,
Gizli oyunları, durma, hünər saç,
Ata qarşısında bircə-bircə aç!
O qız bəslənmişdi razü niyazla,
Açdı düyünləri söylədi nazla.
Dedi: – İtilədim huşumu əvvəl,
Sonra da sırğama dərhal atdım əl.
Açıb yollayaraq belə dedim mən:

“Həyat iki gündür, vermə əlindən!”
Üç də üstə gəlib dedi: “Azdır, az,
Həyat beş də olsa, yenə də çatmaz”.
Mən şəkər artırıb həmən dürlərə,
Əzib qarışdırdım dərhal bir yerə.
“Şöhrətlə birləşmiş, – dedim, – bu ömür,
Necə ki, qarışmış şəkər ilə dürr.
Kimya və əfsunla kimdə var hünər,
İş görsün, ayrılsın dürlərdən şəkər”.
O südü gətirib araya saldı,
Şəkər tez əridi, dürr isə qaldı.
Dedi ki: “Qarışan dürr ilə şəkər
Ayrılar, bir damcı süd olsa əgər”.
İçərək südünü piyaləsindən,
Dedim: “Südəmərəm qabağında mən.
Bir üzük yollayıb dedim bəyənsən,
Mənim xoşladığım ər elə sənsən”.
Bir gövhər yolladı, dedi: “Gözəl ay,
Bu gövhərtək mənə tapılmaz heç tay”.
Açdın düyünçəni, bir gövhər aldım,
Onun sovqatına bərabər aldım.
Yolladım tayını, aradı, gəzdi,
Yoxdur üçüncüsü dünyada sezdi.
Göy muncuq gətirib o cavan ələ,
Göz dəyməsin deyə qoşdu o lələ.
Möhrəni yanımda saxlamaqla mən
Möhrünə razılıq verdim ürəkdən.
Sevgisinin möhrü sinəmdə yaşar,
O möhürdür gizli sinəmə açar.
Elə ki beş sirri mən işə saldım,
Sanki şah önündə beş növbə çaldım.
Şah gördü harın at olmuş xeyli ram,
Xam qamçı üzündən artıq deyil xam.
Toy etdi, gözləyib dəbi, adəti,
Yaxşı büsat qurdu, pozmadı şərti.
Şah toy məclisində saçırdı şəkər,
Zöhrəylə Süheylə kəbin kəsdilər[227].
Bir məclis yarandı cənnətdən gözəl,

Bürüdü hər yanı ətri əlbəəl.
Şah toy məclisinə min bəzək vurdu,
Sərvi gül yanında qoyub da durdu.
Oldu bir-birinə onlar mühəvvəl[228],
Şah getdi, olmadı məclisə əngəl.
Ləl arayan yetdi lələ, mərcana,
Can alan qız çatdı gözəl bir cana.
Cavan öpdü qızın gül dodağını,
Gah əmdi narını, gah buxağını.
Axırda almazı dürrə toxundu,
Laçını kəkliyin üstünə qondu.
Gördü taxmış qola muncuğunu yar,
Sərxoş gözlərində məhəbbət oynar.
Əyləndirdi onu gözəl şah qızı,
Paltarı üzütək oldu qırmızı.
Al geyimlə yetdi kama o cavan,
Al rəng oldu ona xeyirdən nişan.
Al geyib zülmətdən, çıxdı bu minval,
Bu gündən bəzəyi onun oldu al.
Geyindi qırmızı, yaşadı gümrah,
Ona ad verdilər: Al geyimli şah.
Al təzə bəzəkdir qəlbə, əziz tut,
Hər zaman bahadır qırmızı yaqut.
Zər qırmızı kükürd adını aldı,
Qırmızı geyməklə adı ucaldı.
Qan ki ruhumuza qarışıb yaşar,
Canın bu lütfündə qırmızılıq var.
Ey insan oğlunda yaxşılıq gəzən,
Əsl yaxşılığı al rəngdə bil sən.
Qızılgül olmasa qırmızı hərgah,
Güllərin içində sayılmazdı şah.
Qızın hekayəti yetişdi sona,
Qızılgül ətrini saçdı hər yana.
Onda ki, qızılgül ətrafı sardı,
Bəhramın mey kimi üzü qızardı.
Tez o qızılgülə əlini atdı.
Alıb qucağına naz ilə yatdı.

BƏHRAMIN ÇƏRŞƏNBƏ GÜNÜ FİRUZƏ RƏNGLİ GÜNBƏDƏ GETMƏSİ VƏ BEŞİNCİ İQLİM PADŞAHI QIZININ HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

Çərşənbə günündə qönçə açdı gün
Firuzə rənginə döndü göy bütün.
Cahan firuzədən nur alan kimi,
Firuzərəng oldu şahın geyimi,
Firuzə günbədə eylədi pərvaz,
Hekayə çox uzun, günün ömrü az.
Gecənin yaşmağı göyləri sardı,
Əyanlar əlindən Bəhram qurtardı.
İstədi, əfsanə söyləyən gözəl,
Xanımlıq rəsminə eyləsin əməl.
Eşq ilə coşan o sevimli canan
Başlasın ürəklər oxşayan dastan.
Açdı qönçəsini ucaboy ərər,
Gülün yarpağına səpdi, qənd, şəkər.
Dedi: – Ey hökmünə göylər qul olan,
Səadət ulduzu qeydinə qalan,
Öpüb kandarını olmuşdur əziz
Mən və mənim kimi min gözəl kəniz.
Orda ki bal axar, tutar dörd yanı,
Xoş düşməz açılsın sirkə dükanı.
Şahın buyurduğu bir fərman demək,
Yorucu olsa da söyləyim gərək.

MAHANIN HEKAYƏSİ

Misir ölkəsində bir şəxs yaşardı,
Onun aydan gözəl bir üzü vardı.
Misrin Yusifinə bənzər camalı,
Min qarət eylərdi hər gözəl xalı.
Mahandın şöhrəti, əziz dostları
Gəzərdi onunla xoş çəmənzarı.

Onlar göy altında süfrə sərərdi.
Çalğıya, nəğməyə könül verərdi.
Kimi ev bəzərdi, kimi bağça-bağ,
Deyərdi: – Ey Mahan, ol mənə qonaq.
Xeyli adlı-sanlı biri bir dəfə
Apardı Mahanı bağına keyfə.
Bağ nə qədər şirin, lətif çəməndi,
Dostlar ondan daha lətifdi, şəndi,
Orda gecəyədək gün keçirdilər,
Meyvə yeyirdilər, mey içirdilər.
Hər yanda qurulub bir şadlıq, büsat,
Yeməklər gəlirdi saatbasaat.
Gecə müşkdən bir ələm çəkəndə,
Qır alıb gümüşə qələm çəkəndə[229],
Onlar keyf edirdi səfalı bağda,
Piyalələr, əldə, nəğmə dodaqda.
Vurulub baxçaya, sözə, söhbətə,
Könül bağladılar eyşü-işrətə.
Boyadı göyləri ayın işığı,
Belə gecələrin günduz aşiği.
Mahanın qızışdı şərabdan başı
Gördü axan suyu, ayı, dağ-daşı.
Bağın dövrəsini dolandı getdi,
Sonra xurmalığa boylandı getdi.
Gördü ki, bir nəfər gəlir uzaqdan,
Ona çox tanışdı bu gələn insan.
Bir az diqqət edib tanıdı, bildi,
Gələn şərikiydi, özgə deyildi.
Dedi: "Bəs bu zaman nə üçün, nədən
Özünlə qul, nökər gətirməmisən?"
O dedi: "Uzaqdan indi gəlmişəm
Sənsiz nə səbrim var, nə dincəlmişəm.
Hədsiz bir qazancla qayıtmışam mən,
Yeri var təşəkkür əgər edəsən.
Gecikdim, bağlandı şəhrin qalası,
Gecəni düzlərdə oldum qalası.
Bildim qonaq edib dostun sizləri,

Gəldim, çətin deyil qayıtmaq geri.
Pis olmaz mənimlə sən getsən əgər,
Ağa kənddə olsa, işlər düz gedər.
Xeyrin bir payını bu zülmət gecə
Asanca vergidən sallıq gizlicə".
Mahan bu xəbərdən ləzzət alınca,
Duşdü yoldaşının dərhal dalınca.
Doqqazı açdılar, xəlvət keçdilər,
Görmədi onları əsla bir nəfər.
Gecə lal getdilər dərin sel kimi,
Yürüdülər qoşa – əsən yel kimi.
Şəriki qabaqda çapır durmadan,
Toz kimi ardınca sürünür Mahan.
Yolun uzunluğu hesabdan keçdi,
Düşüncənin oxu nişandan keçdi.
Mahan dedi: – Bizdən uzaq olsa Nil,
Çox deyil, zənnimcə, olar bircə mil.
Biz dörd mil getmişik, bəlkə çaşmışıq,
Dairə xəttini keçib aşmışıq.
Sonra fikr elədi: sərxoşam, düzü,
Bəzən əyri görər keyflinin gözü.
Lakin bu yoldaşım qazdan ayıqdır,
Həm yola bələddir, həm də sayıqdır.
Belə gedirdilər o iki yoldaş,
Birisi sürətli, birisi yavaş.
Dalda gedən yoldaş qaldıqca geri,
Deyirdi öndəki: – Yeyin ol, yeri!
Getdilər, getdilər, oturmadılar,
Dan yeri ağardı, bir durmadılar.
Xoruz qanad çaldı ağarınca dan,
Gecənin dimağı qaldı xəyaldan.
Boş-boş xəyallara qapılan adam
Bir anda xəyaldan ayrıldı tamam.
Mahanın yoldaşı itdi gözündən,
O çaş-baş az qaldı getsin özündən.
Sərxoşluq, yorğunluq beynini qatdı,
Davam gətirmədi, yıxıldı yatdı.

Axdı göz yaşları yanan şamsayaq,
Gün yarıya gəldi, oyanmadı, bax.
Günorta yandırdı günün atəşi,
Ciyərindən bədtər odlandı başı.
Gözünü açınca tez yola baxdı,
Gah sağa boylandı, gah sola baxdı.
Gül gəzdi, nə bir gül, nə də bağ gördü,
Qəlbinə çəkilmiş min bir dağ gördü,
Ona mənzil oldu mağara, inan,
Bir əjdaha idi orda hər ilan.
Yoxdu ayağında gücü, qüvvəti,
Lakin getmək idi fikri, niyyəti.
Getdi, ayağına qüvvət verən yox,
Bələdçilik edən, yol göstərən yox.
Gecə şahı, çadır qurana qədər[230],
Mahan kölgəsindən duydu yüz xətər.
Axşam saçdı göyə qara telləri,
Bürüdü dünyada zülmət elləri.
Bir kaha ağzında yıxıldı Mahan,
Hər ot gözlərində oldu bir ilan.
Huşsuz uzanırdı o qucub yeri,
Gəldi qulağına ayaq səsləri.
Gördü iki nəfər yollanıb gedir,
Birisi arvaddır, biri kişidir.
Hərənin dalında bir ağır şələ,
Yavaş addımlarla gedirlər çölə.
Kişi yol üstündə görüncə onu,
Gəldi soruşmağa kim olduğunu,
Dedi: – Kimsən, nədən yerdədir başın?
Kimdir həmnəfəsin, kimdir yoldaşın?
O dedi: – Nabələd, qərib insanam,
Adımı el bilir, huşyar Mahanam.
Dedi: – Söylə görüm, sən, ey biçara,
Necə düşdün belə xarabazara?
Divlərin yeridir bu dağ, bu dərə,
Aman verilməyir burda şirlərə.
Mahan dedi ona: – Kişi, sən tarı,

Mərdlik eyləyib ol can xilaskarı.
Xoşluqla düşmədim buraya mən, bil,
İnsanam mən, divin heç yeri deyil.
Dünən keyf edirdim, damağı çağdım,
İrəm bağçasında əziz qonaqdım.
Gəlib yaxınlaşdı mənə bir adam,
Dedi şərikinəm, dostlarındanam.
Məni o cənnətdən buraya saldı,
Günəş çıxan zaman gözdən yoxaldı.
Göstərdi yoldaşım, əlbəttə, qəflət,
Ya səhv eləmişdir, ya da xəyanət.
Yaradan eşqinə, sən adamlıq et,
Yol göstərib mənə, imdadıma yet!
Kişi söylədi ki: – Ey gözəl cavan,
Şükr et ki, ölümdən xilas olmusan!
O, divmiş, insantək görünmüş sana,
"Çöllərin hayili" deyilir ona.
Şərikinəm demiş o sənə qəsdən,
İstəmiş canını alsın əlindən.
O çox insanları yoldan azdırmış,
Çox sənin kimiyə qəbir qazdırmış.
İnsanıq, atmarıq çöldə biz səni,
Saxlarıq bu gecə ikimiz səni.
Gəl, gir ortalığa, unut qəmini,
Bizimlə bərabər at qədəmini.
Bələdçilər yanda, ortada Mahan,
Mil-mil yol getdilər, bir xeyli zaman.
Sübh açıldı yenə, gedirdilər lal,
Bəli, gedirdilər onlar bu minval.
Xoruz nağaratək səs-səsə qatdı,
Səhər zər təbili dərəyə çatdı[231].
Açarsız zindana döndu o dostlar,
Gözdən işıq kimi söndü o dostlar[232].
Mahanın qalmadı güc dizlərində,
Yorulmuşlar kimi qaldı yerində.
Gündüz işığını göylərdə yaxdı,
Gecənin al qanı torpağa axdı.

Çıxdı qarşısına silsilə dağlar,
Bu yerdə pələnglər tutmuşdu qərar.
Zərrə qalmamışdı tabı, tavanı,
Əfsus, ah olmuşdu yağlı-yavanı.
Otlardan, köklərdən nə tapsa Mahan
Çarəsiz qalaraq yedi acından.
Onun dayanmağa yoxdu təhəri,
Yeridi, qalmadı yolundan geri.
Gün batdı, ay doğdu, o dağlar aşdı,
Canından, dünyadan o təng dolaşdı.
Zülmət bürüyüncə bu ağ dünyanı,
Yenə də yolçunun ağrıdı canı.
Girib mağaraya yuxuya getdi,
İnsandan özünü orda gizlətdi.
Səs duydu, dedi ki: "Bu səs nə ola?"
Çıxdı mağaradan, göz dikdi yola.
Gördü ki, bir atlı tufan qoparır,
Yedəkləyib sürür, bir at aparır.
O gəlib Mahana etdi tamaşa,
Gördü ki, bir nəfər qısılıb daşa.
Atları sürətlə sürən o adam
Dayanıb, etmədi yoluna davam.
Dedi: – Ey fitnələr, fellər yoldaşı,
Kimsən, nə gəzirsən belə dağ-daşı?
Sirrindən etməsən xəbərdar məni,
Bu saat qanına boyaram səni!
Mahan saralaraq oldu zər kimi,
Durdu tum səpməyə kəndlilər kimi[233].
Dedi ki: – Yel kimi yol gedən igid,
Gör nələr çəkmişəm, qulaq as, eşit.
Dedi o yolçuya, dedi hər nə var,
Nələr bilirdisə gizli, aşikar.
Axırda qurtardı qəmli əhvalat,
Əlini dişləyib çapar qaldı mat.
Dedi: – Lahövl oxu, özünə bir an[234]
Ölümdən, dəhşətdən ey nicat tapan!
Cindir söylədiyin o arvad, kişi,

İnsan azdırmaqdır onların işi.
Tökərlər kahada adam qanını,
Qaçarlar eşidib xoruz banını.
Dişisi Niladır, kişisi Kila,
İşləri pislikdir, işləri bəla.
Şükr et, qurtarmısan əllərindən sağ,
Qorxma, hünərli ol, ata min, qaçaq.
Atlan, fürsət tapaq zalim zamandan,
Dilini qısa et yaxşı-yamandan.
Ardımca bu atı sür dönüb yelə,
Gətir ürəyində Allahı dilə.
Mahan ki, küsmüşdü ömrə, həyata,
Sustalıb qalmışdı, tez mindi ata.
Keçdi at çaparaq geniş çölləri,
Qoydu arxasında əsən yelləri.
Bir qədər getdilər, dırmanıb yala,
Qorxulu yerləri qoydular dala.
Durub bir təpədə baxdılar düzə,
Göründü göy çəmən oradan gözə.
Qalxırdı göylərə xanəndə səsi,
Bərbətin naləsi, rudun naləsi.
Buradan "Gəl" deyib çağırırdılar,
Oradan "Nuş olsun" bağırırdılar.
Səbzə, gül yerinə bu çöl, bu dərə
Olmuşdu hay-küylü məskən cinlərə.
Divlərin əlindən gələrək zara,
Dağ çölə sığınıb, çöllər dağlara.
Minlərlə div minib divin dalına,
Çöl matdır onların qeylü-qalına.
Torpaq sovururlar dönüb tufana,
Oxşarlar zəliyə, qara ilana.
İş gəlib yetişdi elə bir yerə
Ki, hay-küy sədası qalxdı göylərə.
Hamı çəpik çaldı, gəzdi, oynadı,
Hay-küydən başlarda beyin qaynadı.
Çığırtı hər yeri bürüdü, aldı,
Getdikcə ucaldı, daha çoxaldı.

Bir qədər keçmədi, çölü əlbəəl
Bürüdü minlərlə alovlu məşəl.
Sonra da dəstələr gəldi bədheybət,
Kənardan baxanı alırdı dəhşət.
Gəldi zəncir kimi sallaqdodaqlar,
Qətrandan geyimlər, qırdan papaqlar.
Xortumlu, buynuzlu bir yox, beş deyil,
Sanki birləşmişdi öküz ilə fil.
Zəbanilər kimi sərxoşdu hamı[235],
Əlləri məşəlli, çirkin əndamı.
Saçır ağızları alov dörd yana,
Hamı beyt oxuyur, vurur şax-şana[236].
Elə bir çalhaçal işə salırlar
Ki, bütün dünyanı ələ alırlar.
Oynayır Mahanın altında at da,
Belə vurhavurda, belə büsatda.
Mahan göz dikdi ki, baxıb görsün at
Nə üçün altında açıb qol-qanad?
Gördü altındakı dərddir, xətərdir,
Mindiyi at deyil, qızğın əjdərdir.
Dörd ayağı vardı, iki qanadı,
Yeddi başı görcək ağlı oynadı.
Halqa kimi bizi bürüyən fələk
Yeddi baş əjdərdir, heyrət nə demək?[237]
Cəhənnəm əjdəri belində Mahan,
Möhkəm sarılmışdı ona qorxudan,
Qəribə bir oyun oynayırdı div,
Min hala düşürdü, qaynayırdı div.
Döyür ayağını kinlə torpağa,
Açılır, bükülür, dönür yumağa.
Qüzeydə bəslənən bir çöpdü Mahan,
Qatıb qabağına sel onu dağdan
Çapırdı, çırparaq o yan, bu yana,
Əziyyət verirdi əzgin insana.
Qaçıb sərxoş kimi o baş, bu başa
Vururdu xəstəni torpağa, daşa.
Qalxırdı yerindən bəzən dağ kimi,

Oynadırdı onu oyuncaq kimi.
Sübh açılıb xoruz banlayanadək
Mahanın başına açdı min kələk.
Səhər şir ağzında nəfəs alınca,
Əjdaha Mahanı yerə salınca,
O vurhavur gəlib axıra çatdı,
Qara qazanların qaynarı yatdı.
Elə ki əjdaha itdi gözündən,
Cin vurmuşlar kimi getdi özündən.
Düşdü yol üstündə soyuq torpağa,
Döndü ölüb gedən sarı yarpağa.
Günəş qalxmayınca göyün üzünə,
Gəlmədi xəstəmiz əsla özünə.
Elə ki beyninə isti yayıldı,
Ovub gözlərini xəstə ayıldı.
Başını qaldırıb tez baxdı düzdən,
Keçirdi ətrafı yaxşıca gözdən.
Gah solu seyr etdi, gah süzdü sağı,
Bir çöl gördü, yoxdur ucu-bucağı.
Əlvan torpağının mənzərəsi var,
Rəngi qıpqırmızı, özü od saçar.
Bir başı qılıncla vursalar əgər
Fərş salıb üstünə torpaq tökərlər.
Çöl bayraq qaldırmış: tökülsün al qan,
Odur qum səpdirmiş, fərş salmış əlvan.
Mahan çox çəkmişdi gecə zilləti,
Gəlincə yerinə huşu, qüvvəti,
Vəhşətlər əlindən qalxıb qaçaraq,
Qəmlilər yurduna qanad açaraq,
Zəhərli havadan o qorxa-qorxa
Dönüb tüstülərə, çıxırdı yoxa.
Elə gedirdi ki, hər atılan ox
Geridə qalardı, buna şübhə yox.
Axşam qaranlığı sinərkən qaşa,
Dolaşmışdı çölü o, başdan-başa.
Birdən axar sulu yer gördü Mahan,
Oldu qoca qəlbi bəxtəvər, cavan.

İçdi şirin sudan, yuyub üzünü,
Yatmaqçın bir yana verdi özünü,
Dedi: – Yaxşı olar bu gecə yatım,
Gecələr qarışır çünki ovqatım.
Məzacımda mənim sevda var, gercək,
Havalar qupquru, yol kimsəsiz, tək[238],
Olmazmı bu yerdə qorxunc xəyallar?
Öldürməzmi məni vəhməli hallar?
Qoy yatım, verməyim yol xəyallara,
Bu gecə qoy məni basmasın qara.
Sonra yer gəzməyə durdu, tələsdi,
Rahat yataq üçün ürəyi əsdi.
Bir mağara gördü xeyli dərin, gen,
Bir lağım keçirdi onun içindən.
Lağımda min pillə dərin quyu var,
Kölgədən başqa kim ora yol salar?
Düşdü Yusif kimi quyuya dərhal,
Üzüldü qalmayıb varlığında hal,
Axır dəydi quma ayaqları tuş,
Çatdı yuvasına elə bil ki, quş.
Bu yeri qorxudan uzaqdı, duydu,
Əlini başının altına qoydu.
Ayıldı yuxudan olunca rahat,
İstədi yerini düzəltsin babat.
Quyu ətrafını gəzdi baxışı,
Zil qara ipəyə vurdu naxışı[239].
Dirəm boyda işıq o görən kimi,
Söyüd kölgəsində yasəmən kimi,
İşıq gələn yeri axtardı, gəzdi,
İşıq mənbəyindən bir nişan sezdi.
Gördü göy quyuda bir dəlik açmış,
Ay da o dəlikdən nurunu saçmış.
Bildi ki, göylərdə üzür ay, üzür,
Dəlikdən nurunu süzür ay, süzür.
Bir an dayanmayıb yaxına gəldi,
Qazdı dırnağıyla, deşik genəldi.
Böyüdüb deşiyi, söküb daşını,

Çıxarıb kənara Mahan başını,
Baxıb dövrəsinə gördü lətif bağ,
Hər tərəf gözəllik, hər tərəf parlaq.
Yenə də qazıdı, işlətdi hiylə,
Quyudan özünü çıxardı çölə.
Cənnət qədər gözəl bir bağa gəldi,
İrəm bağından da bu bağ gözəldi.
O çəmən qoynunda var yüz mənzərə,
Baxdı şümşadlığa, sərvliklərə.
Meyvəylə doluydu o qədər ki, bağ,
Əyilmişdi yerə hər yaşıl budaq.
Hər tərəf meyvəydi, hər təraf bardı,
Can bağdan, bağ candan tazalanardı.
Al şərab camıydı sanki almalar,
Əqiq sandığına oxşayırdı nar.
Xoş ətir yayırdı heyva budaqdan,
Püstənin fərqi yox gülən dodaqdan.
Mən hələ demirəm bir yanı sarı,
Bir yanı qırmızı şaftalıları.
“Xəlifə lüqməsi” xəlvətə saldı[240],
Canan dodağından üç öpüş aldı.
Armud şipşirindi, sanki şəkərdi,
İnnabın salxımı bənd-bənd gövhərdi.
İncir şirəsiylə badamın məğzi
Şirin halva ilə doldurub ağzı.
Görüb fərmanında qaranı, ağı,
Yanakı qoymuşdu tənək papağı[241].
Alov rəngli nardan, üzüm suyundan
Demiş ki, axmasın elə bil ki, qan.
Turuncun şaxları, narınc budağı
Başqa ağaclarla basmışdı bağı.
Bostan oxşayırdı bir oyunbaza,
Əlində hoqqalar rəngbərəng, taza[242].
Belə bir cənnəti görüncə Mahan
Dünənki cəhənnəm çıxdı yadından.
Əlini uzadıb qopardı hərdən,
Yedi istəyincə şirin bəhərdən.

İçdikcə içdi hey meyvə şirəsi,
Gəldi qulağına marçıltı səsi.
Mahan mat qalmışdı o meyvələrə,
Bəzən yeyir, bəzən atırdı yerə.
Qəflətən səs gəldi xeyli uzaqdan:
“Tez tutun oğrunu, qaçmasın bağdan!”
Özündən qəzəblə çıxmış bir qoca,
Əlində bir ağac xeyli canlıca,
Dedi: “Oğurlayıb, a meyvə dərən,
Gecə vaxtı bura gəlmisən, nədən?
Əlimlə göyərib çoxdandır bu bağ,
Gecə oğrusundan görməmişəm dağ.
Kimsən, əslin nədir? Muradın nədir?
Elin, nəcabətin, ya adın nədir?”
Belə sordu bağın qoca bağbanı,
Mahanın qurudu bədəndə qanı,
Dedi: “Mən, qəribə qurulub duzaq,
Zülm ilə düşmüşəm evimdən uzaq.
Sən ol qəriblərin istinadgahı,
Fələk desin sənə, qərib pənahı”.
Görüb yalvarmağı, bu üzrü bağban,
Ona zülm etməyib, oldu mehriban.
Qoydu çomağını əlindən yerə,
Dedi: “Nədən düşdün müsibətlərə?
Nələr çəkdi başın, aç, bir-bir danış,
Elə macəranla bizi, gəl, tanış.
De, kim etdi zülüm, əziyyət sənə?
Pislik etdi hansı bədxislət sənə?”
Mahan gördu qoca ürək alandır,
Çox yumşaq adamdır, qeydə qalandır.
Nələr çəkdiyini söylədi bir-bir,
Açdı öz dərdini dinlədikcə pir,
Dedi: “Möhnətdəyəm, bil, gündən-günə,
Hər gecə bir əzab verirlər mənə.
Ümidim bağını qarlar alıbdır,
Baxtım gah ağarıb, gah qaralıbdır”.
Quyudan, uğurlu çıraqdan dedi,

O zülmətdən sonra, bu bağdan dedi,
Başına gələni dedi, hər nə var,
Gizli macəradan etdi xəbərdar.
Mahan söylədikcə dərdli sözləri,
Heyrətlə açıldı onun gözləri,
Dedi: “Şükr eyləmək vacibdir bizə,
Zülüm dəryasından çıxmısan düzə”.
Mahan sevdi onu bir yoldaş kimi,
Qayğılar bəsləyən bir qardaş kimi,
Soruşdu: “Haradır o mənhus diyar?
Kimlərdir oraya sahib-ixtiyar?
Dünən gördü başım qiyam-qiyamət,
Görməmişdim hələ bu cür fəlakət.
Beynimdən qopardı bir tüstü, atəş,
Bu od qığılcımdan verdi, bil ki, baş.
Div gördüm, unutdum özümü dərhal,
Məgər div görəndə qalar taqət, hal?
Düşmüşdüm onların yığıncağına,
Yüz mini çıxırdı göz qabağına.
Vururlar, yıxırlar yazıq insanı,
Canavarın, divin yaxşısı hanı?
Zülmətin açarı işıqdır ancaq,
Çox gözəl görünər qaranlıqdan ağ.
Mən qara üstündən min qara gördüm,
Gözüm qarasından yarıldı ödüm.
Avara qalmışdım, artıq, nə bilim,
Gözlərim yaşardı, qurudu dilim.
Gözümün əlindən ağlayırdım mən,
Bəzən gözlərimi bağlayırdım mən.
“Bismillah” deyirdim, bəzən “la hövlə”
Baxıb yan-yörəmə, düşürdüm yola.
Axırda yetişib çatdım nicata,
Zülmət təslim oldu abi-həyata.
Bir bağ tapdım – gözəl İrəm bağından,
Bağbanımın yağır nur qabağından.
Dünən kim verirdi fəlakət mənə,
Bu gün kim yetirdi səadət mənə”.

Qoca söylədi ki: “Ey düşən oda,
Yenə də qovuşan, çatan nicata.
O gördüyün çöllər xeyli quraqdır,
Qorxulu divlərə qədim yataqdır.
Bu zənci sifətli çöllülər ki var,
İnsan yeyən divdir, insana oxşar.
Orada insanla əvvəl gəzərlər,
Aldadar, qorxudar, sonra əzərlər.
Doğru oxuyarlar, əyri çalarlar,
Əl tutar, quyuya sonra salarlar.
Divlərdə yol açar kinə məhəbbət,
Belədir onlarda əzəldən adət.
Bəzi divxasiyyət insanlar da var,
Adəm övladını yoldan çıxardar.
Dünyada bir neçə əbləh var, düzü,
Gülər əbləhlərə əbləhkən özü.
Yalana doğrudan pərdə tutarlar,
Bəzən də ki bala zəhər qatarlar.
Sönükdür hər zaman yalan xəyallar,
Yalnız həqiqətdə ölməz qüvvə var.
Həqiqət açarı əbədiyyətdir,
Onunla seçilir möcüzdən sehir.
Sadədil olmusan görünür, əslən,
Belə oyunlara tutulmusan sən.
Düşdün acınacaq fitnə-fellərə,
Belə dağ çəkilər sadədillərə.
Qorxaqlığın səni xəyala saldı,
Xəyal hücum edib bu hala saldı.
Zillətə düşməzdi başın, bu aydın,
Qorxacaqlıq edib yol azmasaydın.
Arxayın olsaydın, gəl, inan mənə,
Üz verməzdi belə xəyanət sənə.
Qurtardın canını div mənzilindən,
Dürd[243] içdiyin yetər, saf şərab iç sən.
Bu gecə doğuldun sanki, qəm yemə,
Qaytardı Yaradan səni aləmə.
Başı barla dolu hər yaşıl budaq,

Qəlbimin qanıyla bəslənən bu bağ
Əlimlə yaranıb, çəkmişəm əmək,
Etiraf eyləyər bunu hər çiçək.
Əzəldən sevdiyim əməkdir, işdir,
Hər ağac bir bağdan gətirilmişdir.
Nə qədər versə də bağım az bəhər,
Varıyla yaranar yenə bir şəhər.
Üstəlik dopdolu anbarlarım var,
Qızılım, gövhərim, dərya varım var.
Ancaq hayıflar ki, yoxdur bir balam,
Hər ona baxanda min fərəh alam.
Görüb kamalını coşdum, çağladım,
Sənə könül verdim, ümid bağladım.
Razı olsan əgər qadanı allam,
Bu varı, dövləti adına sallam.
Yaşarsan burada eyşü-işrətlə,
Günlər gəlib keçər nazü nemətlə.
Ürəyin istəsə bir gəlin əgər,
Alaram səninçin nazəndə dilbər.
Yaşaram qəlbimi bağlayıb sizə,
Əməl eyləyərəm istəyinizə.
Deyilən sözlərə meylin əgər var,
Əl ver, bu əhd üçün bağlayaq ilqar".
"Bu nə sözdür, – dedi ona tez Mahan,
Sərvə layiqmidir tay olsun tikan.
Dedin övladım ol, odur ki, mən də
Bu Tanrı lütfünə oluram bəndə.
Sevindirdin məni, yaşa sən də şad,
Ev-eşiyim oldu sayəndə abad".
Əl öpdü sevinclə gəlib həycana,
Əlini uzatdı qoca bağbana.
Möhkəm əl sıxdılar qocayla Mahan,
Əhd ilə, and ilə bağlandı peyman.
Dedi: "Ayağa qalx" əziz qonağa,
Alıb soldan onu, apardı sağa.
Bir saray göstərdi ucadan-uca,
Döşətmişdi yerə ipəklər qoca.

Eyvan bəzəyirdi bu yaşıl bağı,
Dəlirdi göyləri ucalan tağı.
Bəzəkli-düzəkli divarı, daşı,
Gümüşlər işlədib sanki nəqqaşı.
Sahəsi genişdi, yuxarısı dar,
Qol-budaq atmışdı sərv, söyüd, cinar.
Qapının elə bir dəsgahı vardı,
Göy belindən öpüb heyran baxardı[244],
Kəyani eyvanın meydanında bir
Şax-budaqlı səndəl göyləri dəlir.
Budaq bəzək salıb budaq üstünə,
Yaraşıq əks edir torpaq üstünə.
Orada qiymətli taxtadan qoca
Qurmuşdu bir taxt ki, möhtəşəm, uca:
Fərşi pambıqdan da yupyumşaq kimi,
Gözəl ətir saçan göy yarpaq kimi.
Pir dedi: "Ağaca dırman olsan ac,
Yeməyə, içməyə duysan ehtiyac,
Asılmış budaqda sərin su, çörək,
İstədiyin qədər götür, al yemək.
Səninçin hazırlıq görməyə gedim,
Yaxşı bir otaqda sənə yer edim.
Gec gələrsəm əgər, yolumu gözlə,
Aşağıya enmə, gözlə dörd gözlə.
Kimdir ağacdakı soruşsa hər kəs,
Əsla vermə cavab, heç çıxarma səs.
Mən də gəlsəm əgər yoxla, yaxşı bax,
Tanıdıqdan sonra yaxına burax.
Baş tutsa əhdimiz bu yolda, əlbət,
Süd ilə bal kimi qovuşsa söhbət,
Bu ev öz evindir, bu bağ sənindir,
Yuvam səninkidir, öz məskənindir.
Bu gecə pis gözdən qorunsan əgər,
Rahatca yatarsan başqa gecələr".
Qoca etdi ona öyüd, nəsihət,
And verdi çıxmasın sözündən əlbət.
Qayışdan bir uca nərdivan vardı,

Sandəl ağacına bağlı durardı.
Pir dedi: "Qayışa cila çəkincə,
Qayışbaldırlıq et, gəl, sən bu gecə.
Qaldır nərdivanı, yerdə qoyma, çək,
Başına açmasın bir nəfər kələk[245].
Belinə dolasan bu axşam ilan,
Səhər xəzinəylə oynarsan, inan.
Gecə yetişdisə halvamız əgər,
Baxma zəfəranı görünər səhər.
Gecə armud yesən boğazın göynər,
Gülərüzlü nara yetərsən səhər".
Qoca deyib bunu hərəkət etdi,
Qonağına bir yer seçməyə getdi.
Dırmaşdı ağaca Mahan da birdən,
Uca nərdivanı qaldırdı yerdən.
Oturub ağacda ətrafa daldı,
Zirvələr ayağı altında qaldı.
Ənbərlərlə dolu köşkündə Mahan
Şimal nəsimitək saçırdı reyhan.
Açıb süfrəsini o yavaş-yavaş
Yedi sarı çörək, yedi ağ lavaş.
Şimalın yeliylə bəslənən sudan
Qaldırıb başına çəkərək, Mahan
Rumibəzək taxta oturub qaldı,
Çini döşəkçədə rahatlıq aldı.
Basdıqca oranı kafur qoxusu,
Ondan uzaqlaşdı sevda qorxusu.
Dirsəklənib baxdı, gözəldi axşam,
Gözünə göründü tez iyirmi şam.
Hər pəri əlində tutmuş bir işıq,
Mahan gəlinlərə kəsildi aşiq.
Bunlar pəri deyil, on yeddi soltan,
On yeddi oyunu çalmışlar aydan[246].
Özünə vermişdi bərbəzək hərə,
Bürünmüşdü gülə, şirin şəkərə.
Əllərində şamlar çatdılar bağa,
Üzləri bənzərdi nurlu çırağa.

Məclis düzəltdilər gözəl, şahana,
Süfrələr saldılar geniş meydana.
Şam şamın yanında, məclis gözəldi
Şahlıq sevinc ilə üz-üzə gəldi.
Onların başçısı bir gözəl pəri,
Qızıl taclarının parlaq gövhəri
Tez gəlib oturdu öz məkanında,
Gözəllər əyləşdi onun yanında.
Quş kimi ötdülər, şur salıb bağa,
Quşlar səslərinə endi torpağa.
Mahan da məst oldu, süzüb onları,
Ayın da qalmadı səbri, qərarı,
Mizrab vurmadaydı sanki ayaqlar,
Əl çalan əllər də xaniman talar.
Yel əsdi, düzəldi dastan əlüstü,
Turunc məmələrin açıldı üstü.
Sevda vurmuş gecə səpirdi şəkər,
Səndəli turunca qatırdı yeksər.
O şən turuncların qəmiylə Mahan
Səndəl sürtmədəydi baxıb uzaqdan.
Yüz tədbir tökdü ki, etsin bir çara,
Özunü yetirsin bəlkə onlara.
Huri saçlarını istədi hörsün,
Qiyamət görmədən cənnəti görsün.
Düşdü xatirinə nə demişsə pir,
Çəkdi çılğınlığın bağını bir-bir.
Gözəllərsə yenə süzür, süzürdü,
Hər oynayan pəri bir can üzürdü.
Belə şadlıq edib, deyib çaldılar,
Sonra məclis qurub, süfrə saldılar.
Ləl ilə dürr idi tamam o süfrə,
Dürr lələ qarışmış, ləl isə dürrə.
Su və od görməmiş dadlı yeməklər,
Müşkdən, gülabdan saçırdı ənbər.
Üstü zəfəranlı xoş zirə aşı[247],
Narplov, aş demə, aşların başı.
Tər bulğar quzusu, toyuq, yaş balıq[248],

Ləziz yeməklərlə doldu ortalıq.
Çörəklər, lavaşlar kafurdan da ağ,
Huri sinəsitək zərif, yupyumşaq.
Düzülmüş süfrədə halva yan-yana,
Nə mümkün bunları saymaq insana.
Hələ o külçələr, o yağlı fətir,
Onlardan ətrafa yayılan ətir.
Yoxdu bu məclisin əsla nöqsanı,
Yığıb gəlmişdilər bütün dünyanı...
Baş gözəl birinə dedi: "Əzizim!
Tezmi cüt olacaq təkimiz bizim?
Ud qoxusu gəlir, eylə hərəkət,
O xam səndəldəki uda tərəf get.
Uda bürünmüşdür o ud ətirli,
Səndəldən asılıb olmuş səndəli.
Qara udla sarı səndəldən gecə
Bir ud bəxş eyləmiş bizə gizlicə.
Onun xoş ətrindən məst oluruq biz,
Xoş xasiyyət olsa daha da əziz!
Görünür ağacda aşina bir kəs,
Bəsləyir qəlbində arzuyla həvəs.
Çağır ki, uyuşa cəlalımızla,
Ta gəlib oynasın xəyalımızla.
Gəlməsə, de, gəlsin, hazırdır süfrə,
Qoy o sevgimizi salmasın yerə.
Söylə ki, gözləyib qonağı, gözəl
Uzatmayacaqdır yeməklərə əl.
Gəlsin vüsalımdan olsun bəhrəmənd,
Açıq süfrəmizi eyləməsin bənd".
Səndəl budağına yönəldi pəri,
Dedi inci kimi bakir sözləri.
Dil açdı salamla xoş bülbül kimi,
Ağacdan qopardı onu gül kimi.
Yer gözəl, yar gözəl, cənnət kimi bağ,
Oynaya-oynaya gedirdi qonaq,
Elçinin dalınca yeyin bağ içi,
Bu işçin gəzirdi belə bir elçi.

Qızdı cavan qanı, qızdı gözləri,
Yadına düşmədi pirin sözləri.
Bir gəncin ürəyi coşsa dünyada,
Düşməz nəsihəti pirlərin yada.
Nə zaman ki, sevgi həyanı dəldi,
Mahan o gözəlin yanına gəldi:
– Ah, qonaq nə qədər gözəldir, – deyə,
Taxtından duraraq düşdü səcdəyə.
Apardı Mahanı xas yerə dilbər,
O, gülab çilədi, bu səpdi şəkər.
Qonaqlıq rəsminə eyləyib əməl,
Süfrədə onunla bir yedi gözəl.
Belə əmr edirdi ixlas, sədaqət,
Hər dəqiqə ona edilsin hörmət,
Elə ki doydurdu onları təam,
Ruha qida oldu yaqut rəngli cam.
Sərxoşluq əl atıb yırtdı həyanı,
Məhəbbətin odu yaxdı Mahanı.
Elə bil ay onun, o da ayındı,
Ayüzlü utanıb ondan yayındı.
Aldı qucağına Çin gözəlini,
Öpdü gümüş rəngli sərvin əlini.
İçdi şərabını, sanma ki, doydu,
Öz yaqut möhrünü əqiqə qoydu[249].
Elə ki diqqətlə baxdı işığa,
O gözlərdə olan yar-yaraşığa,
Gördü vurulduğu bu nazəndə, bir
Qəzəbdən yaranma qart ifritədir.
Vəhşi qaban dişli heyvandır, heyvan,
Belə bir əjdaha görməmiş insan.
Yox, əjdaha deyil o, əhriməndir,
Ağzı göylər qədər, bəlkə də gendir.
Üzü qırış-qırış, halı yamandır,
Elə bil ki beli əyri kamandır.
Özü qozbel, üzü xərçəngdən bədtər,
Ağzından çıxan iy min ağac gedər.
Kərpic kürəsinə bənzər burnu var,

Ağzı boyaqçının küpünə oxşar.
Timsahı andırır açıq dodağı,
Basıb qucağına yazıq qonağı,
Öpüşlər götürür, doymur gözləri,
Ağzından bu olur çıxan sözləri:
– Ey, başı pəncəmə ilişən cavan,
Bədəni dişimdə çeynənən insan!
Mənə diş yetirib əl atdın ki, sən
Üzümü, çənəmi bəlkə öpəsən.
Qılıncdır, nizədir bu diş, bu dırnaq,
Diş, dırnaq bu sayaq olar, yaxşı bax.
Əvvəl nədən mənə göstərdin həvəs?
İndi neçin belə sustalmısan bəs?
Öpüş al, bu dodaq haman dodaqdır,
Üz o üzdür, yanaq haman yanaqdır.
Hiyləgər saqidən piyalə alma,
Başını qovğaya, bəlaya salma!
Darğası yol kəsən küçəyə getmə,
Ev tutma orada, kirayə etmə!
Sənə belə rəftar layiqdir əlbət,
Edəcəyəm sənə zülüm, əziyyət.
Görməsəm adıma layiq işləri,
Olaram əvvəlki nazənin pəri[250].
Belə söyləyərək onu didirdi,
Odlu nərələrlə tənə edirdi.
Tabdan düşdü Mahan baxantək aya,
Gördü ki, ay dönub bir əjdahaya.
Gümüşbaldır deyil, donuzdırnaqdır,
Öküzgözlü deyil, öküzayaqdır[251].
Qır kimi əjdəri görüb, doğrusu,
Qorxusundan Mahan boşaldırdı su.
Qorxaq uşaq kimi haray çağırdı,
Doğan arvad kimi bar-bar bağırdı.
Söyüdə, div kimi o qara qaban
Öpüşlər yağdırır od dodağından.
Dünyanın sabahı gözünü açdı,
Xoruzlar banladı, div qoyub qaçdı.

Güldü şəfəqlərdə üzərək həyat,
Yoxaldı, qalmadı xəyal, xəyalat.
O lələ bənzəyən saxsılar itdi,
Qalan heç olmadı, hamısı getdi.
Hələ günəş tamam yayılmamışdı,
O bihuş yatırdı, ayılmamışdı.
Ətrini saçınca günün reyhanı,
Gətirdi özünə yazıq Mahanı.
Olduqca yaramaz bir aləm gördü,
Cənnət əvəzində cəhənnəm gördü.
Ney gedib, qalmışdı nalələr ancaq,
Xəyalın gözünə dolmuşdu torpaq.
O bina dediyin bir xəyal imiş,
Xəyaldan yaranan qərib hal imiş.
Bağın çiçəkləri çevrilmiş xara,
Eyvan dedikləri dönmüş buxara[252].
Sərvlər, şümşadlar qara bir tikan,
Meyvələr qarınca, ağaclar ilan.
Toyuğun, keçinin döşü, can əti
Yayır ortalığa leş üfunəti,
Heyvan sümüyüymüş ney, rübab və çəng,
Görünmüş Mahana qəşəngdən qəşəng.
O gövhər səpili qiymətli fərşlər
Dabbağlanmış çirkli gön idi yeksər.
Hovuzlar ki vardı, suyu göz yaşı,
Üfunətli göldü hər addım başı.
Süfrədə yarımçıq qalmış hər nə var,
Saqi badəsində qalan şərablar,
Sanma can mülkünü rahət eylərdi,
Bunlar irindən də murdar şeylərdi.
Xoş ətirli reyhan, içilən şərab
Sən demə, əslində çirkabmış, çirkab.
Bu işə mat qalan Mahan çəkdi ah,
Öz-özünə dedi: "Əstəğfürullah".
Nə ayağı vardı düzəlsin yola,
Nə əli vardı ki, bu yerdə qala.
Fikirləşib dedi: "Qəribə işdir,

Bu şəkildə naxış görünməmişdir.
Dünən oldu yerim gözəl bağça-bağ,
Bu gün möhnətxana çəkdi mənə dağ.
Gül nədən gözümə görünür tikan,
Nədir hasil olan ömür bağından?
Xəbərimiz yox ki, nəyimiz varmış,
Ayın arxasında əjdər yaşarmış.
Bilərsən pərdəni götürsən əgər,
Əbləhlər nə ilə sevdaya düşər.
Bu Çini bəzəkli, bu rumisurət
Dəyişərək olmuş, bax, zəncisifət.
Qan üstə çəkilmiş o dəri ki var,
Zahiri ətirdir, batini murdar.
Varlıq hamamından dəri çəkilsə,
Tapılmaz külxanı sevən bir kimsə.
Çoxları səbətdə möhrə gəzdilər,
İlan olduğunu baxıb sezdilər[253].
Bu quru heybədə qafil insanlar
Çör-çöp tapıb onu müşkə oxşadar".
Bədxahlardan azad olunca Mahan,
Mən də xilas oldum onun nağlından.
Yaxşı iş görməyi fikir eylədi,
"Tövbə, tövbə" deyib, nəzir eylədi.
O, Tanrıya tərəf birbaş gedirdi,
Gözlərindən töküb qan, yaş gedirdi.
Yetişdi bir duru axar bulağa.
Yuyub üz-gözünü düşdü torpağa,
Qapandı səcdəyə, süpürdü yeri,
Dedi: "Ey qoruyan kimsəsizləri!
Aç mənim işimi, yol göstər mənə,
İnsan ümidini bağlayır sənə.
Özgə yol göstərən varmıdır, hanı?
Yalnız sən açırsan bağlı olanı.
Gözlərə nur verən yeganə sənsən,
Hər zaman, hər yerdə yol göstərənsən".
Ağladı, yalvardı pərvərdigara,
Sürtdu üz-gözünü toza, qumlara.

Nəhayət başını qaldırdı yerdən,
Gördü qabağında bir insan birdən.
Yaşıl geyinmişdi asiman kimi,
Üzü qırmızıydı aydın dan kimi.
Mahan: – Kimsən? – dedi. – Niyyətin nədir?
Qiymətli gövhərsən, şöhrətin nədir?
– Xilaskarın Xızram, – dedi, – mən sənin,
Gəlmişəm tutmağa əlindən sənin.
Niyyətin meyvələr bitirəcəkdir,
Səni öz evinə yetirəcəkdir.
Əlini ver mənə, durma hünər saç,
Əvvəl yum gözünü, yenə sonra aç.
Xızrın salamını Mahan eşitdi,
Dirilik suyuna guya ki, yetdi.
Verib tez əlini onun əlinə,
Haman könül verdi Xızr əməlinə.
Bir an çəkmədi ki, açdı gözünü,
Div azdıran yerdə gördü özünü.
Tez açıb qapını bağa yönəldi,
Xaraba ölkədən Misirə gəldi.
Gördü sakit duran yoldaşlarını,
Qəmdən göy geyinən sirdaşlarını.
Nələr çəkdiyini bir-bir danışdı,
Qulaq asan dostdu, yaxın tanışdı,
Bildi yoldaşları, yaxın dostları
Ondan ötrü geymiş bu göy paltarı.
O da geyinmədi nə al, nə qara,
Özünü oxşatdı yalnız dostlara.
Göylərinənginə uyaraq Mahan,
Bağlandı göy rəngə ürəkdən, candan.
Göyə ən xoş gəldi, göy rəng göründü,
Başqa rəng tapmadı, göyə büründü.
Hər kim ki, əyninə göy paltar geyər,
Günəşi özünə çörək eyləyər.
Əzrəq gülü ki var, göy əlbisəli,
Bu üzdən olmuşdur günəş qürsəli[254].
Günəş hər tərəfə dolandırsa baş,

Ona üz döndərər gül yavaş-yavaş.
Hər gün ki, göy rəngdir eşit, müxtəsər,
Ona günəşpərəst hindu deyərlər.
Ayüzlü qurtardı bu hekayəti,
Şah qucub, bağrına basdı afəti.

BƏHRAMIN PƏNCŞƏNBƏ GÜNÜ SƏNDƏL RƏNGLİ GÜNBƏDƏ GETMƏSİ VƏ ALTINCI İQLİM PADŞAHI QIZININ HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

Pəncşənbə – günlərdə yaxşı bir gündür,
Xoşbəxt Müştəritək bəxti üstündür.
Nafə göbəyini sübh açdı parlaq,
Udu səndəl kimi yandırdı torpaq[255].
Səndəl tozu kimi, hər şeydən əvvəl
Şah öz paltarını boyadı səndəl.
Göy eyvandan çıxdı bir baş yönəldi
Səndəl rəngindəki günbədə gəldi.
Olunca saqisi o çinli pəri,
Çəkdi öz başına şirin kövsəri.
Mey alıb içirdi bu şux gəlindən,
Gecəyədək içib oldu xeyli şən.
Sürməyi mühitin sədəfi gecə
Sədəfin ağzına dürlər səpincə[256],
Şah o xumar gözlü Çin gözəlinə
Söylədi: “Könlümdən tozu silsənə!”
Açıldı gül kimi sevimli, dərhal
Xurmanın içindən axıb süzdü bal.
Dedi: – Ey dünyanın istinadgahı,
Kainatın canı, şahların şahı.
Ömrün uzun olsun şiş dağlar qədər,
Göy dənizlər qədər, torpaqlar qədər.
Olsun həyatına səadətin yar,
Ondan sən hər zaman bəhrələr apar.
Sən bu Yer üzünə işıq saçansan,
Şahlıq bəxş eləyən, könül açansan.

Yox deyil dünyada ömür nisgilim,
Qorxuram, bağlıdır, zəifdir dilim.
Reyhan qabağında, de, yararmı bu,
Mən də güləm deyib saçım pis qoxu?
Zəfəran istəyir şahım, neyləyim,
Gərək arzusuna əməl eyləyim.
Şahıma bir nağıl söyləyim mən də,
Gülümsəsin ta ki, yeri gələndə.
Başladı sözünü o Çin gəlini,
İlkin tacidarın öpdü əlini.

XEYİR İLƏ ŞƏR HEKAYƏSİ

Çin qızı söylədi: – İki növcavan
Başqa bir şəhərə oldular rəvan.
Yeməyə azuqə götürüb hərə
Qoyub heybəsinə, çıxdı səfərə.
Gəncin biri Xeyir, birisi Şərdi,
Onlar adlarıtək işlər görərdi.
Bir-iki gün gedib, mənzil aşdılar,
Yanlarında olan azuqə ki, var,
Şər saxlayır, Xeyir yeyib-içirdi,
O əkir, bu isə buğda biçirdi.
Gedirdi yanaşı cavanlar belə,
Birdən yetişdilər isti bir çölə.
Bu çöl təndir kimi bir odlu yerdi,
Dəmiri yumşaldıb mum eyləyirdi.
Ölkəyə quraqlıq atmış əlini,
Döndərmiş səmuma şimal yelini.
Şər yaxşı bilirdi, yolu uzaqdır,
Susuz xarabadır, xeyli quraqdır.
Xəlvəti məşkinə su doldurub Şər[257],
Dürr kimi gizlədi, vermədən xəbər.
Xeyir: – Yəqin, yolda su var – deyirdi,
Hər tərəf susuzdu, o bilməyirdi.
Beləcə bürküdə xeyli getdilər,

Yorub özlərini həlak etdilər.
Yeddi gün getdilər qızğın çöl boyu,
Qurtardı zavallı Xeyirin suyu.
Sudan yoldaşına vermədi xəbər,
Bir kəlmə dinmədi, danışmadı Şər.
Xeyir bədgövhərdən oldu xəbərdar,
Gördü ki, məşkinin içində su var,
Arabir xəlvəti öz yoldaşından,
Reyhan şərabıtək suyun başından
İçirdi Şər, susuz yanıb da, ancaq,
Xeyir dinməyirdi, tikmişdi dodaq.
O susuz sulunun görüb işini,
Sordu yol boyunca qəmdən dişini.
Nəhayət ciyəri qurudu, yandı,
Endi kirpikləri, gözu qapandı.
Günorta çatanda pozuldu halı,
Suzundan yanmazmı dağlar maralı?
Yanında od rəngli cüt ləli vardı,
Suyu daşda idi, sanma axardı[258],
Damırdı gizlicə onlardan su çox,
Damırdı göz üçün, ağız üçun yox.
Açdı sulu ləli göstərib Şərə,
Qoydu qabağında əlbəəl yerə,
Dedi ki: "Yanğıdan öldüm, kömək et,
Söndür atəşimi, yandım, mərhəmət!
Bir içim saf su ver, imdadıma çat.
Ya mərdlik ucundan bağışla, ya sat.
Bu qoşa gövhəri öz suyuna sal,
Su ver, gövhərimin bir qeydinə qal".
Tanrı qəzəbinə gəlmiş zalım Şər
Gördü adı kimi yaramaz işlər.
"Bu daşdan, – dedi ki: – Yonma gəl bulaq[259],
Mümkünmü dünyada məni tovlamaq?
Viranədə gövhər verirsən mənə
Ki, abad şəhərdə alasan yenə?
Belə kələklərə uyarmı heç Şər?
Mən ki, hiyləgərəm, divdən hiyləgər.

Nə zaman axtarsam əgər mən çara,
Gəlməz hiylələrin sənin, bil, kara.
Yaxamdan əl götür, hiylədən əl çək,
Yüz min işləmişəm mən belə kələk,
Qoymaram başıma çəkəsən suyu,
Abrımı tökəsən bir şəhər boyu.
Mən necə gizlində alım gövhəri,
Şəhərə çatınca alasan geri.
İstəyirəm elə bir gövhər səndən,
Ala bilməyəsən geriyə məndən".
Xeyir dedi: "Nədir o söylə görək?
İstədiyin dürrü tapıb da verək".
Şər dedi: "O gövhər ikicə gözdür,
Bu ondan, o bundan daha əzizdir.
Gözünü satmasan, bunu yaxşı bil,
Bu sudan içməyin heç mümkün deyil".
Xeyir söylədi ki: "Qorxmayırsan sən,
Od alıb yerinə boş su verirsən.
Tutaq ki, bu çeşmən oldu güvara,
Göz çıxarmaq səni yetirməz vara[260].
Qalarsam gözümə həsrət əgər mən,
Nə xeyir rastıma gələn çeşmədən?
Mümkün ikən qızıl almaq su üçün,
Şirin su yerinə göz almaq neçün?
Ləlim, nəyim varsa, al, eylə mədəd,
Yerdə qalanına verərəm sənəd.
And olsun o böyük pərvərdigara,
Bundan şad olaram, gəlmərəm zara.
Ancaq insaf eylə, gözümə dəymə,
Bir soyuq su üçün dostluğu əymə".
Şər cavab verdi ki: "Bu əfsanədir,
Ürəyi yanançın bir bəhanədir".
Xeyir bu rəftara qaldı xeyli mat,
Su üçün göz suyu axıtdı, heyhat,
Gördü ki, öləcək, əldən gedir can,
Xilas olmayacaq can yanğısından.
Qəlbini aldatdı soyuq su ilə,

Sudan qaçmamışdır, bir susuz belə.
Dedi: "Bıçaq gətir, xəncər gətir, gəl,
Su ver içim, ömrə qıymadan əcəl.
Odlanıb alışan, alovlanan bu
Qızğın atəşimi söndür, səpib su".
Zənn etdi bu əzab, bu qorxu keçər,
O saat bir udum su alıb içər.
Bu halı görüncə siyirib xəncər,
Quş kimi şığıdı Xeyrin üstə Şər.
Xəncəri çırağa çaldı, qanmadı,
Çırağı söndürdü, qəlbi yanmadı.
Nərgizi eylədi gül rəngində al,
Cüt gövhər qopardı tacdan o dərhal.
Ömrünü yazığın salıb zavala,
Su dəxi verməyib düzəldi yola.
Bütün şeylərini,ləlini soydu,
Koru təkbaşına səhrada qoydu.
Uzaqlaşıb getdi nə zaman ki, Şər,
Xeyir öz halından tutmadı xəbər.
Torpaqda çırpındı, qan basdı düzü,
Yaxşı ki, görmürdü halını özü...
Bir kürd vardı mallı, pullu, keyfi çağ,
Qurdun bəlasından sürüsü uzaq,
Onun qapısında çoxlu mal-qara,
Kimsə çatmamışdı bu qədər vara.
Səkkiz qohumunu o saxlayardı,
Onlar yoxsul, bunun dövləti vardı.
Köçəri bir kürddü, deyil oturaq,
Hər zaman ölçərdi səhra, çəmən, dağ.
Ot-ələf dalınca düşərək çölə,
Sürü otarırdı hər zaman belə.
Harda ki ot vardı, axar su vardı,
İki həftə həmən yerdə qalardı.
Otlağın otları yetincə sona,
Sürünü çəkərdi başqa bir yana.
Qəzadan, iki gün vardı o yerə
Pəncə uzatmışdı, bənzəyib şirə.

Onun türk baxışlı, xoş hindu xallı
Bir qızı vardı ki, xeyli kamallı.
Sərvi su içmişdi ciyərdən, qandan,
Nazla bəslənmişdi nazənin canan.
Saçının hörüyü ətəyindəndi,
Boynunda çəkmişdi aya kəməndi[261].
Bənövşə qıvrımlı hər gözəl teli
Qarğa qanadından qaraydı, bəlli.
Qəmzəsi sehrdən badələr içmiş,
Taleyi önündə qəza bir heçmiş.
Babil tilsiminə bağlamışdı bel,
Sehrinə bənd olmuş, vurulmuşdu el.
Xalından olmuşdu gecələr qara,
Ondan nur almışdı göydə aypara.
O şəkər sındıran, püstə dodaqlı,
Öpüşün yolunu etmişdi bağlı.
Evdə bəslənilib çatmışdı boya;
Balıqtək meyl etdi o gözəl suya.
Yolun kənarında, bir çeşmə vardı,
Soyuqdu, el suyu ordan alardı.
Qız o şirin sudan gəlib doldurdu,
Sonra evlərinə getməyə durdu.
Birdən qulağına gəldi uzaqdan
Yaralı xəstədən qopan ah-fəğan.
Eşidib o yana qız tez yüyürdü,
Gəlib qan içində bir gənci gördü.
Bir yaralı çalır hey əl-ayaq, ah.
Dilində yalvarış, bir də ki, Allah.
Uçdu nazəninin başından huşu,
Tez gedib dindirdi o vurulmuşu,
Dedi: “Vay halına, söylə görüm sən,
Qanlar içindəsən nə üçün, nədən?
Ey cavan, bu zülmü sənə kim etdi,
Halına yanmadı, buraxdı getdi?”
O dedi: “Ey mələk, de görüm ki, sən
Pərizadəmisən, ya mələkmisən?
İşim çox qəribə oyundur, heyhat,

Uzundur başıma gələn əhvalat,
Susuz, bil, ürəyim oldu tar-mar,
Gəl bu yanğılını cəhd eylə, qurtar.
Su, yoxsa ölərəm, dayanma çıx get,
Varsa ver, qoy içim, ömrü xilas et".
O nicat açarı, saqi, baldodaq,
Abi-həyat kimi sudan alaraq
Verincə, xəstənin keçdi yanğısı,
İçdi bacardıqca, içdi sərin su.
Can gəldi o solmuş cana əlbəəl,
Ürəkdən şad oldu çıraqban gözəl.
Qoydu öz yerinə Xeyrin gözünü,
Şükr edib söylədi Allah sözünü.
Çıxmışdısa əgər kamanından ox,
Gözün giləlэri salamatdı çox.
Bütün qüvvətini işlətdi o qız
Ki, yerdən xəstəni qaldıra yalqız.
Gözünü sarıyıb bağladı həmən,
Yapışdı mərdanə tutdu əlindən,
Çalışdı, qaldırdı, sonra da vardı
Ona rəhbər olub, evə apardı.
Gəldi atasının birbaş yerinə,
Gətirdi gözsüzü binələrinə.
Çıxınca önünə kəniz, qaravaş,
Dedi: "Apar evə, bunu çox yavaş".
Özü anasının yanına getdi,
Gördüyü vəqəni tez bəyan etdi.
Anası dedi ki: "Söylə gorüm sən
Gəldin, gətirmədin bəs onu nədən?
Edərdik bəlkə də yazığa çara,
Bir az dincələrdi, o bəxtiqara".
Qız dedi: "Gətirib gəlmişəm, ana,
Nə kömək bacarsan, et o insana".
Qaravaş xəstəni evə gətirdi,
Yatağın yanına dərhal yetirdi.
Tez yer düzəltdilər, süfrə sərdilər,
Şorba içirdilər, kabab verdilər.

Zülüm görmüş Xeyir ah çəkdi yavaş,
Az yeyib, inlədi, dərdə qoydu baş.
Kürd evə gələrək tez axşamüstü,
Səfra sındırmağa cumdu əlüstü,[262]
Nə gördü, adətdən xeyli kənar şey,
Səfrası şiddətlə qaynayırdı hey.
Gördü bir huşsuzun yamandır halı,
Ölümcül uzanıb yatır yaralı.
"Kimdir bu şəxs, – dedi gələrək dilə,
– Nə üçün xəstədir, gücsüzdür belə?"
Kimsə şərh etmədi dürüst halını,
Başına gələni, bu zavallını.
Ancaq deyə bildi bunu şux pəri:
"Dəlinmiş almazla onun dürləri".
Kürd gördü xəstə kor sayır özünü,
Qəlbi parçalanıb, yumur gözünü,
Dedi ki: "O yüksək ağacdan varın,
Gedin, tez bir neçə yarpaq qoparın!
Suyu çıxanadək əzin yarpağı,
Sürtün yarasına, sözümün sağı,
Bu əlac olunsa, xəstənin yenə
Fər gələr, nur gələr kor gözlərinə.
Yaman olursa da əgər göz dağı,
Şəfadır dediyim ağac yarpağı".
Ağacın yerini verərək nişan:
"Bizim o çeşməylə, – dedi, – yanbayan
Bir qoca ağac var, ətirlər səpər,
İnsanın beynini edər tazə-tər.
Gövdəsindən çıxır onun iki şax,
Onlar fərq olunur aralanaraq.
Bir şaxın yarpağı huri ipəyi,
Odur kor gözlərin nuru, köməyi.
O birinin yaşıl yarpağı ki, var
Ondan da sərilər şəfa taparlar".
Elə ki, kürd qızı bunu eşitdi,
Deyilən əlacın fikrini etdi.
Dil açdı, başladı yalvar-yaxara,

Eyləsin atası xəstəyə çara.
Kürd eşidincə bu yalvarışları,
Durub tez yönəldi ağaca sarı.
Tez yarpaq qopardı həmin ağacdan,
O yarpaq verirdi cansızlara can.
Gətirdi, kürd qızı yarpağı aldı,
O qədər döydü ki, pucalı qaldı.
Süzdü qalmayınca xıltın nişanı,
Xəstənin gözünə tökdü dərmanı.
Bağladı dərmanla Xeyrin gözünü,
Bir saat bilmədi xəstə özünü,
Sonra xilaskara bir nəzər saldı,
Balışa baş qoydu, uzanıb qaldı.
Beş gün o xəstəyə vurulmadı əl,
Dərman gözlərində qaldı mükəmməl.
Axırda qurtardı yazığın canı,
Gözündən açdılar dava-dərmanı.
Gəldi gözlərinin fəri yerinə
Oldu əvvəlki tək o, gözlü yenə.
Saldı ətrafına Xeyir xoş nəzər
Qoşa nərgiz belə açılar səhər.
Uğurlu iş gördü, şükr etdi cavan,
Dəyirman öküzü qurtardı tordan[263].
Getdi ev əhlindən kədər nə ki var,
Örtüb üzlərini, könül açdılar.
Ürəkdən xoşladı, sevdi yalqızı
Kurdün gülcamallı mehriban qızı.
Elə ki, nərgizlə o sərv oldu şad,
Demək, gövhər oldu sandıqdan azad,
Gördü gül üzünü gəncin o pəri,
Ürəkdən bağlandı, xoşladı Xeyri.
Duyaraq hissini, inayətini,
Saldı Xeyir ona məhəbbətini.
Qızın görmürdüsə üzünü əgər,
Nazlı yerişinə salırdı nəzər.
O çox dinləmişdi şirin gözəli,
Dəymişdi əlinə mehriban əli.

Bu vermişdi ona ürəkdən könül,
Bağlanmışdı buna sidq ilə o gül.
Xeyir qoca ilə hər səhər ertə
Əl atardı işə, şirin zəhmətə,
Dəvə otarardı, sürü güdərdi,
Hər işi düşünüb, ölçüb edərdi.
Qoyundan qovardı canavarları,
Qoruyardı belə dövləti, varı.
Kürd ki ömrü boyu gəzmiş otlağı,
Gördü Xeyirdəki can yandırmağı.
Dedi: "Ey əzizim, bu dövlət, bu var,
Sənindir, ol ona sahib-ixtiyar".
Xeyir məhrəm olub kürdgildə qaldı,
Hər şeyə artaraq maraq çoxaldı.
Sordular, kim sənin gözünə qıymış,
Necə rəhmsizmiş, necə zalımmış.
Şərin işlərini o gizlətmədi,
Nə olub söylədi, uzaq getmədi.
Dedi: "Suya əvəz vardı gövhərim,
Susuz lap yanırdı mənim ciyərim.
Ömrə bir nanəcib zərər yetirdi,
Bu zülmü başıma o Şər yetirdi.
Aldı gövhərləri, gözümü dəldi,
Su da verməyərək, yola düzəldi".
Kürd belə dastanı eşitdi, durdu,
Rahibtək özünü torpağa vurdu.
Sevindi: "Əssə də, – dedi, – sərt külək,
Xələl görməyibdir bu gözəl çiçək".
O mələk xislətin oldular agah,
Şər nələr başına gətirmişdir, ah.
Candan əziz tutdu onu bu külfət,
Bəsləyib verdilər min nazü-nemət.
Özü baxdı ona o qənddodaqlı,
Durdu qulluğunda üzü yaşmaqlı.
Su verib Xeyirə özü yanırdı,
Eşqindən ürəyi, gözu yanırdı.
Xeyir də bağlandı, yara verdi can,

Könül əsirgəməz aşiq canandan.
Dürrün xatirinə çölə getdi hey,
Öküzə, dəvəyə xidmət etdi hey.
Dedi öz-özünə: "O canan ki var,
Mən kimi yoxsula olmaz nazlı yar.
Onun kamalı var, xoş camalı var,
Olacaq qisməti, kimin malı var.
Onlardandır bu gün dolanacağım,
Mümkünmü üstəlik qohum olmağım.
Yaxşı olar belə qorxulu yerdən
Zirəklik eyləyib köçüm gedim mən".
Keçmişdi bu işdən bir həftə tamam,
Xeyir evə döndü çöldən bir axşam.
Çırpındı qəfəsdə olan quş kimi,
Xəznə üstə kasıb oturmuş kimi.
Təşnəydi, önündə dirilik suyu,
Sanki hiss edirdi keçən yanquyu.
O gecə ağrıdı qəlbinin başı,
Yerdə gül bitirdi gözünün yaşı.
Kürdə söylədi: "Ey qərib bəsləyən,
Çəkdin kimsəsizin çox nazını sən.
Göründü sayəndə bu cahan mənə,
Verdin ürək mənə, təzə can mənə.
Evində bəslənib izzət görmüşəm,
Süfrəndən yemişəm, nemət görmüşəm.
Damğanın yeridir alnımda dərin,
Dediyimdən çoxdur sənin hörmətin.
Bil, ətrin yaşayır şirin canımda,
Süfrənin yağıdır, qaynar qanımda.
Süfrənin önündə bir acizəm mən,
Canımı verərəm əgər istəsən.
Yetər ki, bu qədər qonağın oldum,
Bəsdir əzab çəkdim, artıq yoruldum.
Süfrəndən bu çörək yediyim qədər
Sənə şükr eyləyə bilsəydim əgər,
Haqqını verməyə yaradan tarı
Mənə kömək əli verəydi barı.

Ayrılıq gəlsə də çox ağır mənə,
İcazə ver artıq, gedim, vətənə.
Çoxdandır vətəndən duşmüşəm uzaq,
Elimdən, köçümdən irağam, iraq.
İstəyirəm səhər olduqca erkən
Düzəlim yoluma evə doğru mən.
Getsəm də əməyin itməyəcəkdir,
Qapından hümmətim getməyəcəkdir.
Sən nur çeşməsisən, işığın əyan,
Arzum budur məni unutmayasan.
Yetir köməyinlə pərü bal mənə,
Verdiyin çörəyi et halal mənə".
Xeyir öz sözünü qurtardı, durdu,
Sanki var-yoxuna kürdün od vurdu.
Tökdü göz yaşını kürd neysan kimi,
Qopdu hay-küy həzin bir fəğan kimi.
Beyinlər qurudu, gözlər ağladı,
Qızın ağzındakı sözlər ağladı.
Ağlayıb, ağlayıb durdular guya,
Axar su çevrildi donan bir suya,
Aqil kürd qaldırdı sonra başını,
Evi xəlvət edib çatdı qaşını,
Xeyrə söylədi ki: "Sən, ey mehriban,
Ağıllı, cürətli, mötəbər oğlan,
Tutaq ki, getmisən doğma şəhərə,
Tikan batıracaq sənə, bil, hərə.
Nemət buradadır, naz bu məkanda,
Nə var, əlindədir – yaxşı, yaman da.
Yaxşılar cilovu verməzlər pisə,
Satmazlar dostları yada, nakəsə.
Bollu dövlətim var, ağım, qaram var,
Bir də ki, çox əziz ciyərparam var.
Zəhmət sevəndir o mehriban çiçək,
Çirkinlikdir ona yaxşı deməmək.
Müşk əgər olarsa nafədə nihan,
Onun xoş ətrini duyar bu cahan.
Ürəyin xoşlasa o dilbəri, biz

Canımızdan səni saxlarıq əziz.
Belə bir qıza ki, yetişmiş azad,
Öz əlimlə səni seçirəm damad.
Dəvədən, qoyundan, maldan nəyim var,
Verərəm, çoxalar, sərmayən artar.
Mən də aranızda nazla, nemətlə,
Əcəl gələnədək yaşaram belə".
Kürddən görən zaman belə şəfqəti,
Ona şükür etdi, qalxdı hörməti,
Söhbətə şadlıq da qatdılar onlar,
Nazla, sevinc ilə yatdılar onlar.
Harun üzlü səhər bağlayanda bel,
Zəng kimi səsləndi xoruz, durdu el[264];
Uğurlu talelə süzüb dörd yanı,
Çıxdı öz taxtına məşriq soltanı.
Kürd vida eylədi şirin yuxuya,
Oyandı görməyə tədarük toya.
Nikah ki, birliyin əsas şərtidir,
Onunla nəsillər inkişaf edir.
Verdi Xeyrə qızı, yaşayın, deyə
Qoşdu Ütaridi parlaq Zöhrəyə.
Həyat çeşməsini tapdı bir ölü,
Günəş nurlandırdı o tutqun gülü.
O baldodaq saqi, susamış Xeyrə
Bir şərbət verdi ki, dəyər kövsərə.
Ona çeşmə suyu verdisə əvvəl,
İndi həyat suyu bəxş etdi gözəl.
Yaşadılar belə sevincək, qoşa,
Yoxdu həsrətləri bir şeydən, haşa!
Əhdi gətirdikcə bu cütlər yada,
Çox şad yeyirdilər vardan dünyada.
Kürdün nə qədər ki, mayası vardı,
Verdi bu bir cütə, verdi qurtardı;
Bütün sürüləri, dövləti, varı
Axdı Xeyrə tərəf, kürəkən sarı...
Bir gün sulu yerdən, ağaclı yerdən,
Başladı köç geniş səhraya birdən.

Xeyir, can dərmanı, olduqca uca,
O səndəl qoxulu yaşıl ağaca
Yanaşıb, dərdikcə dərdi şaxlardan,
İnsanın əlacı göy yarpaqlardan.
Əlacdır sevdaya bir şax yarpağı,
Digərindən tapır şəfa göz dağı.
Yığdı bir çuvala basdı mala-mal,
Dəvənin üstünə yükləndi çuval.
Yarpağın sirrini saxladı pünhan,
Yadından hamının çıxdı o dərman.
Düşdü bir şəhərə onların rızı,
Bu şəhrin şahının gözəl bir qızı
Tutulmuş sevdaya, bəd bir azara,
Nə qədər əlləşib etmişlər çara.
Sağalmamış; yanıb "hayıf" demişlər.
Bilikli həkimlər, məşhur təbiblər
Gəlirdi soruşub həmən şəhəri
Ki, div balasından o gözəl pəri
Sağalsın, qalmasın zərrəcə dərdi.
Padşah gələnlərlə bir şərt kəsərdi:
"Sevdadan qızımı kim etsə azad,
Mən də eyləyərəm onu xeyli şad.
Olar kürəkənim. Hər kim çarəni
Etməyib, görərsə o məhparəni,
Qəzəb eyləyərəm, qılınc alaram,
Bədəndən başını vurub salaram".
Aciz qaldığından bu əlacda, ah,
Nə qədər təbibi öldürtdürdü şah.
Min qərib şəhərli olunca naşı,
Padşah əmr eylədi, kəsildi başı.
Bu şərt gündən-günə elə yayıldı;
Hər kim pul görəndə hayıl-mayıldı,
Eşidib bu sözü o, baş itirdi,
Özü öz əliylə qanına girdi.
Xeyir də eşidib həmin xəbəri:
– Çarəmlə sağalar, – dedi, – şux pəri.
Şaha yetirdi ki: "Ey səxa kanı,

Yoldan götürərəm mən bu tikanı,
Ondan xəstəliyi eylərəm uzaq,
Sağaldaram qızı, şərtim var ancaq –
Heç şeydə yox gözüm qoca dünyada,
Mənim verəcəyim dərman, dava da
Allah rizasına veriləcəkdir.
Nə zaman ki, gücü görüləcəkdir,
Məni məqsədimə çatdırsın Allah".
Xeyrin bu sözündən xəbər tutdu şah,
Dedi: "Söyləyin ki, gəlsin, öpsün əl".
Xeyir təzim etdi gəlib əlbəəl.
Şah dedi: "Ey yaxşı adam, söylə bir,
Sənin adın nədir?" Dedi: "Xeyirdir!
Səadət bəxş etmiş mənə ülkərim,
Uyğundur adıma sözüm, işlərim".
Şah onun adını bilib yaxşı fal,
Dedi: "Çarə eylə, aman, qeydə qal,
Bunun nəticəsi yaxşıdır", – dedi,
"Adın bu əməlin naxşıdır", – dedi.
Sonra bir məhrəmə tapşırdı, varsın
Qızının yanına Xeyri aparsın.
Xeyir gəldi gördü, gün kimi gözəl,
Xəstəlik sərvinə yetirmiş xələl.
Şirtək həyəcanlı, bərəlmiş gözü,
Nə yatmış gecəni, nə də gündüzü.
Səndəl yarpağı ki yanında vardı,
Açıb düyünçədən dərhal çıxardı,
Döyüb hazırladı buz kimi şərbət.
Qıza xoş gələrdi bu dava, əlbət.
Uzatdı xəstəyə, alıb nuş etdi,
Silinib beyninin tozları getdi.
Qız bu vəlvələdən nicata çatdı,
Şərbət içən kimi yıxıldı yatdı.
Xeyir gördü yatır o gözəl bahar,
Duydu ki, silinib üzündən qubar.
Çıxdı ayqabağın evindən çölə,

Gəldi öz evinə şad, gülə-gülə.
Yatdı pəriüzlü, üç gün yumdu göz,
Şaha öz halından demədi bir söz.
Durdu üçüncü gün o dilbər mələk,
Yedi yavaş-yavaş yüngül bir yemək.
Belə şad xəbərdən olunca agah,
Qaçdı ayaqyalın saraya padşah.
Gördü taxt üstündə ağıllı, huşlu,
Oturmuşdur qızı şahin duruşlu.
Yıxılıb önündə o mahcamalın:
– Həmdəmin olacaq, – dedi, – kamalın.
Fitnə uzaq olsun, qızım, yanından,
Xəstəlik çıxdımı, söylə canından?
Şahın hörmətini gözləyərək qız,
Təşəkkür eylədi ataya yalnız.
Hökmdar sevinib oldu xeyli şad,
Getdi tək qalaraq o sərvi-azad,
Çağırıb yanına məhrəm bir adam,
Sifariş yolladı şaha güləndam:
"Qüdrət dəftərində yazılmış belə,
Şahlar sadiq olar hər vaxt əhd ilə.
Onda ki kəsildi xəncərlə başlar,
Gözlədi qoyduğu şərti hökmdar.
Tac ləyaqətlidən mən gördüm şəfa,
Şah gərək əhdinə eyləsin vəfa.
Qılınc eyləyərsə əlac iqrara,
Tac gərək sustalıb düşməsin dara.
Minlərlə baş qoydu qılınc təlaşda,
Ucalsın tac ilə qoyun bir baş da.
Qurtardı canımı onun dərmanı,
O açıb qıfılı; belə insanı
Unutmaq bizlərə yararmı məgər?
Tapılmaz, bil, mənə ondan başqa ər.
Yetirək yerinə əhdi, peymanı,
Bu yükdən qurtaraq tezliklə canı".
Əhdi doğrultmağa şahı ansızın

Gözəl məsləhəti oyatdı qızın.
Şah Xeyri istədi, atlı çapdılar,
Bir yolun üstündə gəlib tapdılar.
Alıb yanlarına nadir gövhəri,
Şahın hüzuruna döndülər geri.
"Ey cahan böyüyü, – dedi – şah, nədən
İqbalından yana üz çevirirsən?"
Əynindən çıxarıb sonra xəlvəti,
Bir ölkə olardı onun qiyməti,
Bağışladı ona, bol gövhər verdi.
Afərinlər dedi, zər kəmər verdi.
Çəkildi saraya naxışlı pərdə,
Şəhəri bəzədi şəhərlilər də,
Qız dam guşəsindən yetirib nəzər,
Gördü sevgilisi tam aya bənzər.
O, gözəl üzlü bir sərvi-rəvandı,
Xətti şəvə kimi, zirək cavandı.
Həm şah razı oldu, həm də o dilbər,
Xeyir damad oldu, kor olsun qoy Şər.
Xəznə qapısına əl atdı soltan
Qırdı dürüst möhrü, oldu kamiran.
Sürdü, istəyincə səfalar sürdü,
Gözəllik, şən həyat taxtını gördü.
Şahın bir vüqarlı vəziri vardı,
O, xalqın əlindən hər an tutardı.
Bir qızı vardı ki, dəyərdi cana,
Üzü bənzər qarda qarğa qanına.
Toxunmuş zərəri çiçəyin aya,
Puç olub gözləri çıxmışdı zaya.
Şahdan izn istəyib o vəzir deyir:
"Qızımın gözünə nur versin Xeyir".
Vəzir şah şərtinə eylədi əməl,
Dərman təsir etdi olduqca gözəl.
Oldu bu qızın da sevimli əri,
Bir gövhər cəzb etdi neçə gövhəri.
Ona qismət oldu üç gözəl tavus,

Kəsranın tacıyla təxti-Keykavus.
Gah vəzir qızını dilə gətirdi,
Bütün istəyini ələ gətirdi.
Gözünə nur verdi şah qızı bəzən,
Bu sanki günəşdi, o bir aydı – şən.
Gah da kürd qızıyla şadlıq eylərdi,
Üç nərdlə oyunda üstün gələrdi.
Ömrünə yar oldu beləcə baxtı,
Əlinə keçirdi o tacı, taxtı.
Keçdi hesabına o gözəl diyar,
Tutdu tacidarlıq Xeyirdə qərar.
Günlərin birində o, bağa gəldi,
Bir könül açanla keyfə yönəldi.
Şər ki, yoldaşıydı onun səfərdə,
Düşdü öz əliylə öz başı dərdə.
Gördü o cühudla söhbət eyləyir,
Dedi yəhudiyə o saat Xeyir:
“Bir asudə vaxtda sal qabağına,
Gətirib gəl bunu şahlıq bağına”.
Sonra gedib bağa, keyfə oturdu,
Kürd əli qılınclı önündə durdu.
Gəldi əyniaçıq pərakəndə Şər,
Öpdü torpağını ondan bixəbər.
Xeyir ona dedi: “Adını söylə!
Başın salacaqdır səni əngələ”.
Səyyah: – “Mübəşşirdir, – dedi, – şöhrətim[265],
Görunür hər işdə gücüm, qudrətim”.
Xeyir dedi: “Söylə sözün düzünü,
Təmizlə, qanınla yu öz-özünü”.
O dedi ki: “Adım belədir ancaq,
İstəyirsən öldür, istəsən burax”.
Xeyir dedi: “İşin daim zavaldır,
Alçaqsan, hamıya qanın halaldır.
Adın Şər, özün də xalq üçün şərsən,
Xisləti adından pis bir bəşərsən.
Sən o deyilsənmi bir cana qıydın,

Çöldə bir susuzun gözünü oydun.
Hələ bu bəs deyil, gör nələr etdin,
Ona su verməyib, çıxdın da getdin.
Aldın göz gövhəri, kəmər gövhəri,
Apardın onları, yandı ciyəri.
Bil ki, gövhərləri gedən mənəm, mən!
Sənin bəxtin öldü, mənimkidir şən.
Hər kimin olarsa Allah pənahı,
Odur xoşbəxtliyin əbədi şahı.
Mənim taleyimə Allah oldu yar,
İqbalım eylədi məni tacidar.
Kəsildi bəxtimin Tanrı pənahı,
İndi bu yerlərin şahıyam, şahı!
Vay sənin halına, yamandır zatın,
Qurtarmaz əlimdən artıq həyatın".
Şər Xeyri tanıdı və birdən-birə
Özünü götürüb çırparaq yerə,
Söylədi: "Gördüyüm işlər yamandır,
Pis əməllərimə baxma, amandır.
Başımız üstündə dönən fələklər,
Sənə Xeyir demiş, mənə isə Şər.
Nələr eylədimsə o zaman sənə,
Bütün eylədiyim yaraşır mənə.
Nələr bacarırsan, mənə durma et,
Et ancaq özünə, adına nisbət".
Xeyir bu nöqtəni eyləyincə yad,
Tez onu ölümdən eylədi azad.
Elə ki qılıncdan Şər azad oldu,
Uçdu yol uzunu, qəlbi şad oldu.
Qəzəbli kürd isə dalınca getdi,
Vurdu qılınc ilə tez həlak etdi.
"Xeyir düşündüsə xeyirli işlər,
Şərsən, – dedi, – çıxar qabağına şər".
Sonra üst-başını axtardı, gəzdi,
İki dürr gizlədib kəmərdə, sezdi.
Gətirdi Xeyr üçün, qoydu tez yerə,

Dedi: “Çatdı yenə gövhər gövhərə”.
Öpdü gövhərləri o, kürdə verdi,
Nəcibi gövhərlə o sevindirdi.
Əlini gözünün üstünə qoydu,
Dedi: “Şər bunları xəncərlə oydu.
Verdim gövhərləri sənə mən özüm,
Çünki əllərinlə nurlanıb gözüm”.
Xeyirin əməli qəlbinə yatdı,
Camaat da ondan arzuya çatdı.
Səadət taxtına çıxınca, demək,
Dəmir gümüş oldu, palaz da ipək.
Hər kimin ki baxtı, xoş taleyi var,
Tikan ona xurma, daş da zər olar.
Qurdu çox təpərli ədalətini,
Qüvvətə mindirdi məmləkətini.
Bir zaman yönəlib yarpaq dərdiyi,
Ağır xəstələrə şəfa verdiyi
Ağacın üstünə tez-tez gedərdi,
Ağır naxoşlara əlac edərdi.
Keçirərdi orda gününu tamam,
Ürəkdən o yerə verərdi salam.
Ona xoş gəlmişdi səndəl havası,
Səndəl rəng olmuşdu onun libası.
Bağlardı hər zaman səndələ əməl,
Edərdi əynini daima səndəl.
Səndəl asayişin ruhu, qanıdır,
Ətri hər bir zaman can nişanıdır.
Tozu yox eyləyər hər dərdi-səri,
Qurtarar yanğıdan odlu ciyəri.
Bitirdi nağılı o Çin gözəli,
Etdi öz dilini şirin, məzəli.
Şah onun yerini canında etdi,
Yəni bədnəzərdən aldı, gizlətdi.

BƏHRAMIN CÜMƏ GÜNÜ AĞ GÜNBƏDƏ GETMƏSİ VƏ YEDDİNCİ İQLİM PADŞAHI QIZININ HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

Cümə günü səhər bu yamyaşıl tağ
Evini günəşdən etdi ağappaq.
Şah da ağ geyinib yola düzəldi,
Həmən ağ günbədin üstünə gəldi.
Yurd idi Zöhrəyə beşinci iqlim,
Beş növbə çaldırıb oldu o təslim.
Zəncilər Xötənə qoşun çəkmədən
Şənlik meydanını şah etmişdi gen[266].
Ayın, ulduzların, qalxaraq gecə,
Əl atıb gözünə sürmə çəkincə,
Şah rica eylədi o dildadədən,
Gecə həmdəmindən, səhərzadədən,
Uysun günbədinin xoş ahənginə,
Ərğənun rəngini qatsın rənginə.
Qız səna söylədi şahın baxtına,
Bir də ki, o gözəl tacü-taxtına,
Dualar oxudu, afərin dedi,
Bu dövlət artıran bir dua idi.

HEKAYƏ

Dedi: – Şah istəyir gözəl hekayət,
Dilim bacaranı deyərəm əlbət.
Bir anam vardı ki, evin duzuydu,
Qarılar qurd olar, o bir quzuydu.
Nağıl edirdi ki, tanış bir nəfər
Qonaq eyləmişdi məni bir səfər,
Bəzəkli-düzəkli süfrə düzəldi,
Az-çox nəyi varsa ortaya gəldi:
Quzular, toyuqlar, plov mala-mal,
Çörəklər, yuxalar, cürbəcür qoğal,

Muxtəlif halvalar könül istədən,
Bəzisi badamdan, bəzi püstədən.
Ürək aldadıcı lətif meyvələr:
İsfahan alması, Rey üzümü tər.
Çoxlu nar, hamısı meyxoş, yeməli,
Vardı o məclisdə çox narməməli.
Əvvəlcə başladıq nahar yeməyə,
Sonra meyl eylədik ruh açan meyə.
Qarışdıq, uyuşduq üzügülər, şən
Mən kimi bir neçə xoş nağıl deyən.
Dedi öz dərdini hər gözəl pəri,
Təkdən-tükdən oldu bütün sözləri.
Açdı gül ağzını bir şux mahcamal,
Elə bil əridi süd içində bal.
Onun ürək açan bir səsi vardı,
Sözündən balıqlar, quşlar yatardı.
Əqiqindən ləziz çeşməni açdı,
Coşdu, aşiq kimi kükrədi, daşdı.
Dedi: – Bir gənc vardı şirin danışan,
Şəkər qamışına oxşar bir cavan.
İsaya bənzərdi əqli, kamalı,
Yusifdi məclisdə yalnız misalı.
Elmi dərya kimi, cürəti vardı,
Bir də ki o cavan çox pəhrizkardı.
İrəm bağı kimi vardı bir bağı,
Bağ deyil, bağların nurlu çırağı.
Ətirlə yoğrulub sanki hər yeri,
Cənnət meyvəsinə oxşar bəhəri.
Ürəklə doluydu nar içi sayaq,
Tikansız güllərdi başdan-başa bağ.
Varsa da güllərin əgər tikanı,
Qorumaq üçündür yalnız bostanı.
Sərvlər altında sular axardı,
Hər tərəf yaşıldı, axar-baxardı.
Tutmuşdu hər yanı quşların səsi,
Ərğəvan bağlarda göyün qübbəsi.
Sərvlər dibini basmış gül-çiçək,

Ruhlular mahnıya vermişdi ürək.
Pərgar işləmişdi baxsan hər yerə,
Dörd qalın divara çəkmiş dörd möhrə[267],
Eyvan ucalmışdı ulduza, aya,
Bədnəzərin yolu yoxdu oraya.
Çəkib varlılara o səfalı bağ
Əzəl gündən bəri çalın-çarpaz dağ.
O kişi hər həftə bağa gedərdi,
Zövq alar, qəlbini rahat edərdi.
Sərvi bəzəyərdi, səmən əkərdi,
Müşk səpər hər yana, ənbər çəkərdi.
Nərgizə əliylə verər təzə cam,
Yollar bənövşədən səbzəyə salam.
Dolanaraq bağı başlardı seyrə,
Sonra da yollanıb gedərdi şəhrə.
Günlərin birində, o səhərçağı
Getmişdi gəzməyə bu gülzar bağı.
Gördü ki, qapılar bağlıdır yaman,
Musiqi səsinə yatmışdı bağban.
Çulğalayır bağı xoş səs, xoş avaz,
Orda can bəsləyən olmuşdur canbaz.
Birər rəqqasədir yaşıl ağaclar,
Yarpaq həyat verir, canlar alır bar.
O gözəl səsləri xacə eşitdi,
Canı uzaqdaydı, yaxanı diddi.
Nə baş çevirməyə qərarı vardı,
Nə qapı açmağa açarı vardı.
Döydü, cavab almaq müşküldü, müşkül!
Sərvlər oynayır, yuxlayırdı gül.
Bağın ətrafını dolandı, gəzdi,
Sanma ki, girməyə bir qapı sezdi,
Yol tapa bilmədi, durub döyükdü,
Sonra hasarının dibini sökdü.
Tamaşa etməyə girdi içəri,
Sərvtək pay almaq oldu şakəri[268]:
Bir bəhanə olsun ondan ötrü bağ,
Assın – könül verib – çalğıya qulaq,

Görsün kim qoparıb bağda tufanı,
Bağça nə haldadır, hanı bağbanı?
Bostanı parladan qızıl güllərdən,
Bağçada keyf edən incəbellərdən,
İki gümüş baldır, döşləri səmən
Dayanıb qapıda keşik çəkir şən.
O huribədənli qızlara, düzü,
Dəyməsin bir nəfər naməhrəm gözü.
Xacə eyləyincə dəlikdən güzər,
– Ədəbsiz, – deyərək onu döydülər.
Kənizlər qoydular ömrünü darda,
Oğru güman edib bağladılar da.
Xacə qəbul etdi zülmü, təhqiri,
Nə üçün? Var idi çünki təqsiri.
Yumruqla vurdular durub qəsdinə,
Sonra çığırdılar bərk-bərk üstünə:
– Gəlmisən ki, bağa vurasan zərər,
Heyiflər ki, bağban tutmamış xəbər.
Oğrunu bağında tutarsa bağban,
Əl atar kötəyə, döyər bu zaman.
Biz ki bu kötəklə səni dağladıq,
Demək ki, layiqsən, tutub bağladıq.
Bir də çəpər boyu gizli dolaşma,
Darvaza yerinə divardan aşma.
Kişi söylədi ki: "Bu bağ mənimdir,
Bu tüstülər yayan çıraq mənimdir.
Qapım şir ağzına bənzər xeyli gen,
Girdim tülkü kimi nədən dəlikdən.
Kim belə girərsə əgər mülkünə,
Keçər mülkü onun yerin təkinə".
Kənizlər bu zaman donub durdular,
Bağın nişanını ondan sordular.
Gördülər, doğrudur bütün şəhadət,
Coşdu məhəbbətlər, söndü ədavət.
Bağın ağasıdır, onlar inandı,
Eşqiylə canları yandı, nə yandı,
O çox şirindildi, gözəldən gözəl,

Gözəl kişi görən arvaddan üz əl!
Gördülər var onun xoş təbiəti,
Barışıb etdilər ona hörməti.
Qurtardılar onu zülmün bağından,
Açdılar, öpdülər əl-ayağından.
Üzr ilə dedilər: "Əfv et bizi sən".
Hər ikisi uydu ona könüldən.
Əgər dost olarsa üzr ilə düşman
Bağdakı rəxnədən qalmaz bir nişan.
Bağın uçuğunu gedib hördülər,
Xacəni dostluğa rəva gördülər.
Əyləşdilər nazla önündə sonra,
Nəql etdilər ona uzun macəra:
– Bahar kimi açan gözəl bağçada,
Çatsın söylədilər xacə murada.
Kim ki, ürəkalan almayanaqdır,
Bu gün bu bağçada əziz qonaqdır.
Gəzsən qarış-qarış bütün şəhəri,
Gözlərə nur verən hər gözəl pəri,
Görərsən yığılıb bağa bu axşam
Damğasız bir naxış, tüstüsüz bir şam[269].
Söylədilər: "Sənə əl uzatdıq biz,
Öz su qabımıza torpaq atdıq biz;
Dur bizimlə gəziş, dolan bir saat,
Hər kimi istəsən muradına çat,
Çəkil bir guşəyə, çəkil bir yana,
Şadlıq nəzəriylə bax gülüstana,
Hansı gözəl əgər qəlbinə yatsa,
Sevib xoşladığın hansı nabatsa,
Sən olan otağa gələr o canan,
Olar fərmanında hər saat, hər an".
Xacə eşidincə belə söhbəti,
Həmən cuşa gəldi yatmış şəhvəti.
Əgər ki, xilqətən o pəhrizkardı,
Lakin şəhvətlə də dostluğu vardı.
Kişiydi, çoxaldı eşqi, həvəsi,
Aldı qərarını qadın nəfəsi.

Yasəmən sinəli gözəl qızlarla,
Ürəyində ümid, düzəldi yola.
İş gəldi nəhayət bir yerə çatdı
Ki, ürək dözməyi kənara atdı.
Bağın ortasında vardı bir eyvan,
Görünürdü gözə oradan hər yan.
Xacə gedib ora cəftəni çəkdi,
Qızlar döndü geri, xacəmiz təkdi.
Haman bu eyvanda bir dəlik vardı,
Oradan aşiyan işıqlanardı.
Yönəlib dəliyə baxdı, doğrusu,
Nə gördü, dar çeşmə, dərya qədər su.
Gördü ki, ətrafda gül səpib gülər
Gümüş baldırlılar, nar məməlilər.
Hamısı çıraqtək par-par yanardı,
Hamısı yetişmiş, ləzzətli bardı.
Hər gözəl bir ürək etmək üçün bənd
Alıb öz gülünə səpələrdi qənd.
Hər xəznə üstündə bir əjdər yatmış,
Narınc turunc olub, kamala çatmış[270].
Gördü nar məmələr, alma tək çənə,
Adları yazılmış buzlar üstünə[271].
Bağbanlar olmasa əgər zülümkar,
O bağda yetişər bollu alma, nar.
O bağın güllüyü sərindi, sərin,
Çəmənlikdi yanı sərvliklərin.
Orada mərmərdən hovuz doluydu,
Abi-kövsər belə onun quluydu.
Hovuza gözyaşı sular süzürdü,
İçində balıqlar sərbəst üzürdü.
Onun dörd bir yanı gözəl bir çəmən,
Ətrafında bitir nərgiz, yasəmən.
Pərdə gözəlləri gəldilər, sərin
Bir hovuz gördülər dərindən-dərin[272].
Günəş eyləmişdi onları bitab,
Su onları gülşən eylədi hesab.
Qızlar yaxın gəldi işvə-naz saçıb,

Bütün düymələri birbəbir açıb,
Sinələr meydanda, özləri çılpaq,
Dürr kimi hovuza daxil olaraq,
Murad gümüşünü suya saldılar[273],
Ləpələr altında gizli qaldılar.
Ay balıqla qoşa suda gəzirdi[274],
Hilal tabdan düşür, bunu sezirdi.
Nə zamankı suya ay dirəm atar,
Gələr hərəkətə balıq harda var.
Bu aylar o qədər şəndi, gözəldi,
Xacənin balığı həycana gəldi.
Bir saat süzdülər verib əl-ələ,
Oynatdılar bağda səməni belə.
Gah qucaqlaşdılar, gah da durdular,
Nardan, narınclardan qayıq qurdular.
Saçını oynadır ilandır deyə,
Salır yoldaşını biri ürküyə.
Bisütunlar sütun qaldırmışdılar,
Fərhadı baltayla öldürmüşdülər.
Şirinin qəsrində süd arxı ki var,
Belə hovuzlardan yollanıb axar.
Xacənin qalmadı səbrə imkanı,
Yoxdu bir köməyi, tabı, tavanı.
Su önündə əli çıxarkən boşa,
Döndü bir yanğılı ağır sərxoşa.
Durub əyləşirdi, düşüb sevdaya,
Vurğundu elə bil təzə bir aya.
Gördü hər tərəfdə bir sərvi-qamət,
Sərvi-qamət deyil, özgə əlamət.
Coşdu damarları, qan coşa gəldi,
Bütün üzvləri xüruşa gəldi.
Durdu oğru kimi, özgə cür deyil,
Duyub düşündüyün bir şəkildə, bil.
İstədi, atılsın ortaya bir an:
İlanı dəlikdən, quşu yuvadan.
Sanma ki, ilanı bunu bacardı,
Nədən? Dəlik yolu olduqca dardı.

O gözəllər suda tez çimən kimi,
İpəkdə bitdilər yasəmən kimi.
Büründülər tülə, göy kimi taza,
Başladılar ayla işvəyə, naza.
Vardı içlərində bir şux qəşəngi,
O – rumi, önündə başqalar zəngi.
Günəşdi elə bil hilal buxağı,
Dişlənməmiş xurma, püstə dodağı.
Qəmzəylə ətrafı süzüşü vardı,
Qənddən xeyli şirin gülüşü vardı.
Sərvi yetirmişdi o dilbərin bar,
Həyadan qoynunda sulanmışdı nar.
Min hiylə işlətmiş, min ürək almış,
Hər kim görmüş onu yerində qalmış.
Dastan söyləməyə başlarsa dərhal,
Sevgi huşyar olar, məst olar kamal.
Xacə baxıb ona guya ki, dondu,
Elə bil vurulub atəşə hindu.
Hər qıza aypara deyilsə hərgah,
İçlərində yalnız o idi padşah.
Zahid öz yolundan çıxdı azaraq,
Müsəlman adında kafirə bir bax.
Bir saat keçmədi, oldular əyan
Tükləri od saçan o qoşa ceyran.
Xötən ölkəsində maral ürküdən,
Pələngə ceyranı göstərib gedən
Gözəllər qənd saçıb gəldi meydana,
Salsınlar işini onun sahmana.
Xacəni otaqda görüb durdular,
Qapıçılar kimi gendən sordular:
“Aşiqsən söylə bir, bizi sal başa,
Hansı hurisifət şux qələmqaşa?”
Xacə bəyəndiyi o incə naxşı
Bu qoşa rəssama göstərdi yaxşı.
Eşidincə bunu işə girdilər,
Onlar ceyran deyil, keyfli şirdilər.
Gətirildi yola fənd ilə pəri,

Coşub yüksəlincə çalğı səsləri.
Bir yolla gəldilər, gəlməz gümana,
Darğalar qıyardı sirri duyana.
Gətirib saldılar qızı içəri,
Bağlayıb qapını döndülər geri.
Xacə bilməyirdi əhli-haldı yar,
Yarı əhl olanın işi səhl olar.
Otağa salınan o çəngi gözəl
Xacənin işinə uydu əlbəəl.
Onu nazəninlər salmışdı başa
Ki, xacə vurulub sən qələmqaşa.
Bəyənilmiş pəri, o nazlı göyçək,
Görmədən xacəyə vermişdi ürək.
Gördü bildiyindən xacə xoştərdir,
Dəmiri gümüşdür, gümüşü zərdir[275].
Tükəndi, qalmadı xacənin tabı,
Başladı sərv ilə sual-cavabı:
Dedi: – Adın nədir? Dedi ki: – Baxtdır.
Dedi ki: – Bəs yerin? Dedi ki: – Taxtdır.
Dedi: – Əslin nədir? Dedi: – Nur, çıraq.
Dedi: – Bəs bədnəzər? Dedi ki: – Uzaq.
Dedi: – Pərdən nədir? Dedi ki: – Saz, saz.
Dedi: – Şivən nədir? Dedi ki: – Naz, naz.
Dedi: – Bir busə ver! Dedi ki: – Bol, bol.
Dedi: – Vaxtın yoxdur? Dedi ki: – Tez ol.
Dedi: – Ram olarsan? Dedi ki: – Asan.
Dedi: – Bəs diləyim? Dedi: – Çatmısan.
Xacənin bədəni oynadı, əlbət,
Qalxdı ortalıqdan həya və ismət.
Tutdu tellərini çəng tutar kimi,
Basdı sinəsinə şirin bar kimi.
Bir öpdu, on öpdü, yenə işlədi,
Sordu şəkərləri, qəndi dişlədi.
Ürəyi oynadı yerində, bu hal
Verdi sevişməyə özgə bir calal.
Xacə istədi ki, qalxıb, nagəhan
Götürsün möhürü abi-həyatdan.

Qara şir yürüdü, cumdu marala,
Zorla istədi ki, altına ala.
Dözmədi bu zaman eyvan, söküldü,
Kərpic-kərpic üstdən uçdu töküldü.
Bilir bu hikməti hər arif kişi,
Pis nəticə verməz yaxşının işi.
Qurtarıb xətərdən, batmadan qana
Atıldı hövlnak hərə bir yana.
Görməsinlər deyə yoldan aşdılar,
Haman imarətdən uzaqlaşdılar.
Alıb dərd yükünü xacə gəlincə,
Getdi qəm yeməyə, çəkildi küncə.
Kəniz gəlib tapdı yoldaşlarını,
Çatdı qəmli kimi öz qaşlarını.
Çəng alıb əlinə o dilbər pəri,
Söylədi çəkdiyi əziyyətləri.
Yayıldı çəng səsi, düşdü hər yana,
Nalə aşiqləri etdi divana.
Dedi: – Mənim çalğım gərək car olsun,
Eşqin xəstəsinə salamlar olsun.
Aşiqlər mənimtək hey xəstə gərək,
Sağlam ikən canı şikəstə gərək.
Eşqi nə vaxtadək saxlayım nihan,
Car çəkirəm: mənəm aşiqi-dövran.
Eşqin sərxoşuyam, yox ixtiyarım,
Əlimdən alınmış səbrim, qərarım.
Əgər ki, aşiqin nəsibi ahdır,
Tövbə eşq əhlinə böyük günahdır.
Eşq tövbə ilə aşina deyil,
Tövbə eşq əhlinə heç rəva deyil,
Aşiq yar yolunda versin can gərək,
Qorxusu olmasın qılıncdan gərək.
Elə ki dürr səpdi ləldən çəngi,
Halını bildirdi o xoş ahəngi.
O qoşa gözəllər əhli-haldılar,
Çalğıdan zövq alıb, fikrə daldılar.
Dedilər ki: "O cüt çırağa, demək,

Zərərlər yetirib sərt əsən külək".
Gəzdilər Yusifi, çıxmışdı yoxa,
Tapıb ətəkləyib misli-Züleyxa,
Soruşdular işin həqiqətini,
Xacə nəql eylədi fəlakətini.
Halına acıyan bu cüt aypara
İşinə axtardı onun bir çara.
Dedilər: "Bu gecə bağda qalarıq,
Sənin məsələnlə məşğul olarıq.
Vermərik bu gecə yol bəhanəyə,
Qoymarıq bir nəfər getsin xanəyə.
Girər ağuşuna o gözəl hilal,
Bu axşam kamını ondan istə, al.
Yırtar pərdələri işıqlı gündüz,
Gecə pərdə tutar hər zaman, bu düz!"
Onlar sözlərini deyib getdilər,
Qoşulub qızlara söhbət etdilər.
Qara səmur ilə qaranlıq gecə
Burtas pərdəsini örtdü gizlicə[276].
Günəşin bir mıxlı qılıncı söndü,
Min mıxlı zirehə gecə büründü[277].
Xacənin yanına salıb pərdəni,
Sənəmlər tutdular öz sözlərini.
Gözəl, parlaq günəş yetişdi aya,
Qəlbi yanğılı sərv çatdı bol suya.
Bir xəlvət yer ola, bir də nazlı yar,
Söylə, belə yerdə kimdə səbr olar?
Xacənin qızışdı yeddi əndamı[278],
Coşub arzuladı bu zaman kamı.
Heç kəsi etmədim sözümdən agah,
Bir sənə deyirəm, şahiddir Allah,
O, dürrü ləl ilə deşmək istədi;
– Tuğumuz tağ ilə birləşsin, – dedi.
Ağacda vəhşi bir pişik bu zaman,
Yuvada bir quşu görcək, nagəhan
Atıldı üstünə, yıxıldı yerə,
Dəydi bundan zərər sevgililərə.

Çulğadı onları vahimə, heybət,
Könüldə həyəcan, ayaqda sürət.
Ayrıldılar belə, yetişməmiş kam,
Çiy oldu gör necə bişmiş bir təam.
Gözəllər yanına gözəl gedincə,
Aldı çəng qucağa o yarı gecə.
Çalaraq oxudu, oldu bağrı qan:
"Bahar yetişincə açar ərğəvan.
Xiyabanlar boyu sərv oldu bülənd,
Açdı hoqqasını, güllər saçdı qənd.
Qondu şax budağa sapsarı bülbül,
Dedi: – Gendir keyfin bazarı – bülbül!
Süpürüb, suladı bağban o bağı,
Şah gördü ki, gəlib nəşənin çağı.
Şərab qədəhini əlinə aldı,
Bir daş həmən camı sındırdı, saldı.
Varımı-yoxumu, ey qarət edən,
Sənsiz neyləyirəm bu dünyanı mən.
Əgər ki yanında xəcalətim var,
Könül arzulayar, səni axtarar".
Duyub sirdaşları xoş avazını,
Bildilər qəlbinin gizli razını.
Ürəyi dərdlənir, bunu sezdilər,
Gedib o xacəni yenə gəzdilər.
Xacə elə bil ki, yağ oğurlayıb,
Gizlənib düşünür: ayıbdır, ayıb.
Şümşad ilə söyüd, sərv, çəng, qovaq
Altındakı arxda tapmışdı sığnaq.
Heyrətlər edirdi, nədir bu kələk?
Açmışdı süsəni xeyritək çiçək[279].
Onlar soruşdular, xacə inlədi,
Dil açdı, gözəllər baxıb dinlədi.
O sirrə məhrəmlər, dərdə yananlar
Dedilər: – Qovuşsun gərək cananlar.
Dönüb yol açdılar, iş görüb belə,
Yetirdilər həmən gülabı gülə.
Xacənin əlindən yapışan gəldi,

O mehriban üçün mehriban gəldi.
Xacə uzadaraq yara atdı əl,
Dedi: “Layiq yerə gedək, ay gözəl”.
Bir ağac var idi, taxt qursun, deyə,
Qalxmışdı şaxları möhtəşəm göyə.
O şahlıq taxtının altına yetdi,
Burada əliylə bir yer düzəltdi.
Sənəmi mehr ilə çəkdi qarşıya,
Bağrında yer verdi o gözəl aya.
Nazənin yerişli sərvi-xuraman
Samani xalıda yasəməndi san[280].
Qıza meyl etdikcə könlü oldu şən,
Sərv ilə çiçəkdi belə birləşən.
Xacə qucaqladı ayı, əlbəəl
Ayaq gücdən düşdü, işə girdi əl.
Xanalar alırdı xacənin daşı,
Yol tapa bilmədi qaçsın yoldaşı.
Qələnin düşüncə xacə qəsdinə
İstədi su tökə odun üstünə.
Demə, çöl siçanı baxıb uzaqdan,
Neçə kudu görmüş asılı tağdan.
Qalxdı, qanadlandı quş kimi yerdən,
Dişlədi kudunun bəndini birdən
Hər kudu təbilə döndü, sürüşdü,
Sapından üzülüb torpağa düşdü.
Səsləndi kudular, səs getdi mil-mil,
Elə bil köçməyə çalındı təbil.
Büründü səslərə hər tərəf, hər yan,
Aslan pəncəsindən qurtardı ceyran.
Xacə elə bildi, gəlir təlaşla,
Darğa nağarayla, möhtəsib daşla[281],
Qoydu başmağını, düzəldi yola,
Qaçdı çevrilərək baxmayıb dala.
Min qorxuyla pəri yenə düzəldi,
Gözəl dostlarının yanına gəldi.
İlkin nəfəs dərdi, o dilbər gözəl,
Sonra pərdə açdı, atdı çəngə əl.

Dedi ki: “Aşiqlər deyər, bir kərə
Yar gəlmiş baş çəkə incə dilbərə.
Görüncə gözəli aşiq uzaqdan,
İstəmiş barını dərsin budaqdan.
Qucuşmaq arzusu coşmuş canında,
Gül qiyamət eylər sərvin yanında.
Sinə bostanında bilmiş barı var,
İstəmiş qoparıb yesin armud, nar;
Gövhər xəznəsinə uzadaraq əl,
Atsın o xəznəyə ayaq ilk əvvəl.
Axıtsın nabata şəkər bilətsin,
Söyüdlə lalədən al qan çilətsin.
Qəfildən başlamış fitnə qovğaya,
Butün arzuları çıxmışdır zaya.
Pərvanə işıqdan qalmışdır iraq,
Susuz düşmüş həyat suyundan uzaq.
Sən, ey pərdələri gec vuran, dur, al,
Çəngə düz pərdə vur, rəngi doğru çal.
Mənə pərdə verdin olduqca əyri,
Səninlə dönmərəm düzlükdən geri”.
Söylətdikcə qəzəl dərdli nigarı,
Xəbər tutdu yenə can sirdaşları.
Xacəni gəzdilər, yenə çapdılar,
Gəlib bir tərəfdə yorğun tapdılar.
Ürəyi dönmüşdü əsən yarpağa,
Vermişdi yanını quru torpağa.
Oxşayıb durdular sınıq ruhunu,
Çəkib çıxardılar xarlıqdan onu.
Ürəkdən acıyıb, tutdular əhval,
Xacə ahlar çəkib etdi ərzi-hal.
Ona çarə gəzdi iki ayqabaq,
Yaman xəyallardan etdilər uzaq.
Açıb ürəyini o bir cüt çiçək
Vədələr verdilər, aldılar ürək.
Dedilər: “Bu işdə möhkəm insan ol,
Mehribandan daha çox mehriban ol.
İş üçün elə bir yuva təmir et,

Qoy uça bilməsin oraya afət.
Uzaqdan baxarıq, gözləyərik biz,
Olarıq işgüzar bir gözətçiniz".
Deyib bu sözləri tez yönəldilər,
Durub ayağına sərvin gəldilər;
Elə ki xacəni tapdı o canan,
Oldu ürək alan, əziz, mehriban.
Gözəl deyilənə edincə əməl,
Xacə xacəliyi atdı əlbəəl.
Tutdu sərxoş kimi gül saçlarından
Apardı, yer gəzdi bağçada pünhan.
Bağın kənarında vardı bir bucaq,
Bir xərmənlik yerdi, nurlu tağdı, tağ.
Orada ağaclar bənzər hasara,
Üstü meşəlikdi, altı mağara.
Xacə gəzib, gəzib orada durdu,
Bu xoş çəmənlikdə yerini qurdu.
Kəsib yasəməni atdı kənara:
– Gedək ora, – dedi nazlı dildara.
Həya üz çevirib qaçdı, gizləndi,
Açdı, necə deyim, o gizli bəndi.
Çəkdi qucağına tər güləndamı,
Şəkər arasında gördü badamı.
Hələ sürmədana getmədən mili,
Yeni oyun açdı fələyin əli.
Mağara içində olan tülkülər
Qismətin üstündə qopardılar şər.
Haman tülküləri görüb canavar
İstədi eyləsin onları kənar.
Qorxdular tülkülər bu yalquzaqdan,
Zağ-zağ titrədilər əsib uzaqdan.
Baxaraq çöllərin bu heyvanına,
Qaçdılar xacənin birbaş yanına.
Qabaqda tülkülər, dalda canavar,
Aşiqlər üstündən keçib qaçdılar.
Bir ordu salmışdı sanki çataçat,
Pozuldu xacənin qurduğu büsat.

Nə vardı, bilmədi, xəyalı çaşdı,
Toz-torpaq içində yüyürdü, qaçdı.
Əridi, qan oldu bağrının yağı,
Çalışdı tərk edə qorxulu bağı.
Şümşadlar ki, vermiş nərgiz, nar ona
Gördülər xacəni qaçır bir yana.
Gedib dilbərini tapdılar yalqız,
Cüt nəhəng içində dürr oldu o qız.
Səsləndilər: "Nə var, nə olub, anlat!
Bu nə şeytanlıqdır, bu nə xəyalat?
Niyə puç edirsən bu çavanlığı,
Niyə öldürürsən mehribanlığı?
Mehriban olduğun bu qəriblə sən,
Belə bir oyunu kim oynar, desən?
Neçə yol bu gecə tərk etdin onu,
Fitnə-fellər qurub, əzdin ruhunu".
Gözəl yalvararaq içdi and-aman,
Lakin inanmadı o qoşa canan.
Xacə gəlib çatdı bu zaman dada,
Qızlar sanki qayçı, şam da ortada.
Danlaqdan çəkinib utanıb, durur,
Qızlar da hey ona sərzəniş vurur.
Dedi: – Siz əl çəkin bu qızdan, barı,
Bir də incitməyin incimiş yarı.
Pis bir iş tutmamış əsla o gözəl,
Gərəkdir başqa yol, başqa bir əməl.
Əgər xəyanətdə varsa bir xətər,
Sizi döymək lazım, sizsiniz rəhbər.
Məsumdur nə qədər onun gövhəri,
Təqsirkar sayınız ancaq bu yeri.
Dünya zirəklərin karvan yoludur,
Düzlər təmizlərin sadiq quludur.
Pislikdən qurtardı yaradan bizi,
Qoymadı bizlərdə bir xəta izi.
O əngəllər bizdə qoymadısa can,
Afəti afətlə yudu Yaradan.

Bəxtimiz olalı pasibanımız,
Pis işdən qurtardı şirin canımız.
Aldada bilməsə hər kimi şeytan,
İnan ki, baş verməz pis əməl ondan.
Hər kim istəsə ki, işləsin haram,
Haramzada olar yalnız o adam.
Bu pəri camallı, şux güləndamı
Mehriban sayacaq hər zaman hamı.
Mərdliyi sevdirər belə cavanı,
Belə sadə xislət bir mehribanı.
Yolun üzərində olanda ismət
Günahın üstünə qonmaz hərəkət.
Dəysə bir ağaca əgər bədnəzər,
Onun meyvəsini dərib yeməzlər.
Yüz heyvan göz dikib gözlərimizə,
Odur ki, üz vermir yaxşılıq bizə.
Artıq unudulsun olub-keçənlər,
Bizlər varımızdan çəkmərik zərər.
Etdim gizli-aşkar tövbə mən, hərgah
Qəbul etsə mənim tövbəmi Allah.
Əcəl aman versə sözüm budur, bax,
Razılıq verərsə bu şəkərdodaq,
Eyləyərək onu özümə övrət,
Çəkərəm nazını, edərəm xidmət".
Qızlar gördülər ki, o nəcib insan
Allah bəndəsidir, qorxur Tanrıdan.
Önündə səcdəyə düşdülər yerə,
Afərin belə pak əqidələrə
Ki, onda yaxşılıq, saflıq toxmu var,
Qorusun qoy onu tək pərvərdigar.
İnsana üz verər əziyyət, cəfa,
Olar nəticəsi rahatlıq, səfa.
Bəzən üz verəndə mərəz insana,
Bu mərəz çevrilir yaxşı dərmana.
Gözəllər naz ilə döndülər geri,
Çoxaldı fələkə təəccübləri.

Qalxdı nur çeşməsi dağlar başından,
Qovdu bədnəzəri üfüqdən yaman.
Səhər üstürlabın ənkəbututək
Yerin sütununa tor qurdu, gerçək.
Bürüdü çıraqlı bir yel hər yanı,
Apardı şəhərə bağdan bağbanı.
Xacə, padşahlığa bayraq vurdu, şad,
Köləlikdən etdi özünü azad.
Dünən eşqə düşüb gəzdi, dolandı,
Bu gün qazan kimi qaynadı, yandı.
Dönərək şəhərə o əhli-vəfa
Dedi: istəyimdən görüm bir səfa.
Aldı beşiyinə gözəl hilalı,
Kəbinlə eylədi öz halal malı.
Bütöv ləli dəldi mərcanla, daddı,
Quşlar ayılanda balıq da yatdı.
Balıqdan quşadək canlılar, hər kəs
Yaşayır, göstərir buna meyl, həvəs.
Yetirdi saf suya onu cah-cəlal,
İçdi o şeydən ki, sayılır halal[282],
Səmən saflığında, gümüş qədər ağ,
Günəş kimi təmiz, gün kimi parlaq,
Gündüzün işığı ağlığındadır,
Ayın yaraşığı ağlığındadır.
Rənglər çox sünidir, dünyada bir ağ
Bilməyir sünilik, bilməyir boyaq.
Nə zaman eyləsən haqqa ibadət,
Ağ libas geyməkdir yaxşı əlamət.
Qurtardı sözünü yasəmən, nagah
Çəkib qucağına onu, aldı şah.
Haman bu qaydayla gəlincə axşam,
Qurdu günbədlərdə əyləncə Bəhram.
O günbəd quran göy bir hünər saçdı,
Şah üçün yeddicə darvaza açdı.

BAHARIN TƏRİFİ

Müştəriylə Zühəl qovuşan zaman
Günəş daxil oldu Həmələ Hutdan[283].
Otlar Xızır kimi bütün çöl boyu
Tapdı hər tərəfdə dirilik suyu.
Çeşmələr göbəyi oldu axar Nil,
Yolların üstündə coşdu səlsəbil.
Yer müşk ilə doldu, ud geydi hər yan,
Nafə satan külək oldu müşk alan[284].
Novruz havasında olan etidal,
Aləmə bəxş etdi nurani bir hal.
Novruzun nəsimi yeni əhd ilə
Qatdı öz canını çiçəyə, gülə.
Göründü otların baş qaldırması,
Silindi aynadan günəşin pası[285].
Efir ətəyində şəbnəm oturdu,
Hərarət şaxtaya bir zərbə vurdu.
Dağlardan əriyən kafuri qarlar
Çaya göz yaşıyla verirdi vüqar.
Səbzəyə baxdıqca nurlandı gözlər,
Hər şey cavanlaşdı, oldu təzə-tər.
Nərgiz gözlərini süzəndən bəri
Yuxusuz eylədi bütün gözləri.
Saçdı nəfəsini sabahın yeli,
Səpdi bənövşəyə ətirlər əli.
Sərv kölgəlikdə yelkən quraraq
Şümşadın saçına çəkirdi daraq.
Neylüfər qalınca həsrət yuxuya
Özünü yetirdi əlbəəl suya[286].
Çiçəkli şaxlarda qönçə açıldı,
Lalə yarpağıtək lö-lö saçıldı.
Nərgizin bu sərxoş gəlhagəlində
Süsən zər çubuğu tutdu əlində[287].
Təzə qönçələrlə o gözəl bahar
Etdi qiyamətsiz ulduzlar nisar.

Şənbəlid gözündən yaşlar tökuldü[288],
Zəfəran yeyərək təzədən güldü.
Göy gülə bəxş etdi abi-həyatı,
Şəqayiqə yazdı qanlı baratı[289].
Nəsrinin gövhərə sinmiş yarpağı,
Tutiya əzirdi süsən budağı[290].
Siçanqulağı da saçını aldı,
Hörüb deyləmli tək çiyninə saldı[291].
Yarpaq, ot göyərib, qalxıb artalı,
Həm qayçı kəsildi, həm oldu xalı.
Sünbül müşk vurub salxıma bənd-bənd,
Etdi qərənfilə acıqla rişxənd.
Xeyrigül əhd ilə gəldi çəmənə;
– Vəliəhdsən, – dedi, – o, yasəmənə.
Süsənbərin iyi göylərə qalxdı,
Çarxın əqrəbini yandırdı, yaxdı[292].
Qönçə inəkgözə eyləməkdə naz,
Filqulaq sirr söylər quşa keyfi saz[293],
Kafur gülü, səhər əsəndə yellər
Qızların taxdığı sırğaya bənzər.
Ud nişanlı müşki söyüd ki, vardı,
Gah kafur yığardı, gah müşk yığardı.
Ərğəvan, yasəmən bitib qalxaraq,
Bayraq ucaldırdı göyə al və ağ.
Xəzan oxlarından görmuşdü dağı,
Əlini dişlərdi söyüd budağı.
Qızılgül qalxaraq tacidar oldu,
Yel də, qum da ona tərəfdar oldu.
Bütün bir gecəni budaqda bülbül
Xoruz banınadək döyürdü təbil.
Meydan yamyaşıldı, gül isə aldı,
Beş növbə təbili o çaldı, çaldı.
Sərv üstə faxtəyə edilsə nəzər,
Səsi rud səsinə olduqca bənzər.
Səhər naləsiylə qumru ötüşü
Kəkliyin əlindən aldı gülüşü.

Turaclar əkində ötüb gedirdi,
Cənnət beytləri təqti edirdi[294].
Zəndibaf, behiştin "Zənd" kitabından
Gecə bir neçə hərf oxudu pünhan.
İti nəvasıyla əndəlib gəldi,
Ahəngdar telitək çəngin incəldi.
Yazı lövhü kimi naxışlandı bağ,
Quş, balıq şadlandı, oldu keyfi çağ.

XAQANIN BƏHRAM ÜZƏRİNƏ QOŞUN ÇƏKMƏSİ VƏ BƏHRAMIN ÖZ QOŞUNUNDAKI QARIŞIQLIQDAN XƏBƏR TUTMASI

Belə bir zamanda Bəhram şahənşah
Öz keyf məclisini düzəltdi gümrah.
Yeddi günbədindən möhtəşəm, yüksək
Bir günbəd qurdu ki, heyrandı fələk.
Bir qasid aradı uca məkanı,
Sordu yeddi günbəd, altı tağ hanı?
Cənnət eyvanına o gələn kimi,
Ruhu, düşüncəsi yüksələn kimi
Xosrova söylədi sənalar, əhsən.
Sonra da səcdəyə düşüb o gələn
Dedi: "Qalxıb Çindən ordu yürüyür,
Alıb hər tərəfi, basır, bürüyür.
Verdiyi peymana edib xəyanət,
Fəğfur göstərmədi əhdə sədaqət.
Tapılmaz çinlidə vəfadan misal,
İçləri zəhərdir, bayırları bal.
Çəkib qılıncını bir coşğun ordu,
Yetişib Ceyhuna düşərgə qurdu.
Çölləri bürüdü sel, ey ulu şah!
Bir ümmandır onda hər dəli timsah.
Bir tədbir görməsə padşah, doğrusu,
İçər qanımızı çinli sanki su".

Şah yaxşı bildi ki, iş nə haldadır,
Gördü səlamətin başı qaldadır.
Öz başını tora salmazdan əvvəl
O, meyi buraxdı, camdan üzdü əl.
Belə qərar verdi: varkən imkanı
Tədbirlə eyləsin məğlub düşmanı.
Pənah bir orduda, xəzinədədir,
Bunlar da olmasa, ad, zəfər nədir?
Bilincə Bəhram ki, xəznə boşalmış,
Nə dava sursatı, nə ordu qalmış,
Döndü dişsiz şirə, sıxıldı yaman,
Oldu gözlərində ölkəsi zindan.
Eşitmişəm şahın, üzlərdən iraq,
Bir vəziri vardı Allahdan uzaq.
Rastü-Rövşən qoymuş adını, düzü,
Bu addan uzaqdı olduqca özü,
Düzlükdən yuxaydı, nazikdi qat-qat,
Düzlüyü əyrilik, işığı zülmat.
Padşaha adıyla qurmuşdu duzaq,
Özü yaxşılıqdan uzaqdı, uzaq.
Nə qədər ölkəyə Nərsi vəzirdi,
Allahın xovfunu yaxşı sezirdi.
Rastü-Rövşən keçdi vəzirliyə, bil,
Oldu doğruluqla aydınlıq zəlil.
Şah könül verdikcə naza, işrətə,
Vəzir də əl atdı zülmə, zillətə.
Yaxıb məsləhəti, fitnəni tutdu,
Ölkənin varını xul kimi uddu.
Şahın naibini hər yerə çatdı,
Qızılla, şübhəylə yaman aldatdı.
Dedi ki: “El bütün tələbkar olub,
Ərköyün, ədəbsiz, tamahkar olub.
Bizdən gördükləri bu nazü nemət
Onlara veribdir hər işdə cürət.
Verməsən tədbirlə bir cəza əgər,
Dartar qulağını yurdun bədnəzər.
Pisdir həm zatları, həm də özləri,

İçləri canavar, Yusif üzləri.
Qurdu dustaq edib tez çəkək dara,
Nə zamana qədər etmək müdara?
Torpaqdan yaranan hər qanmaz, alçaq,
İnsan surətində heyvandır ancaq.
Heyvandan umulmaz vəfa insana,
Qılıncla baş əyər onlar fərmana.
İbrət kitabına baxanlar bilər,
Səyavuş bunlardan çəkmişdir nələr.
Cəmşid cəlalını xar etdi onlar,
Daraya dünyanı dar etdi onlar.
Rəiyyətin malı hovuz suyudur,
Bir yerdə qaldıqca yaman qoxuyur.
Torpaqdan bulanıq olsa əgər su,
Yenə də torpaqla edilər duru.
Şah sərxoşsa əgər, düşmən sayıqdır,
Darğa yatıbdırsa, oğru oyaqdır.
İşlətməzsə əgər şah siyasəti
Puç olar şahlığı, həm rəyasəti.
Siyasət işlətsə bir şah, hər zaman
Ondan qorxub qaçar div ilə düşman.
Divdən fərqli deyil küstax rəiyyət,
Boşlasan, addımı gen qoyar, əlbət.
Çalış siyasətdə elə axıt tər,
Ağalıq görməsin ondan bir xətər,
Aldatmasın səni dostluq imkanı,
Bir özünü, bir də qılıncı tanı.
Keyf edib güvənir bizə tacidar,
Səndə yalın qılınc, məndə qələm var.
Səndən qəhr eyləmək, məndənsə tədbir,
Kimi tut söyləsəm, onu et əsir.
Varlıdan sərvət al, qoy qalsın çılpaq,
Yoxsula qanıyla cəza ver ancaq.
Yaxşı-pis, yolunda halaldır, halal,
Pislərdən can çıxar, yaxşılardan mal.
Al malı, rütbəni, xalqı xar eylə,
Əziz ol hər zaman davranıb belə.

Elə ki, rəiyyət zəif, xar olar,
Səltənət yerində bərqərar olar".
Naibi məst etdi qürur, mükəmməl,
Vəzirlə o dəxi atdı zülmə əl.
Aldanıb edilən hər məsləhətə,
Zülümlər eylədi o rəiyyətə.
Xarlığı bir yerə yetirdilər ki,
Ölkədə başladı bir hərki-hərki.
Zülmün atəşinə canlar qalandı,
Ocaqlar talandı, evlər talandı.
Yüksəlib ellərə şeypur saldı səs,
Hər yanda hökm etdi: tut, qoyma, bas, kəs.
Yaman bir məqama çatdı əhali,
Qalmadı kimsənin dövləti, malı.
Ellər həsrət qaldı dövlətə, vara,
Rastü-Rövşən aldı rüşvət aşkara.
Qızıl, gövhər, kəniz, bollu qulam, qul,
"Malım var" demədi eldə bir oğul,
Çoxluq deyil, etdi yoxluq çox əsər,
Ölkədə qalmadı varlı bir nəfər.
Evlilər soyğundan gələrək zara,
Buraxıb evini verdi yadlara.
Canından əhali bezdikcə bezdi,
Baş alıb avara dağlarda gəzdi.
Əkinin, öküzün kökü qazıldı,
Gəlir qan bahası deyə yazıldı.
Məmləkət döndükcə xarabazara,
Xəznə həsrət qaldı gəlirə, vara.
Vəzirinsə evi xəzanə oldu,
Aləm başdan-başa viranə oldu.
Dava tədarükü görməliydi şah,
Baxdı nə qoşun var, nə xəznə, eyvah,
Dedi qulamlara: "Bilməliyəm mən:
Dönüb xarabaya məmləkət nədən?"
Zülümkar vəzirdən qorxaraq heç kəs
Olub bitən işdən çıxarmadı səs.
Gətirdi hərəsi bir cür bəhana:

– Bu iflas elədi, o qaçdı yana.
Torpaqda mədaxil, məhsul qalmadı,
Odur ki, xəznə də bir şey almadı.
Gəlir yox ödənməz oldu vergilər,
Günləri xoş kecən yoxdu bir nəfər.
Şahımız göstərsə şəfqət, mərhəmət,
Kəsbkarlıq yenə qızışar, əlbət.
Şahı bəhanələr qane etmədi,
Vaxtsız döyüşə də lakin getmədi.
Cəfakeş dünyanı düşündü, daldı,
Onun da həmdəmi yalnız xəyaldı.
İşini sahmana sala bilmədi,
Nəticəsiz qaldı qeyrəti, cəhdi.

BƏHRAMIN QOCA ÇOBANIN EVİNƏ YETİŞMƏSİ

Arabir də gedib ova oldu şad,
Edildi qüssədən bu yolda azad.
Bir gün cilovladı dərdi-sər onu,
Ovutmaq istədi o da ruhunu.
Təkbaşına çıxdı ova, ovlağa,
Qəlbinin qanını qanla yumağa.
Ovladı, ovladı, vurub dağladı,
Qəmin ayağını möhkəm bağladı.
Vurdu pələngləri, vurdu şirləri,
Atının başını çevirdi geri.
O qədər sürətlə qovub çapdı at,
Əridi istidən beyni də qat-qat.
Gəzdi o yerləri, dolandı gəzdi,
İçməyə bir damcı su yoxdu, sezdi.
Gördu, əjdər kimi ayı tutmağa,
Bir zil qara tüstü qalxıb ayağa,
Burulurdu sanki dağ üstündə dağ
Göylərə qəsd üçün sanki qalxacaq.
Söylədi: – Doğsa da oddan bu tüstü,

Gedim su istəyim ordan əlüstü.
O tüstüyə tərəf çapdı, yönəldi,
Uca bir çadırın yanına gəldi.
Gördü ki, sürüdür gəzib otlayan,
Günəşin altında alışır hər yan.
Ağacdan asılıb bir it aşağı,
Bağlanıb daş kimi əli, ayağı.
Atını çadırın yanına sürdü,
Olduqca mehriban bir qoca gördü.
Qonağı görüncə, hər şeydən əvvəl
Qoca təzim etdi, əl üstündə əl.
İlk əvvəl salamdan verdi sovqatı,
Qonağı düşürdü tutaraq atı.
Sonra da çadıra doğru düzəldi,
Nəyi var hüzura gətirdi, gəldi.
Söylədi qonağa: “Gizlədim niyə,
Layiq deyilsiniz belə süfrəyə.
Buralar abadlıq deyildir, düzü,
Süfrə yoxsul isə, məzur tut bizi”.
Görüb çörəyini o çobanın şah,
Bir içim su içdi, əl çəkdi nagah.
Dedi: “O vaxt çörək yeyərəm ki, sən
Nə sorsam, düzünü açıb deyəsən.
De görüm, bu itin nədir təqsiri?
Nə üçün bağlanıb bu evin şiri?”
Qoca söylədi ki: “Ey gözəl cavan,
Deyərəm nə olub, dinlə, gəl, cavan,
Bu it keşikçimdi çöldə, çəməndə,
Tapşırmışdım ona sürünü mən də.
O xeyli əmindi, vəfası vardı,
Onunla dostluqdan can xoşlanardı.
Gəzərdi hər zaman sürümdən uzaq
Bir qoyun oğrusu, bir də yalquzaq.
O, arxam, dayağım, pasibanımdı,
Əsla itim deyil, bil, çobanımdı.
Düşmən, pəncəsinə keçsə didərdi,
Dəmir biləyimdi, həlak edərdi.

Çöldən şəhərlərə getdiyim zaman
Sürüyə olardı bu köpək həyan.
Şəhərdən dönsəydim əgər gec dala,
Verərdi sürünü tək bu it yola.
Oldu yataqdarım neçə il belə,
Düz oldu, uymadı fitnəyə, felə.
Bir gün mən sürünün yolunu kəsdim,
Qoyunun sayını bilməkdi qəsdim.
Gördüm əskik gəlir heyvan yeddi baş,
Dedim: səhv edirəm, etmədim təlaş.
Bir həftə keçmişdi saydım dübara,
Az gəldi qoyunum, qan oldu qara.
Sığındım kamala, əsla yatmayıb,
Gördüm xətaya əl insan atmayıb.
Gözüm keşik çəkdi, heç dincəlmədi,
Bir gecə də olsun hərif gəlmədi.
Demə, bu it yaman ayıqmış məndən,
Min yol tədbirində sayıqmış məndən.
Yenə də eylədim sürüyə diqqət,
Saydım yenə elə az gəldi, əlbət.
Azaldıqca sürü çoxaldı dərdim,
Özümü qüssənin əlinə verdim.
Malım azalırdı daima beş-beş,
Sanki əridirdi buzu al günəş.
Hər gün azalırdı bu dövlət, bu var,
Yerdə qalanı da zəkat aldılar[295].
O zamandan bəri bağrı qan oldum,
Ağaydım, çevrildim bir çoban oldum.
Acı qəm odlara, bil, atdı məni,
Ciyərə işləyib ağlatdı məni.
Dedim: pozğunluğu salır bədnəzər,
Yırtıcılar edir evimə güzar.
İtim it deyildi, sanırdım şirdi,
Kim onunla belə dostluğa girdi?
Yatırdım bir dəfə su qırağında,
Ayıldım havanın xoş bir çağında.
Balış hesab edib öz çomağımı,

Uzatdım səssizcə əl-ayağımı.
Bir dişi canavar gördüm ki, gəldi,
İt onun önündə süst-süst çöməldi.
O, it lisanıyla çağırdı iti,
Köpək qarşıladı bu məhəbbəti.
Gəzdi dövrəsini, saldı tozanaq,
Gah quyruq tərpətdi, gah da ki, qulaq.
Axırda əyləşdi qurdun belinə,
Aldı istəyini dərhal əlinə.
Gəlib yatdı, sanki keyfi duruldu,
Ağzına sükutun möhrü vuruldu[296].
Qurd əvvəlcə verdi bir rüşvət itə,
Qələm haqqı gəzdi belə rüşvətə.
Sürüdə çox yağlı bir qoyun vardı,
Köklükdən ayağı qabar-qabardı.
Aşırdı qoyunu tapıb da fürsət.
İtdən çox almışdı o belə rüşvət.
İt uyub şəhvətin bu əməlinə,
Vermişdi sürünü qurdun əlinə.
Eşqindən başını itirmişdi o,
Sürünün işini bitirmişdi o.
Bir vaxt öz başına onu buraxdım,
Xəta işlədikcə dinmədim, baxdım.
Nəhayət onları tutdum bir kərə,
Başladım olmazın işgəncələrə.
Cəza günahkara verilir belə,
Dedim ki, köləlik eyləsin kölə.
İt kəsir yolumu, bu nə deməkdir,
Sürümün qəssabı demək köpəkdir.
Xəyanət işləmiş o, əmanətə,
Satır əminliyi min xəyanətə.
Bu işin üstündə asıb ağacdan,
Dedim ki, açmaram verməyincə can.
Günahkarla belə rəftar etməsən
Kimsə deməz sənə: afərin. əhsən".
Çobanın sözundə var idi hikmət,
Bu arif qocadan şah aldı ibrət.

Sözlər işarətdi – anladı, duydu,
Bir az yeyən kimi şəhrə üz qoydu.
Dedi ki: "Bu işə olmuşam heyran,
Şahlığı öyrətdi mənə bir çoban.
Bu hekayə mənim hekayətimdir,
Mən çobanam, sürü rəiyyətimdir.
Düz olmasa işdə qurduğun təməl,
İnandığım adam işlər pis əməl.
Vəzir inandığım gözüm, canımdır,
Hər zaman sürünü qoruyanımdır.
Desin: ölkə niyə bir viranədir?
Belə bərbadlığın əsası nədir?"
Elə ki, şəhərə qayıtdı geri,
Gətirtdi zindandan siyahiləri.
Baxdı vərəqəyə birbəbir özü,
Qaraldı namətək aydın gündüzü.
Bir dünya zavallı gördü yaralı,
Yazılmış hamının birbəbir halı.
Gördü hər vərəqdə belə yazı var:
Padşah ölüm kəsir, vəzir bağışlar".
Hər yerdə pislənir – olundu agah,
Vəzir yaxşı çıxır, ləkələnir şah.
Bu necə şivədir, oldu xəbərdar,
Oğrunun talana gördü qəsdi var.
Qurda sürü verən it kimi o da
Gördü məmləkəti vermişdir bada.
İtlər itliyində qalsalar belə,
Coşub çox xüruşa gələrlər hələ.
Şah məsləhət gördü, hər şeydən qabaq
On gün vəzirini eyləsin dustaq.
Dedi: "Qulluğunda saxlasam əgər,
Çalmaz əleyhinə qələm bir nəfər.
Etsəm qapısını həşmətdən uzaq,
Qaranlıq gecədə nur verər çıraq".

BƏHRAMIN VƏZİRDƏN HESAB İSTƏMƏSİ

Sabah Yer üzünə işıq səpincə
Yığdı öz fərşini qaranlıq gecə.
Səhər cüt qılıncla bir zərbə vurdu,
Qalxıb öz qanıyla ayı doyurdu.
Yüksəltdi fələyə Bəhram sarayı,
Əmr etdi: gəlsin el, saldı harayı.
Coşdu axın kimi, gəldi hər tərəf,
Hamı öz yerində oturdu səf-səf.
Rastü-Rövşən dəxi hərəkət etdi,
Yuxarı başdakı yerinə getdi.
Qəzəblə çığırdı Bəhram vəzirə,
Qorxudan az qaldı o girsin yerə:
– El xaraba olub, səbəbi sənsən!
Yurd bəzəksiz qalıb, viran edənsən,
Qoydun quru yerdə, talayıb məni,
Gövhərlə doldurdun öz xəzinəni.
Qoşunun rizqini aldın əlindən[297],
Ordu tələf oldu bu əməlindən.
Soydun rəiyyəti, talan var kimi,
Susadın canına canavar kimi.
Eldən almalıykən vergi, ya xərac,
Gah kəmər almısan, gah almısan tac.
Unutdun haqqını gözəl nemətin,
Məndən utanmadın, yoxmuş qeyrətin.
İman bəslər buna, hamı hər zaman,
Nemət küfrü pisdir dinsiz olmaqdan[298].
Neməti tanımaq hörmət artırar,
Kim onu gözləsə, nemət artırar.
Nə rast, nə rövşənsən, aydınlıq itdi,
Getdi işıqlıq da, düzlük də getdi.
Səndən qoşun, xəznə əziyyət almış,
Nə ordu, nə xəznə yerində qalmış.
Elə sanırsan ki, şərab zamanı

Könül qafilanə atar dunyanı.
Əlini kəsərsən bizimkilərin,
Quyu qazıyarsan dərindən-dərin.
Torpaq olsun yeri qaldıranda cam
Unutsa bir dəfə qılıncı Bəhram.
İçəndə özümü unutsam da, bil,
Anla ki, fələkdən olmadım qafil".
Sözü çənbər edib, şah bir-bir aldı,
Vəzirin boynuna götürdü saldı.
Sonra bir cəllada dedi: "Onu al,
Cənnətdən sürüyüb cəhənnəmə sal!"
Əmmamədən ona qayırıb kəmənd,
Aparıb zindanda eylədilər bənd.
Ayağı kündəli, zəncirli əli,
Belə bir vəziri belə görməli.
Bu şiddətli hökmü verib tacidar,
Əmr etdi: "Ucadan şəhrə çəkin car.
Məzlumlar olunsun bu cardan agah,
Alsın qisasını qoy onların şah".
Eşitdi camaat, eşitdi ordu,
Gəlib Bəhram şahın önündə durdu.
Açıldı vəzirin yaman işləri,
İlanla deşdilər köhnə əjdəri.
Xəbərdar etdirdi şah dustaqları,
Məhbəslərdə yatan qəlbi dağları.
Hamı təqsirini desin, hər nə var,
Bəndini açmağa göstərsin açar.
Dustaqdan qurtaran cumdu, yönəldi,
Şahın hüzuruna axışdı, gəldi.
Şah yeddi nəfəri ayırdı dərhal,
Etdi dərdlərini onlardan sual:
"Bir söylə, nə üçün ömrün dardadır?
Haralısan, evin, yurdun hardadır?"

BİRİNCİ MƏZLUMUN ŞİKAYƏTİ

Söylədi Bəhrama birinci adam:
"Sənin düşmənindən düşmən alsın kam.
Tökdü Rastü-Rövşən gözdən yaşımı,
Əzabla öldürdü can qardaşımı.
Mal-qara az, ya çox, nəyi ki, vardı –
Üstə izzəti də alıb apardı.
Gözəldi qardaşım, xeyli cavandı,
Hər kim eşitdisə halıma yandı.
Mən şivən qoparıb, saldım qalmaqal,
Saldırdı zindana o məni dərhal.
– Düşmənə var – dedi – yaman rəğbəti,
Gətirdi başıma bu müsibəti.
Kinli bir qurluya verdi işarət[299],
Etdilər evimi talan və qarət.
Bağlatdırdı məni, göstərib də zor,
Sarayı gözümdə dönüb oldu gor.
Getdi min zülm ilə, öldü o qardaş,
Bu qardaş ölümcül axıtdı qan-yaş.
Onun dustağıyam bir ildir, düzü.
Mənimçin mübarək faldır şah üzü".
O məzlum dərdini söylədikcə, şah
Oldu vəzirinin zülmündən agah.
Vəzir qarətini qan bahasilə
Qaytarıb tapşırdı o məzlum ələ.
Dedi: "Get işinə, azadsan, azad!"
Elədi məzlumu beləliklə şad.

İKİNCİ MƏZLUMUN ŞİKAYƏTİ

İkinci dayandı, əl ustündə əl,
Şaha dua etdi hər şeydən əvvəl;
Dedi: "Kənarlarda vardı bir bağım
Yaşıllıq yurduydu şaxım, budağım.
Hər küncünün vardı behişt cəlalı,
Əyərdi meyvələr hər yaşıl dalı.

Məndən ötrü xəzan təzə bahardı,
Atamdan bu bağça bir yadigardı.
Gəldi haman bağa bir gün o yağı,
Oldu gülzarımın əziz qonağı.
Gətirdim ortaya meyvə, mey, şərbət,
Layiqincə ona eylədim hörmət.
Evdə, bağda nəyə gəldi gümanım,
Gətirdim ortaya, gülsün mehmanım.
Yedi, rahat oldu, sevindi, yatdı,
Meydən istəyincə murada çatdı.
Sonra durub gəzdi, etdi tamaşa,
Haman bağ eşqilə döndü sərxoşa.
Söylədi: – Gəl, mənə sat bu bağını,
Pul verim, nurladım qoy çırağını.
Mən dedim: – Canımdır, bil, bu bağ mənim,
Onsuz günüm qara olacaq mənim.
Hər kəsin bir şeyə qızğın eşqi var,
Mən yazığı isə bağım yaşadar.
Elə zənn eylə ki, bu bağ sənindir,
Bağbanınam burda, otaq sənindir.
Nə zaman güzarın düşərsə bizə,
Sular kənarında, mey iç, al məzə.
Nəyə malikəmsə mətbəximdə mən
Gətirsin önünə bir gümüşbədən.
Dedi: – Bundan daşın, bəhanəni at,
Yığış, get buradan, bağı mənə sat!
Çalışdım, inlədim, atmadım bağı,
Nə zora, nə zərə satmadım bağı.
Nə zaman keyfləndi o asi mehman,
Atdı üzərimə bir quru böhtan.
Başımı zülm ilə cəfaya saldı,
Tutub mən yazıqdan bağımı aldı.
O gündən qismətim oldu soyuq ah,
Deyirəm dərdimi bilsin şahənşah.
İki ildir məni gətirib cana,
Çəkib əziyyətlə salıb zindana".
Şah qaytardı ona tarlanı, bağı,
Bağdada dönmüşdü bağı, otağı.

ÜÇÜNCÜ MƏZLUMUN ŞİKAYƏTİ

Üçüncü dedi ki: "Böyük tacidar,
Hər yana istəsən bəxtin yol açar.
Mən dəniz yoluyla edib ticarət,
Tapardım özümə bir parça nemət.
Çıxardım səfərə beləcə bol-bol,
Gəlirim artardı hər səfər, hər yol.
Dürrü tanımaqda artdı qiymətim,
Bürüdü hər yanı adım, şöhrətim.
Sabaha nur verən yar-yaraşıqlı,
Çıraqdan daha çox aydın, işıqlı
Bir neçə mirvari ələ gətirdim,
Sevinib özümü şəhrə yetirdim.
Onları satmaqdı arzum, istəyim,
Dedim: yaxşı geyim, həm yaxşı yeyim.
Çatdı vəzirinə onun sorağı,
Bildi ki, məndə var bir boyunbağı.
Çağırtdırıb aldı, odlara yandım,
Qiymət söyləməyə yaman utandım.
Sövdələşmək çağı gəldi meydana,
Gətirdi ortaya yüz min bəhana.
Dedim qiymətini, dərdü qəmlə mən,
Yenə əl çəkmədi o bəhanədən.
O, qaradan, ağdan tutmuş neçə gün,
Qəlbimi ümidlə doldurdu bütün.
Nəhayət çağırıb məni gizlicə,
Canitək zindana saldı bir gecə.
Pulumu vermədi namərd, aman, ah,
Dedi: – İşləmisən cinayət, günah.
Getdi halal malım, dürr boyunbağım,
Bağlandı üstəlik əlim, ayağım.
O məndən gövhəri beləcə aldı,
Varlığım daş kimi zillətdə qaldı.
Dürrü papağına eylədi bəzək,
Atıldım quyuya, qaldım sədəftək".
Xəznəsindən alıb bədvəzirin, şah
Onu daş-qaşlarla eylədi gümrah.

DÖRDÜNCÜ MƏZLUMUN ŞİKAYƏTİ

Dördüncü şəxs çəkib, qorxusundan ah,
Dedi: "Ey tərifə layiq olan şah.
Gənc, qərib aşiqəm, ilham alardım,
Axar sular kimi bərbət çalardım.
Bir sevgilim vardı, olmazdı misli,
Qəmlər təsəllisi, çinliydi əsli.
Hilaldan nur almış parlaq məhpara,
Gündüz qarşısında gecədan qara.
O, heçin adını qoymuşdu ağız,[300]
Qatıb gülüşünə qənd, şəkər bu qız.
Bahardan gözəldi bu dilbər cavan,
Aşkara çalmışdı rövnəqi bağdan.
Satın aldımsa da mən o afəti,
Gözümün bir oydu vəli-neməti.
Məndən öyrənmişdi sazda çalmağı,
Vardı ruh bəsləyən könul almağı.
Üzbəüz oturub məclis qurardıq,
Şamla pərvanətək söhbət vurardıq.
Mən bir gecə idim, o nurlu çıraq,
Yar sevimli çiçək, könül bağça-bağ.
Vəzir məndən aldı o güləndamı,
Elə bil ayırdı nurundan şamı.
Alıb öz evini işıqlandırdı,
Yazıq pərvanəni oda yandırdı.
Mən yar həsrətiylə divanə oldum,
Ona yol axtardım, getdikcə soldum.
Vəzirin saldırdı məni zindana,
Dedi: – Zəncirlənər dəli-divana.
Aldı o yarımı hiylə, naz ilə,
Can qaldı zindanda min niyaz ilə.
Dörd ildir ki, belə, ah, o zülümkar
Məni bu zindanda etmiş zəlil, xar".
Şah gözəl kənizi, bollu varidat
Gətirdib, oğlana verdi o saat.
Üstəlik gəlinə verdi bol cehiz,
Zindandan qurtardı məhbusla kəniz.

BEŞİNCİ MƏZLUMUN ŞİKAYƏTİ

Beşinci söylədi: “Ulu tacidar,
Ey evi fələyə olan barabar.
Rəisiyəm filan rəsədgahın mən,
Müti bir quluyam şahənşahın mən.
Məşğələm verməkdir ölkəyə zinət,
Qulağım halqalı, işim itaət.
Şahın dövlətindən, yaradan Allah
Mənə dövlət vermiş, bir də calal, cah.
Məşriq şahı daim yaşasın deyə,
Qərq etdim üfüqü tamam şənliyə.
Duan rizqim idi mənim hər zaman,
Səndən ötrü gördüm yaxşı iş, inan.
Şəhər, kənd sayəmdə oldu təzə, şad,
Alimlər etdilər mənə etimad.
Əlimlə parladı bütün məmləkət,
Yetişdi sayəmdə hər kəsə nemət.
Yoxsulluq əlimlə qaçdı, yox oldu,
Səyimlə dulların qarnı tox oldu.
Qızıl umanlara eylədim kömək,
Darda qalanlara yetirdim yemək.
Qoymadım kimsəni qalmağa mətəl,
Əziyyət çəkənə tez uzatdım əl.
Nə gəlirim olsa əkinçilikdən,
Onu sərf eylədim qonaqlığa mən.
Salmışdım qaydaya gəlir-çıxarı,
Məndən razı idi rəiyyət, Tanrı.
Bu adım, bu sanım vəzirə çatdı,
Zülüm qazanını o tez qaynatdı.
Aldı mənsəbimi, cah-calalımı,
Dağıtdı, qoymadı mülkü malımı.
Dedi: – Qazanmadın əməklə var sən,
Bəxşiş də görməyib kimsə əlindən.
Var iksir kürəsi səndə, ehtimal,
Ya ki, tapılmadır bu xəznə, bu mal.
Ayır layiqincə bir qismət mənə,
Yoxsa, yetirərəm əziyyət sənə.

Qulunun başına gətirdi nələr,
İşlətdi min cürə xam bəhanələr.
Ən axırda məni dərdimənd etdi.
Özüm öz qulumdum, tutub bənd etdi.
İndi beş ildir ki, evdən uzağam,
Körpələrə həsrət nakam dustağam".
Şah verdirdi ona min nazü nemət,
Dedi ki: – Azadsan, öz evinə get!

ALTINCI MƏZLUMUN ŞİKAYƏTİ

Altıncı məzluma növbət ki, çatdı,
Öz xumar bəxtini o da oyatdı.
Şaha dua etdi əvvəlcə, əlbət,
Dedi: "Ey əxlaqı ölkəyə nemət,
Əslim kürd, özüm də mərd bir əsgərəm,
Nəslimin mirası, xalis gövhərəm.
Qoşun əfradına mənsubam mən də[301],
Atam da padşaha bəndəydi, bəndə.
İxlasla şahıma qulluq edirdim,
Atamın getdiyi yolla gedirdim.
Şahın düşməninə qılınc çəkərəm,
Hazıram canımdan keçməyə hər dəm.
Şah öz nemətindən azacıq çörək
Vermişdi, biz də bir güzəran görək.
Asudə neməti mən də yeyirdim,
– Bəndəyəm hər zaman şaha, – deyirdim.
Aldı mənsəbimi vəzir kələkbaz,
Zülmün, yamanlığın axırı olmaz.
Vardı əkin yerim, əhli-əyalım,
Yoxdu bundan özgə dövlətim, malım.
Neçə yol yanına vardım onun mən,
Yalvardım, yaxardım tutsun əlimdən.
Bəlkə də ədalət yoluyla getsin,
Yazıq ailəmə bir insaf etsin.
Təqaüd kəsdirsin mənə o insan,

Ruzimi yetirsin ali divandan.
Üstümə səsləndi, dedi: – Sakit ol!
Gedib xədənginlə öz ruzini yol[302].
Yoxdur meyli şahın, bunu düş başa
Ki, dava törətsin, girsin savaşa.
Qorxuda deyildir başının tacı,
Davaya, qoşuna yox ehtiyacı.
Tənbəllik eyləmə, peşə tap, peşə,
Palçıqçılıq eylə, giriş bir işə.
Yeməyin yoxsa da, qapında var at,
Onu, yəhərini, silahını sat!
Dedim: – Bu xislətdən, bu rəydən əl çək,
Tanrıdan qorxaraq, gəl, eylə kömək.
Həsrət qoyma məni pula, paltara,
Mən dara düşmüşü gəl salma dara.
Sən uzatdın nazla əl-ayağını
Mən qılınc götürüb qovdum yağını.
Sən məmləkət üçün vurursan qələm,
Mən qılınc götürüb, atıram qədəm.
Qələm batırırsan sən qara qana,
Mən hücum edirəm qanlı düşmana.
Şahın verdiyini alma əlimdən,
Pənah apararam, yoxsa, ona mən.
Qızıb bu sözlərdən göstərdi inad,
O mən qələmsizə çəkdi bir dəvat[303].
Dedi ki: – Ey qanmaz, bunu yaxşı qan,
Xam kərpic deyiləm ki, qorxum sudan.
Gah dilə tutursan işlədib hiylə,
Gah da qorxudursan məni şah ilə.
Verdim taxtü-tacı mən tacidara,
Mən olmasam, olmaz nə ağ, nə qara.
Saymaram olsa min şah sərəncamı,
Yaşar mənim üçün padşahlar hamı,
Yola getməsəydi mənimlə hərgah,
Qurd-quşa olardı qismət, bil ki, şah.
Söyləyib dəvatı başıma çaldı,
Atı, silahımı əlimdən aldı.

Zülm edib əlini batırdı qana,
O gün mən yazığı saldı zindana.
Dustağam indi mən düz altı ildir,
Ürəyim qəmlidir, bəxtim zəlildir".
Şah oxşayıb onu, tutdu qaş-daşa,
Ey bəndə bəsləyən hökmüdar, yaşa!
Şahın ki, lütf ilə güldü dodağı,
İki dəfə artdı kürdün torpağı.

YEDDİNCİ MƏZLUMUN ŞİKAYƏTİ

Yeddinci məzlumun növbəti yetdi,
Ürəkdən o şaha dualar etdi.
Dedi: "Mən dünyadan götürmüşdüm əl,
Allaha bağlayar zahidlər əməl.
Gözütox yoxsulam, yandım şam kimi,
El üçün çalışan bir adam kimi.
Aqibətdən xəbər tutaraq əvvəl,
Üzdüm bu dünyanın işlərindən əl.
Demə ki, yemişəm, demə yatmışam,
Bol namaz qılmışam, oruc tutmuşam.
Gündüz yoxdu yeyim çörəyim, suyum,
Gecə yoxdu yerim yatım, yuxlayım.
Allaha eylədim hər an ibadət,
Ancaq ibadətə eylədim adət.
Hamıya bir riza gəzdim dünyada,
Duayla hər kəsi gətirdim yada.
Vəzir məndən ötrü yollayıb soraq,
Çağırdı, gedincə oturdub uzaq,
Dedi ki: – Haqqında pis gümanım var,
Yeri vardır sənə versəm əzablar.
Dedim ki: – Ey ağa, gümanın nədir?
Yaşaram arzunca, imanın nədir?
Dedi: – Bəd duandan qorxuram ancaq,
Diləyirəm sənə ölüm versin haqq.
Mənimlə çoxdandır sənin iddian,

Ucalır haqqımda gecə bəd duan.
Bəd dua oxu ki, atırsan müdam,
Dəyər bu hədəfə bir gün qorxuram.
Nifrinin canımı hədəf etməmiş,
Qarğışların hələ cana yetməmiş,
Əlini, boynunu tutub bağlaram,
Mən də bu şəkildə səni dağlaram.
Qorxmayıb, ömrümü o saldı bəndə,
Zərrəcə yanmadı mən dərdiməndə.
Dustağam əlində düz yeddi ildir,
Ayaqlarım torda, bəxtim zəlildir.
Mənim əllərimi saldısa bəndə,
Fələklərdən kömək istədim mən də.
Duadan ayırdı əlimi əgər,
Sanma bir də əli nemətə dəyər.
O saldı qalaya, mənə gəldi fən,
Dağıtdım evini qarğışımla mən.
Yetirdim əlimi mən də padşaha,
Qalmadı bir əngəl, şad olum daha”.
Qalxıb qucaqladı Bəhram zahidi,
O kafir öldürən şir mücahidi.
“Duadan qorxuram – sözündən qeyri,
– Dedi – hər nə demiş, hamısı əyri.
“Duan yerdə qalar” deyənlər hanı?
Quldur hökmü deyil, zahid fərmanı.
Vəzir ki, görməyib öz yerində iş,
Deməli, özünə qarğış eyləmiş.
Gəldi bəd duanın nəhayət sonu,
Başını kəsdirib məhv edər onu.
Vəzirin nəyi var: qaş-daş, mülkü mal,
Götür, zahid baba, sənin olsun, al!”
Verilən şeylərdən üz döndərərək,
Zahid dövrə vurdu misali-fələk.
Sonra: – Bu nəqdlərdən azadam, – dedi,
O yaxşı vermişdi, yaxşı istədi.
Çalğısız başladı birdən o rəqsə,
Getdi, görünmədi artıq heç kəsə.

Onlar bu qaydayla qədəm atdılar,
Yerdən asimana baş ucaltdılar.
İnsan adlansa da yerdə qalan, bil,
Cümləsi divlərdir, başqa şey deyil.
Qədəhdə püxtə kim tapmaq istəyər,
Min-min xam qoraya salmalı nəzər.
Püxtə o kəslərə layiqdir demək
Ki, qoruyar xamdan həm cib, həm ətək.

BƏHRAMIN ZALIM VƏZİRİ ÖLDÜRTMƏSİ

Tozlu kilimini yer qalxıb aldı,
Palçıq kölgəsini günəşə saldı.
Bu torpaq kürədə qəm yedi, Bəhram
Döndü yaş kərpicə; pozuldu tamam.
Tədbirlər aradı o canü dildən
Ki, seçib tikanı ayıra güldən.
Dünyanın zülmündən olunca agah
Ədalət yoluna qədəm qoydu şah.
Vəzirin felini edərkən xəyal,
Atdı kicgahına əlini dərhal.
Bürüdü sübhədək xəcalət onu,
Yatmağa qoymadı bu halət onu.
Gunəşin çeşməsi saxsı güldanda
Reyhanlar yetirib açan zamanda[304],
Bəhram yağış görmüş təzə reyhana
Dönərək, dürr səpdi qəlbi yanana.
Fərman verdi: – Taxtım qurulsun gərək,
Yerə dar ağacı vurulsun gərək.
İzn alıb, axdı el barigah sarı,
Durdu əldə qılınc xas adamları.
Oturdu ölkənin məşhur ərləri,
Sürüldü yoxuşa ədalət nəri.
Camaat yığıldı, coşdu yığıncaq,
Gələnlər yaratdı əzəmətli dağ.
Vəzir ki, zülmündə ölkədə təkdi,

Gör onu şah necə zəncirə çəkdi.
Diriykən asıldı dardan o alçaq,
Öldü xəcalətdən oğrular sayaq.
Şah dedi: – Kim qalxsa bu cür göylərə,
Ruzgar yıxar onu bu minval yerə.
Xəyanətkar olar ellər bədnamı,
Pislərin pislikdir hər sərəncamı.
Zülm eyləyib əgər şur qaldırsa, bil,
Göndərər məzara onu hər adil.
Sanma ki, dayağı yox ədalətin,
Yer, göy qulluğunda durmuşdur mətin.
Kim salsa dünyada zülüm bağını
Deməli bağlar öz əl-ayağını.
Bəhram ədalətdə aldı yaxşı ad,
Etdi qurdla iti, çobanı tez yad.
Dəvətlə taxtü-tac verdi çobana,
Səadət, asayiş bəxş etdi ona.
Götürdü ölkədən bütün əngəli,
Kökündən qopardı zoru öz əli.
İşlətdi bu sayaq tədbirlər, demək,
Dəmiri zər oldu, palazı ipək.
Dənizləri keçən, dağları aşan
Qoşun, xəznə yığdı adil hökmüran.

ÇİN XAQANININ BƏHRAMDAN ÜZR İSTƏMƏSİ

Xaqan eşidincə belə xəbəri,
Çəkib ordusunu qayıtdı geri.
Bəhramdan iznsiz nəfəs almadı,
Üzr diləməkdən geri qalmadı:
"Vəzirin ulduzu yerində axdı,
Çünki o, fitnəyə möhkəm dayaqdı.
Məktublar göndərib çağırdı bizi,
Tutdu yağlı sözə ürəyimizi.
O, hiylə işlətdi, anlamadım mən,
Səbrü qərarımı aldı əlimdən.

– Yol xalidir – dedi, – qızıl isə bol,
Zər istəyirsənsə, dayanma, tez ol.
keyflidir şahımız, yoxdur onda hal,
Üzünə səpməyə su, tapmaz macal.
Hazıram, durma, gəl, tərəddüdü at,
Mən başlar kəsərəm, sən qılınc uzat.
Şahın işlərindən tutdum xəbər mən,
Gördüm doğru deyil vəzir söyləyən.
Asayiş zamanı, vuruş vaxtı şah
Çatır muradına istəsə hərgah.
Halqa gəzdirənəm, – dedim mən yenə,
Özümə çinliyəm, həbəşəm sənə[305].
Qızım kənizindir, nə qədər sağdır,
Tacım kandarında quru torpaqdır".
Nə qədər işlədib vəzir xəyanət,
Bəhramdan yazmışdı gizli şikayət.
Yığıb hamısını verdi elçiyə,
Apar Bəhram şaha tez yetir deyə.
Gələn məktublardan olunca agah,
Katib qələmitək itiləşdi şah.
Dedi: – Öldurüldü, olsun şükürlər!
Sonra işlərini tutdu mötəbər.
Ədlin heykəlini Bəhram ki gördü,
Ağdan və qaradan ibrət götürdü.
Padşah ədaləti süzəndən bəri
Qurban verdi ona yeddi peykəri[306].
Başqa xəyalları qazdı kökündən,
Verdi ədalətə könül, oldu şən.

BƏHRAMIN SON GÜNLƏRİ VƏ MAĞARADA YOX OLMASI

Dürlər peyvənd edənləlin bağına[307],
Gövhərlər düzəndə yer qulağına,
Yeddi tağ içində səsləndi mey, cam,
Əksi-səda duydu aqibət Bəhram.
Dimaq günbədində onu, kamalı

Fələyin dövründən eylədi halı:
Bu torpaq günbədin sənəmlərindən
Uzaq gəz, olarsan, yoxsa, həlak sən.
Beyninin günbədi alışdı yenə,
Göz yumdu əfsanə, nağıl sehrinə.
Gördü ki, işrətə yol verməyən tağ,
Hamı günbədlərdən toz qaldıracaq[308].
Yeddi günbədini atıb, unutdu,
Başqa bir günbədin yolunu tutdu.[309]
Bir tağ ki, fənadan heç tapmaz xələl,
Ona həşrə kimi yetişməz bir əl.
Yeddi möbid oğlu eylədi dəvət,
Verdi hər birinə bir uca günbəd.
Tağlara od vurdu, alışdırdı şah,
Yəni hər birini etdi atəşgah.
Olardı bu zaman altmış yaşı,
Yasəmən bitirdi bənövşə başı[310].
Ürəkdən sığındı uca Allaha,
Etmədi özünə pərəstiş daha.
Tərk etdi sarayı bir axşamçağı,
Bürüdü dəstəsi bütün ovlağı.
Ov qovlayan zaman şah aydın-aşkar
Özünü eylədi necə gör şikar.
Ordusu bürüyüb aldı hər yeri,
Gur, ceyran yığırdı gəzib çölləri.
Qoşun ovlaq boyu gur axtarırdı,
Şah isə özünə gor axtarırdı.
Qoşun arayırdı çölün gurunu,
Bəhram arayırdı təklik gorunu.
Ətrafı gəzdikcə, o çəmən-çəmən,
Ovladı ahunu öz bədənindən[311].
Gur gəzmə orda ki, torpağı şordur,
Ceyranı bəladır, guruysa kordur.
Bəhram Gur çöllərdə ov gəzən zaman
Gəldi bir gur keçdi onun yanından.
Şah bildi çağırır onu cənnətə,
Dərhal könül verdi belə dəvətə.
İzləyərək guru, qovdu, çapdı at,

İldırım sürətlə saldı çathaçat.
Sürdü çöllər boyu, cumdu, tələsdi,
Xərabə yerlərdə yel kimi əsdi.
Köhləni açmışdı elə bil qanad,
Sürdü iki nəfər arxasınca at.
Yayları buz kimi sərindən sərin
Bir mağara vardı olduqca dərin.
Rəxnəydi hər yanı, xeyli qorxulu,
Kimsənin oraya düşməmiş yolu.
Gur, igidlər kimi içəri girdi,
Şah da arxasınca; o sanki şirdi.
Sürdü öz atını birbaş oraya,
Keyxosrov xəznəsi bir mağaraya[312]
Girdi; bu yer ona pərdədar oldu,
Mağara padşaha sanki yar oldu.
Cavan qulamlar da gəlib yetdilər,
Mağara ağzını məskən etdilər.
Nə girə bildilər zorla içəri,
Nə dönə bildilər ov üçün geri.
Qoşun tutanadək o düzəngahı,
Yağdırdılar çölə buz kimi ahı.
Həmən hadisədən keçdi bir qədər,
Qoşunlar hər yandan axıb gəldilər.
Şahı yox, kahanı onlar görüncə,
Ağzında möhrə bir şahmar görüncə,
Cavanlar orduya gəldi yanaşdı,
Dünya padşahından söz-söhbət açdı:
“Çapdı öz atını eyləsin şikar,
Gəlib dar dəhlizə girdi tacidar”.
İnana bilmədi bir nəfər buna,
İnana bilmədi düz olduğuna.
Dedilər ki: “Bu söz pis bir xəyaldır,
Belə danışanlar naqiskamaldır.
Allaha and olsun, fil kimi bir şah
Girə bilməz bura, istəsə hərgah”.
Bilmədilər, edib vida bostana,
Yönəlib gedibdir fil Hindistana[313].

Oldu filgüclünün zəncir hasili,
Kim açar zəmanə bağlayan fili?
Padşahın yerini versinlər nişan
Deyə, cavanları döydülər yaman.
Uşaqlar qopardı yanıq-yanıq ah,
Qalxdı mağaradan bir tüstü nagah.
Səs gəldi: "Burdadır sizin tacidar,
Qayıdınız geri, şahın işi var".
Şahın adamları bunu sezdilər,
Girib mağaraya onu gəzdilər.
Yoxdu mağarada hətta bir milçək,
Qurmuşdu torunu yalnız hörümçək.
Aradılar onu yüz dəfə, yüz yol,
Tökdülər yolunda göz yaşı bol-bol.
Şahı tapmayınca, gəlib durdular,
Mağara ağzında cərgə vurdular.
Ağlayıb durdular gözləri yaşlı,
Anaya gedincə xəbər, təlaşlı
Gəldi, necə gəldi, bilmədi yolu,
Əlindən getmişdi dağ kimi oğlu.
O başqası kimi gəzə bilməzdi,
Onlar gözlə gəzdi, o, canla gəzdi.
Gül gəzdi, meyvəsiz xara yetişdi,
Oğlunu axtardı, hara yetişdi?
Dağ kimi zər tökdü, o, günlər boyu,
Qazısın adamlar orada quyu.
Qazıtdı, üzünə xəznə gülmədi,
Quyudan Yusifi tapa bilmədi.
Həmin mağarada o gündən bəri
Qalır indiyədək xəndək yerləri.
Ellər zaman-zaman gəlib edir yad,
Bəhram mağarası ona vermiş ad.
Qırx gün qazıdılar yeri durmadan,
Belə gor qazıyan çox görmüş cahan!
Əmək sərf etdilər, qazdılar əbəs,
Onu yuxuda da görmədi bir kəs.
Hər kimin olarsa asiman yeri,

Saxlamaq çətindir bu səfərbəri.
Yerdə sümük qalar, sanma ruh qalar,
Göyə mənsub olan qalxar, ucalar.
İki analıdır hər bir yaranan,
Bir ana torpaqdır, birisi də qan.
Bəslər qan anası naz ilə onu,
Açar yer anası ona qoynunu.
Bəhramın anası qoşaydı, eyvah,
Daha əziz oldu yer anaya şah.
Aldı, qaytarmadı bir də dübarə,
Çarə arayana vermədi çarə.
Yer ana zülmündən o qan anası
Bəlalar oduna oldu yanası.
Nə zaman ki, coşdu qızğın dimağı,
Hatifdən eşitdi bir səs qulağı:
"Ey divtək özünü hər yana vuran,
Qeybin əsrarını axtarıb duran,
Tanrı bir əmanət vermişdi sənə,
Zaman çatdı, geri istəyir yenə.
Əmanət üstündə qafil olmayaq,
Özünü nə öldür, nə odlara yax.
Zəhmətdən əlini çək, qayıt geri,
Sal öz qaydasına bütün işləri".
Hatifdən yetincə bu xəbər ona,
Ana ağlamadı itən oğluna.
Hicranla çırpınan qəlbini, getdi,
Övlad işləriylə o məşğul etdi.
Verdi varislərə taxtı, tacı da,
Vərəsə sahibi ölməz dünyada.
Sən, ey xəbər verən o Bəhram Gurdan,
Tapıb məzarını uzaqlaş burdan.
Görən yox bizimlə heç Bəhram Guru,
Yoxdur xəbər verən hardadır goru.
Hünər göstərərdi, bir zaman vardı,
Adını dağ ilə gura vurardı.
Baxma bu gurlara vurulan dağa,
Nəzər qıl son dağa, getmə uzağa.

Min gur ayağını qırdı o insan,
Axır qurtarmadı gur tapdağından.
Dünyanın var iki darvazası gen,
Birindən boşalar, dolar birindən.
Uzunun üç, enin bir arşın torpaq,
Boyaq dükanında dörd küpsən ancaq[314].
Mədə hər tikəni yeməyə durdu,
Xılt alıb ona öz rəngini vurdu.
Brovuz geyinib o, başdan-başa,
Dörd xıltdan alaraq, eylə tamaşa.
Neylərsən, de görüm, belə rəngləri,
Bir gün qaytarmalı olasan geri?
Onlar ki getdilər, atıb dünyanı,
Qurtardı rənglərdən, iylərdən canı.
Qalxmaz, həşrə kimi yumar gözünü,
Bu bağlı pərdədən açmaz üzünü.
Yol ağır, gecəmiz qorxunc haldadır,
Darğa yuxudadır, oğru yoldadır.
Torpaqpərəstləri doydurar torpaq,
Enər alçaqlığa daima alçaq.
Ey yuxarı əldən sayılan insan,
Nəyə bu şeylərçin qan ağlayırsan?
Göy, sənin tabein olmaq istəsən,
Yollan səmalara, yüksəl bu yerdən.
Arxana baxmadan yürü göylərə,
Ta yıxılmayasan bir də bu yerə.
Sənin həmailin ulduz, asiman,
Olmuşdur vəsilən bunlar hər zaman.
Səndən bütün varlıq tapmada macal,
Təngiluşa sanar səni bu xəyal.
Götürür işindən hər biri timsal,
Açırsan nə qədər sən onlara fal.
Səndən nur alıb da olmuşlar parlaq,
Onlara uyandan uzaq ol, uzaq!
Nöqtəni bəsləyən bir xətdən qeyri,
Dəftərindir bütün hərflərin yeri.
Sənsən yaradılış pasibanı, bil,

Ey mələk, sən ona dəlilsən, dəlil!
Yaxşısan, pis işə əsla qoşulma,
Vəhşilik eyləyib, gəl, vəhşi olma.
Pis-yaxşı nəyin var, demək, malındır,
Lakin sənə vacib öz kamalındır.
Ya aclıq bilməyən bir qapını çal,
Ya da xislətinlə xalqa ol misal.
Nura qarşı hicab çəkilsə əgər
Səmadan, fələkdən göz uzaq düşər.
Göyləri tanıyıb duyan bu yerdir,
Mələyi saxlayan ancaq bəşərdir.
Nə qədər bu torpaq, yel, atəş, su var,
Ol qəm aləmindən hər zaman kənar.
Bu dörd pəncərəli hücrə ki vardır,
Dardır ürək üçün, bu, aşikardır.
Oğru qapısıtək qoşadır, qoşa,
Vurmuş əyyar kimi dörd bənd hər başa.
Kənddən qovulmamış zorla uzağa,
Yüklə paltarını öküz, ulağa.
Ağırsan, yolunu canü-dillə get,
Miniyin itidir, yükü yünkül et.
İnsan kainata vida edəndə
Canın meyli qalar yenə bədəndə.
Canın əgər bilsən qədrini hədsiz,
Onda yaşayacaq ruhun cəsədsiz.
Ey bəhanə quran, zənn etmə, guya,
Nə var buradadır, heçdir o dünya.
Çoxdur uzunumuz, enimiz, ancaq,
Getməz xəyalımız dünyadan uzaq.
Çox yaranmış da var uzaqlarda, bil,
İşıqdan, zülmətdən xəbərdar deyil.
Sonsuzdur dünyada yaradılış, çox,
Yaradan vahiddir, buna şübhə yox.
Bu yeddi lövhəli dörd nəqşə bir əl
Yazdı bir qələmlə hər şeydən əvvəl:
Əgər, deyil yeddi, olarsa dörd yüz,
Bircə iradəyə tabedir, sözsüz.

Əvvəlinci nöqtə, sonuncu pərgar
Birdir, birliyindən sanma qayıdar.
Qoşaya baxma gəl vüsal zamanı,
Onlar əslən birdir, sən biri tanı.
Hər cütü birlikdir əvvəl yaradan,
Bir qalar çıxanda cütlük aradan.
Hər kim ki, cumulub saraya gələr,
Geri dönəcəkdir, yola düzələr.
Orada asta get, iti görəndir,
Gec tutansa əgər, tez öldürəndir.
O aciz öldürən bir hakim deyil,
Çıxmaz xatirindən onun kimsə, bil.
Yüz min hiylə qursan, işlətsən kələk,
Payındır yenə də bir qarın yemək.
Malikdir asiman donmuş hovuza,
Yetməzmi bu qədər güvəndin buza?
Aləmi çarx kimi hərlənən insan
Tərk edib hər şeyi köçdü dünyadan.
Fani aləm onu ölümə sürdü,
Çarx onu çarx kimi büküb öldürdü.
Dünya nemətini daim yada sal,
Ondan sağlığında mənfəətlər al,
Ta ki, can alanda qılıncla peykan,
Asudə gedəsən fərsiz dünyadan.
Özün bu dünyadan köçmədən əvvəl,
Xilas olmaq üçün üz canından əl,
Azacıq yeyərək, evini xar et,
Dünyadan canını belə apar, get.
Cahanda yaxşıdır iki şey ancaq:
Az yemək, bir də ki, çox bağışlamaq.
Böyüklüyə çatan hər kamil insan
Ancaq beləliklə çıxarar ad-san.
Yıxılmaz az yeyən ucadan, haşa!
Çıxmaz tamahkar da ucaya, başa.
Darğa qamçısı ki, qəlbə vurar dağ,
Az dovğa paylayan üçündür ancaq.
Bu kənddə hər kimin əgər ağlı var,

Zərdən yaxşılığı o yüksək tutar.
Xas ilə, avamla doludur həyat,
Ancaq heç kimsənin deyil kainat.
Necə bel bağlanar belə bir işə,
Yox etməkdir səni qəsdi həmişə.
Göy altında evlər, diqqət eylə, bax,
Torpaqdır, başına tök sən də torpaq.
Fələyin torundan qaç yana, çəkin,
Dar ağacı olmuş sənə minbərin.
Dara getmək diri, əgər həvəsdir,
Bir Məsih yürüdü bu yolda, bəsdir.
Bir torpaq çatarsa əgər göy tağa,
Torpaqlar enəcək yenə torpağa,
Qaldırsa göylərə hər kim tacını,
Alar yeddi elin o xəracını.
Yenə də başını yerə əyincə,
Yumar gözlərini, ölər bir gecə.
Basar ağuşuna torpaq səni, bil,
Bu yerin xəznəsi ilansız deyil.
Bir xurma göstər ki, olsun tikansız,
Varmıdır aləmdə möhrə ilansız.
Dünyada yaxşı-pis hər nə görünər,
Şəkərdə zəhərdir, zəhərdə şəkər.
Söylə, kimdir yeyən o şirin balı?
Ardınca görməyə neştər zavalı?
Dünya nuşunuşi arıya bənzər,
Ağzı bal səpələr, quyruğu zəhər.
Zülmət, nur pərdəsi altda heç zaman
Uzaq olmaz eşşək mehri-İsadan[315].
O kimdir bir zaman taxt qurdu yerdə,
Axırda məzara salmadı yer də?
Asan şey ver mənə, ey qadir qəni!
Sən peşiman etmə aciz bəndəni.
Kərəm qapısını Nizamiyə aç,
Yer ver himayəndə, ona şəfəq saç.
Əvvəldə vermisən ona yaxşı ad,
Eylə axırda da yaxşılıqla yad.

ŞAHA SƏNA VƏ KİTABIN XƏTMİ

Tam əks-əyarlı nəqdi Gəncədən
Rumi çeşnisiylə parladınca mən[316],
Ona şah adını bəxş etdi dilim,
Naxşından istədim sulansın əlim.
Çini libaslı şah qoydu qızıl tac,
Çin və Rum şahları ona verdi bac.
Üsul, firu ilə oldu aşina
Bəxtiyşu rəyinə, İyşu baxtına[317].
Yerini öpməyə göylər qalxışar,
Onun cəlalıyla yaranmış yaşar.
Şahadır hər zaman göyun xidməti,
İkicə çörəkdir onun ücrəti[318].
Bu mərdlik ətirli bir müşkə bənzər,
Quru torpaq kimi paylayar gövhər.
Xılt ilə köpükdür torpaq, asiman,
Şərəf mayasıdır, safdır hər zaman.
Sailə zər verər, bərabəri yox,
Məkkənin qumundan onun zəri çox.
Sərt daşa qılıncı bir oyun açar,
Elə bil, gur odda alışır çinar.
Tük yaran oxunu sürətlə aldı,
Dağın nafəsini göbəkdən saldı[319].
Zirehinin nuru o yerə çatdı
Ki, subh nizəsini əlindən atdı.
Nizə oynadarkən böyuk cahandar,
Ayın zirehindən həlqə qopardar.
Geyiminə zireh altı cəhətdir,
Göylər kəmərinə düyün nisbətdir.
Sənə bel bağlayır, bil ki, Nizami,
Səndədir dövranın nəzmi, nizami.
Deyim ki, yer səni asiman sanır,
Göy səni adıyla hər zaman anır.
Suda göy əksitək yaxınsan, uzaq,
Aynada günəştək yaxın və parlaq.

Sənsən bu dünyanın qüdrətli şahı,
Dünyamız gözləməz özgə pənahı[320].
Nadirsən hər zaman mələklər kimi,
Ucasan hamıdan fələklər kimi.
Həməl hədiyyəndir, qalxıb ucalsın,
Qoy səndən aləmdə şan-şöhrət alsın.
Adına bağlandı o qaş-daşdı tac,
Qorxdum cavahiri edilə tarac.
Xoşlasan əsərim ad alacaqdır,
Qalxıb taxtın kimi ucalacaqdır.
Tikanın üstünə töksən bal əgər,
Tərəngəbin deyər ona zirəklər[321].
Könül bağçasının barıdır bu, al,
Sanki bəslənilib süd içində bal.
Bir incir zövqü var hər danəsində,
Durur badam içi miyanəsində.
Zahir əhli üçün bir nöqsanı yox,
Batil əhli üçün mənalıdır çox.
Gövhər ilə dolu sandıqçası var,
Gözəl ibarələr o möhrü açar.
Kim aça bilərsə ibarələri,
Ağıl riştəsinə düzər gövhəri.
Vurduğum bu yaxşı və bu yaman fal
Rəmzü işarədir, yaradır kamal.
Sanma nağıllarım boş əfsanədir,
Hər biri dopdolu bir xəzanədir,
Hansı bir gözəlin qısaydı donu,
Mən öz nəzmim ilə uzatdım onu,
Uzun geyimlini götürdüm, aldım,
Dedim sənətimlə kəsim, qısaldım.
Verdim bu töhfəni sənə yadigar,
Yağlı bir sümükdür, şirin məğzi var.
Ancaq sən hüsnünə salasan nəzər,
Ona cilvə verib işlətdim hünər.
Çox gəlir gətirir, sərf edir az xərc,
Olmuş hər sətrində bir sandıqca dərc.

Hər biri qəlb alan nazlı, incədir,
İpək altındakı bakir qönçədir.
Bir misrası dürdür, bir misrası zər,
Mənayla doludur bütün beytlər.
Qoy bütün dünyada çəkilsin adım,
İki hərflə gələr başa muradım[322].
Yeddi xəznəsi var əsrarın, demək,
Vurdum uzun, geniş naxışlı bəzək.
Oxunan zaman bu əsərim sizə,
Rahatlıq gətirib nur versin gözə,
Genişdir büsatı, gözəl növrağı;
Məftun etdim yaman, gözü, qulağı.
Məna gözəllərim baisdir buna,
Onlar dargözlüyü atmış bir yana.
Bağlı bir xəznədir hər gözəl pəri,
Xəznə açarını gizlər telləri.
Mədənimi açan tapacaqdır zər,
Qapımı kim tapsa toplayar gövhər.
Neyşəkər qələmli sənət tacıyam,
Dərgahın şirin bir göy ağacıyam.
Qarğım hünərimin əkin yerindən
Sünbülü qaldırıb Ütaridə tən.
Nağılçı sevməzsə nağıl deyəni,
Sünbülə çox sevər bu sünbüləni.
Çünki qənaətin tunc qələsindən
Padşaha xəznələr yetirmişəm mən.
Bəxşiş qızılını verməkdə, yenə
Yaman borclu qaldı Ruyindiz mənə.
Buna səbəb olan yoxsulluq deyil,
Ruyin qələsinin varı boldur, bil.
Bu möhkəm qələnin iti dəmiri
Ləl, almaz eylədi yüz ağac yeri.
Ləli dost əlində saysız dəyərdir,
Almazı düşmənə iti kəsərdir.
Qələ yox, Kəbədir, anlayır hər kəs,
Ruhani gözündə odur müqəddəs.

Yerin mərkəzidir, qızıl məhvərdir,
Ruyindizdir, demək, çox mötəbərdir.
Qafdan Qafa qədər keçirmiş ələ,
Dağların canına salmış vəlvələ.
Onun qapısıdır, bil, Rəhmə dağı,
Bağlar Buqubeysdən kəmər papağı.[323]
Bu pərgarın xətti daim var olsun,
Nöqtəsi günəşdən bərqərar olsun,
Hər kim sığınarsa qala içinə,
Məktubu bağlarlar bir göyərçinə.
Göyərçin aparar kağızları şad,
O şəxsə ki ondan gözlənir imdad.
Keçir öz ölkəmdə mənim hər günüm,
Qaçmaram, bağlıdır arxamla önüm.
Məktubu bağladım, bax, göyərçinə
Ki, şaha çatdırsın, yar olsun mənə.
Göy sənin qapında bir quldur, əhsən,
Xətayi geyinib, xəta örtənsən[324].
Dövlətin şairin dadına yetdi,
Qələmim gör necə sehrlər etdi.
Beş yüz doxsan üçdə qalxıb ər kimi,
Yazdım bu əsəri igidlər kimi.
Ramazan ayının on dördü vardı,
Gün dörd saat qalxıb batmış olardı[325].
Taxtın olsun görüm daima yüksək,
Göndərdiyim əsər sənə mübarək.
Şerimdən həyatın suyunu iç, al,
Sən də Xızr kimi daim diri qal,
Mulkündə əbədi yaşa sən azad,
Mulkünlə, ömrünlə, taxtınla ol şad.
Məzur tut nöqtəmdən incisən hərgah,
Sənə incə nöqtə söylərəm, ey şah!
Bəzmində varsa da əzəmət, calal,
Bu bir bəzmdir ki, cənnətdən misal.
Xəznəndə cəvahir, qaş-daş, hər nə var,
Tamam əziyyətdir, bu nəşə saçar.

Vursalar yüz deyil, beş yüz il başa,
Puç olub dağılar, sən uzun yaşa!
Saraya aiddir verdiyim xəznə,
Əbədi bir yoldaş olacaq sənə.
Ağlın yetirdiyi bu xəznəyə bax,
Duan ilə ona son vurulacaq.
Dövlətin hər yerdə görüm baş olsun!
Fələk rikabında bir fərraş olsun!
Dövlətin yayılmış, ey şah, hər yana,
İşlər səadətlə yetişsin sona!

İZAHLAR

[1] **Gözəl** sözü ilə tərcümə edilmiş **peykər** məfhumu daha geniş və çoxçalarlıdır. **Peykər** sözünün əsil mənası **cisim**, bədən, can, surət, səmavi cisim deməkdir. Peykəri **gözəl** mənasında yalnız məcazi şəkildə işlətmək olar.

Nizami əsərin özündə heç bir yerdə onun adını "**Həft peykər**" ("**Yeddi gözəl**") qoyduğuna işarə etmir. Əlyazmalarının əksəriyyətində, daş basmalarında əsərin adı "**Bəhramnamə**" getmişdir. Şair başqa poemalarının adını da əsas qəhrəmənların adı ilə bağlamışdır: "Xosrov və Şirin", "Leyli və Məcnun", "İskəndərnamə". "Həft peykər" adını şair yalnız bircə yerdə – "İskəndərnamə" poemasında işlətmişdir:

Vəzin qesse çon baz-pərdaxtəm,
Soye "Həft peykər" fərəs taxtəm.

Bu dastanı ("Leyli və Məcnun" nəzərdə tutulur) bitirdikdən sonra "Həft peykər" tərəfə atımı çapdım.

Bu beytdən aydınca görünür ki, şair atını yeddi gözələ tərəf deyil, səmalarda yerləşmiş yeddi səyyarəyə tərəf çapmışdır. Təsadüfi deyildir ki, Nizaminin xələfləri də peykər sözünü səyyarə, planet mənasında işlətmişlər. Böyük özbək şairi Əlişir Nəvai "Həft peykər"ə cavabən yazdığı əsərin adını "Yeddi səyyarə" qoymuşdur.

Beləliklə, əsərin əsil adı "Bəhramnamə", ləqəbi isə "Yeddi səyyarə"dir. Bununla bərabər, "Yeddi gözəl" vətəndaşlıq hüququ qazandığı üçün həmin adı saxlamağı məqsədə uyğun bildik.

[2] Ağıl sahibləri önündə hər an
Surət bəzəməklə olursan əyan.

Sənin varlığın görmək qabiliyyətinə malik olanların qarşısında aydındır. Həmin bəsirət sahibləri sənin surətini yaratdığın, məxluq "etdiyin varlığın vasitəsi ilə görürlər, dərk edirlər".

[3] Sənə baş əymədi kim qafil oldu,
Dərhal qapısına qıfıl vuruldu.

Dini rəvayətə görə, bəşər cinsinin banisi Adəm bütün mələklərdən üstün yaradılmışdır. O, dünyaya gələrkən bütün mələklər ona səcdə etmiş, lakin iblis (şeytan) bu əməldən boyun qaçırmışdır; Allah onu cəzalandıraraq tövbə qapısını, yəni əfvedilmə qapısını onun üzünə həmişəlik bağlamışdır.

[4] Sübhün çırağını yalnız sən verdin,
Səhərə quş verdin, quşa dən verdin.

Səhərin quşu – Günəş, **günəşin ruzisi** – onun işığı. Başqa sözlə: sən gündüzə günəş bəxş edirsən, günəşə isə işıq.

[5] Bir yerdə ki ağıl ayaqdan düşə,
Xəyal nə iş görər, çox da əlləşə.

Yəni ağıl Allahın zatını, vücudunun sirrini dərk etmək qabiliyyətinə malik deyildir.

6 Biz yeddi fələkdən çüzük bu darda,
Yeddi bayırdan da qaldıq kənarda.

Yeddi fələk – ilahiyyətin xarici mühitini təşkil edir, insanlar isə bu xarici mühitdən kənardadırlar.

7 Əqli-küll əmrində yol tapdı sənə,
Cürəti olmadı baxa üzünə.

Əqli-küll – əşyanı, təbiəti və varlığı dərk etmək qüdrətinə malik olan ağıl.

Beytin mənası: əqli-küllə səni dərk etmək qabiliyyəti bəxş etmisən, o, səni arayıb axtarır, lakin sənə yetişəndə sənin əzəmətinin heybətindən gözünü aça bilmir, o da səni dərk etməyə acizdir.

8 Ləlin atəşini, od rəngli ləli
Alıb daşa verdi qüdrətin əli.

Ləl qırmızı olduğu üçün odla, atəşlə müqayisə olunmuşdur. Daşların qəlbində həm ləl, həm də qığılcım yerləşdiyinə işarədir.

Beytin mənası: Sən daşın qəlbinə ləl rəngli qığılcım, atəş və atəş rəngli ləl bəxş etmisən.

9 Bu dünya, dunyanı hərlənən fələk
Hay çəkər qapında hər zaman qultək.

Bütün göylər, kainat, səyyarələr sənin dərgahının önündə səcdə etmək üçün bir-birini itələyib, özlərinə yer axtarırlar.

10 Səni tapan kimi yumdum kitabı...

Yəni sirrini dərk etdiyim bütün ulduzlardan və elmlərdən əl çəkdim.

11 İşləri nizama düşsün, var olsun,
O, dərvişdirsə də, tacidar olsun.

Onun yüksək niyyət və ülvi mənəviyyatının başına azacıq ruzi ilə kifayətlənmək tacını qoy ki, qiyamət günü insan bu dünyada gördüyü əməllərə hesabat verərkən o, öz yoxsul, dərvişanə, təvazökar keçirdiyi ömrünün hesabına padşahlıq rütbəsinə layiq görülsün.

12 İlk pərgar xəttinin mərkəz nöqtəsi,
Varlığın axırı, ən son töhfəsi...

Beytin mənası: göylərdə saxlanan müqəddəs lövhədə (lövhi-məhfuz) Allah öz pərgarı ilə yaratmaq istədiyi varlığın cizgisini çəkərkən, Məhəmməddən başlamış və varlığın ən axırıncı yaradılanı Adəm cinsi olduğu üçün həmin cizgini Məhəmmədlə də bitirmişdir. Burada həm də Məhəmmədin peyğəmbərlərin xətmi olduğuna işarə var.

13 Əhmədi-Mürsəldən başqası məgər
Varmıdır, Tanrıya ola peyğəmbər.

Əhmədi-Mürsəl – Məhəmməd peyğəmbərin ləqəbi, titulu. **Əhməd** və **Məhəmməd** adları bir kökdən (**Həmədə**) olub, hər ikisi şərəfli, şanlı deməkdir. **Mürsəl** – göndərilmiş elçi. **Əhmədi-Mürsəl** – şərəfli, şanlı elçi.

14 Varlıq bu ümmidən mayə almışdır,
Yerə nur, göylərə kölgə salmışdır.

Ümmi (ərəbcə **ümm** – ana, **ümmi** – anadangəlmə) – dərs almamış, yazı-pozu bilməyən, savadsız, avam.

Məlum olduğu kimi, Məhəmməd peyğəmbər yetim olduğu üçün məktəbə gedə bilməmiş, yazmaq, oxumaq öyrənməmişdir. Odur ki, fəaliyyətə başlayanda duşmənləri onu avamlıqda, cəhalətdə təqsirləndirmişlər.

Beytin mənası: Məhəmməd peyğəmbər dərs oxumadığına baxmayaraq bütün varlığın mayəsi olmaq dərəcəsinə nail oldu.

15 Şərin beş təblini hər an vurandır,
Bütün Yer üzündə şahlıq qurandır.

Beş təbl (növbə) – orta əsrlərdə sultan və şahların saraylarının qabağında xüsusi meydançada gündə beş dəfə (növbə) nağara və şeypur çalaraq, saray sahibinin əzəmətini faş edərlərmiş.

Şərin (yəni şəriətin) **beş təbli** – islam dinini beş rüknü, dayağı, sütunu (tovhid, səlat, soun, zəkat və hac.)

İkinci misra orijinalda belədir: "Yer vilayətinin dörd balış qoyanı". **Dörd balış** – burada taxt mənasında işlənmişdir. Keçmiş zamanlarda şah və sultanların taxtlarının üstünə dörd balış qoyurlarmış. Burada **dörd cəhət** (şimal, cənub, şərq, qərb) nəzərdə tutulur və bununla da Məhəmməd peyğəmbərin Yer üzünun hakimi-mütləqi olduğu iddia edilir.

Bəzi şərhçilərin fikrincə burada Məhəmməddən sonra gələn dörd xəlifə (Əbu Bəkr, Ömər, Osman və Əli) nəzərdə tutulur.

16 Əmri də, nəhyi də düzgündür, inan,
Əmri bəyənilmiş, nəhyi qadağan.

Əmr – buyuruq, **nəhy** – yasaq, qadağan etmək;

Beytin mənası: Məhəmmədin buyruqları və yasaqları ədalət və insaf üzərində qurulmuş, çünki o, buyurarkən savab, xeyirxah işlər buyurur, qadağan edərkən isə bəd əməlləri qadağan edir.

17 Kölgənin üzünü ağardan insan
Günəşdir, kölgədən nə bəhs açırsan?

Rəvayətə görə, Məhəmmədin kölgəsi olmamışdır. Onun üzü ağ kölgəli olmuş, belə də olmalı imiş, çünki günəş (Məhəmməd) olan yerdə kölgə olmaz.

18 Gözlərini tutan "möhrü-məzağ"dır,
Bağlanıb durduğu sanma bu bağdır.

"**Ma-zaqə**" – Quranın "ən-Nəcm" (XXI) surəsinin 17-ci ayəsinə işarədir; tərcüməsi: "O, yana baxmadı". Məhəmməd peyğəmbər öz meracı zamanı göylərdəki gülüstandan keçərkən Allahdan əmr gəldi: "Sən ətrafa baxma ki, diqqətin dağılmasın". Məhəmməd bu kəlamı gözləri üstünə qoydu və o kəlam sürmə kimi onun gözlərinə dərman oldu... İkinci sətirdə **bağ** Yer üzündəki dünyanın, **gülüstan** isə göylərdə yerləşmiş müqəddəs sidr ağacının rəmzi kimi işlənmişdir. Həmin sidr ağacı Quranın "ən-Nəcm" surəsində **sidrət əl-müntəha** – ən axırıncı sidr adı ilə təsvir olunmuş, ərşin – Allah taxtının yanında yerləşmiş ilahi ağac. Bu ağaca mələklər belə baxa bilmirlər. Məhəmməd öz meracı zamanı sidri yaxından müşahidə etmişdir.

19 Yeddi min il sonra gəldi cahana...

Dini rəvayətə görə, dünyanın yarandığı gündən qiyamət gününə qədər yetmiş min il geçəcək. Məhəmməd isə dünya yaranandan yeddi min il sonra anadan olmuşdur.

20 Şərin əsli ilə fəri ki, vardır,
Dörd xəlifə ona möhkəm divardır.

Dörd xəlifə – Əbu Bəkr (632-634), Ömər (634-644), Osman (644 – 656) və Əli (656-661);

Şərin əsli – islam dininin üsulu: Quran, hədis, icma və qiyas.

Fər (füru) – həmin üsulun sahələri.

21 Yerlərdə, göylərdə hər nə cisim var
Ondan hər nəfəsdə bir kömək olar.

Yəni Məhəmməd cismani aləmin canıdır və aləm onun sayəsində yaşayır.

22 Ayın almasını iki parçaya
Bölüb, yetirdisə o, xətər aya.

Əfsanəyə görə, Məhəmməd ayı barmağı ilə iki yerə bölməyə qadir imiş. Nizami bu əfsanəyə şairanə bəraət qazandıraraq, Ayı "göyün gözlərinin" – ulduzların itdirsəyisi adlandırır. İtdirsəyini isə kəsib atmaq gözlərin sağalmasına səbəb olur.

23 Məhəmməd seçilən, Allah seçəndir.

Seçilən – Mustafa sözünün hərfi tərcüməsidir, **Mustafa (seçilmiş)** isə Məhəmmədin məşhur adlarından biridir.

24 Keşik çəkmək üçün bütün gecəni
Seçdilər bu gecə yataqdar səni.

Yəni İlahi sarayının bu gecə keşiyində durmaq səadətini və bir göz qırpımında oraya çatmaq üçün şimşəyə bənzər Büraqı (yarı at, yarı qatır olan əfsanəvi minik) sənə gətirmişəm, tələs, onu göylərə çap.

25 Altı cəhəti üz yeddi kökündən,
O doqquz fələyi çarmıxa çək sən.

Altı cəhət – sağ, sol, ön, arxa, yuxarı və aşağı.

26 Yaşıl geyimlilər gözləyir səni.

Yaşıl geyimlilər – mələklər.

27 Doğrasınlar turunc, doğrasınlar əl.

Yusif və Züleyxa macərasına işarədir. Misirlilər Züleyxanın Yusifə aşiq olduğuna istehza edərək, onu əxlaqsızlıqda ittihamlandırdıqda, Züleyxa əyan və əşrafın xanımlarını öz evinə dəvət edir və onların qarşısına boşqabda turunc və yanına isə bıçaq qoyur. Sonra o, qəflətən Yusifi otağa gətirir. Xanımlar Yusifin gözəlliyinə heyran olub hər şeyi unudurlar və bıçaqla turunc soymaq əvəzinə, barmaqlarını soymağa – kəsməyə başlayırlar...

Nizaminin əsərlərində tez-tez işlənmiş həmin ifadə (turunc yerinə barmaq kəsmək) mat, məbhut, heyran olmaq deməkdir.

28 Peyğəmbər əmindir, Cəbrayıl əmin,
Onları qorxutmaz nə şeytan, nə cin.

Əmin – əmanəti saxlayan, mühafizə edən. Şair burada Cəbrayıl ilə Məhəmmədi Allahın əmini adlandırır, çünki o, öz kəlamı olan Quranı onlara əmanət vermişdi. Dini rəvayətə görə, Quranı Allah tərəfindən Məhəmmədə Cəbrayıl gətirmişdi.

[29] Qəşəng ayaqları hilal vururdu,
Başında Keykavus taxtı qururdu.

Keykavus – qədim İranın əfsanəvi şahı, Keyqubadın oğlu, Firdovsinin əsas qəhrəmanlarından biri. Nizami həmin beytdə "Şahnamə"də təsvir olunmuş bir epizoda işarə edir. Div və pərilərin vəsvəsəsi nəticəsində Keykavus göylərə qalxmaq ehtirasına mübtəla olur. Onun əmri ilə xüsusi kəcavə düzəldib hər küncünə bir ac şahin bağlayırlar və onların başının üstündə uzun nizələrin ucunda ət asırlar. Şahinlər əti qapmaq niyyətilə qanad çalaraq kəcavəni göyə qaldırırlar və bir müddətdən sonra qüvvətdən düşərək kəcavəni uzaq meşələrdən birinin üstünə atırlar.

[30] Dörd şahin dalınca qanad salardı.

Dörd şahin – dörd ünsür (od, su, hava, torpaq). Yəni Büraq elə surətlə uçdu ki, dörd ünsürdən ibarət olan bu aləmdən uzaqlaşdı.

[31] Parlaq Ütaridi o zərgər aldı,
Gümüş kürəsinin rənginə saldı.

Bu beytdən başlayaraq şair, qədim astronomiyaya əsasən, hər planetə xas olan rəngləri təsvir edir və isbat etmək istəyir ki, həmin rəngləri səyyarələrə Məhəmməd peyğəmbər vermişdir.

[32]**Xəlifəyi-şam** – gecənin xəlifəsi – Ay.

[33] Müştəri xəstədir gördu, əlbəəl
Çəkdi bədəninə naxoşun səndəl.

Keçmişdə səndəl başağrısı dərmanı kimi işlənirdi. Həm də səndəl rənginin Muştəri planetinin rəmzi olduğuna işarə edilir.

[34] Səadət – bir qədəh, mərifət – saqi...

Mərifət burada teosofik mənada işlənmişdir, yəni Məhəmməd Allahı bütün varlığı ilə dərk etdi.

[35] Bir dərin fikirli varmış ki, o, tək
Yazmış bu şeyləri nəzmə çəkərək.

Firdovsiyə və onun "Şahnamə" epopeyasına işarə edilir.

[36] Buxari, Təbəri əsərlərindən...

Buxari – Əbu-Əbdullah Məhəmməd ibn İsmail ibn İbrahim Səmərqəndi (810-870) məşhur alim, hədis toplayan, "Səhih əl-Buxari" və "ət-Tarix" əsərlərinin müəllifidir.

Təbəri – Əbu-Cəfər ibn Cərir (855-942) məşhur tarixçi alim, fəqih, hədisçi. Nizami Təbərinin "Tarixi-Təbəri" adı ilə məşhurlaşmış "Tarix ar-Rüsul vəl-mülük" ("Peyğəmbərlərin və şahların tarixi") əsərinə işarə edir.

[37] Mən onun deyrini "Zənd-Avəst" kimi
Bəzədim yeddicə dilbər gəlinlə...

Deyr – monastır, məsihilərin və atəşpərəstlərin məbədi, dərviş və abidlərin, sufi və cahidlərin hücrəsi.

"**Zənd-Avesta**" – zərdüştilərin müqəddəs kitabı. Kitabın əsil adı "Avesta" olub. "**Zənd**" isə sonralar pəhləvi dilində "Avesta"ya yazılmış şərhdir; Nizaminin dövründə kitab "Zənd-Avesta" adı ilə məşhur idi.

[38] Soltan Mahmud ilə şair Firdovsi
Andırır nisbətdə Əqrəblə Qövsi.

Mahmud – Sultan Mahmud Qəznəvi (999-1030) rəvayətə görə Firdovsiyə "Şahnamə"ni yazmaq üçün çoxlu qızıl pul vəd etmişdi. Lakin şair əsəri bitirəndən sonra simic sultan qızıl əvəzinə gümüş yollamış və şair də həmin gümüş pulları hamamçıya bəxş etmişdi. Nizami həmin əfsanəyə işarə edir.

Astrologiya elminə görə **Əqrəb** və **Qövs** bürcləri həmişə biri-biri ilə vuruşurlar, odur ki, Nizami sultanları əqrəbə, şairləri isə Qövsə (göy qurşağına) bənzədir.

[39] Əsədi, Əbu-Düləf bəxtiyar oldu,
Çunki taleləri güldü, yar oldu.

Əsədi – Əbu-Nəsr Əli ibn Əhməd Tusi (XI) məşhur fars-tacik şairi. Ömrünün mühüm hissəsini Azərbaycanda (Naxçıvanda və Gəncədə) keçirmişdir. O, əsərlərinin çoxunu Naxçıvan hakimi **Əbu-Düləfə** həsr etmişdir. Əbu-Düləfin Əsədiyə səxavəti isə dillər əzbəri olmuşdur. Nizami Əbu-Düləfin Əsədiyə göstərdiyi qayğıya işarə edir.

[40] Bu Cəbrayıl təbim cin qələmimlə
Çəkər səhifəyə cizgilər belə.

Qədim ərəb şairləri ən zərif və gözəl şeirlərini, nadir bədii obrazlarını cinlərin müdaxiləsinə mənsub edərdilər. Ən nəfis şeirə cinyazan şeir deyərdilər. Həmin təsəvvürü Nizami burada şairanə qələmə almışdır.

[41] Xalis qızıl verim, onda beş deyil.

Yəni xalis, təmiz, yüzdə-yüz əyarlı qızıl verim. Əsərimin keyfiyyəti yüksək olsun.

[42]**Körpə Arslan** – Marağanın hakimi (1174-1208) Azərbaycan atabəylərinin qohumu və vassalı.

[43] O, göylə yoldaşdır, buludla birdir,
Qüvvətdə şir kimi, adı da şirdir.

Yəni o, **bulud** kimi səxavətlidir və hər tərəfə qızıl yağdırır; ikinci sətirdə şair **Arslan** (Aslan) sözünün həm fars dilinə tərcüməsini (**şir**) verir, həm də həmin sözün lüğəvi mənasından məmduhun (tərif edilənin) təsviri üçün şairanə istifadə edir.

[44] Efirdən qopmuş bir atəşdi suyu...

Efir – kürreyi-əsir – troposfer, göyün üst qatında yerləşmiş od kürəsi.

Şair beytdə alogizm və ya oksimoron deyilən poetik fiquru çox mürəkkəb şəkildə işlətmişdir. Beytin mənası: Körpə Arslanın qılıncının suyu (yəni bərkimiş, möhkəm, polad qılıncı) atəş kürəsindən od qaldırır.

[45] Şah dəniz kimidir, deyil hiyləgər,
Qamçı – qılıncında cəzri, məddi var.

Cəzr və **mədd** – dənizdə suyun qabarma və çəkilməsi. **Qamçı** və **qılıncın qabarması**, yəni onun səxavətinin qabarması, çəkilməsi, qeyzə gəlib düşməni və istəmədiyi adamı hər şeydən məhrum etməsi.

46 Gah pələng dərisi, qurd dərisi gah
Geyərdi dağ, dərə, qanlı düzəngah.

Yəni o, ovlaqda o qədər şikar edir ki, vurulan heyvanların qanından səhra qan dənizinə dönür və gah da ovlanmış canavar və pələngin dəriləri ilə örtülür.

47 Güc gəlsə ovlaqda əgər kamana
Gönünü gor edər gura, ceyrana.

Orijinalda "ceyran" deyil, "maral" yazılmışdır. Kamanın kirişini (yayını) adətən maral gönündən düzəldirlər. Yəni Körpə Arslan kamanın maral gönündən olan yayını çəkib oxu atan kimi maral o saniyə ölürdü və onun dərisi ona qəbir olurdu.

48 Girəndə meydana igid savaşda
Əqiq rəngi alır torpaq da, daş da.

Əqiqin qırmızı rənginə işarə edilir. Yəni o, öz qılıncı ilə canları ala bilir və öz şərab camı ilə insanlara yenidən həyat bəxş edir.

49 Xülqünün nafəsi nəqqaş əlitək,
Müşk ilə, ləl ilə dolu cib, ətək.

Nafə – göbək, müşkün sinonimi. Müşkü ahunun nafəsində – göbəyində yerləşmiş vəzlərdən istehsal edirlər.

Beytin mənası: Körpə Arslanın xasiyyəti müşk ahusunun nafəsi kimi xoş və gözəldir. Rəssamların qələmi müşk kimi qara və ləl kimi al-qırmızı naxışlar saçır. O da ətrafına həm müşk, həm də daş-qaş, ləl və inci səpir. Onun saçdığı müşk və ənbərdən, səpələdiyi inci və ləldən ölkə ətir və boyunbağı ilə dolubdur.

50 Qüdrətli əliylə dörd gövhəri şah
Əzəmət taxtına etmiş qərargah.

Dörd gövhər – varlığı təşkil edən dörd ünsür (su, od, hava, torpaq)

51 Rasidlər deyir ki, qeyd etmiş fələk,
Fələkəddin Əhməd adlansın gərək.

Rasid – münəccim. Görünür ki, Körpə Arslanın ikinci oğlu ləqəbi Fələkəddin olan Əhməd astronomiya ilə məşğul olurmuş.

Əhməd və **Məhəmməd** hər ikisi bir kökdən (həmədə) olub bir mənaya malikdir və hər ikisi peyğəmbərin adıdır. Körpə Arslanın oğlanlarının adları Əhməd və Məhəmməd olduğu üçün şair Əhmədi və Məhəmmədi deyərək onların peyğəmbərə sadiq olduqlarını qeyd etmək istəyir.

52 Birinin açarı nüsrətdən çatdı,
Birini zəfərdən fələk yaratdı.
Birinə tərbiyə nüsrət veribdir,
Fələk o birinə qüdrət veribdir.
Biri xoşbəxt oldu nüsrətdən, gerçək,
Birinə dörd payə taxt oldu fələk.

Burada şair Körpə Arslanın oğlanlarının ləqəblərinin luğəvi mənalarını oynadır. Nüsrətəddinin birinci hissəsi – **Nüsrət** qələbə deməkdir, Fələkəddinin isə birinci hissəsi **fələk**, göy deməkdir. Orijinalda Nüsrətəddinə üç ayaq bəxt verildiyinə işarə olunur. **Üçayaq bəxt** – yəni döyüşdə o (Nüsrətəddin) üç dəfə qalib gəlib, Fələkəddin isə **dördayaqlı** – dördcəhətli (şimal, cənub, şərq, qərb) fələyi (göyü) özünə taxt edib.

53 Gülsün qoy Suleyman mülkündə bəxti,
Nurlansın Bilqeysin uğurlu təxti.

Bilqeys – Səbə mələkəsi, Süleyman peyğəmbərin sevimli gözəl zövcəsi. Süleyman və Bilqeysin məhəbbəti haqqında Şərqdə çoxlu əfsanələr vardır. Beytin məzmunundan belə aydın olur ki, Körpə Arslanın zövcəsinin adı Bilqeys olmuşdur.

54 Şahdır səxavətin yeddi qardaşı,
Qadını varlıqda analar başı.

Yeddi qardaş – yeddi planet; **vücudun anaları** – dörd unsür. Beytin mənası: qoy Körpə Arslan yeddi səyyarə kimi səxavətli, onun zövcəsi Bilqeys isə bütün varlığın anaları olan dörd ünsür kimi bütün xalqın anası olsun.

55 Bu Xızrın payidar olsun şöhrəti,
Onun abi-həyat tapsın xisləti.

Xızr – yaşıl geyinmiş əsrarəngiz bir qeyri-rəsmi peyğəmbər. O, zülmətdə yerləşən dirilik suyunu tapıb, ondan içmiş və gözəgörünməz şəkildə əbədi yaşayır. Xızr biyabanda azmışları, tufana qərq olmuşları ölümdən xilas edir.

Xızr şairlərin məsləhətçisi, köməkçisi və ilham mənbəyidir.

Beytin mənası: Qoy Körpə Arslan Xızr kimi həmişə yaşasın və onun zövcəsi dirilik suyu kimi onun əbədiyyət mənbəyi olsun!

56 Bu güldən, bu bağdan olmasın uzaq.

Gül – Körpə Arslanın oğlanları, **bağ** – onun zövcəsi.

57 Gecə keşikçindir, hindlitək sayıq,
Aydan zəng belində, durmuşdur ayıq.

Keçmişdə hindlilər adətən yaxın və Orta Şərq ölkələrində keşikçilik edərdilər. Keşikçilər adətən bellərinə zınqrov bağlayırdılar ki, oğrular, əyrilər onların ayıq olmağından xəbərdar olsunlar.

58 Sübh asıb həmail yürüməz əbəs,
Sənin rikabında olar xoş nəfəs.

Gecə ulduzlar və səyyarələrlə yol gedir, sübh isə belinə günəşin nurundan həmail bağlayıb tək-tənha səni müşayiət edir.

59 Ağ rumlu sərdarı: – Kənar ol, – deyə,
Qovsan dərgahından dönər zənciyə.

Rum – Kiçik Asiya, türklərin yaşadığı ərazi. **Türk** məfhumu Nizami üçün müxtəlif müsbət keyfiyyətlər (ağlıq, gözəllik, cəngavərlik, müdriklik, səxavətlilik, əzəmət, ürək genişliyi və i.a.) simvoludur. Burada Rum ağlıq rəmzidir. Yəni əgər sən zamanın alay başçısı olan gündüzü zabitlikdən azad

etsən, o (gündüz) zənci kimi üzü qara olar, gecəyə çevrilər. Başqa sözlə, Körpə Arslan zaman və məkana mütləq hakimdir.

60 Geniş süfrəsinə göyün yaxşı bax,
İkicə çörəkdir var-yoxu ancaq.

Göyün süfrəsinin ikicə çörəyi – Ay və Günəş.

61 "Səninlə xətm olur dünyanın şahı"
Deyə vurulmuşdur möhri-ilahi.

Yəni Allahın möhr və xatəmi padşahlığın xətmini sənin adına yazmışdır.

62 Kəyan padşahları xoş tale ilə
Almış on iki rüx, həftxan ələ.

İranın əfsanəvi şahlar sülaləsi Kəyanilərin ən məşhur pəhləvanları və cəngavərləri nəzərdə tutulur. **Həftxan** – yeddi igidlik, şücaət, qəhrəmanlıq deməkdir. Kəyanilərə qulluq etmiş məşhur Rüstəm Zalın və İsfəndiyarın Firdovsi "Şahnamə"sində təsvir olunmuş yeddi qəhrəmanlıqları nəzərdə tutulur. Keykavus əsarətdə olarkən Rüstəm onu azad etmək üçün Mazandarana yollanır və şahın yolunda yeddi dəhşətli vuruşmada qalib gəlir. İsfəndiyar da Turana hücum edib öz bacılarını Əcəspdən azad edərkən yeddi qəhrəmanlıq göstərir.

On iki cəngavər – "Şahnamə"də geniş yer tutan fəsillərdən biridir. Həmin fəsildə Firdovsi on iki iranlı və turanlı pəhləvanın bir-biri ilə təklikdə vuruşmasını təsvir edir.

Beytin mənası: qədim İranın şahlarının yeddi pəhləvan və on iki cəngavəri var idisə, sənin də yeddi pəhləvanın – yeddi səyyarə və on iki cəngavərin – bürcün var. Odur ki, nəinki yerə, göyə də hakimsən.

63 Dəmirdən İskəndər ayna tapdısa,
Dirilik suyunu Xızır tapdısa...

Arşimedin İskəndər üçün birinci dəmiri cilalayıb güzgü düzəltməyi və İskəndərlə Xızrın zülmətə gedib dirilik suyu axtarmalarını Nizami "İskəndərnamə" əsərində müfəssəl təsvir etmişdir.

64 Ey xoşbəxt, dilində budur hər kimin:
Sənsən sevgilisi yeddi iqlimin.
Beşinci ölkəni sən etdin abad,
Altı yurd işindən oldu xeyli şad.

Orta əsr coğrafiya elminə görə Yer kürəsinin yaşayış məntəqəsi **yeddi iqlimdən** ibarət olmuşdur. İran **beşinci iqlimdə** yerləşmişdir.

Beytlərin mənası: sən yeddi iqlimin, yəni bütün dünyanın sevimlisi və əzizisən, beşinci iqlimdə yerləşmiş İranı sən abad etmisən, qalan altı yurd – iqlim isə səndən razıdır.

65 Dörd şah əldə edib dörd bahalı şey;
Beşincisən, ömrün uzun olsun hey.

Yəni səndən əvvəl yaşamış **dörd böyuk şahın** (İskəndər, Nuşirəvan, Xosrov Pərviz və Məlikşah) **dörd böyük nemət** olan dörd məşhur həmsöhbətləri (Ərəstu, Büzürgmehr, Barbəd və Xacə-Nizam əl-Mülk) olmuşdur.

[66] Baş əyməz heç zaman cəzri-əsəmmə.

Cəzri-əsəmm – kar cəzr, **həll edilməz cəzr** deyərkən şair pərişan qəlbi, ürəyi nəzərdə tutur.

[67] Bilici tacirlər çıxarkən yola
Qorucu götürər, salar sağ-sola.

Qorucu (orijinalda: **şihnə**) – inzibati məmur. Şair möhkəm iradəni, ağılı şihnə ilə, ehtirasları isə yolkəsən oğrularla müqayisə edir.

[68] Nafə yükləyəndə hər çinli əttar
Çəkər yapışqandan ona bir hasar.

Müşkü yapışqana, kitrəyə (üfunətli kamed) bükürlər ki, onun ətri yayılmasın və oğrular xəbərdar olmasınlar.

[69] Şam kimi xoşlasan gər qızıl tacı,
Gülsən də ağlarsan hey acı-acı.

Şamın alovu qızıl taca, yanarkən əriməyi isə ağlamağa bənzədilmişdir.

[70]**Müfərrih** – hərfi mənası şadlandıran, insan əhvali-ruhiyyəsini qaldıran məcun deməkdir.

[71] Möhrənin məkanı şahmar ilandır.

Qədim təsəvvürə görə, ilanın başında xüsusi möhrə vardır ki, orada padzəhr yerləşmişdir.

[72] Əjdaha ağzında çadıra getmə

Orijinalda misra belədir: "**Əjdahanın ağzında çadır qurma**" – yəni təhlükəli, qorxulu yerdə yurd salma, bilə-bilə özünü təhlükəyə məruz qoyma.

[73] Milçək ki hər yerə qonur uçaraq
Ağı qara eylər, zil qaranı ağ.

Biri-biri ilə çəkişən dostlar düşmənlərlə dostluq edirlər. Elə dostlar həm ağın, həm də qaranın üstünə, yəni hara gəldi oturub, ağı qaraya, qaranı ağa bulayırlar, elə "dost"lardan uzaq ol.

[74] Doğra bu dörd bəndi, et para-para.

Dörd bənd – dörd ünsür (od, su, hava, torpaq). Dörd ünsür həyatın rəmzidir.

[75] Cəhənnəm qalamaz belə bəndələr,
Neft arayıb təlqi tökməzlər hədər.

Təlq – odadavamlı mineral.

Bu və əvvəlki üç beytin mənası: Zəmanə o qədər pisdir ki, mənəviyyata qulluq edən adamlar hörmətdən düşüb, zahidlər sərxoşluqla, Yusiflər isə canavarlıqla məşğuldurlar. Belə bir zəmanədə ya pislərə qoşulub pisliyə, alçaqlığa bəraət qazandırasan, ya da Allaha – mənəviyyata xidmət edib pis yola getməyəsən, əsil zəkalı Allah adamları bu tələyə düşməzlər. Çünki pis əməllərə qoşulmaq cəhənnəmi qalamaq, oraya neft və təlq tökmək deməkdir.

[76] Bəs deyil baş əydin pula, qızıla
Saldın dörd düyünə, yeddi qıfıla?

Qədimdə padşahlar ən qiymətli daş-qaşları dördkünc kisəyə qoyub, ağzını dörd düyün bağlayıb bir-birinin içərisində yerləşmiş, hamısı qıfıllanmış yeddi sandıqda saxlayardılar.

77 Yel, qızıldan ötrü, yaxşı nəzər sal,
Gör necə eylədi laləni pamal.

Lalənin ləçəkləri qızıl pulla müqayisə edilir.

78 Zər birləşməz iki hərfdir, gerçək,
Birləşsinlər deyə nədir bu əmək?

Ərəb əlifbasında **zər** (qızıl) sözü biri-biri ilə birləşməyən iki samit hərflər Z (ز) və R (ر) yazılır.

79 Sarılıq azarı tutsa bir gözəl,
Lacivərdi köynək geyər əlbəəl.

Sarılıq (yarağan) xəstəliyinə düçar olanlara qədim həkimlər lacivərdi, ya qara rəngli paltar geyindirərdilər. Hər iki rəng matəm rəmzi olub.

80 Üç işlək qəhrəman, qoç hambalın var,
Dördüsə evini eylər tarü-mar.

Üç hambal – heyvanlar, mədənlər və nəbatat;

Dörd evi dağıdan hambal – bir-biri ilə müxtəlif olan dörd ünsür (od, su, torpaq, hava.)

81 Səninlə zidd olan torpaqla külək
Əlifsiz yazılan xak və bəd demək.

Əlif – ərəb əlifbasının birinci hərfi y (a, ə,) **bad** (külək) və **xak** (torpaq) hər ikisi əliflə yazılır. Əlifin ikinci mənası ülfət, məhəbbət deməkdir. **Əlifsiz xək** – ülfətsiz, məhəbbətsiz torpaq. Bad sözündən əlifi götürəndə isə **bəd** əmələ gəlir, **bəd** isə **pis** deməkdir.

82 Xurma ağacına tac olan tikan
Ayrılsa, fərqi yox onun maşadan.

Yəni öz şirin xurmasından və kökündən ayrılmış xurma ağacının çubuğu ilə **maşa** (orijinalda: **şiş)** arasında fərq yoxdur.

83 Qəssab dükanının ağzında hanı
Pay alan, içmədən bir ciyər qanı?

Şair dünyanı **qəssab dükanına** bənzədib sübut etmək istəyir ki, insan əzab-əziyyətlərə qatlaşıb ciyərini qana döndərməyincə, bu dünyada bir loğma çörək əldə edə bilmir.

84 Başını bu küpdən çıxart, bir görək.

Küp – göy, səma.

85 Başdan yeddi kökü kəsib atmalı,
Ayağından çıxart dörd mıxlı nalı.

Yeddi köklü budaq – yeddi qat göylər; **dörd mıxlı nal** – dörd ünsürlü yer, yəni əsil insan maddi varlığa pərəstiş etməməlidir.

86 Həşəmlə örtülü quyu üstündən
Həsir, ya daş kimi ölü keçmə sən.

Ağzı qamış həsir ilə örtülmüş bu çismani cahanın quyusunun yanından qamış və daş kimi ölüvay keçmə, yoxsa onun quyusuna düşərsən.

[87]Mən kəndxuda qaldım kənddən kənarda.

Kənddən kənar kəndxuda – idiomatik ifadədir, işi görən və vəzifədən uzaq olan deməkdir.

[88] Almaz türkluyümü həbəş ölkəsi,
Olmuş xoş dovğadan məhrum cümləsi.

Beytin mənası: Mənim türk kimi gözəl, ağ əsərlərimi və özümün türk (azərbaycanlı) olduğumu qaralıq rəmzi olan Həbəşistana bənzər bu cəhalət ölkəsində qəbul etmirlər, almırlar. Türklərin milli xörəyi olan ləzzətli **dovğamı yemirlər** – şirin və dadlı əsərlərimi oxumurlar.

[89] Simi "yey"siz əgər qoysan baş-ayaq,
Çevrilər mis olar o gümüş ancaq.

"**Sim**" (gümüş) sözündəki "**yey**" hərfini atıb samitlərin yerini dəyişdirsək, **mis** əmələ gələr.

[90] Asimana çaşıb risman deyən...

Risman – kəndir, çatı. Asimanı rismandan seçə bilməyən – iki eşşəyin arpasını bölə bilməyən.

[91] Günəşi hey çəkək aftafaya biz?!

Aftabı (günəşi) **aftafaya doldurmaq, aftafada gizlətmək** atalar sözüdür. Böyük həcmli, qiymətli şeyi kiçik sandıqda, mücrüdə gizlətmək kimi mənasız bir iş.

[92] Eşşəyim gəlməyir, mənsə gedirəm,
Belə getməyimə şübhə edirəm.

Eşşək – cism, bədən. Yəni mənəvi varlıq bu qorxunc, xətərli dünyadan qaçmaq istəsə də, cismani varlıq, heyvani bədən buradakı həyatdan ayrılmaq istəmir.

[93] Yuvam bu dünyadan düşdükdə kənar.

Yəni qəbiristanda yuva salandan sonra.

[94] Fələk çox bu sayaq işlər yaratmış,
Fili sərt torpaqda xəndəklər atmış.

Beytin mənası: Yolu su aparıb, qabağın yarğanla doludur, mindiyin təkəbbür fili o yarğanlardan gecə bilməz, öz acizliyini etiraf elə. Unutma ki, fələyin fil boyda oyuncaqları var, sənin başına oyun gətirə bilər.

Çərxin öz fili var və həmin fil öz ayaqları ilə yeri yarğana, quyuya, qəbrə çevirib. Belə qorxunc və dəhşətli filin qabağında sənin gülə bənzər zərif vücudun qorxmaya bilərmi?

[95] Bu qoşa fillər ki, belə çarpışar...

Bu qoşa fillər – insan ömrü ilə daima vuruşmada olan gecə və gündüz, həyat rəmzi.

[96] Dənizdən və dağdan borc alıb taxan
Fələklə oynaya bilməz heç zaman.

Dəryanın borcu – dürr, inci, **dağın borcu** – ləl, cəvahir. Yəni sən ki, özün inci, daş-qaş, ləl-cəvahir ilə özünü belə yükləmisən, fələklə necə uzlaşıb rəqs edə bilərsən, onunla necə bacararsan?

[97] Mahmud təbilitək gurla gurhagur.

Sultan Mahmud Qəznəvinin (999-1030) təbili öz böyüklüyü ilə məşhur olub.

[98] Tazının ağzına düşən hər şikar
Təlim gördüyüçün halal sayılar.

Şəriətə görə it murdardır, lakin təlim görmuş ov itləri təmiz sayılır və onların dişlərində gətirdikləri ov isə halaldır.

[99]**Abi-heyvan** – dirilik suyu.

[100] İkinin hasili bir olar ancaq,
Səndəki o iki Birə varacaq.

Bir – yəni vahid Allah.

[101] Üçdən əl çəkməsən, atmasan onu...

Üçlük – xristianlıq, onun əsasını üç ilahi təşkil edir – ata Tanrı, oğul Tanrı (İsus Xristos) və ana (Məryəm); **İkilik** (dualizm) – atəşpərəstliyin əsasını iki Tanrı – işıq, nur Tanrısı Ahura-Mayda (Hörmüzd), qaranlıq və fəsadın Tanrısı Anqru-Manyu (Əhrimən) təşkil edir. Bu sözlərlə şair demək istəyir ki, Allah bir olan kimi kişinin də dostu bir olmalıdır.

[102] Təbim kölgələrdən görsə də xətər,
Salır kölgəsini üstümə hünər.

Birinci sətirdəki **kölgə** şairi kölgə kimi izləyən **paxılları** ifadə edir, ikinci sətirdəki **kölgə** isə **himayə**, **sayə** deməkdir.

[103] Gövhərlə daşdakı nisbətə misal.
Olmuş Yəzdigirdlə Bəhramdakı hal.

Yəzdigird – Bəhramın atası **daşla, Bəhram** isə **gövhərlə** təşbih edilir. Yəni qiymətli gövhər göy daşdan çıxan kimi, bəzən pis adamdan da dünyaya gözəl oğul gəlir.

[104] O gün ki, Bəhramın sübhü açıldı,
Qaranlıq gecəyə işıq saçıldı.

Burada **Bəhram – Mars** deməkdir.

[105] Qəlp gümüş yerinə qızıl gördülər,
Dənizdən dürr çıxdı, daşdan da gövhər.

Bəhram anadan olan sübhçağı qaranlıq gecəyə bənzəyən Yəzdigirddən bədnamlığı apardı. Münəccimlər tez üstürlablarını götürüb ulduzları təftiş edərək Bəhramın taleyini axtarmağa başladılar. Onlar elə bilirdilər ki, onun taleyi yarı qızıl, yarı mis, aşağı əyarlı Yəzdigird kimi bir adamın taleyinə rast gələcəklər. Lakin gördülər ki, Bəhram yüzdə-yüz qızıldır və gələcəyi də saf qızıl kimi parlaqdır.

[106] Taleyi Hut idi, Müştəri Hutda...

Bəhram **Hut** bürcündə doğulmuş, **Müştəri səyyarəsinin isə Hutda olmağı** Bəhramın xoşbəxt və qüdrətli olmağına dəlalət edir.

[107] Laləyi-Nemani olsun o yarpaq.

Laləyi-Nemani – anemon – qızıl lalə, əsməgülü.

[108] Fələyə ustürlab ənkəbutunun
Telindən tor hörmüş nəzəri onun.

Üstürlab – astrolyabiya. Qədimdə ulduzların yerləşdiyi yüksəklikləri və s. bu alət vasitəsi ilə ölçərdilər. **Ənkəbut – hörümçək** – üstürlabın əsas hissələrindən biri.

[109] Ağın, həm qaranın oldu qibləsi.

Ağ və **qara** – gecə və gündüz.

[110] Təngüluşasıydı yüz min xəyalın.

Təngluşa – Luşanın kitabı. Babil münəccimi Tevkr Babilini (I ə.) farsca Luşa adlandırıblar. **Luşa** günəşin (ekliptika) və ulduzların (zodiak) hərəkəti haqqında məşhur kitabın müəllifidir. Nadir miniatür, nəqş, ulduz və bürclərin şəkilləri ilə bəzədilmiş həmin kitab Şərqdə böyük şöhrət qazanmış, əsrlər boyu gözəllik xəzinəsi sayılmışdır.

[111] Düşsəydi üstünə günəşin nuru,
Yumardı gözünü cənnətdə huru.

Günəşin şüaları qəsrin hamvar, cilalanmış divarlarında əks olub, düz cənnətə çatır və hurilərin gözlərini qamaşdırırdı, hurilər də məcbur olub gözlərinə örtük salırdılar.

[112]**Sirişüm** – yumurta sarısından düzəldilmiş yapışqan.

[113] "Yox, Çin biharıdır", – dedi təbiət.

Cin biharı – qızıl, bürünc büt və əlvan naxış və rəsmlərlə bəzənmiş Çin bütxanələri, gözəllik rəmzi. **Bihar** hind sözü **vihardan** əxz edilmiş və məbəd deməkdir.

[114] Bir də qayıtmadı öz xanəsinə,
Keyxosrov kəsildi zəmanəsinə.

Firdovsinin "Şahnamə"sinin əsas qəhrəmənlarından biri olan İranın qüdrətli və əzəmətli şahı Keyxosrov öz şahlığının çiçəklənən çağında hakimiyyətdən imtina edib qarda, çovğunda, boranda dağlarda yox olur.

[115] Həndəsə xəttinə əməl edərdi,
Minlərlə Məcisti o həll edərdi.

Bu beyt onun məharətli münəccim olmağına işarədir.

[116]**Zic** – təqvim, astronomiya cədvəli.

[117] Çövkənbaz fələyin topunu aldı.

Göylərə qalib gəlirdi, günəşi belə top kimi öz çövkənınə salırdı.

[118] Necə ki, Süheyldən parlayar dəri.

Əsatirə görə, Yəmən ulduzu **Süheyl** (Kanonus) o ərazinin nemət mənbəyidir. Dünyada şöhrət tapmış ən incə dəri olan ədim guya Süheylin şüaları sayəsində xamlığını itirib qırmızı şəffaf rəng alır.

Beytin mənası: Bəhramın Süheylə bənzər parlaq üzü Yəmən torpağına işıq saçanda Münzirin üzü ədim kimi sevincdən qızarırdı.

[119] Qapardı sürətlə yol gedən zaman
O, topu Günəşdən, qürsü də Aydan.

Burada Günəş çovkənın topuna bənzədilmişdir. Qürs isə Ayın çevrəsi deməkdir.

[120] Boynuna saldığı sanma zünnardı,
Üzündə gül rəngli duvağı vardı.

Onun qırmızı **zünnara bənzər boyunbağısı** – zolağı, gül rəngli **duvağı** – teli vardı.

[121] O başqa gurlardan, sağrısı ondan
Gözəllik topunu almışdı, inan.

O, bütün gurlardan, onun sağrısı, ombası isə onun özündən, yəni bütün bədənindən gözəllik topunu udmuşdu. Başqa sözlə, o, bütün gurlardan gözəl idi, sagrısı isə bədəninin ən gözəl yeri idi.

[122] O atəşdi, odla qohum misaldı,
Dərviş paltarında bir mahcamaldı.

Dərvişlər adətən dəri geyirlər. O gur otla bəslənib, otla qohumluq edən bir şölə, od-alov idi; o gur dərviş paltarı geymiş bir gülcamal, bir gözəl idi.

[123] Belində qaralan o dəri qaytan
Bağlamış cidovu hər iki yandan.

Cidov – çarpaz bağlı.

Gurun ombası **yəhərə** və qara zolaq isə yəhəri gurun belinə baqlayan **qayışa** (kəmərə) bənzədilmişdir.

[124]**Tismə** – nazik, uzun qayış.

[125] Oynardı tisməli hoqqabazlartək.

Şairin zamanında zənci hoqqabazları tismə ilə müxtəlif oyunlar göstərərmişlər.

[126] Quyruğu belindən ayrılmazdı heç,
Boynu dırnağıyla kəsilmişdi ləc.

Yəni quyruğu ilə sağrısına qonan milçəkləri qovar, ayaqlarının dırnaqları isə boynunu, qulaqlarını qaşıyardı.

[127] Gurxan hey çapırdı, guru qovurdu.

Bəhram Çin türkləri **gurxanilərə** qalib gəldiyi üçün ona Gurxan ləqəbi vermişdilər. Şair həmin adın şairanə etimologiyasını izah edərək demək istəyir ki, o, **Gurxan** yox, **gurların** xanı idi.

[128] Çinin o yüz gözəl nigarıstanı...

Çin nigarıstanı – Çindəki budda və Mani məbədləri. **Nigarıstan** – bütxana deməkdir, bu sözun kökü **nigaştən** – "al-əlvan cizgilərlə" bəzəmək, şəkil çəkmək felindən əmələ gəlmişdir. **Nigar** – al-əlvan cizgilərlə bəzənmiş deməkdir.

[129] Hər biri bir elin parlaq ülkəri.

Aşağıda adları çəkilib təsviri verilən gözəllər yeddi elin – ölkənin gözəlləri deyil, dünyanın yaşayış məntəqəsini təşkil edən yeddi iqlimin (hər iqlimə onlarca ölkə daxildir) gözəlləridirlər.

[130] Çinin xaqanının qızı Yağmanaz...

Nizami poeziyasındakı **Çin** müasir çoğrafi **Çin** demək deyildir. Çin deyərkən şair **Şərqi Türküstanı** nəzərdə tutur, türk sözü isə Nizami luğətində **gözəllik, ağlıq, nəciblik** rəmzidir. **Təraz** (indi Talas), **Yağma, Xotən** həmin **Türküstan Çinində** yerləşmiş şəhərlərdir və öz gözəlləri ilə məşhur olublar.

[131] Müşki xətdən almış zinət qəməri.

Yəni onun **qəmər** – ay üzündə **müşkə** bənzər **xətlər – tüklər** yenicə çıxmışdı.

[132]**Yeddi qardaş** – yeddi planet.

[133] Əqiqə firuzə naxışı saldı.

Yəni **əqiqə bənzər bədəninə firuzə** – *yaşıl rəngli libas* geyindirdi. Yaşıl, göy rəng abbasilər sülaləsi hakimiyyətdə olan zaman (750-1258) matəm rəmzi olmuşdur. Həmin rəngi şair sasanilərə də aid edir.

[134] Göy yerə enməyə göstərməkdə meyl,
Başını qaldırmış Yəməndən Süheyl.

Göy – Bəhram, **yer** – İran, **Süheyl** – Bəhram. Beytin mənası: Yəməndə yaşayıb Yəmən ulduzu Süheylə bənzəyən və göylərə ucalan Bəhram İrana yürüş edib onu cəzalandırmaq istəyir.

[135] Kəsdilər kökünü dikbaşlılığın...

Yəni böyük xətər qarşısında dikbaşlılığı atıb məsləhətləşməyə və çıxış yolu axtarmağa başladılar.

[136] Arasında o tac qara şirlərin
Bir aydı ağzında iki əjdərin.

Qədim təsəvvürə görə, Ay tutulanda guya onu əjdaha udurmuş, odur ki, əjdahanı qorxudub Ayı onun ağzından çıxarmaq üçün mis teşti, ləyəni döyərək səs-küy salarlarmışlar.

[137] Əsəddə qurmuşdu taleyi taxtı,
Sabitdi, möhkəmdi olduqca baxtı.

Yəni Bəhramın taleyi öz taxtını **Əsəd** – Şir bürcündə qurmuşdu, bu isə qüdrət rəmzidir.

[138] Ütarid ülkəri ona bir eşdi.

Ütarid (Merkuri) planeti Günəşə yaxınlaşmışdı, bu isə qədim astroloqların nəzəriyyəsinə görə səadətə dəlalət edir.

[139] Zöhrə Surə keçdi, Müştəri qövsə,
Bu ev ziynətlənib, döndü firdovsə.

Zöhrə (Venera) planeti **Sur** (Öküz) bürcü, **Müştəri** (Yupiter) isə *Qövs* bürcünə yaxınlaşmağı şənlik, çalıb-oynamaq, nemət bolluğu, rifah əlamətidir. **Firdovs** *behişt, cənnət* deməkdir.

[140] Hilal onda idi, altıda Bəhram.

Hilalın – təzə ayın onuncu bürcdə, **Bəhramın** (Marsın) altıncı bürcdə olması həm ziyafət, şənlik, xoş güzəran, həm də müharibə əlamətidir.

[141] Uzadıb əlini Zühəl Mizana,
Toplamışdı xəznə yerdən Keyvana.

Zühəl (Saturn) planetinin Mizan bürcündə olması *varlıq* əlamətidir. Odur ki, Bəhramın var-dövləti sanki yerdən Keyvana (Saturna; **Zühəl** ərəbcə, *Keyvan* isə farsca *Saturn* deməkdir) qədər ucalırdı.

[142] Qaradan, ağdan çox nə ki, yaşayan
Var, məndən görəcək ədalət, aman.

Qara və ağ – gecə və gundüz, dünyanın rəmzi, yəni gecə və gündüzdən ibarət olan bu dünyada nə qədər adam var, məndən ədalət görəcək.

[143] Dirəmdə sikkələr mindi qərara.

Dirəm – dirhəm sözunün müxəffəf şəkli. **Dirhəm gümuş pul** deməkdir, yəni pul dəyərə mindi, öz qiymətini tapdı.

[144] Bir kor istəsəydi, dam üstü, əgər,
Reydən İsfahana edərdi səfər.

Yəni o qədər abadanlıq saldılar ki, Rey (indiki Tehran) şəhərindən İsfahana qədər korlar damların üstü ilə gedə bilərdilər.

[145] Sur bəxti tapmışdı onda zamana;
Zöhrə sahib idi onda dövrana.

Zöhrə (Venera) – çalğı, rəqs və şənliyin hamisidir. O, **Sur** (Öküz) bürcündə qərar tutanda Yer üzündə həm sabitlik, firavanlıq, həm də çalıb-oynamaq, şənlik, ziyafət məclisləri, eyş-işrət bərqərar olur.

[146] Qövsdə yerləşir parlaq Müştəri,
Müştəridir onun qövsünün yeri.

Qövs həm bürcün adı, həm də **kaman** deməkdir. Müştəri planetinə xoşbəxtlik gətirən Qövs bürcüdür. Yəni Müştəri kimi əzəmətli olan Bəhram öz kamanının (qövsünün) oxunu Müştəri planetinə tərəf atdı ki, Qövslə Müştəri yaxınlaşıb ona səadət gətirsin.

[147] Günəş Surda olar bahar zamanı,
Suru dolandıran ay varmı, hanı?

Bahar fəslində Günəş **Öküz** və **Buzov** bürclərində mənzil salır, məcazi mənada: **Günəş Buzovu öz çiynində aparır**. Şair çox gözəl obraz yaradıb, dolayı yolla Fitnəni Ayla, divanı isə Öküz bürcüylə müqayisə edir. Beytin mənası: Bahar fəslində çiynində buzov gəzdirən Günəş görmüşdük, amma buzov gəzdirən Ay görməmişdik, eləsi varmı?

[148] Xizran boyu verdi gözəl laləyə.

Onun **sərvə** və **xizrana** (qamışa) bənzər qamətinin üzərində üzü piyalə içərisindəki **al şərab** və **lalə** kimi allanırdı.

[149] Verdi vücuduna yeddi rəng bəzək,

Keçmiş zamanlarda qadınlar özlərinə bəzək vermək uçün *yeddi rəngdən* istifadə edirdilər: **xına, basma, sürmə, ənlik, kirşan, qaliyə** və **zərvərəq.**

[150] Hindlitək üstünə atıldı haman.

Yəni hindli qarətgərləri xəzinə üzərinə atılan kimi Bəhram Fitnənin üstünə atıldı.

[151] Balıqdan başlayıb yetişdi aya.

Mahi – balıq, mah – Ay. Bu sinonim sözlərdən istifadə edərək şair xüsusi ifadə yaratmışdır. **Balıqdan Aya qədər**, yəni yerdən göyə qədər. (Yeri öz üzərində saxlayan əfsanəvi balıq nəzərdə tutulur.)

[152] Künc-bucaqda öldü sarıqulaqlar,
Onları qara su, bax, belə udar.

Sarıqulaqlar – pozğunlar, xəbislər, alçaqlar; **qara su** – gözü kor edən *göz* xəstəliyi. İkinci mənası isə **tufan** deməkdir.

[153] Üç yüz olsalar da igidlər, ancaq
Onları yaşadan bir hiss, bir otaq.

Nizamidə beytin mənası belədir: yüz adam yaşayan bir evdə adətən *iğtişaş* olar, amma Bəhramın süvariləri bir nar içində yerləşmiş nar dənələri kimi bir-birləri ilə yekdil və həmrəng idilər.

[154] Xaqanla Bəhramtək vuruşdu Bəhram.

Bəhram – Mars planetinin qədim adıdır, **Mars** isə müharibə ilahəsi sayılır.

[155] Oxdan azad oldu dəyənin canı.

Yəni ox kimə dəyirdisə, onu deşib bədəninin o biri tərəfindən çıxırdı – xilas olurdu.

[156] Qorxudan ödünü Zöhrə qusurdu.

Zöhrə (planet) və *zəhrə* (öd) omonimlərdən mahiranə söz oyunu düzəldilmişdir. Yəni Bəhram o qədər qan tökdü ki, Zöhrənin qorxusundan bağrı yarıldı və öd qusdu.

[157]**Əjdər** – burada nizə deməkdir.

[158]**İrəc**, **Arəş**, **Kiv** – Firdovsi "Şahnamə"sinin qəhrəmanları.

[159] Nə ağ görmüş, nə də qara görmüşdür.

Ağ və **qara** – gecə və gündüz, yəni nə qədər gecə və gündüz gəlib-gedibsə, şahın göstərdiyi bu qəhrəmanlığı görməmişdir.

[160] Balıq belə olsa aya yetişər.

Yəni şahın taxtı o qədər ucadır ki, o, üzərində Yer durmuş balığın üstündən Aya qədər yüksəlir. **Balıqdan Aya qədər** idiomatik ifadədir, yerdən göyə qədər məfhumunu əvəz edir.

[161] Qılınc – Hindustani, geyim – Davudi,
Səxa gəmisinə yer oldu Cudi.

Əfsanəyə görə, Nuh peyğəmbərin gəmisi Cudi dağında (indiki Ağrı) tufandan kənara çıxmışdı.

Beytin mənası: Bəhramın səxavət gəmisi adları mətndə çəkilən (müşkənbəri, hindi qılıncları, paltarları və s.) Nemanın Cudi daqı kimi yüksək olan vücuduna tərəf apardı.

[162]**Şüştər** – İranın cənubunda Xuzistan vilayətində yerləşmiş ən qədim şəhərlərdən biri. Ticarət mərkəzi olmuş bu şəhərin gəliri dillər əzbəri olmuşdur.

[163] Qarğa oğurlayıb bülbül səsini,
Oxurdu "oğru var" nəşidəsini.

Qarğalar bülbüllərin səsini oğurlayıb oğrular kimi: “Oğrunu tutun” deyə qar-qar qarıldayırdı.

[164] O hindu cinslidir, bunu yaxşı bil,
Hindlidə oğurluq təəccüb deyil.

Hindli – klassik poeziyada *oğurluq, qaralıq* və *keşikçilik* mənasını ifadə etdiyi üçün qara *qarğalara* bənzədilmişdi.

[165] Sərt soyuq atəşi tabdan salırdı,
Su qılınc, qılınc su şəkli alırdı.

Şair burada **tiğ** sözünün omonimiyasından istifadə edib poetik məzmun yaratmışdır. **Tiğ** həm **qılınc**, həm də **günəş şüası** deməkdir.

Beytin mənası: Soyuqdan su donub buz olur və qılınc kimi kəskin olurdu, **Günəşin qılıncı** – şüası isə donub şehə dönürdü, su olurdu.

[166] Fələk sincab, qaqum bürünmüşdü dağ.

Göylər sincab rəngli boz buludlarla dolmuş, dağlar isə qaqum dərisi kimi ağ və yumşaq qarla örtülmüşdü.

[167] Boyatma qüvvəsi düşüb duzağa.

Yəni bitkilər boyatma qüdrətini itirib başlarını yerə endirmiş, elə bil namaz qılırdılar.

[168] Öz kimyası ilə iki rəng cavan
Daşda od ləlini eyləmiş nihan.

Əməlləri məchul, başa düşülməz kimyagər ağlı və qarlı, yəni gecəli-gündüzlü cahan odu ləl kimi daşın ürəyində gizlətmişdi, odur ki, ətrafda istilikdən əsər-əlamət yox idi.

[169] Qızılgül kürəni etmişdi otaq.
Hikmət palçığından çəkmişdi suvaq.

Burada gülab çəkilməsi nəzərdə tutulur. **Suvaq** – hikmət gili – kimyagər və zərgərlərin kürənin döşəməsinə yaydıqları gil. Yəni gül hikmətin hökmünə görə şaxtanın təhlükəsindən xilas olmaq üçün köhnə kürədə gizlənib və kürənin ağzını çox möhkəm olan hikmət gili ilə suvamışdır. Bəzi nüsxələrdə **kürə** əvəzinə **kuzə** yazılmışdır, bu mətnə daha uyğun gəlir, çünki gülab kuzədə yox, kürədə çəkilir, çünki gülabı yazda-yayda çəkərlər. Mətndə aydın şəkildə deyilir ki, vaxtilə çəkilmiş gülab ağzı hikmət gili ilə bağlanmış küplərdə, kuzələrdə gizlənmişdi.

[170]**Tabxana** – süni surətdə qızdırılan böyük otaq, zal.

[171] Alovdur nəşənin, keyfin dayağı,
Zərdüştün qırmızı kükürd ocağı.

Kükürd ocağı – zərdüştilərin müqəddəs atəşi. Bu və bundan sonrakı beytlərdə şair səndəl və uddan (**aloye**) qalanmış ocağı zərdüştilərin atəşinə, laxtalanan qana, qana batmış al-qırmızı ipəyə, innaba, şəngərfə, qızarmış kömür parçaları qara özəyi çıxarılmış və onun yerinə nar dənələri doldurulmuş almaya, yarı yanmış, yarı qaralmış səndəl qırla boyanmış kəhrəbaya, müşklə

niqablanmış günəşə bənzətmişdir. Kömürün alovlanmamış qara hissəsi zülmətə, qızarmış hissəsi isə nura, şəfəqə təşbih edilmişdir.

172 Bir türkdü, rumluydu əsil-nəsəbi,
Hindlilər göz nuru vermiş ləqəbi.

Birinci sətirdə ocağın şöləsi ilə **Rum** – Kiçik Asiyada yaşayan alyanaqlı ağ türklər ilə müqayisə edilir. İkinci sətirdə **hindlilər** deyərkən VII əsrdə İrandan Hindistana qaçmış, indiyə qədər də orada yaşayan **zərdüştilər** – atəşpərəstlər nəzərdə tutulur. Zərdüştilər odu göz işıqı kimi sevirdilər.

173 Yunisin məşəli, kəlim çırağı,
İsanın bəzmidir, İbrahim bağı.

Əfsanəyə görə, Yunis peyğəmbər dəryada naqqanın qarnında yaşadığı vaxt əlindəki *çırağın* işığı ilə dəryanı görərmiş. **Kəlim** – yəni Musa Sina dağında tonqal yananda göylərə qalxmış və Allah tərəfindən qəbul edilmiş, İbrahim peyğəmbəri müstəbid Nəmrud şah qalanmış kürəyə atdırarkən kürədəki alov-od sönüb güllü-çiçəkli bağa çevrilmişdi. İsa peyğəmbərə qonaq gələndə heç nəyi olmadığı üçün onlara yalnız çırağının işığını təklif edərmiş.

174 Nəzər sal gövhəri qızaran közə,
Al, sarı, göy rəngli nur verir gözə.

Qədim təbabətə görə, **üç çalarlı** (sarı, qırmızı və mavi) **yaqut** gözün işığını artırır.

175 Odun vətənidir, cəhənnəm, cənnət
Ondan işıq alıb, bundan hərarət.

Beytin mənası: Odun hərarəti, yandırma qabiliyyəti cəhənnəmdən, işığı, nuru isə cənnətdən gəlib.

176 O bir cəhənnəmdir atəşpərəstə,
Günahsızlar üçün yoldur behiştə.

İslam təliminə görə, xristianların və başqa dinə qulluq edənlərin hamısı cəhənnəmə vasil olacaq və cəhənnəm odunda yanacaqlar. Mömin müsəlmanlar isə **sırat əl-müstəqim** körpüsündən keçəndə cəhənnəm onlara uzaqdan əlvan, çırağban bir bağ kimi görünəcəkdir.

177 Zərdüşt "Zəndi" ona nəğmələr saçar,
Muğlar pərvanətək xirqələr açar.

Zərdüştilər – atəşpərəstlər atəşgahlarda öz müqəddəs "**Zənd-Avəst**" kitabından atəş ətrafında dini nəğmələr oxuyardılar.

Xirqə – ən kobud parçadan tikilmiş yamaqlı əba, sufilərin rəsmi geyimi. Burada **müqəddəs libas** simvolu kimi işlənmişdir.

Muğ – (qədim fars dilində **maqu**) – atəşpərəstlərin kahini.

Muğlar atəşgahlarda atəş ətrafında oxuyub ritual rəqs edərkən bəzən hala (ekstaza) gəlib öz qaftanlarını (xirqələrini) yandırarlarmış.

178 Qırmızı şərabla dolu büllur cam
Quru su içində yaş oldu tamam.

Beytdə aksimaron deyilən poetik fiqur vasitəsi ilə çox gözəl və nadir obraz yaradılmışdır. **Şərab quru suya** və **atəşə** bənzədilmişdir. Ona görə ki, o büllura və içiləndən sonra isə atəşə oxşayır.

[179]**Gurgözlülər** – iri, gözəl gözlü gözəllər.

[180]**Sipehr** – göy, səma, fələk.

[181]**Şidə – Xürşid** sözünün ikinci hissəsini təşkil edən **Şid** sözündən alınmış və parlaq deməkdir.

[182] Günlərin birində böyük sənətkar
Bəhramın əlindən aldı şirin bar.

Bəhram – Mars planeti, yəni həm Bəhram-Gurun, həm də onun hamisi olan və qədim, *şəmsi* (günəş) təqvimində hər ayın iyirmisində aydın və parlaq görünən Bəhramın (Marsın) əlindən *şirin bar – xeyir-dua* alıb işə başladı.

[183] Şəmmas məbədindən çıxıb kənara,
Abbasilər kimi geyinib qara...

Şəmmas – hərfi mənası **günəşə qulluq edən** deməkdir, rəvayətə görə, atəşgah tikən atəşpərəst olmuşdur.

Şəmmas məbədi – atəşgah.

Abbas (Əbbas) – Məhəmməd peyğəmbərin əmisi (653-cü ildə vəfat edib), Əbbasilər xilafəti onun adı ilə bağlıdır və həmin sülalənin şüarı qara rəng olmuşdur. **Abbasın qara diyarı** – qara günbəd.

[184] Şahın beş növbəti – söylədi, gəlin, –
Dörd balışı üstdə ayın səslənsin.

Beş növbət – şah sarayının qabağındakı meydançada gündə beş dəfə çalınan şeypur və nağara nəzərdə tutulur, əzəmətli şahlığın rəmzi olub.

Dörd balış – dörd ünsür. Qədim təsəvvürə görə, dörd ünsür Ayın yerləşdiyi sferada dörd balış şəklində yerləşir və Ay da onlara dirsəklənir.

Beytin mənası: Qoy Ay həmişə dörd ünsürə yox, şahın beş növbəsinə arxalansın, yəni şah əbədi yaşasın.

[185] Qaranın sirriylə məni et tanış.

Mətndə: "**Mənə qır və Qeyruvandan xəbər ver**" yazılmışdır.

Qeyruvan – Afrikanın qədim şəhərlərindən biridir, VII əsrdə salınmışdır, indiki Tunisdə yerləşmişdir. Lakin burada sözün lüğəvi mənasında işlədilmişdir – qır ölkəsi deməkdir, "**Qır və qır ölkəsindən xəbər ver**" – zərbülməsəldir, **əsil mətləbə keç** deməkdir. Mətndə çox yerində işlədilib, **qara geyinənlər** və **qaralar ölkəsi** nəzərdə tutulur.

[186] Adamları çəkmiş müşkidən ələm.

Yəni evlərin qabağında qara rəngli bayraq sancmış və qara geyinmişdilər.

[187] Gülün dodağını dişlər yasəmən,
Kəsib ərğəvanın dilini çəmən.

Yəni yasəmən gülün ləçəklərinə dəyirdi; Ərğəvan çiçəkləyəndə yarpağı olmaz, ərğəvanın dili deyərkən onun yarpaqları nəzərdə tutulur. Yəni çəmənzar o qədər gözəl və yaşıl idi ki, ərğəvanın yarpaqları utandığından göyərib çıxmırdılar.

188 İrəm "Arami-dil" söyləyir ona.

O bağ o qədər gözəl idi ki, hətta əfsanəvi cənnət bağı – İrəm ona "**Arami-dil**", yəni "*ürək rahatlığı*" deyirdi. "Arami-dil" həm də nəğmə adı olub. Belə halda məna bir az dəyişir: İrəm bağının gözəlliyinə vurulub, ona "**ürək rahatlığı**" nəğməsini oxuyurdu.

189**Minu** – cənnət.

190 Rahi-reyhan idi hər şux novrəstə.

Rahi-reyhan – gül ətirli və gül rəngli badə, şərab. Rahi-reyhanın luğəvi mənası reyhan ətri deməkdir. **Rah, reyhan, ruh** – üçü də ərəbcə bir kökdəndir və bundan istifadə edərək şair çox gözəl obraz yaratmışdır.

191 Dəyər xuzistana ləli onların.

Xuzistan vilayəti (İranın cənubunda) qədim zamanlardan öz şəkər və qəndi ilə məşhurdur. Şair deyir ki, onların al lələ bənzər dodaqları o qədər şirin idi ki, Xuzistanı utandırırdı.

192 Rum, zənci qoşunu qabaqda, dalda,
Bir özgə fikirdə, özgə xəyalda.

Yəni rumlu türklərə bənzər ağ və al yanaqlar öndə, onların arxasında isə zəncilərə bənzər qara qıvrım geysular gedirdilər.

193 Torpaq olsan, suyam, əllərini yu!

Burada **torpaq** – qul, müti mənasındadır.

194 Şəbdizin nalı qoy alovda qalsın.

Nalı atəşdə (kürədə) qoymaq – qədimdə bir növ cadu olub ki, onun vasitəsi ilə məşuqu əfsunlamaq və ram etməyə çalışarmışlar.

195 Sən Xəllux əhlisən, mənsə həbəşəm.

Xəllux – qədim Türküstan şəhərlərindən biri, öz ağ türk gözəlləri ilə məşhur idi. **Həbəşistanda** yaşayanlar isə ədəbiyyatda qaranlıq və çirkinlik rəmzi olublar.

196 Qum səp, fərş üstünə axıt qanımı.

Fərş (əslində nət) – dəridən, göndən düzəldilmiş cəllad xalçası. Şahın hüzurunda qəsrdə məhkumun boynunu vuranda nəti salıb üstünə də qum tökərlərmiş ki, qan döşəməni bulamasın; **nətin** ikinci mənası isə **adi örtük**, **nazik dəridən – ədimdən qayrılmış xalça.** Torktaz Torknazdan xahiş edir ki, ya oturduqları fərşin üstündə onunla oynaşsın, ya onun boynunu vursun.

197 Balıq beli hara, sümüyü hara?

Balığın beli adətən qara və ən yeməli yeri olur, onun **onurğa sümüyü** isə ağ olur, yeməli olmur.

198 Əjdərdən qurtardı, ilanı vurdu.

Kənizlə yatmaqdan vaz keçib ehtiras qapısını öz-üzünə bağladı, şəhvət ilanını öldürüb ayrılıq, hicran əjdahasından xilas oldu.

199 Şəkər səpələdi o təzə gülə.

Şəkər səpələdi – yəni şəkər kimi şirin söhbətə başladı.

200 Dedi: "Təsdis idi Zöhrəyə məkan,
Evdə oturmuşdu Bilqeys, Süleyman".

Təsdis – altı bucaq. *Zöhrənin təsdisdə* – yəni altı planetin ortasında oturması məhəbbət və xoşbəxtlik rəmzidir.

Beytin mənası: Məhəbbətlə əhatə olunmuş Zöhrə altı planetin arasında oturan kimi Bilqeys Süleymanla oturmuşdu.

201 Gül kimi qurtardım yadlar əlindən.

Yəni: Gül kimi başqalarının əlində gəzməkdən xilas oldum.

202 **Pişva** – rəhbər, öndə gedən, qabaqcıl.

203 **Balıqdan ayadək** – yerin altından göyə qədər.

204 Kimsə bundan sonra qoy ox atmasın,
Qarının yayına atsa çatmasın.

Yay (kaman) – donqar bel. Yəni heç kimin oxu qarının donqar belinə dəyib onu yaralaya bilməsin.

205 Belə bir hiyləyə şah məhəl qoydu,
Kərpici belə bir qalıba uydu.

Şah başa düşdü ki, həmin hiylə vasitəsilə onun qurduğu tədbir qalıbı onun istədiyi kərpici verəcəkdir. Yəni o, öz məqsədinə nail olacaqdır.

206 Qarının təndiri baisdir buna.

Əsatirə görə, Nuh tufanı bir qarının təndirindən başlayıb.

Beytin mənası: Kəniz öz-özünə fikirləşdi ki, Nuh tufanı qarının təndirindən başladığı kimi onun başına gələn müsibətin səbəbi də onların evinə gəlib-gedən qarıdadır.

207 Mənə müzəvviri göstərdi tədbir.
Yemədən xeyir etdi mənə muzəvvir.

Müzəvvir – xəstələr uçün əvəlik və kududan hazırlanan xüsusi şorba.

Beytin mənası: Qarı mənə dedi ki, başqa bir kənizdən özünə yalançı bir müzəvvir hazırla. (Yəni başqa bir kənizlə yalandan eşqbazlıq et), mən də hazırladım və o müzəvviri – xəstə xörəyini yeməmiş (yəni o kənizə əl vurmamış) sağaldım.

208 Həməl bürcü etdi günəşimi şad,
Bərdi-əcuzi, de, necə edim yad?

Günəş Həməl bürcündə bahar fəslində qərar tutur.

Bərdi-əcuz – qarı şaxtası – qışın axır ayındakı şiddətli şaxta, boz ay şaxtası. Yəni indi mənim Günəşim sənin vüsalının Həməl bürcündə – bahar fəslində şadlanan bir zamanda qışın şaxtasından nə qorxum ola bilər?

209 Zəfəran sarıdır, aldırma, burax,
Onu yeyənlərin şadlığına bax!

Qədim təbabətə görə, zəfəran gülmək gətirir və bütün dərdlərə dərmandır.

210 Sarıydı Musanın danası, əlbət,
Çox verdilər ona, odur ki, qiymət.

Musanın danası – Tovratdakı "Qızıl dana", Musa peyğəmbər öz icmasını – yəhudiləri Misirdən xilas edib Fələstinə gətirdikdən sonra onun ümmə-

tinin bir hissəsi tövhidi (monoteizmi, tək ilahiliyi) unudub, qızıldan bir dana düzəldib ona bir büt kimi sitayiş edirlərmiş. Musa o bütü məhv edib.

[211] Sarı gil ən baha qiymətə gedər.

Sarı gil – qədimdə sabunu əvəz edən, hamamda yuyunmaq üçün istifadə olunan gülabda yoğrulmuş əla növ gil.

[212] Yaşıl çıraq kimi parlaq göründü,
Cənnət mələyi tək yaşıl büründü.

Yaşıl çıraq (səba çerağ) – təzə, nurlu, şöləsinin ucu yaşıl parlaq çıraq. Dini əsatirə görə, mələklər yaşıl paltar geyirlər və həmişə yaşıl bağda yaşayırlar.

Beytin mənası: Bəhram yaşılı yaşıl üstündən geyib yaşıl çıraq kimi parladı.

[213] Qan aldı boynuna o gözəl pəri.

Yəni Bişr kimi aşiqi öz gözəlliyi ilə öldürüb, onun qanını boynuna götürüb tələsik evə qaçdı.

[214] Alimlər ki bilir, on ikicə fənn
Onlardan mükəmməl bilən mənəm, mən!

Orta əsr müsəlman ölkələrində elmül-ədəb, yəni ədəb elmi 12 fəndən (Quran, hədis, təfsir, ədəbiyyat, əruz, coğrafiya, tarix, inşa, xəttatlıq və s.) ibarət idi.

[215] Torpaq quyusuna gətirdi onu.

Torpaq quyu – qəbir, yəni su quyusundan çıxarıb qəbrə apardı.

[216]**Kargah** – Emalatxana; burada Allahın emalatxanası nəzərdə tutulur.

[217] Oldu sırğalının hәlqəbəguşu.

Bişr qulağı sırğalıya elə vurulmuşdu ki, ona qulağı halqalı qul oldu.

[218]**Xüsuf** – Ay tutulması, Ayın nöqsana, qaranlığa düçar olması. Ay tutulanda guya onu əjdaha udur; burada Məlixa əjdahaya, arvadı isə Aya bənzədilmişdir.

[219] Qalxdı Şənbəliddən süsən yarpağı.

Şənbəlid – vəhşi zəfəran. Məlixa öz libasında yəhudi nişanı olan sarı rəngli *qiyar* (yəhudilərin öz paltarlarına tikdikləri sarı rəngli parça) gəzdirdiyinə görə şənbəlidə, vəhşi zəfərana, Bişr isə pak, xeyirxah və ismətli olduğu üçün ağ rəngli süsənə bənzədilmişdir.

[220] Dey ayında günlər gödəkdir, gödək,
Bir gün çox qısaydı Tir gecəsitək.

Dey ayı – şəmsi (**günəş**) təqviminin onuncu ayı, dekabrın 22-dən yanvarın 22-nə müvafiq gəlir; **Tir** – şəmsi təqviminin dördüncü ayı, iyunun 22-dən iyulun 22-nə uyğun gəlir.

[221] Əqiqdən dürr etdi hüzura şabaş.

Yəni o, öz əqiqə bənzər al dodaqlarından dürr tökməyə başladı.

[222] Qənd həsəd aparıb şirin dilinə,
Təng olun dönmüşdü incə belinə.

Beytin əsli belədir: O gözəlin şəkərə bənzər ağzı o qədər zərif və dar idi ki, şəkər dağının ürəyi həsəddən onun incə və dar kəmərinin halqasından da dar olmuşdu.

[223]**Dilfərib** – könül aldadan, məftun edən, cazibədar gözəl.

[224]**Ruyindiz** – İndi Rəvandüz deyilən keçmiş **Ruyin-Dej** qalası. Marağanın yaxınlığında yerləşmiş həmin qədim və alınmaz qala Marağa hakimi Körpə Arslanın qərargahı idi. **Ruyinduz** *bürünc qala* deməkdir.

[225] Suya sədəf kimi düyünlər vurar.

Sədəf adi yağış damlasını tutub öz içində düyünləyərək dürrə çevirən kimi onun qələmi də kağıza dəyən kimi inci kimi qiymətli naxışlar yaradır.

[226]**Lö-lö** – inci, dürr.

[227] Zöhrəylə Süheylə kəbin kəsdilər.

Zöhrə (Venera) – slavyan qızı, **Süheyl** (Yəmən ulduzu) – müdrik cavan.

[228]**Mühəvvəl** – həvalə edilən, tapşırılan.

[229] Gecə müşkdən bir ələm çəkəndə,
Qır alıb gümüşə qələm çəkəndə...

Yəni gecə müşk kimi qara bayrağını qaldırıb gümüş tək ağ gündüzün üzünü qır kimi qara qələmlə qaralayanda onlar keyf məclisinə başladılar.

[230]**Gecə şahı** – Ay.

[231] Xoruz nağara tək səs-səsə qatdı,
Səhər zər təbili dərəyə çatdı.

Xoruzun səsi nağara səsi kimi göylərə ucalanda, günəşin qızıl təblinin səsi ucalıb dağa, dərəyə çatanda, yəni səhər açılanda.

[232] Açarsız zindana döndü o dostlar,
Gözdən işıq kimi söndü o dostlar.

Yəni açıq zindandan məhbuslar yox olan kimi, cinlər də yox oldular.

[233] Durdu tum səpməyə kəndlilər kimi...

Kəndlilər yerə toxum səpən kimi Mahan ətrafına söz səpərək yaltaqlıq etməyə başladı.

[234] Dedi: – Lahövl oxu, özünə bir an...

Lahövlə dəhşətli və qorxunc bir hadisə görəndə oxunulan məşhur ərəb formulasıdır: “**La haulə va la qüvvətə illa billah il-Azim**” (Əzəmətli Allahdan başqa heç kimsədə qüdrət və qüvvət yoxdur.)

[235]**Zəbani** – cəhənnəm məmuru.

[236]**Şax-şana** – çırtıq vurmaq, əl çalmaq.

[237] Dörd ayağı vardı, iki qanadı,
Yeddi başı görcək ağlı oynadı.
Halqa kimi bizi bürüyən fələk
Yeddi baş əjdərdir, heyrət nə demək?

Beytin mənası: Bizim dövrəmizi kəmər kimi qurşaqlamış göyün yeddi baş əjdaha olması heç də təəccüblü deyil. Əjdahanın iki qanadı – gecə və gündüz, **dörd ayağı** – dörd ünsür və **yeddi başı** – yeddi qatdan ibarət olan göy. **Əjdaha** deyərkən şair cismani həyatı, təbiəti nəzərdə tutur.

[238] Məzacımda mənim sevda var, gerçək,
Havalar qupquru, yol kimsəsiz, tək.

Sevda – qara malxulya (melanxoliya) xəstəliyi, hava çox quru olanda şiddətlənir.

[239] Quyu ətrafını gəzdi baxışı,
Zil qara ipəyə vurdu naxışı.

Qaranlıqda əlini yumşaq qara ipəyəbənzər qumun üstündə gəzdirərək (əlin izləri naxışa bənzədilmişdir) başının altını düzəltmək üçün qum yığmağa başladı.

[240]"**Xəlifə lüqməsi**" – dadlı və rahat həzm olan xirniyə bənzər meyvə.

[241] Görüb fərmanında qaranı, ağı,
Yanakı qoymuşdu tənək papağı.

Bol ağ və qara üzüm gətirmiş tənəklər (meynələr) öz barı ilə qürrələnərək yarpaq papaqlarını yan qoymuşdular.

[242] Bostan oxşayırdı bir oyunbaza,
Əlində hoqqalar rəngbərəng, taza.

Hoqqabazlar (foksçular) öz **hoqqa** deyilən dəyirmi sandıqcalarında **möhrə** (şar) və başqa gözübağlıcı vəsait saxlayarlarmış. Şair **yemişi** (qovunu) həmin hoqqaya bənzətmişdir.

[243]**Dürd** – şərabın çöküntusü.

[244] Qapının elə bir dəsgahı vardı.
Göy belindən öpüb heyran baxardı.

Yəni qapı və pərdə o qədər uca idilər ki, göy onların kəmərinə qədər çatır və onların yalnız qurşaqlarını (belini) öpə bilirdi.

[245] Pir dedi: "Qayışa cila çəkincə,
Qayışbaldırlıq et, gəl, sən bu gecə.
Qaldır nərdivanı, yerdə qoyma, çək,
Başına açmasın bir nəfər kələk".

Qayışbaldır – ayaqları qayış və ya tismədə olan qulyabanı. Qayışbaldırlar özləri ayaqları üstə durub yol gedə bilmirlər. Buna görə də yoldan gecəni azdırıb-aldadıb onun boynuna minirlər, qayış ayaqlarını onun belinə dolayıb yolçunu ölənə qədər sürürlər. Qoca Mahana "**Bu gecə sən də qayışbaldırlıq et**" deyərkən həm qayış nərdivanla yuxarı külafirəngiyə qalxmağı təklif edir, həm də bir növ orada qayışbaldır qulyabanıların yaşadığına işarə edir.

Mətndə yazılmışdır: "Heç kəs səninlə qayışbaldırlıq edə bilməsin" – yəni heç bir qayışbaldır qulyabanı səni aldadıb yoldan çıxara bilməsin.

[246] Bunlar pəri deyil, on yeddi soltan,
On yeddi oyunu çalmışlar aydan.

On yeddi oyun – qədim nərd oyununda doqquz oyundan ibarət olan tasda, səkkiz dəfə mars edib, doqquzuncu oyunu udaraq **on yeddi dəfə** rəqibi udmaq deməkdir.

Beytin mənası: Gələn on yeddi gözəlin hər biri gözəllikdə ayı on yeddi dəfə udmuşdu.

[247]**Zirə aşı** – şüyüd plov.

[248]**Bulqar** – Nizami dövründə Volqa çayı ətrafında yaşayan və IX əsrdən böyük dövlət qurmuş türk xalqlarından biri. Bulqarlar, əsasən, heyvandarlıqla məşğul olurdular və öz cins qoyun sürüləri və at ilxıları ilə məşhur idilər.

[249] Öz yaqut möhrünü əqiqə qoydu.

O, öz yaquta bənzər ağzı ilə onun əqiqə bənzər al dodaqlarını öpdü.

[250] Görməsəm adıma layiq işləri,
Olaram əvvəlki nazənin pəri.

İfritə demək istəyir ki, əgər o Mahanın başına min cür oyun, fəlakət gətirməsə, qoy o Mahanın əvvəl gördüyü kimi gözəl pəri simasına mübtəla olsun. İfritə üçün gözəl gəlin simasında qalmaq böyük əziyyət və eybə cərlikdir.

[251] Öküzgözlü deyil, öküzayaqdır.

Öküzgözlü – klassik ədəbiyyatda **ceyrangözlü** məfhumuna bərabərdir, çünki öküz gözləri iri və gözəl olur.

[252] Eyvan dedikləri dönmüş buxara.

Əslində buxar deyil, Buxarıstan yazılmışdır, üfunətli buxar qalxan yer deməkdir.

[253] Çoxları səbətdə möhrə gəzdilər,
İlan olduğunu baxıb sezdilər.

Qədim təsəvvürə görə, ilanın başında yerləşmiş bir möhrə vardır ki, ən yaxşı padzəhrdir və ilan vuranı onunla sağaldırlar.

[254] Əzrəq gulü ki var, göy əlbisəli,
Bu üzdən olmuşdur günəş qürsəli.

Qürsə – kökə, qürs – günəşin dairəsi, günəş şarı. Bu omonimiyadan istifadə edərək şair söz oyunu yaradır və demək istəyir ki, göy gül ona görə gözəl və ətirlidir ki, öz qidasını günəşdən alır.

[255] Nafə göbəyini sübh açdı parlaq,
Udu səndəl kimi yandırdı torpaq.

Səhər öz ətir kisəsini açıb, uda bənzər gecəni yandırıb səndəl ətri saçmağa başladı.

Pəncşənbə, yəni cümə axşamı Müştəriyə mənsubdur, səndəl rəngi ona məxsusdur. Odur ki, səhər açılan kimi yer səndəl ətri saçmağa başlayır.

[256] Sürməyi mühitin sədəfi gecə
Sədəfin ağzına dürlər səpincə...

Surməyi fazanın sədəfi olan Ay öz ağzından göyə dürrə bənzər ulduzlar səpərkən, yəni Ay və ulduzlar qaranlıq fəzaya çıxanda şah Çin gözəlinə nağıl söyləməyi əmr etdi.

[257]**Məşk** – dağarcıq.

[258] Yanında od rəngli cüt ləli vardı,
Suyu daşda idi sanma axardı.

Onun od rəngli iki ləli var idi, onlar saf sulu idilər, lakin su onların cövhərində idi. Odur ki, o suyu içmək mümkün deyildi. **Sulu ləl** – təmiz, saf ləl.

[259] Bu daşdan, – dedi ki, – yonma gəl bulaq.

Daşdan bulaq yonmaq – bihudə, havayı, mənasız işlə məşğul olmaq.

260 Tutaq ki, bu çeşmən oldu güvara,
Göz çıxarmaq səni yetirməz vara.

Tutaq ki, sənin çeşmən – suyun içməlidir, dadlıdır, lakin göz çıxarmaqdan xeyir görməzsən.

261 Boynunda çəkmişdi aya kəməndi.

Kəməndə oxşar hörüklərini aya bənzər üzünün arxasına salmışdı.

262 Kürd evə gələrək tez axşamüstü,
Səfra sındırmağa cumdu əlüstü.

Kürd səhradan qayıdıb səfrasını öldürmək üçün (qarnının qurdunu öldürmək üçün) yemək istədi, lakin evdə qeyri-adi bir şey gördü ki, səfrası daha da cuşə gəldi.

263 Dəyirman öküzü qurtardı tordan.

Dəyirman daşını fırladan öküzün gözlərini bağlayırlar ki, bir yerdə fırlandığını görməsin. Burada Xeyirin göz sarğısı dəyirman öküzünün göz örtüyünə bənzədilmişdir.

264 Harun üzlü səhər bağlayanda bel,
Zəng kimi səsləndi xoruz, durdu el.

Harun – keşikçi. Qədimdə şahların keşikçiləri kəmərlərinə zınqrov (səlasil) bağlayarlarmış, keşikçilər gəzdikcə zınqırovlar səslənib keşikçilərin oyaq olduqlarını bildirərmiş. **Xoruzun** banı həmin zınqrovların səsinə bənzədilmişdir.

265 **Mübəşşir** – xoş xəbər gətirən.

266 Zəncilər Xötənə qoşun çəkmədən
Şənlik meydanını şah etmişdi gen.

Zənciyə bənzər qara gecə Xötənin ağ, gözəl türk qızlarına bənzəyən gündüzə hücum etməyincə, yəni bütün günu gecəyə qədər şah şənlik meydanını genişləndirib şənləndi.

267 Pərgar işləmişdi baxsan hər yerə,
Dörd qalın divara çəkmiş dörd möhrə.

Burada **möhrə** lay, hissə deməkdir. Qədimdə bağ hasarlarını gildən, torpaqdan hörərdilər. Bir **möhrə** – 105 sm. Hörgü qurtarandan sonra, onun üstünə birinciyə nisbətən nazik bir möhrə də hörərdilər. Görünür, təsvir olunan bağın hasarı dörd möhrədən, hundürlüyu isə 4 m 20 sm.-dən ibarət imiş.

268 Tamaşa etməyə girdi içəri,
Sərvtək pay almaq oldu şakəri.

Sufilərin müşahidə mərasimi nəzərdə tutulur. Yəni bağda dayanıb diqqətlə müşahidə etməyə başladı ki, görsün orada nə üz verib.

269 Görərsən yığılıb bağa bu axşam
Damğasız bir naxış, tüstüsüz bir şam.

Onlar işlənməmiş, yandırılmamış şama bənzər bakirə gözəllərdirlər və hələ onlara ər malikiyyət damğası vurulmamış naxışa bənzər pak dilbərdirlər.

270 Hər xəznə üstündə bir əjdər yatmış,
Narınc turunc olub, kamala çatmış.

Onların əjdaha kimi yoğun və qıvrım hörükləri onların xəzinələrinin üstünə – bakirə yerlərinə sallanmışdı. Rəvayətə görə, əjdaha həmişə xəzinə üstündə yatar.

Əvvəllər narınca bənzər məmələri isə böyüyüb turunc boyda olmuşdu.

271 Gördü nar məmələr, alma tək çənə,
Adları yazılmış buzlar üstünə.

İkinci sətir zərbi – məsəldir. Bir şeyi buza yazıb günə qoymaq – xam xəyal bəsləmək deməkdir. Yəni o gözəllərin almaya bənzər çənələrini öpmək arzusu xam xəyal idi.

272 Pərdə gözəlləri gəldilər, sərin
Bir hovuz gördülər dərindən-dərin.

Pərdə gözəlləri – evdə pərdə arxasında böyümüş və heç kimsənin üzünü görməmiş və heç kimsə də onların üzünü görməmiş bakirə gözəllər. İkinci misra orijinalda belədir: "**Bir hovuz gördülər aylı, balıqlı**". Gecə ay işıq saçarkən balıqlar qaçıb gizlənərlər, odur ki, burada ay deyəndə gözəllərin hovuzda əks olunan aya bənzər üzlərinə işarə edilir.

273 Murad gümüşünü suya saldılar.

Yəni ehtiraslı kişilər tərəfindən arzu edilən öz gümüşə bənzər ağ bədənlərinə gözəllər su çilədilər.

274 Ay balıqla qoşa suda gəzirdi.

Aya bənzər gözəllər balıqlarla bir yerdə hovuzda üzməyə başladılar.

275 Dəmiri gümüşdür, gümüşü zərdir.

Zərbi – məsəldir, təqribən *doşab almışdıq, bal çıxdı* misalına müvafiqdir.

276 Qara səmur ilə qaranlıq gecə
Burtas pərdəsini örtdü gizlicə.

Burtas – rus düzəngahlarında yaşayan məşhur türk qəbilələrindən biri olmuşdur. Onlar əsasən ovçuluq və heyvandarlıqla məşğul olmuşlar. Nizaminin vaxtında xəzi Azərbaycan bazarlarına əsasən burtaslar və ruslar gətirərmişlər. Burtasların yorğanları parlaq ağ qaqum və dələ dərisindən olduğu üçün gündüzün işığını şair onunla müqayisə edir.

277 Günəşin bir mıxlı qılıncı söndü,
Min mıxlı zirehə gecə büründü.

Günəşin bir dəstəli qılıncı – şüası itəndən sonra gecənin zirehi, yəni göy **min mıxla**, yəni ulduzla doldu.

278 Xacənin qızışdı yeddi əndamı.

Yeddi əndam – baş, sinə, iki əl, iki ayaq və qarın nəzərdə tutulur.

279 Açmışdı süsəni xeyri tək çiçək.

Onun süsəni – ağ sifəti xeyri gülü kimi saralmışdı.

280 Samani xalıda yasəməndi san.

Samanilər – Orta Asiyada, Xorasanda və İranın bir hissəsində hökmranlıq etmiş (874-999) hökmdarlar sülaləsi. Onların saraylarındakı xalça və gəbələr öz naxış və qeyri-adi gözəllikləri ilə məşhur idi.

Bağdakı gülzarı şair samanilərin həmin məşhur xalçalarına bənzətmişdir.

[281]**Möhtəsib** – şəriətin qanunlarının həyata keçirilməsinə nəzarət edən məmur.

[282] İçdi o şeydən ki, sayılır halal.

Xacə zülal suya bənzər pak, şəffaf nişanlı tapdı, kəbinini kəsdirib özünə halal arvad edəndən sonra onu halal su kimi içdi.

[283] Müştəriylə Zühəl qovuşan zaman
Günəş daxil oldu Həmələ Hutdan.

Müştəri və Zühəl təslisdə – üçbucaqda olanda, səyyarə və ulduzların şahı olan Günəş Hut bürcündən (22 fevral – 22 mart) **Həməl** bürcünə (22 mart – 22 aprel) yollandı, yəni bahar fəsli gəldi, ot və bitkilər dirilik suyu içmiş həmişəcavan, yaşıl paltarda gəzən ölməz Xızır kimi yaşıllaşıb cavanlaşdılar.

[284] Yer müşk ilə doldu, ud geydi hər yan,
Nafə satan külək oldu müşk alan.

Ud – adətən Hindistandan gətirilən ətirli torpaq rəngli əzvay.

Beytin mənası: Ud rəngli ətir saçan torpaq müşklə dolub, adətən müşk saçan, ətir satan yel, nəsim indi torpaqdan müşk və ud alırdı.

[285] Silindi aynadan Günəşin pası.

Günəşin üzü qış buludlarının ləkələrindən xilas oldu.

[286] Neylüfər qalınca həsrət yuxuya;
Özünü yetirdi əlbəəl suya.

Nilufər suda bitir, gündüzlər yatır, solur, əyilir, gecələr isə ayılır, dirçəlir.

[287] Nərgizin bu sərxoş gəlhagəlində
Süsən zər çubuğu tutdu əlində.

Susən gülünün ləçəkləri qızılgül kimi qızıl, al rəngində və əlin içi şəklindədir. O həmin qızılı nərgizin başının tacı üçün hazırlamışdı.

[288]**Şənbəlid** – vəhşi zəfəran.

[289]**Şəqayiq** – bir növ lalə.

[290] Nəsrinin gövhərə sinmiş yarpağı,
Tutiya əzirdi süsən budağı.

Nəsrinin – vəhşi nərgizin ləçəkləri gövhərə bənzər şeh damlaları ilə dolmuşdu, süsən isə gözləri sağaldıb işıqlandırmaq üçün öz ləçəklərindən göz dərmanı – tutiya ovurdu.

[291] Siçanqulağı da saçını aldı,
Hörüb deyləmli tək çiyninə saldı.

Siçanqulağı – *mərzənguş* (mayoran) – nanə cinsindən ətirli, təbabətdə geniş surətdə işlənən, ağ balaca gülü və gülün nisbətən uzun saçaqları olan birillik ya çoxillik göy (bitki).

Deyləmlilər – İranın qədim qəbilələrindən biri, Xəzər dənizinin cənubqərbində yerləşmiş İranın şimal vilayəti Gilanda yaşayardılar. Deyləmlilər öz qıvrım və uzun hörükləri ilə məşhur olublar. Şair mərzənguşun saçaqlarını deyləmlilərin hörüklərinə bənzədir.

[292] Süsənbərin iyi göylərə qalxdı,
Çarxın əqrəbini yandırdı, yaxdı.

Qədim təbabətə görə, süsənbərin ətri əqrəbləri bihuş edib öldürür və əqrəb vurmuş xəstələrin də ən yaxşı dərmanıdır.

Burada Əqrəb bürcü nəzərdə tutulur və süsənbərin ətrinin şiddəti və çoxluğuna mübaliğə yolu ilə işarə olunur.

[293]**İnəkgöz** – farsca – qavçeşm, ərəbcə – eyn əl-bəqər – gül adıdır, *filqulağı* (*pilquş*) – bağayarpağına bənzər yekə yarpaqlı ot adıdır.

[294] Cənnət beytləri təqti edirdi.

Təqti etmək – ahənglə oxumaq; **cənnət beytləri** – ən gözəl, ahəngdar və dərin məzmunlu şeirlər.

[295] Yerdə qalanı da zəkat aldılar.

Zəkat – islam ölkələrində beytülmal üçün dini vergi. İslamın beş rüknündən birini zəkat təşkil edir. Hər il müsəlmanlar öz gəlirinin beşdə birini zəkat verməlidirlər, yəni canavardan qalan qoyunu da din vergisi – zəkat yığan xadim gəlib apardı.

[296] Ağzına sükutun möhrü vuruldu.

Sükutun haqqını canavardan alandan sonra itin ağzı mumlanıb möhürləndi, yəni it cınqırını da çıxarmadı.

[297]**Rizq** – ruzi, gündəlik yemək, yaşayış vəsaiti.

[298] Nemət küfrü pisdir dinsiz olmaqdan.

Yəni sənə yaxşılıq edib, çörək verən bir adama qarşı naşükür olmaq kafirlikdən, dinsizlikdən pisdir.

[299] Kinli bir qurluya verdi işarət.

Qur – Müasir Əfqanıstanın dağlıq ərazisində yerləşmiş vilayətlərdən birinin qədim adı. **Qurlular** uzunboy, qüvvətli və mübariz olduqları üçün qədim şahların şəxsi mühafizəsində xidmət edirdilər.

[300] O, heçin adını qoymuşdu ağız.

Yəni onun ağzı o qədər zərif və balaca idi ki, elə bil yox idi. Klassik şairlərin estetikasına görə, ən balaca, dar ağız ən gözəl ağız hesab olunurmuş.

[301]**Qoşun əfradı** – qoşunu təşkil edən əsgərlər.

[302] Üstümə səsləndi, dedi: – Sakit ol!
Gedib xədənginlə öz ruzini yol.

Xədəng – qovaq ağacından düzəldilmiş ox.

Beytin mənası: Vəzir kürd əsgərinin üstünə qışqırıb deyir: “Sənin yay-oxun dövlətə lazım deyil, çünki şah heç kimlə müharibə etmir və etmək fikrində deyil, odur ki, sən get öz yay-oxunla ovçuluq et və özünü dolandır”.

[303] O mən qələmsizə çəkdi bir dəvat.

Yəni: “Mürəkkəbi qabı ilə bir yerdə mən qələm tuta bilməyən savadsızın üstünə atdı ki, başımı yarsın”.

[304] Günəşin çeşməsi saxsı güldanda
Reyhanlar yetirib açan zamanda...

İndiki kimi qədim zamanlarda da saxsı dibçəklərdə gül, çiçək əkərdilər. Burada *saxsıdan yoğrulmuş* **kuzə** deyərkən *Yer kürəsi* nəzərdə tutulur. Yəni Günəşin şüaları Yer üzünü gül-çiçək kimi bəzəyəndə, səhər açılanda, şah ədalət suyu üçün susuzluqdan yananlara dürrə bənzər ədalət yağışı yağdırdı və onları suvarılmış reyhan kimi xoş və təravətli etdi.

305 Özümə çinliyəm, həbəşəm sənə.

Mən özüm ağlığın və gözəlliyin rəmzi olan türk olsam da, sənin qarşında üzü qarayam, həbəşliyəm.

306 Padşah ədaləti süzəndən bəri
Qurban verdi ona yeddi peykəri.

Bu və bundan əvvəlki beytdə orijinalda şair üç dəfə peykər sözünü işlətmişdir.

Bu Sətirlərin mənası: Şah ədalətin peykərini – simasını muşahidə edib onun mahiyyətinin gözəlliyini dərk etdikdən sonra **yeddi peykəri** – yeddi planeti, onların şəninə tikilmiş *yeddi qəsri* və orada yaşayan *yeddi gözəli* ədalətin peykərinə – vücuduna qurban etdi.

307 Dürlər peyvənd edən ləlin bağına.

Dürlər peyvənd edən – qiymətli, maraqlı tarix yazan, nazim, şair, **ləl bağı** (sapı) – "Bəhramnamə" dastanı.

308 Gördü ki, işrətə yol verməyən tağ
Hamı günbədlərdən toz qaldıracaq.

Orijinalda **işrətə yol verməyən** tağ əvəzinə *büsat açmış günbəd* yazılmışdır, yəni fərşini geniş açmış, qılıncının sağı da, solu da kəsən fələk, göy yeddi günbədin, bütün günbədlər kimi tozunu sovurub, onları tar-mar edəcək.

309 Başqa bir günbədin yolunu tutdu.

Yəni Allaha qulluq etmək üçün atəşgah günbədinin yolunu tutdu.

310 Olardı bu zaman altmış yaşı,
Yasəmən bitirdi bənövşə başı.

Bəhramın yaşı altmışa çatanda onun bənövşə kimi şəvə saçlarının arasında yasəmən kimi ağ güllər bitdi, yəni onun başı ağarmağa başladı.

311 Ovladı ahunu öz bədənindən.

Ahu sözünün birinci mənası **ahu**, ikinci mənası isə **eyb, nöqsan** deməkdir. **Şahın öz bədənində yığdığı ahu** – nöqsanlardır. O, öz nöqsanlarını öldürüb əbədiyyətə qovuşmaq istəyirdi.

312 Keyxosrov xəznəsi bir mağaraya...

Keyxosrovun qarlı, boranlı dağda yox olmasına işarədir.

313 Bilmədilər, edib vida bostana
Yönəlib gedibdir fil Hindistana.

Rəvayətə görə, fillər ölümün yaxınlaşdığını yuxuda görüb ölmək üçün Hindistana gedirlər. Burada **fil** deyərkən **Bəhrama, Hindistan** deyərkən isə *qəbiristan* nəzərdə tutulmuşdur.

314 Boyaq dükanında dörd küpsən ancaq.

Qədim təbabətə görə, insanın cismi **dörd ünsürdən** əmələ gəlmiş **dörd mayədən** (qan, səfra, sevda və bəlğəmdən – fleqmadan) ibarətdir və həmin mayələr bir küpə (bədənə) yığılmış **dörd rəngə** bənzədilir. Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, qədim təbiblər insan məzacının xarakterinin həmin maddələrdən əmələ gəldiyinə inanırdılar.

315 Zülmət, nur pərdəsi altda heç zaman
Uzaq olmaz eşşək mehri-İsadan.

Bu qaranlıq gecə və işıqlı gündüzdən ibarət olan zəmanədə bəzən **eşşəyin də möhrəsi** (belinin fəqərələri) **İsanın mehrindən**-məhəbbətindən xali olmur, yəni eşşək də yüksək rütbəyə çatır. Burada İsanın suvar olub Beytül-Müqəddəsə getdiyi eşşək nəzərdə tutulur.

316 Tam əks-əyarlı nəqdi Gəncədən
Rumi çeşnisiylə parladınca mən...

Əks-əyarlı – ən təmiz qızıldan düzəldilmiş, üzərində məşhur və qüdrətli şahın əksi həkk edilmiş pul; **Rumi çeşnisi** – yəni Vizantiya imperiyalı kimi yüksək əyarlı parlaq qızıl pul.

Yəni mən Gəncə şəhərində öz yüksək əyarlı qızıla bənzər poemamı yaradıb, onu şaha ithaf etdim.

317 Üsul, firu ilə oldu aşina
Bəxtiyşu rəyinə, iyşu baxtına.

İyşu – İsa peyğəmbər, onun taxtı günəş kimi göyün dördüncu qatında yerləşmişdir. **Bəxtiyşu** – Abbasilər xilafətinin məşhur saray həkimi (VIII ə.). Beytin mənası: Körpə Arslan dinin ehkamlarını, şəriətin qanunlarını dəqiq yerinə yetirdiyi üçün İsanın xoşbəxtliyi və Bəxtiyşunun fikir dühası ona nəsib olmuşdur.

318 Şahadır hər zaman göyün xidməti,
İkicə çörəkdir onun ücrəti.

Göy ona xidmət etmək üçün ayağı üstə durubdur və öz xidmətinə görə də **iki girdə çörək** (Ay və Günəş) sahibi olubdur. **Ücrət** – zəhmət haqqı.

319 Dağın nafəsini göbəkdən saldı.

Onun oxu dağın bağrını yararaq oradan qan **nafəsini** – al-qırmızı ləl çıxarır.

320 Sənsən bu dünyanın qüdrətli şahı,
Dünyamız gözləməz özgə pənahı.

Orijinalda **şah** yerinə **qaim** getmişdir. **Qaim** (sabit, möhkəm) – şiələrin gizlənmiş on ikinci imamı, Mehdi. Dünya fəsad, günah, hərcmərclikdə boğulan zaman qiyamət gününün ərəfəsində **imami-qaim (Mehdi)** ağ atın üstündə zühur edib dünyanı təmizləyib ədaləti, din və imanı, rifah və xoşbəxtliyi bərpa edəcəkdir.

Şair Körpə Arslanı haman imami-qaimlə müqayisə edib deyir: “Sən” zəmanənin qaimisən, odur ki, fitnə-fəsadı, zülmü aradan götürdüyün üçün əsil qaim imam Mehdi səndən çəkinib zühur etmir.

[321] Tikanın üstünə töksən bal əgər,
Tərəngəbin deyər ona zirəklər.

Tərəngəbin – dəvətikanı deyilən bitkidir, onun şəkərli şirəsi dərman kimi ta qədimdən bu günə kimi təbabətdə geniş miqyasda işlənilir. Fars sözü olan bu bitki adı iki hissədən ibarət olub, tərə – göy-göyərti və əngəbin – bal deməkdir. Şair sözün etimalogiyasından istifadə edərək, Körpə Arslana öz əsərinin məziyyətini müasirlərinin kitablarından nə qədər yüksək durduğunu başa salmaq istəyir.

[322] İki hərflə gələr başa muradım.

İki hərf – **kün (ol)**. **Kün** ərəbcə iki hərflə (كن) yazılır. Yəni şair kitabını "Ol!", "Əbədi var ol!" duası ilə bitirir.

[323]**Çəbəl ər Rəhmə** və **Buqubeys** – Məkkənin yaxınlığında iki dağ adıdır.

[324] Xətayi geyinib, xəta örtənsən.

Xətay – Kitay, Çin. Çinin zərxara geyimləri ən gözəl və qiymətli geyimlər sayılırdı.

Şair **xətapuş** (xətaları, nöqsanları ört-basdır edən) və **Xətayi-puş** (qiymətli Kitay libasları geyən) sözlərinin omonimiyasından mahiranə istifadə edib gözəl cinas düzəltmişdir.

[325] Ramazan ayının on dördü vardı,
Gün dörd saat qalxıb batmış olardı.

Hicri – qəməri təqviminin 593-cü il Ramazan ayının on dördü bizim indiki təqvimin 1197-ci il 31 iyuluna müvafiqdir. Deməli, şair poemanı 1197-ci il iyulun otuz biri, gecə saat 12-də bitirmişdir.

MÜNDƏRİCAT

Nağıllar aləmi və həyat həqiqətləri 4
Başlanğıc 17
Peyğəmbərin mədhi 20
Peyğəmbərin meracı 22
Kitabı yazmağımın səbəbi 26
Əlaəddin Körpə Arslan şaha səna 31
Təzim xitabı 35
Sözün tərifi və hikmət haqqında 39
Oğlum Məhəmmədə nəsihət 48
Dastanın başlanğıcı. Bəhramın anadan olması 52
Simnarın tərifi və Xəvərnəq qəsrinin tikilməsi 54
Xəvərnəqin tərifi və Nemanın gözdən itməsi 58
Bəhramın ova çıxması və gurları dağlaması 62
Bəhramın bir oxla guru və şiri öldürməsi 64
Bəhramın əjdahanı öldürməsi və xəzinə tapması 65
Bəhramın Xəvərnəqdə yeddi qızın şəklini görməsi 69
Bəhramın atasının ölümündən xəbər tutması 72
Bəhramın İran torpağına qoşun çəkməsi 74
İranlıların Bəhrama məktub yazması 76
Bəhram Gurun iranlılara cavabı 79
Bəhramın iki şir arasından tac götürməsi 86
Bəhramın padşahlığı. Bəhramın taxta əyləşməsi 88
Bəhram Gurun ədalət və səxavəti 90
Quraqlıq ili və Bəhramın rəiyyətə mərhəməti 92
Bəhramın öz kənizi ilə macərası 95
Bəhramın ovlaqdan sərhəngə qonaq getməsi 101
Çin xaqanının qoşun çəkməsi və Bəhram Gurun zəfər qazanması 107
Bəhramın ordu əmirlərinə acıqlanması 112
Yeddi günbədin tikilməsi. Bəhramın yeddi iqlimin qızını istəməsi 118
Bəhramın qış məclisinin tərifi və yeddi günbəd tikdirməsi 119
Yeddi günbədin tərifi və Bəhramın orada işrətə dalması 126
Yeddi gözəlin yeddi hekayə söyləməsi. Bəhramın şənbə günü qara günbədə getməsi vəbirinci iqlim padşahı qızının hekayə söyləməsi . . . 127
Hekayə 128
Bəhramın yekşənbə günü sarı günbədə getməsi və ikinci iqlim padşahı qızının hekayə söyləməsi 156
Kəniz satan padşahın hekayəsi 157
Bəhramın düşənbə günü yaşıl günbədə getməsi və üçüncü iqlim padşahı qızının hekayə söyləməsi 168

Bişrin hekayəsi və onun aşiq olması 169
Bəhramın çərşənbə günü qırmızı günbədə getməsi və dördüncu
iqlim padşahı qızının hekayə söyləməsi 183
Rus qızının Bəhrama hekayə söyləməsi 184
Bəhramın çərşənbə günü firuzə rəngli günbədə getməsi
və beşinci iqlim padşahı qızının hekayə söyləməsi 200
Mahanın hekayəsi 200
Bəhramın pənçşənbə günü səndəl rəngli günbədə getməsi və altıncı
iqlim padşahı qızının hekayə söyləməsi 224
Xeyir ilə Şər hekayəsi 225
Bəhramın cümə günü ağ günbədə getməsi və yeddinci
iqlim padşahı qızının hekayə söyləməsi 244
Hekayə 244
Baharın tərifi 262
Xaqanın Bəhram üzərinə qoşun çəkməsi və Bəhramın
öz qoşunundakı qarışıqlıqdan xəbər tutması 264
Bəhramın qoca çobanın evinə yetişməsi 268
Bəhramın vəzirdən hesab istəməsi 273
Birinci məzlumun şikayəti 275
İkinci məzlumun şikayəti 275
Üçüncü məzlumun şikayəti 277
Dördüncü məzlumun şikayəti 278
Beşinci məzlumun şikayəti 279
Altıncı məzlumun şikayəti 280
Yeddinci məzlumun şikayəti 282
Bəhramın zalım vəziri öldürməsi 284
Çin xaqanının Bəhramdan üzr istəməsi 285
Bəhramın son günləri və mağarada yox olması 286
Şaha səna və kitabın xətmi 295
İzahlar 300

Buraxılışa məsul: *Əziz Güləliyev*

Texniki redaktorlar: *Rauf Cəfərov*
Rövşən Ağayev

Tərtibatçı-rəssam: *Nərgiz Əliyeva*

Kompyuter tərtibatçısı: *Rəşad Həmidov*

Kompyuter işçiləri: *Bəsti Cəfərova*
Aygün Məmmədova

Korrektorlar: *Elmira Teymurova*
Pərinaz Səmədova

Yığılmağa verilmişdir 29.04.2004. Çapa imzalanmışdır 04.11.2004.
Formatı 60x90 $^{1}/_{16}$. Fiziki çap vərəqi 21. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 162.

Kitab "Şərq-Qərb" mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, Aşıq Ələsgər küç., 17.